

18.YY'DAN GÜNÜMÜZE ABD'NİN ÇİN İLE OLAN İLİŞKİLERİ (1784-2017)

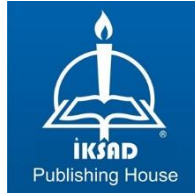
Doç. Dr. Buket ÖNAL

**18.YY'DAN GÜNÜMÜZE ABD'NİN ÇİN İLE OLAN
İLİŞKİLERİ
(1784-2017)**

Doç. Dr. Buket ÖNAL

DOI: <https://dx.doi.org/10.5281/zenodo.10161530>

Copyright © 2023 by iksad publishing house

All rights reserved. No part of this publication may be reproduced, distributed or transmitted in any form or by any means, including photocopying, recording or other electronic or mechanical methods, without the prior written permission of the publisher, except in the case of brief quotations embodied in critical reviews and certain other noncommercial uses permitted by copyright law.

Institution of Economic Development and Social Researches Publications®

(The Licence Number of Publicator: 2014/31220)

TURKEY TR: +90 342 606 06 75

USA: +1 631 685 0 853

E mail: iksadyayinevi@gmail.com

www.iksadyayinevi.com

It is responsibility of the author to abide by the publishing ethics rules. The first degree responsibility of the works in the book belongs to the authors.

Iksad Publications – 2023©

ISBN: 978-625-367-416-8

Cover Design: İbrahim KAYA

November / 2023

Ankara / Türkiye

Size = 16x24 cm

İlham Kaynağım Canım Annem Emine ÖNAL'a Armağandır

ÖNSÖZ

Son yıllarda oldukça gündemde yer alan ABD-Çin Halk Cumhuriyeti (ÇHC) rekabeti ve bunun bölgede ve dünyada yarattığı gelişmeler, bu konudaki akademik çalışmaları arttırmıştır. Ancak bu gelişmeleri anlayabilmek ve analiz edebilmek için öncelikle ilişkilerin tarihsel altyapısını iyi anlamak gerekmektedir. Bu çalışma da bu amaçla, ilişkilerin başladığı 1784 yılından 2017'ye kadar olan ABD'nin Çin ile olan ilişkilerini ayrıntılı bir şekilde ele almaktadır. Çalışmanın 2017'de bitirilmesinin nedeni özellikle çok tartışılan Trump sonrası dönemin ayrı bir çalışma konusu olarak ele alınmak istenmesidir.

Çalışmanın ilk bölümü,18.yy'dan soğuk savaş sonrasına kadar olan ABD'nin Çin ile olan ilişkilerini içermektedir. Soğuk savaşa kadar ABD'nin de içinde yer aldığı Batılı devletlerin çıkarları, Çin'in siyasi ve ekonomik geleceğini belirleyen önemli bir unsur halini alırken, soğuk savaşla birlikte Çin, ABD'nin bölge politikalarını belirleyen en önemli aktör niteliğini kazanmış ve ideolojik rekabet ilişkilerin merkezinde yer almıştır. Soğuk savaş döneminde ABD Başkanlarının Çin/ÇHC politikaları ve bunların ilişkilere yansması, bu dönem gerçekleşen olaylar çerçevesinde ayrıntılı bir şekilde ele alınırken, çalışmanın ikinci bölümünde de soğuk savaş sonrası ortamın yarattığı değişikliklerle birlikte Başkanların bölge ve ÇHC'ne yönelik politikalarının nasıl değiştiği ve bunun ilişkilere nasıl yansıdığı analiz edilmektedir. Bu konuda kapsamlı bir çalışma olmaması nedeniyle çalışma, hem alanda çalışanlara hem de ilgi duyanlara iyi bir kaynak oluşturmaktadır.

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	iii
İÇİNDEKİLER	v
KISALTMALAR	viii
GİRİŞ	1
I.BÖLÜM	4
ABD'NİN ÇİN İLE OLAN İLİŞKİLERİ	4
(1784-1989)	4
1. 18. ve 19.yy'da ABD-ÇİN İlişkileri	4
1.1. İlk Ticari Temaslar ve Misyonerlik Faaliyetlerinin Başlaması	4
1.2. Afyon Savaşları ve ABD-Çin İlişkileri Açısından Sonuçları	8
1.3. ABD'ye Çinlilerin Gelişi ve Çin Karşıtlığının Artışı.....	11
1.4. Açık Kapı Politikası	13
1.5. Çin'de Artan Yabancı Düşmanlığı ve ABD-Çin İlişkilerine Yansıması	14
2. 20.yy'da ABD-ÇİN İlişkileri	14
2.1. Çin Devrimi ve ABD.....	14
2.2. Birinci ve İkinci Dünya Savaşlarında ABD ve Çin İlişkileri	19
3. Soğuk Savaş Dönemi İkili İlişkiler	24
3.1.Harry S. Truman Dönemi İlişkiler (12 Nisan 1945-20 Ocak 1953).....	24
3.1.1. Kore Savaşı ve İkili İlişkilere Yansıması	29
3.2. Dwight D. Eisenhower Dönemi İlişkiler (20 Ocak 1953-20 Ocak 1961)	30
3.2.1. Tayvan Boğazı Krizleri ve İlişkilere Yansıması	34
3.2.2. ÇHC-SB İlişkilerindeki Kopuş ve ABD İle İlişkilere Yansıması. 39	
3.3. John F. Kennedy Dönemi İlişkiler (20 Ocak 1961-22 Kasım 1963)....	41
3.3.1. Çin Politikasında Değişiklik Arayışları ve Engeller	41
3.3.1.1. ÇHC'nin BM'deki Temsil Sorunu	42
3.3.2. Vietnam Politikası ve İkili İlişkilere Yansıması.....	44

3.4. Lydon B. Johnson Dönemi İlişkiler (22 Kasım 1963-20 Ocak 1969) .	47
3.4.1. ÇHC'nin BM'deki Temsil Sorunu.....	51
3.4.2. ÇHC'nin Nükleer Gücü ve İlişkilere Yansıması.....	52
3.5. Richard M. Nixon Dönemi İlişkiler (20 Ocak 1969-09 Ağustos 1974).....	55
3.5.1. Ping Pong Diplomasisi-Nixon'ın ÇHC'ni Ziyareti.....	56
3.5.1.1. Şangay Bildirisi.....	62
3.5.2. ÇHC'nin BM Üyeliği.....	64
3.5.3. İlişkilerin İvme Kazanması ve Diplomatik Tanınma Sorunu.....	66
3.6. Gerald R. Ford Dönemi İlişkiler (9 Ağustos 1974- 20 Ocak 1977)	66
3.6.1. Ford'un Çin Ziyareti ve Sonraki Gelişmeler.....	68
3.7. Jimmy Carter Dönemi İlişkiler (20 Ocak 1977-20 Ocak 1981).....	72
3.7.1. ÇHC'nin Diplomatik Tanınması.....	73
3.7.2. Tayvan İlişkileri Yasası-TİY (Taiwan Relations Act-TRA).....	79
3.7.3. ÇHC'deki İnsan Hakları İhlalleri ve ABD'nin Tutumu.....	82
3.8. Ronald Reagan Dönemi İlişkiler (20 Ocak 1981-20 Ocak 1989).....	85
3.8.1. 17 Ağustos Bildirisi.....	88
3.8.2. Reagan'ın ÇHC Ziyareti Öncesi Gelişmeler.....	94
3.8.3. Reagan'ın ÇHC Ziyareti (26 Nisan 1984) ve Sonraki Gelişmeler	98
II.BÖLÜM.....	104
ABD'NİN ÇİN İLE OLAN İLİŞKİLERİ.....	104
(1989-2017).....	104
1. Soğuk Savaş Sonu ve Sonraki İlişkiler.....	104
1.1. George H.W. Bush Dönemi İlişkiler (20 Ocak 1989-20 Ocak 1993)	104
1.1.1. George H.W. Bush'un ÇHC Ziyareti.....	105
1.1.2. 1989 Tiananmen Protestoları ve ABD Yönetiminin Tutumu.....	106
1.2. William "Bill" J. Clinton Dönemi İlişkiler (20 Ocak 1993-20 Ocak 2001).....	111
1.2.1. ABD -ÇHC İlişkilerinde İnsan Hakları, Demokrasi ve Kitle İmha Silahları Meseleleri.....	112

1.2.1.1. Füzelerin Yayılmasını Önlemeye İlişkin Ortak Bildiri (4 Ekim 1994)	115
1.2.2. Ticari ve Ekonomik İlişkilerdeki Gelişmeler	116
1.2.3. Tayvan Meselesi	117
1.2.4. Tibet Meselesi	119
1.2.5. Clinton'un ÇHC Ziyareti Öncesi ve Sonrası Gelişmeler.....	121
1.2.6. ÇHC'nin Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) Üyeliği ve ABD Faktörü	125
1.3. George W. Bush Dönemi İlişkiler (20 Ocak 2001- 20 Ocak 2009) ...	128
1.3.1. 11 Eylül Sonrası Bush'un Değişen ÇHC Politikaları	131
1.3.2. Bush'un 2002 ÇHC Ziyareti Sonrasında İşbirliği Arayışları	133
1.3.2.1. Kuzey Kore Meselesi	133
1.3.2.2. Irak Meselesi	135
1.3.2.3. İran Meselesi	136
1.3.3. Tayvan Meselesi	137
1.3.4. İnsan Hakları Meselesi	142
1.4. Barack Obama Dönemi İlişkiler (20 Ocak 2009- 20 Ocak 2017)	145
1.4.1. Güney Çin Denizi Meselesi	152
1.4.1.1. ÇHC ve ABD'nin Güney Çin Denizi'ndeki İlgi ve Çıkarları	156
1.4.2. İnsan Hakları Meselesi	157
1.4.3. Trans Pasifik Ortaklığı (Trans Pacific Partnership-TPP)	159
1.4.4. İklim Değişikliği Meselesi	160
SONUÇ.....	164
KAYNAKÇA	170

KISALTMALAR

ABD-Çin Stratejik ve Ekonomik Diyalogu (S&ED)

Amerika Birleşik Devletleri (ABD)

Asya Altyapı Yatırım Bankası (The Asian Infrastructure Investment Bank-AIIB)

Asya Pasifik Ekonomik İşbirliği (Asia Pacific Economic Cooperation-APEC)

Birleşmiş Milletler (BM)

Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi (United Nations Framework Convention on Climate Change-UNFCCC)

BM İnsan hakları Komisyonu (United Nations Commission on Human Rights-UNCHR)

Çin Cumhuriyeti (ÇC)

Çin Halk Cumhuriyeti (ÇHC)

Çin Halk Kurtuluş Ordusu (Chinese People's Liberation Army-CPLA)

Çin Halk Siyasi Danışma Konferansı (Chinese People's Political Consultative Conference-CPPCC)

Çin Komünist Partisi (ÇKP)

Çin Masa Tenisi Dernekleri (Chinese Table Tennis Association-CTTA)

Çin Milliyetçi Partisi (Kuomintang-KMT)

Doğu Türkistan İslami Hareketi (East Turkestan Islamic Movement-ETIM)

Dünya Ticaret Merkezi (DTM)

Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ)

En Çok Gözetilen Ülke (Most Favored Nation-MFN)

Federal Soruşturma Bürosu (Federal Bureau of Investigation-FBI)

Füze Teknolojisi Kontrol Rejimi (Missile Technology Control Regime-MTCR)

Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (GSYH)

Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması (General Agreement on Tariffs and Trade-GATT)

Güneydoğu Asya Antlaşması Örgütü (Southeast Asia Treaty Organization-SEATO)

Hava-Deniz Muharebesi Doktrini (Air-Sea Battle Doctrine-ASBD)

Irak-Şam İslam Devleti (İŞİD)

Kapsamlı Nükleer Test Yasağı Anlaşması (Comprehensive Nuclear Test Ban Treaty-CTBT)

Kitle İmha Silahları (KİS)

Kuzey Amerika İşleri Koordinasyon Konseyi (Coordination Council for North American Affairs-CCNAA)

Kuzey Atlantik Anlaşması Örgütü (North Atlantic Treaty Organization-NATO)

Merkezi İstihbarat Başkanlığı (Director of Central Intelligence- DCI)

Merkezi İstihbarat Teşkilatı (Central Intelligence Agency-CIA)

Milletler Cemiyeti (MC)

Münhasır Ekonomik Bölge (MEB)

Nükleer Silahların Yayılmasının Önlenmesi Anlaşması (Nuclear Non-Proliferation Treaty-NPT)

Orta Menzilli Balistik Füze (Medium-Range Ballistic Missile-MRBM)

Serbest Ticaret Anlaşması (STA)

Sivil Toplum Kuruluşları (STK)

Soğuk Savaş (SS)

Sovyetler Birliği (SB)

Stratejik Silahların Sınırlandırılması Anlaşması (The Strategic Arms Limitation Talks-SALT)

Şiddetli Akut Solunum Yolu Sendromu (Severe Acute Respiratory Syndrome-SARS)

Trans Pasifik Ortaklığı (Trans Pacific Partnership-TPP)

Ulusal Güvenlik Danışmanı (UGD)

Ulusal Güvenlik Konseyi (UGK)

Ulusal Güvenlik Stratejisi (National Security Strategy-NSS)

Ulusal Halk Kongresi (National People's Congress-NPC)

Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı (International Atomic Energy Agency-IAEA)

Uluslararası Para Fonu (International Monetary Fund-IMF)

Tayvan Ekonomik ve Kültürel Temsilcilik Ofisi (Taipei Economic and Cultural Representative Office (TECRO)

Tayvan İlişkileri Yasası (Taiwan Relations Act-TRA)

Yurtdışı Askeri satışlar (Foreign Military Sales-FMS)

GİRİŞ

Britanya İmparatorluğu'nun Amerika kıtasındaki kolonilerinde İngiliz Oligarşisine karşı başlatılan Amerikan Devrimi, Amerika Birleşik Devletleri'nin (ABD) kuruluşu ile sonuçlanmış, ortaya çıkan bu yeni devlet, önce kendi kıtasının sonra da dünyanın kaderini değiştirecek tartışmalı bir tarih yazmıştır. Özellikle ABD'nin egemen varlığının ilk yüzyılında, bu yeni Cumhuriyet, oligarşilere ve soylulara karşı, liyakat ve başarıya dayalı bir sistem tercih etmiş ve Amerikan Devrimi'nin temel ilkeleri, Avrupa başta olmak üzere, dünyanın birçok yerinde yankı bulmuştur. Bu durum, sömürgeci Avrupa devletleri karşısında ABD'yi farklı yere koysa da zamanla önce kendi kıtasında sonra da dünyada siyasi, ekonomik, askeri ve kültürel üstünlüğünü kabul ettirmeye yönelik politikalar izlemiştir.¹

Koloni döneminde İngiliz ticaret şirketleriyle iş yapma konusunda deneyim kazanmış ve deniz ticaretinin, ülkenin zenginliği ve bekası için öneminin de farkında olan ABD, bağımsızlığıyla birlikte, İngiliz Doğu Hindistan Şirketi tarafından belirlenen kurallara uymak yerine nihayet kendi ticaret pazarlarını kurmakta özgür kalarak, kendi pazarlarını aramaya başlamıştır. Bu ticaretin rotaları arasında Akdeniz kadar, Asya da vardır; Akdeniz'de özellikle Osmanlı İmparatorluğu ile ticareti geliştirecek adımlar atılırken (1830 Osmanlı-ABD Ticaret Anlaşması), Doğu Asya'da da Çin pazarı, ABD için önem kazanmıştır. Bunun için rekabetçi ve ısrarcı olması gerekecektir.

Hiçbir ülkenin kolonisi olmayan, dışa kapalı (kendi izin verdiği derecede açık) bir yönetim tercih eden ve belirli koşullar çerçevesinde topraklarında ticarete izin veren Çin anakarası, özellikle Batılı Devletlerin önemli bir pazarı haline gelmiştir. Bu ülkelerin başında gelen İngiltere'nin Çin'in ipek, çay ve diğer mallarından daha fazla yararlanmak için ticari ilişkilerini geliştirmek istemesiyle başlayan ve Çin'i buna zorlayacak girişimlerde bulunmasıyla devam eden gelişmeler, ülkede 1839'da başlayıp 1842'de İngiltere'nin galibiyeti ile sonuçlanan Afyon Savaşı'nın da nedeni olmuştur. Bu savaş sonrası, Çin, Batılı devletler lehine kapılarını açmak zorunda kalmış ve bundan sonra da tavizler vermeye devam etmiştir. Çin'in büyük toprak parçalarını

¹ William Jones, "America's Pacific Mission America-China Relations: The Longer View", History and the Midterm Elections, August 24, 2018, s.21

yabancı güçlere kaptırdığı 1839-1949 yılları arasındaki bu dönem, Çinliler tarafından “Aşağılama Yüzyılı” olarak adlandırılmıştır.²

Bu dönemde, ABD'nin de içinde yer aldığı Batılı devletlerin çıkarları, Çin'in siyasi ve ekonomik geleceğini belirleyen önemli bir unsur haline almıştır. ABD, diğer devletler dışında Çin anakarasında daha kabul edilir bir pozisyon kazanırken, Çin'le ilişkileri, ABD'deki artan Çin nüfusu ve Çin'deki yabancı düşmanlığı nedeniyle zaman zaman zora girse de 1949'da Çin Halk Cumhuriyeti'nin (ÇHC) kuruluşuna kadar oldukça olumlu gelişmiştir. Tayvan'a kaçan Çin Milliyetçilerinin kurduğu Çin Cumhuriyeti (ÇC), 1970'lere kadar ABD'nin muhatap kabul ettiği ülke olurken, ÇHC ile ilişkiler, Sovyetler Birliği (SB) ve ÇC ile olan ilişkilerin bir izdüşümü şeklinde devam etmiştir. Özellikle Soğuk Savaş (SS) döneminde, ABD Başkanlarının dünya konjonktüründeki gelişmeler çerçevesinde uyguladıkları bölge politikaları, iki ülkeyi çoğu zaman karşı karşıya getirirse de 1970'lerden sonra gerek ÇHC-SB ilişkilerinin giderek kötüleşmesi gerekse ÇHC'nin üçüncü dünya ülkeleri ve bazı Batı ülkeleri ile artan ilişkileri iki ülkeyi birbirine yaklaştırmış ve bu gelime ABD-ÇC ilişkilerinde sorunlar yaşanmasına neden olmuştur. Bu çalışmanın ilk bölümünde, temasların başladığı 18.yy'dan SS'ın sonuna kadar olan dönemdeki ikili ilişkiler ayrıntılı ele alınırken, özellikle ABD'nin bölge ve Çin politikaları çerçevesinde konuya yaklaşılmıştır. Bu bölümde, ikili temasların başladığı 18.yy'dan, 20.yy'a ve SS dönemine kadar gelişen olaylar alt başlıklarda açıklanırken, SS döneminden itibaren de ikili ilişkilere Başkanlar dönemlerindeki gelişmeler ışığında açıklama getirilmiştir. Bu bölümde ilişkiler, Başkanlar ve dış politika ekibinin bölgeye ve Çin'e yönelik tutumu ile bölgedeki gelişmeler ışığında yine alt başlıklarda incelenmiş, ilişkilere damga vuran gelişmelere değinilmiştir.

Çalışmanın ikinci bölümü, akademik çevrelerin sıklıkla araştırma konusu haline almış olan SS sonrası ABD-ÇHC rekabetinin nedenlerini de bulabileceğimiz bir bölümdür. SS sonrası ABD'nin bölge politikaları ve ÇHC'ne yönelik politikalarının nedenleri ve gelişmelerinin tartışıldığı bu bölümde, Trump dönemine kadar olan tüm ABD Başkanlarının yönetimindeki politikalar ele alınmaktadır. Trump ve sonrasının bu çalışmaya dahil

²“U.S.-China Relations: A Brief Historical Perspective”, A Report by the U.S.-China Policy Foundation, <https://www.uscpf.org/v3/wp-content/uploads/2014/08/backgrounder-on-US-China-relations.pdf> (Erişim Tarihi: 10.06.2023)

edilmemesinin en büyük nedeni, bu dönemden sonraki iki ülke ilişkilerindeki tartışmalı gelişmelerin daha ayrıntılı ele alınacağı ayrı bir çalışma olarak sunulmak istenmesidir.

Burada açıklanması gereken bir konu da başlıkta ve çalışmanın genelinde yer alan “Çin” kavramından Çin Ankarasını anlamamız gerektiğidir. Bu siyasi bir tercih değil, daha çok akademik kabul edilmiş nedeniyledir. ÇHC'nin kuruluşuna kadar olan dönemde Çin Ankarasındaki yönetimi temsil eden “Çin” kavramı, sonrasında da ÇHC, ÇC ayırımına dikkat edilse de, çalışmada zaman zaman Ankarayı temsilen kullanılmıştır.

I.BÖLÜM

ABD'İN ÇİN İLE OLAN İLİŞKİLERİ

(1784-1989)

1. 18. ve 19.yy'da ABD-ÇİN İlişkileri

1.1. İlk Ticari Temaslar ve Misyonerlik Faaliyetlerinin Başlaması

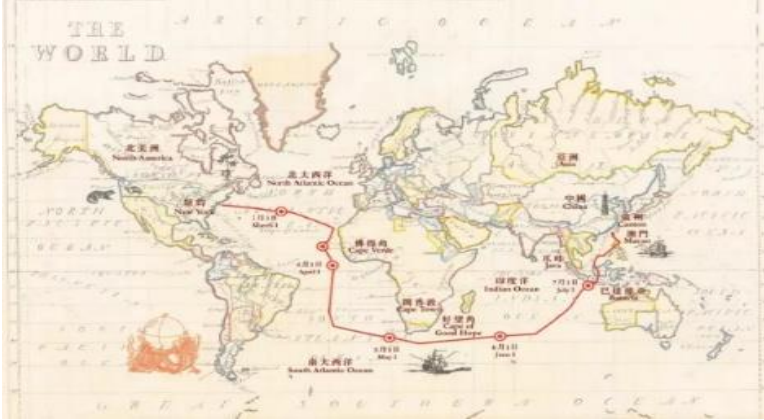
Sembolik olarak George Washington'un doğum gününde (22 Şubat 1784) New York limanından bölgeye sefere çıkan ilk ABD ticaret gemisi olan Çin İmparatoriçesi (The Empress of China) adlı gemi, Çin'in Kanton' u Guangzhou³'ya altı aylık bir yolculuğa çıkarken, (Harita1) nasıl bir tarih yazacağıının farkında mıydı bilinmez. Ancak bu yolculuğun aynı zamanda ABD'nin egemenliğinin denizdeki ilk büyük iddiası olduğu ve önemli bir görev üstlendiği de açıktı. Amerikan Devriminde de önemli görevler üstlenen ve aslında bir korsan gemisi olan Çin İmparatoriçesi, taşıdığı yük dışında, o zamanın Amerikan gemilerinde de yaygın olarak bulunan Bağımsızlık Bildirgesi'nin bir kopyası, resmi anlaşmalar ve Başkan ve Kongre Sekreterinden yolculukları sırasında karşılaşılabilecekleri yabancı hükümdarlara verilmesi öngörülen resmi bir mektup da olmak üzere farklı belgeler taşımaktaydı. Amerikan kolonilerinin bazı sakinleri bu dönemden önce de Çin ticaretiyle uğraşmış olsalar da bu yolculuk, yeni ulusun kazançlı Çin ticaretine girişini işaret ediyordu. Geminin mürettebatı da en az geminin misyonu kadar önemliydi. Geminin kaptanı John Green ve geminin kargo sorumlusu Samuel Shaw, Amerikan Devrimi'nde görev almış iki önemli isimdi. Green ve Shaw, diğer beş mürettebat gibi Cincinnati Cemiyeti⁴'nin üyeleriydi. ABD Kongresi

³ "Çin, 1760'lardan beri Batı ülkeleriyle yapılan tüm ticareti, Guangzhou'da (deniz İpek Yolu'nun önemli bir bitiş noktası) ticaret için resmi lisanslara sahip bir grup Çinli tüccar aracılığıyla yürütmekteydi". "United States Relations with China: From Trade to the Open Door (1784-1900)",<https://2001-2009.state.gov/r/pa/ho/pubs/fs/90392.htm> (Erişim Tarihi:10.06.2023)

⁴"1783'te Tümgeneral Henry Knox tarafından kurulan derneğin üç hedefi vardı: "Bu kadar zor kazanılan hakları korumak; devletlerin devam eden birliğini desteklemek; ve muhtaç üyelere, dul eşlerine ve yetimlerine yardım etmek. George Washington, Aralık 1783'ten 1799'daki ölümüne kadar topluluğun ilk Genel Başkanı seçildi". "Original Institution of the Society of the

tarafından gayri resmi bir konsolos olarak atanmış olan Shaw'ın önemli görevlerinden biri de dönemin (1784-1789) dışişleri bakanı olarak görev yapan John Jay'a gezi hakkında kapsamlı rapor hazırlamaktı. Ancak Shaw, bu ziyarette Çinli yetkililerle temas kuramamış ve ABD'nin diplomatik tanınmasına katkı sağlayamamıştır. Yolculuğun baş finansörü, Bağımsızlık Bildirgesi'ni imzalayan ve Amerikan Devrimi'nin de finansörü olan Robert Morris'tir. Gemi, Birliğin on üç eyaletini simgeleyen on üç silahın selamıyla limandan çıkmış ve bu selama kıyıdaki kalenin topları karşılık vermiştir. Bu, o dönemin en yüksek selamıydı ve geminin görevinin önemini simgeliyordu.⁵

Harita 1. “Çin İmparatoriçesi”nin New York’tan Kanton’a Seyahati
22 Şubat-28 Ağustos 1784⁶

Amerikalıların o dönem için Çinliler için değerli olacak ve yeterince tedarik edilmiş malları mevcut olmadığından ABD-Çin ticareti, 1830'lara kadar, çoğunlukla tek taraflı olmuştur. Çin'in ipek, kumaş, porselen ve çay gibi

Cincinnati”,<https://www.americanrevolutioninstitute.org/conservation/society-of-the-cincinnati-institution/> (Erişim Tarihi:10.06.2023)

⁵ Jones, a.g.e, s.22; “Chronology of U.S.-China Relations, 1784-2000”, **Office of The Historian**, <https://history.state.gov/countries/issues/china-us-relations> (Erişim Tarihi:10.06.2023)

⁶ Stuart Heaver, “Empress of China and the Start of US-China Trade in 1784”, <https://www.luxuo.com/cars/yachting/empress-china-1784-usa-china-trade.html> (Erişim Tarihi:10.06.2023)

pahalı malları, ABD'nin öncelikli ithalatı haline gelmiş, hatta çay, ABD'deki birçok insan için günlük bir içecek halini almıştır.⁷

19.yy'ın başlarında Avrupa'yı kasıp kavuran savaş nedeniyle, ABD, Avrupa rekabeti olmadan Kanton pazarında önemli bir pozisyon kazansa da 1815'te savaşın bitimiyle beraber Avrupalılar geri dönmüş ve Doğu Hindistan ticaret şirketleri daha önce Amerikalılar tarafından tutulan birçok pozisyonu tekrar ele geçirmişlerdir. Bu gelişmeler üzerine ABD'nin sadece büyük ticaret şirketleri Kanton'daki konumlarını koruyabilmiştir.⁸ Bu dönemde ABD, Çin pazarındaki durumunu devam ettirebilmek ve ticari ilişkisinin başarısını sağlamak için bir çözüm yolu bulmaya çalışmıştır. Bu çözüm, iki ülke piyasaları arasında bir köprü görevi görebilecek ekonomik araçların yerleştirilmesi olmuştur. Böylece Amerikalılar, sıkı denetim altındaki Kanton'da tüm Çin yasalarına ve düzenlemelerine bağlı kalacakları bir sistem altında ticaret yapabilme hakkını kazanmışlardır. Bu yasalar ve düzenlemeler, “yabancıları denetlemek ve ticari gereksinimleriyle ilgilenmek üzere Çin hükümeti tarafından seçilen, o şehrin büyük tüccarlarından oluşan bir tüzel kişilik” olarak tanımladığı kohong (lonca) tarafından uygulanmaktaydı. Ticaret için temel kurallar basitti; “Çinlilerle temas, ticari nedenler dışında söz konusu değildi ve Amerikalı “barbarlar” ticaret sezonu sona erdiğinde Çin kıyılarını terk edeceklerdi”. Bu da gösteriyor ki, ABD Kanton'da başarılı bir ticaret pazarı kurmuş olsa da hala sorunlu durumlar vardı; karşılıklı anlayış ve birbirlerinin kültürel farklılıklarını öğrenme ve anlama niyetinin olmayışı gibi. Yine de İngilizler sadece Çinli tüccarlara satış yaparken, Amerikalılar Çin mallarıyla daha çok ilgilendiklerinden, Kanton'da tercih edilen müşteri olmaya devam etmişlerdir. Ancak zamanla ABD'nin Çin'e olan ilgisinin azaldığını görüyoruz. Çünkü ilk başta Çin teknolojilerine ihtiyaç duyan bir toplumken, yükselen sanayileşme ABD'yi bunlara daha az bağımlı hale getirmiş ve Çin'den ipek ve porselen gibi diğer malların ithalatının yerini, aynı malların daha ucuza üretildiği Avrupa'dan ithalat almıştır. Sonuç olarak, bu dönemden sonra Çin'den ABD'ye yapılan ithalatın yüzde sekseni sadece çay olmuştur.⁹

⁷ David Wagener, “The United States and China; a closer look at Sino-American relations and the One-China policy, Barack Obama's governing of the One-China policy compared to his predecessors”, **Bachelor's Thesis**, Radboud University Nijmegen, 2017, s.11

⁸ Age.

⁹ Age, s.12-13

ABD, Çin'de ticaret dışında misyonerlik faaliyetleriyle de fark yaratmaya çalışmıştır. İlk misyonerlik faaliyetleri, ABD'nin en eski misyoner örgütlerinden biri olan Amerikan Dış Misyonlar Komiserleri Kurulu'nun, iki Amerikalı misyoneri Rahip Elijah C. Bridgman ve David Abeel'i Şubat 1830'da Çin'e göndermesiyle başlamıştır. Çin'in tarihini ve kültürünü inceleyen ilk Amerikalılardan biri olan Bridgman, aynı zamanda ABD'nin Çince tarihini de yazan ilk kişidir. 1834'te Dr. Peter Parker da ABD'nin öncü tıbbi misyoneri olarak Guangzhou'ya gelmiş ve burada 1835'te kurduğu küçük bir dispensar, çoğunluğu göz rahatsızlıkları olmak üzere birçok Çinli hastanın tedavi edildiği bir hastaneye dönüşmüştür. ABD'nin Çin toprakları üzerinde başladığı bu misyonerlik faaliyetleri, 19.yy'ın sonlarından 20.yy'ın başlarına kadar en parlak dönemini geçirmiştir. Bu dönemde, Amerikalılar Çin'in kolejlerinin ve liselerinin çoğunluğunu finanse etmişler, Çin'de hastaneler ve üniversiteler kurmuşlardır. Bunlardan biri de bugün hala Çin'in çok önemli üniversiteleri arasında yer alan Tsinghua Üniversitesidir. Üniversitenin temelleri Boxer ayaklanması sonrası ABD yetkililerinin Qing hanedanının ABD'nin de içinde bulunduğu ittifak üyelerine ödemesi gereken tazminatın kendilerine düşen payını, Çinli öğrencilerin ABD'de okumaları için burs olarak kullanılması ve ABD'ye gidecek öğrencilerin dil eğitimlerinin de Pekin'de kurulacak Tsinghua Kolejinde (1911) almaları yönünde attıkları adımlardır. Çin kültürü ve tarihi de ABD'ye ilk kez 1839'da Philadelphia'lı bir tüccar olan Nathan Dunn'ın Çin'den muazzam sanat eserleri, botanik örnekleri ve diğer eşya koleksiyonuyla dönmesiyle ulaşmıştır. Dunn, bu eserleri doğduğu şehirde kurulan “Çin Müzesi”nde sergilemiştir. Çinli gezginler de ABD'ye, Amerikalıların Çin'e gelmesiyle aynı zamanda gelecektir.¹⁰

Ancak Doğu Asya bölgesindeki misyonerlerin sayısı giderek artsa da Çin nüfusu üzerinde büyük bir etki yaratmayı başaramamışlardır. Bunun çeşitli nedenleri vardır: Çinlilerden gelen kısıtlamaların misyonerlerin olası “kurtarılmamış” kişilerle temas kurmasını zorlaştırması; iki halk arasındaki farkların çok açık olması; misyonerlerin “Çin halkını kurtarmak” için yeni yollar bulmaya çalışırken, Çin'deki Amerikalı tüccarlarla çatışması vb.

¹⁰ “Chronology of U.S.-China Relations, 1784-2000”, a.g.e; “U.S.–China Bilateral Relations: The Lessons of History”, **U.S. Embassy & Consulates in China**, 2019, <https://china.usembassy-china.org.cn/u-s-china-bilateral-relations-the-lessons-of-history/> (Erişim Tarihi:11.06.2023); “U.S.-China Relations: A Brief Historical Perspective”, a.g.e; Wagener, a.g.e, s.12

Gerçekten de misyonerler “güvenli, rahat yerleşim bölgelerindeki yüksek yaşamları, Çin’in putperestliğine kayıtsızlıkları ve afyon ticaretine katılmalarından dolayı” tüccarları şiddetli bir şekilde eleştirirken, tüccarlar da misyonerleri, onların Kanton’daki ve Çin’in geri kalanındaki varlıklarını tehdit edecek bir faktör olarak görüyorlardı. Bu arada, her iki tarafın da ABD hükümetinin Çin ile ilişkilerini nasıl ele aldığı konusunda şüpheleri vardı ve kendilerine yardım için gönderilen diplomatlardan genellikle memnun değillerdi.¹¹

1.2. Afyon Savaşları ve ABD-Çin İlişkileri Açısından Sonuçları

Çin malları için ticaret yapmak üzere bir meta arayan İngiliz tüccarlar, Hint afyonunu Çin’e kaçırmaya başlamış, bundan da oldukça kâr etmişlerdi. Bu kâr, diğer ülkelerin de Çin’e yasa dışı yollardan afyon sokmasına neden olmuştur. Nitekim az sayıda ABD tüccarı afyon ticaretine dahil olmuş ve Hindistan’dan ziyade İran’dan elde ettikleri afyonu benzer yollarla ülkeye getirmeye başlamışlardır. Bu durum ülkede kontrol edilemez hal alınca Çin hükümeti de 1839’da afyon ticaretini durdurma girişiminde bulunarak, İngiliz tüccarların Guangzhou’daki tüm afyon depolarına el koymuştur. Bu olay, 1839’da İngiltere ile Çin arasında “birinci afyon savaşı” olarak adlandırılan ve Çin’in kaderini değiştirecek bir savaşın da başlangıcıdır. Savaş başladığında ABD savaşın dışında kalmayı tercih etmiş ve İngilizlerin ticaret boykot çağrılarını görmezden gelerek, Çin ile ticaret yapmaya devam etmiştir. Hatta 1842’nin başlarında Amiral Lawrence Kearny komutasındaki iki gemiyi Çin’e gönderen ABD hükümeti, ABD bayrağı altında hiçbir şekilde afyon kaçakçılığına izin vermeyeceğini duyurmuş ve Amerikalı tüccarlar, bunu yapmaları halinde ciddi risklerle karşı karşıya kalacakları konusunda uyarılmıştır. İngiltere’nin lehine sonuçlanan bu savaş sonrası, İngilizlerle imzalanan ve Çin’i Batılı Devletler lehine kapılarını açmak zorunda bırakan 1842 Nanking Anlaşması imzalanmıştır. Bu anlaşma, Çinlilerin “eşit olmayan antlaşmalar” olarak adlandırdıkları ilk anlaşmadır. Çin toprakları üzerinde uluslararası ticareti destekleyen bu anlaşma ile Çin, İngilizlere tazminat ödemeyi, Hong Kong topraklarını terk etmeyi, İngiliz ticaretine beş yeni liman açmayı ve “adil ve makul” bir tarife oluşturmasını kabul etmiştir. Bu anlaşma,

¹¹ Wagener, a.g.e, s.15-16

Çin ile diğer Batılı ülkeler arasındaki müteakip anlaşmalar için de model olarak hizmet etmiştir. ABD de Tyler'ın başkanlığı sırasında Çin'e diplomatlar ve bakanlar göndererek, orada güçlü bir konum oluşturmayı ve gelecekte bir ticari ilişki kurmayı amaçlamıştır. Bu nedenle 1843'te, ABD Dışişleri Bakanı Daniel Webster, Kongre Üyesi Caleb Cushing'i Qing Hanedanı ile bir anlaşma müzakere etmesi için Çin'e göndermiştir. İlk önce Pekin'e girişi reddedilen Cushing ABD'ye geri dönmek üzereyken, Qing müzakerecisi Qi Ying, ABD tarafından önerilen tüm şartları kabul ettiğini bildirmiş ve 3 Temmuz 1844'te ABD ve Çin arasında Wanghia (Wangxia) Antlaşması imzalanmıştır. 16 Ocak 1845'te ABD Senatosu tarafından oybirliğiyle onaylanan bu anlaşma, iki ülke arasındaki resmi ilişkilerin başlangıcı olmuştur. Wanghia Antlaşması ile, Amerikan vatandaşlarına beş limanda eşit derecede ticaret yapma izni verilmiş ve onlara Çin'deyken, bölge dışılık (yani, Amerikan yasalarına tabi olma ve bunlara uygun olma) hakkı tanınmıştır. Amerikalılar ayrıca arazi satın alabilecek ve anlaşmada belirtilen beş limanda kiliseler, hastaneler ve mezarlıklar inşa edebileceklerdi. Sabit bir tarife ödeyecekler, hiçbir durumda "başka bir ulusun halkından istenenden veya istenecek olandan başka veya daha yüksek sorumluluklara tabi olmayacaklardı". Ayrıca Çin tarafından bundan böyle başka bir ulusa ek avantajlar veya ayrıcalıklar tanınacaksa, Birleşik Devletler ve vatandaşları, bu konuda tam, eşit ve tarafsız bir katılım hakkına sahip olacaktı. 1856 yılına gelindiğinde İngiltere, Çin üzerindeki çıkarlarını arttırmak için Nanjing anlaşmasının revize edilerek yeniden onaylanmasını talep etmiş ve ABD ile Fransa da bu talebi desteklemişlerdir. Çin hükümeti buna yanaşmadığı gibi, 7 Ekim 1856'da Hong Kong limanında İngiltere adına kayıtlı Arrow gemisinde kaçak afyon ticareti şüphesiyle arama yaparak mürettebatı tutuklamıştır. Bu durum İngiltere için bir bahane olmuş ve İngiltere, Fransa ve müttefik birlikleri Çin'le "ikinci afyon savaşı" olarak adlandırılan savaşı başlatmıştır. Savaş sonrası imzalanan 1858 tarihli Tientsin (Tianjin) anlaşması ile de İngiltere, Fransa ve Rus İmparatorluğuyla beraber ABD de Çin üzerindeki ticari ve diplomatik ayrıcalıklarını arttırmıştır. Ancak Çin'in bu anlaşmayı onaylamaması üzerine savaş, 1860'a kadar devam etmiş ve Tianjin anlaşmasının onaylanmasını kabul eden Pekin sözleşmesi ile de resmen sona ermiştir. Böylece Hong Kong ve Kowloon da İngilizlere bırakılmış oluyordu. Bu gelişmelerden sonra, ABD baş temsilcisi de Guangzhou veya Şanghay yerine 1862'den itibaren başkent Pekin'de ikamet etmeye başlayacaktır. Qing,

1867’de anlaşmaları yeniden müzakere etmek için Çin’in ilk diplomatik misyonunu Batı ülkelerine göndermeye karar verdiğinde de Çin’deki girişimleri ile Prens Gong’un desteğini ve güvenini kazanmış olan ABD elçisi Anson Burlingame’den misyonun başına geçmesi istenmiştir. ABD Hükümeti’nin izniyle görevinden istifa ederek Çin’in temsilcisi sıfatıyla iki Qing yetkilisini ABD ve Avrupa’ya götüren Burlingame, ABD Dışişleri Bakanı William Seward ile diğer şartların yanı sıra ABD’ye çoğunlukla sınırsız Çin göçüne izin veren yeni bir anlaşma müzakere ederek imzalanmasına da öncülük etmiştir. Çin’in doğal kaynaklarını geliştirmesi gerektiğine inanan Burlingame ayrıca Prens Gong’u, Çin’deki kömür kaynakları hakkında bir araştırma yapması için Amerikalı jeolog Raphael Pumpelly’yi ülkeye getirmeye ikna etmiştir. Ancak Burlingame’nin ölümü bu girişimleri sekteye uğratmıştır.¹²

1870’lerin başında ABD-Çin arasında eğitime yönelik yeni gelişmeler yaşanmıştır. ABD’de eğitim gören Yung Wing, Çin Hükümeti’nin onayı ve desteğiyle, Çinlileri diplomat ve hükümete teknik danışman olarak çalışmak üzere eğitmeyi amaçlayan, Çin Eğitim Misyonu’nu kurmuştur. Yale mezunu olan Wing, bu bağlantılarını da kullanarak, 1872’de bu program çerçevesinde kapsamlı bir Amerikan eğitimi için, Çin’den ABD’ne hepsi genç erkeklerden oluşan 30 öğrenciden oluşan bir grup göndermiştir. Çin’in erken modernizasyon girişimlerinde en önemli teknik kadro olarak hizmet edeceği düşünülen bu öğrenciler, bizzat Başkan Ulysses S. Grant tarafından ziyaret edilerek, kendilerine bir resepsiyon düzenlenmiştir. Yung Wing, Çin Eğitim Misyonu’nu yönetirken aynı zamanda misyon şefi vekili olarak da görev yapmıştır. Çin’in Washington’da diplomatik bir misyon kurması ancak 1878’de gerçekleşmiş, Chen Lanping de misyon şefi olarak atanmıştır. ABD’de artan Çin karşıtlığı ve öğrencilerin çok Amerikanlaşması korkusu nedeniyle eğitim programı, 1881’de sona erdirilmiştir. Bu tarihe kadar 120 öğrenci ABD’ye gönderilmiş ve bunların bazıları Çin’e dönmeyerek ABD’de kalmayı tercih etmiştir. Çin’le ilişkilere ayrı bir önem veren bir Başkan olarak Grant, başkanlık sonrası da bu ülke ile bağlarını koparmamış ve bu ülkeye ziyaretler dışında,

¹² “U.S.-China Relations: A Brief Historical Perspective”, a.g.e; “The Treaty of Wanghia (1845)”, Rice on History, 2012, <https://riceonhistory.wordpress.com/2012/01/11/the-treaty-of-wanghia-1845/> (Erişim Tarihi:11.06.2023); “Chronology of U.S.-China Relations, 1784-2000”, a.g.e; Jones, a.g.e, s.25-27

Çin'in Japonya ile olan adalar sorunda da arabuluculuk faaliyetinde bulunmuştur.¹³

1.3. ABD'ye Çinlilerin Gelişi ve Çin Karşıtlığının Artışı

Çinlilerin Amerika kıtasıyla ilk temaslarının, İspanyol ticaret gemilerince Çin mallarının Filipinler'in Manila limanından, bugünkü Meksika ve Peru'ya taşındığı 16. yy'da (İspanyol sömürge imparatorluğu dönemi) başladığını söyleyebiliriz. Bu dönemde Asya'dan ipek, seramik, porselen, barut ve diğer ürünler taşınırken, altın, gümüş, mısır ve tütün ile dönülüyordu. Bu ticari ilişkiler, 19. yy'ın başında (1815) İspanya'nın bu ticaretin durdurulmasını emrettiği "Latin Amerika bağımsızlık savaşı" patlak verene kadar yaklaşık 300 yıl sürmüştür. Bölgeye gelen en eski Manila Çinlileri arasında İspanyol iş adamlarıyla ortaklık yapan ve İspanyol sömürge yetkilileri ve zengin tüccarlara hizmet veren Çinli iş adamları vardır. 16. yy'ın sonunda, İspanyol kraliyet ailesinin izniyle Çinli zanaatkarlar (marangoz, demirci, tuğla ustası, kuyumcu, berber ve terzi vb.) da Amerika kıtasına gelmişler ve denizaşırı Çinli göçmenlerin öncüleri olmuşlardır. Çin ve bağımsızlığını kazanmış Latin Amerika ülkeleri arasındaki belgelenmiş ilk temaslar ise 19. yy'dan itibaren başlatılmıştır. Köleliğin yasaklandığı ya da azaldığı ve Yeni Dünya'nın tarım ürünleri ve hammaddeler için dünya pazarlarının genişlemesini ve gelişmesini gördüğü bir dönem olan bu dönemde artık 'mallar' değil, 'insanlar' öncelik kazanacaktır. Bu ticaretin geliştirilmesi için demiryolları, su kanalları, limanlar, telgraf gibi altyapı iyileştirmelerinin de yapılması gerekiyordu ve bu işlerin tümü emek yoğunu. Böylece İspanyol ve Portekizlilerin güç kaybedip bölgeden uzaklaştığı ve ABD'nin 1823'te Monroe doktrini ile bölgeyi etki alanı ilan ettiği dönemlerde, ilk Çinli işçiler plantasyonlarda ve bölgenin erken altyapı projelerinde çalıştırılmak üzere bölgeye getirilmeye başlanmıştır. Özellikle köle ticaretinin sona erdiği Küba (1845) ve Peru (1855), Çinli işçilerin en fazla tercih edildikleri ülkeler olmuşlardır. Peru ve Küba'ya 1847 ile zorunlu göçün sona erdiği 1874 yılına kadar gelen Çinli işçi sayısı 225.000'den fazladır. Kısa bir süre sonra, Coolie¹⁴'ler ABD'ye de gelmeye başlamış ve 1849'da

¹³ "Chronology of U.S.-China Relations, 1784-2000", a.g.e; Jones, a.g.e, s.30

¹⁴ "Coolie terimi, Bengalce lehçesinden gelir ve özellikle Hindistan'da hasat dönemlerinde geçici olarak yaylalardan vadilere taşınan bir kabile için kullanılır. Ek olarak uzak doğuda özellikle Hindistan ve Çin'deki geçici vasıfsız işçilere verilen addır".

California Gold Rush (Altına Hücum)'la birlikte, madenlerde ve demiryollarında ve ayrıca vasıfsız işgücü için diğer pozisyonlarda çalışmak üzere ABD'ye gelen Çinli işçi sayısı giderek artmıştır. ABD'deki Çinli sayısının artışıyla beraber, daha önce Amerikalılar tarafından büyük ölçüde bilinmeyen bir halk ve kültür ülkede şekillenmeye başlamış ve bu durum hükümet yetkilileri de dahil olmak üzere ABD vatandaşlarını rahatsız etmeye başlamıştır. Bu gelişmeler, ABD'nin Çinli göçmenlere kapısını kapatması, ülkede Çinlilere uygulanan ayrımcı politikaların uygulanması, Çin'den ABD'ye tüm göçü ve Çinli göçmenlere vatandaşlığı yasaklayan “1882 Dışlama Yasası” ile sonuçlanmıştır. Bu dönemde Çin nüfusu, önemli bir önyargıyla karşı karşıya kalmış, daha alt sınıftan, eğitimsiz ve hatta tehlikeli olarak görülmüştür. Çinliler ülke genelinde tacizle karşı karşıya kalmışlar ve 1870'lerin dağınık şiddeti, sistematik bir tasfiyeye dönüşmüştür. Bunun nedenlerinden biri de ABD'deki artan işsizliktir. Ülke genelinde ayaklanmalar ve gösterilerin artmasına neden olan bu durumun tek nedeni olarak Çinliler gösterilmiştir. Çin karşıtı lobi faaliyetlerinden sonra, Kongre Çin Dışlama Yasası'nı 1882'de kabul ederek, Çin'in ABD'ne göçünü on yıl boyunca askıya almıştır. Çin de ekonomisini olumsuz etkileyen bu göçlerden oldukça rahatsız olmuş ve göçlerin önünü kesmek için ABD ile iş birliği içinde olmuştur. 1888'de iki ülke, Çin'in ABD'ye göçünü 20 yıl daha yasaklayan Bayard-Zhang Antlaşması'nı imzalamıştır. Scott Yasası, ABD'den ayrılan Çinlilerin geri dönüşünü yasaklayarak dışlayıcı önlemleri daha da genişletmiş ve bunu diğer önlemler izlemiştir. Örneğin 1892'de göçü on yıl daha engelleyecek Greary Yasası ilan edilmiştir. Bu yasa ile ABD'deki Çinlileri yasal haklardan mahrum etmek için daha da ileri gidilmiş ve ABD'de halihazırda yaşayan Çinli göçmenlerin her zaman belirli belgeleri taşımaları gerektiği öne sürülerek, uygun evrakları olmadığı tespit edilenler sınır dışı edilmiştir. 1902'den sonra, Greary Yasası etkisini kaybettiğinde, Kongre daha fazla Çinli göçmenin gelişini önleyen yasalar çıkarmaya devam etmiş ve mevcut Çin nüfusunun ABD'den çıkarılması için yönergeler oluşturulmuştur. ABD'deki Çin nüfusu, daha sonra “Çin mahalleleri” olarak bilinen, genellikle ülke genelindeki kentsel alanlarda bulunan ayrılmış yerlerde giderek daha fazla yoğunlaşmıştır.¹⁵

¹⁵ “U.S.-China Relations: A Brief Historical Perspective”, a.g.e; Buket Önal, “19. YY'dan Günümüze Latin Amerika'ya Göç Eden Denizaşırı Çinlilerin Hayatta Kalma ve Entegrasyon Mücadeleleri: Peru Örneği”, *Asya Studies*, Year.5, Number 17, 2021, s.281-282 (279-288);

1.4. Açık Kapı Politikası

19. yy'ın sonlarına doğru ABD, İspanya ile olan savaşı sonrası Asya ticaretinin önemli bir merkezi olan Manila'yı (Filipinler) ele geçirince Asya'daki varlığını arttırmıştır. Bölgedeki varlığını devam ettirebilmek için, Çin üzerinde ekonomik ve siyasi çıkarlarını daha ileriye taşımak arzusunadaki ABD, Çin'in diğer güçler tarafından bölünmesi halinde Çin pazarına erişimini kaybedeceğinden oldukça endişelenmekteydi. Bu nedenle ABD, Çin'deki çıkarları korumak için "Açık Kapı Politikası"nı ortaya atmıştır. ABD Dışişleri Bakanı John Milton Hay tarafından formüle edilen Açık Kapı Politikası, 1899'da ABD tarafından Fransa, Almanya, İngiltere, İtalya, Japonya ve Rusya'ya gönderilen belgelerle ilan edilmiştir. Bu, ABD'nin Çin politikasının ilk açık ve resmî açıklaması olmuştur. Bu notlarda "her bir gücün, kendi etki alanı içindeki diğer güçlerin kazanılmış çıkarlarına müdahale etmemesi, yalnızca Çin hükümetinin gümrük vergilerini toplaması gerektiği ve hiçbir tercihli liman vergisi veya demiryolu ücretinin bir gücün tebaasına fayda sağlamaması gerektiği" öneriliyordu. Bundan da anlaşılacağı üzere, bu politikanın herhangi bir yasal bağlayıcılığı yoktu. Nitekim sonuç olarak, Çin üzerindeki herhangi bir emperyalist görüş veya güdüyü de kısıtlayamadı. Bu politikayla her ne kadar Çin'in toprak bütünlüğü, bu politikaya katılan tüm ulusların listesinde üst sıralarda yer alsada Çin halkının refahı ve Çin ulusunun büyümesi ve ilerlemesi bir öncelik değildi. Bütün uluslar için, politikanın temel kaygısı, diğer ulusların aşırı güçlenmesini önlemek ve Doğu Asya'da kârlı ticaretlerini sağlamaktı. Birinci Dünya Savaşı sırasında Üçlü İtilaf (Rus İmparatorluğu, Fransız Üçüncü Cumhuriyeti ve Büyük Britanya ve İrlanda Birleşik Krallığı) ile Japonya arasında yapılan anlaşmalar, savaşın sona ermesinden sonra Japonya'ya Çin'deki Alman topraklarını vaat ettiği için, bu politika baltalanmış ve bu anlaşma, daha sonra 1919'daki Versay Antlaşması sırasında pekiştirilmiştir. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra da Versay Antlaşması'nın etkisi, ÇHC'nin Açık Kapı'yı kararlı bir şekilde kapatmasına kadar, otuz yıldan fazla devam etmiştir.¹⁶

Burcu Kara, "1882 Çin Dışlama Yasası: Asyalıların ABD'ye girişi engelleniyor", 2022, <https://ungo.com.tr/2022/09/1882-cin-dislama-yasasi/?ysclid=l8vilmsnqq974049139> (Erişim Tarihi: 11.06.2023); <https://malwarwickonbooks.com/us-china-relations/> (Erişim Tarihi: 11.06.2023)

¹⁶ Wagener, a.g.e, s.16-19; "Chronology of U.S.-China Relations, 1784-2000", a.g.e

1.5. Çin’de Artan Yabancı Düşmanlığı ve ABD-Çin İlişkilerine Yansıması

1890’lı yılların sonunda, Batı ülkeleri ve Japonya, Çin’deki ekonomik politikalar üzerinde büyük bir kontrole sahip olmuş ve kuzey Çin’de bölgesel ve ticari kontrolü ele geçirmişlerdir. Bu dönemde ekonomik olarak yaşadıkları sıkıntıları ülkelerinde bulunan yabancılara yükleyen, çoğunlukla kuzey Çin’deki köylülerden oluşan ve “Doğru ve Ahenkli Yumruklar” olarak bilinen gizli bir topluluğun üyeleri, misyonerler ve elçilik çalışanları da dahil olmak üzere, tüm yabancıları hedef alan Boxer isyanını başlatmışlardır. Bu isyan, ABD’nin de aralarında olduğu birçok ulusun birleşik askeri gücü tarafından bastırılmış ve Eylül 1901’de, isyana karışanların cezalandırılmasını zorunlu kılan ve Çin’in etkilenen ülkelere 330 milyon dolarlık tazminat ödemesini gerektiren Boxer Anlaşması’nın imzalanmasıyla resmen sona ermiştir. Bu durum zaten sorunlu Qing Hanedanlığını önemli ölçüde zayıflatmış ve imparatoru deviren ve Çin’i cumhuriyet yapan 1911 Çin Devrimi’nin kapısını da açmıştır. ABD liderleri, Boxer anlaşmazlığı ile uğraşırken, Çin’in bölgesel ve idari varlığının ne olursa olsun korunması gerektiğini belirtse de Theodore Roosevelt ve John Hay’ın başlangıçta taahhüt ettikleri ilkeleri çöpe atmaları uzun sürmemiştir. Çin’deki yabancı karşıtı duygular kısa bir süre sonra Amerikan karşıtı duygulara dönüşmüş ve Şanghai, Pekin ve diğer büyük şehirlerdeki ABD işletmeleri ve ürünleri boykot edilmeye başlanmıştır.¹⁷

2. 20.yy’da ABD-ÇİN İlişkileri

2.1. Çin Devrimi ve ABD

20. yy, Çin’de köklü değişikliklerin yaşandığı bir yüzyıl olmuştur. Batılı devletler ve Japonya’nın ülkede açtığı yaralar, iç isyanlar, nüfus artışı, ekonominin bozulması, yolsuzluk ve yönetici elitlerin zihniyetlerini değiştirmedeki isteksizlikleri, Çin’de ekonomik, siyasi ve toplumsal sorunlar yaratmış ve zaten tartışmalı olan Qing Hanedanlığını oldukça yıpratmıştır. Bu durum, içeride huzursuzlukları da beraberinde getirmiş, bu huzursuzlukları ortadan kaldırmaya yönelik reform girişimleri de sonuç vermeyince Vuhan’da (Wuhan) başlayan ayaklanmalar tüm ülkeye yayılarak, 1911 Çin Devrimi’nin (Xinhai Geming) yaşanmasına neden olmuştur. Böylece 1912’de son

¹⁷ “Chronology of U.S.-China Relations, 1784-2000”, a.g.e; “U.S.-China Relations: A Brief Historical Perspective”, a.g.e; Wagener, a.g.e, s.18

imparatorun tahttan indirilmesiyle, 2000 yıllık imparatorluk dönemi sona ererken, cumhuriyetin ilanı ile de modern Çin tarihi başlamıştır.¹⁸

Modern Çin'in önemli figürlerinden biri olan Sun Yat-Sen, 1900'lerin başında Çin'in ilerlemesinin tek yolunun ülkenin bir cumhuriyet haline gelmesi ve sanayide, tarımda vb. Batılı yolları benimsemesi olduğuna inanan milliyetçi bir devrimciydi. Hong Kong'da Tıp eğitimi alan ancak doktor yerine profesyonel bir devrimci olan Sun'ın savunduğu "Halkın Üç İlkesi" (Milliyetçilik, Demokrasi ve Sosyal Adalet)¹⁹, 1898'de kurduğu "Ortak İttifak Birliği"nin de arka planını oluşturmuş ve Cumhuriyetin kurucu partisi olan Çin Milliyetçi Partisi'nin (Kuomintang-KMT) temellerini atmıştır. Ülkenin birleştirilmesi ve savaş lordlarının gücünün zayıflatılması için uğraşılsa da devrim sonrası Çin'de beklenen birlik ve merkezi yönetim gerçekleşmemiştir. Bu karışık dönemde Sun, Çin Milliyetçi Partisi'nin inançlarını, 1921'de kurulan Çin Komünist Partisi (ÇKP) için daha kabul edilebilir görünecek şekilde uyarlamış ve Rusya ve Çin Komünistlerinden yardım alarak mücadeleye devam etmiştir. Bu dönemde SB de Milliyetçilerin ordusunu düzenlemek ve teşkilatlandırmada uzman yardımında bulunarak Sun'ın ordusunu güçlendirecektir. Hem komünist hem de milliyetçi gruplar Sun'u kendileri için ilham kaynağı olarak görseler de 1925 yılında ölümünün ardından aralarındaki ittifak da son bulmuştur. Bu dönemde Chiang Kai-shek²⁰ KMT'nin lideri olmuş ve partinin açık ara en tanınmış lideri konumuna gelmiştir. Milliyetçiler ile Komünistler arasındaki rekabet sonucu ülke, 1949'a kadar devam edecek bir iç savaşla karşı karşıya kalmıştır.²¹

¹⁸ "Chronology of U.S.-China Relations, 1784-2000", a.g.e.

¹⁹ "Milliyetçilik: Çin'deki bütün yabancı imtiyaz ve hakların tasfiye edilmesi; Demokrasi: Kuomintang'ın geçici bir vesayet rejimi ile Çin halkının demokrasiye alıştırılmasından sonra tam demokrasiye geçiş; Sosyal Adalet: Her Çinli aile için asgari bir refah seviyesi ve gelirin adil bir dağılımı". Fahir Armaoğlu, 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (Cilt1-2: 1914-1995), Genişletilmiş 13.bas, İstanbul: Alkım Yayınları, (Tarih Yok), ISBN 975-337-009-1, s. 269

²⁰ "Amerikalıların gözünde Chiang Kai-shek, ABD'de eğitim görmüş, karısı Soong Meiling sayesinde Hristiyanlığı benimsemiş, uzak görüşlü ve aydın bir liderdi. Japonlara karşı cesurca savaşan siyasi ve askeri bir deha olarak görülüyordu. Yönetimi boyunca da karısının güçlü ailesi sayesinde, ABD'de politikacılar, hayırseverler, iş dünyası liderleri ve Hollywood'da ve sanatta aktif olan insanlar gibi çok sayıda kişinin desteğini aldı ve ABD'de güçlü bir Çin lobisi oluşmasını sağladı". Çin lobisi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Mara Oliva, Eisenhower and American Public Opinion on China, Switzerland: Palgrave Macmillan Cham, 2018, s.16-20

²¹ "Sun Yat-sen", Britannica, <https://www.britannica.com/biography/Sun-Yat-sen> (Erişim Tarihi: 11.06.2023); Wenzhao Tao, A History of China-U.S. Relations (1911-1949), Translated by Wang Zhiguang, Lin Jingjing, Springer Singapore, 2023, s.1; Armaoğlu, a.g.e, s.270; "Sun

Çin Devrimi, Amerikan seçkinlerinin de dikkatini çekmiş ve Çin'in sorunlarının aynı zamanda dünyanın sorunları olduğuna ve Çin'deki eğilimlerin ABD çıkarları üzerinde doğrudan bir etkisi olacağına inanılmıştır. Daha Qing hanedanlığının son döneminden beri misyonerler aracılığıyla Çin'de Batı öğreniminin yayılmasına katkı sağlayan ABD, Batı'nın uluslararası hukuk bilgisini Çin'e getirebilmek için de çaba göstermiş ve Presbiteryen²² bir misyoner olan William Alexander Parsons Martin, bunun öncülüğünü yapmıştır. Çin'i "kanunsuz" bir devletten "yasal" bir devlete dönüştürerek "Amerikan medeniyetini" Çin'e yaymak konusunda görevlendirilen misyonerler, Çin-ABD hukuk alışverişinde en önemli ve en dinamik topluluk haline gelmiştir. Ancak zamanla bazı değişiklikler yaşanmaya başlamıştır. Bu değişikliklerden ilki, bu görevin misyonerlerden hukuk alimlerine, hukukçulara, hukuk örgütlerine ve özel vakıflara kaymasıdır. 20.yy başlangıcından sonra, birçok uzman ve ABD hukuk bilimcisi Çin üniversitelerinde ders vermeye başlamıştır. Bunlardan biri, Tianjin'deki Peiyang Üniversitesi'nde beş yıl boyunca Batı hukuku ve uluslararası hukuk dersleri vermiş olan Warren Seavey'dir. Harvard ve Yale gibi ünlü ABD hukuk okullarıyla aynı ders düzenlemeleri, ders içeriği ve ders kitapları sayesinde Peiyang Üniversitesi'nde hukuk araştırmalarında "Amerikanlaşma" süreci de başlatılmıştır. İkinci değişiklik, profesyonel hukuk örgütlerinin ülkeye ihracı olmuştur. Bu dönemde ABD'nin Çin'e yaptığı yasal ihracatın belki de en doğrudan tezahürü, 1906'da Çin'de ABD Mahkemesi'nin kurulmasıdır. Mahkeme Şanghai'da kurulmuş olsa da ABD'nin yargı sisteminin tam bir parçası olmuştur. Mahkemenin yargı yetkisi yalnızca Çin'de yaşayan ABD vatandaşlarını değil, aynı zamanda Filipinler, Guam ve diğer ABD "tebaalarını" da kapsıyordu. Mahkeme'nin bir diğer önemli yönü, profesyonel yargıçlar istihdam etmesi, ABD yasal düzenlemelerini kullanması ve Çin-ABD yasal anlaşmazlıklarını çözmek için Amerikan tarzı davalar ve yargılamalar yapmasıdır. Bu bağlamda, ABD Çin Mahkemesini bir tür "yasal emperyalizm" olarak tanımlamak oldukça mantıklıdır.²³ 20.yy'ın başlarından itibaren, sosyal

Yat", History Learning Site, <https://www.historylearningsite.co.uk/modern-world-history-1918-to-1980/china-1900-to-1976/sun-yat/> (Erişim Tarihi: 11.06.2023)

²² "Piskopos hiyerarşisini reddeden mezhep".

²³Teng Kaiwei, "Trans-Pacific intellectual and political interactions: The Carnegie Endowment, legal internationalism,

reformun kültür ve hukuku aktararak başarılabilceğine ve Çin'i uygarlaştırmanın ABD'nin görevi olduğuna inanılması, Çin-ABD ilişkilerinde önemli bir unsur haline gelmiştir. Çin Devriminin yaşandığı dönemde, ikili ilişkilerin gelişmesinde öncülük eden sivil toplum kuruluşları olmuştur. Bu kuruluşların en önemlilerinden biri, Carnegie Vakfı'dır.²⁴ Vakıf, Avrupa dışındaki ülkeler hakkında çoğu bilginin misyonerler aracılığıyla alındığı bu dönemde önemli bir pozisyon kazanmayı başarmıştır. Vakıf adına Uzak Doğu'daki birçok ülkeyi ziyaret eden Harvard Üniversitesi'nin eski Rektörü Charles Eliot, öne çıkan isimlerden biridir. Eliot'un Kasım 1911 ile Ağustos 1912 arasında Çin'i araştırmaya ağırlık verecek olan ziyaretleri, Vakfın dış dünya hakkında daha derin bilgi edinme konusundaki entelektüel arayışını yansıtmaktadır. Ziyaretlerin başladığı dönemde Çin Devrimi zaten dramatik değişikliklere yol açmıştı; "Qing imparatoru tahttan çekilmiş, Yuan Shikai, Çin Cumhuriyeti Geçici Hükümeti Başkanı olarak Sun Yat Sen'in yerini almıştı. Kuzey-güney müzakereleri Çin'i emperyal bir sistemden bir cumhuriyete dönüştürürken aynı zamanda gelecekteki önemli siyasi tehlikelerin tohumları ekiliyor ve merkezi ve yerel yönetimler arasındaki ilişkiler istikrarsız, çekişmeli ve tutarsız bir hal alıyordu". Böyle bir dönemde Eliot, ülkeyi ziyareti boyunca birçok Çinli siyasi, ticari ve akademik seçkinin yanı sıra yabancı diplomatlar, iş adamları ve misyonerlerle tanıştı. Çeşitli yerlerde Doğu-Batı ilişkileri, Çin'in birleşmesi, savaş ve barış hakkındaki görüşlerini halka açık konferanslarda dile getirdi. Sun Yat Sen ve Hu Hanmin gibi devrimci liderlerle bir araya geldi ve onlarla tartışarak Çin Devrimi hakkında daha fazla şey öğrendi. Eliot'un ziyaretleri, Çin ile Vakıf arasındaki iş birliğini de arttırmış oldu. Vakıf, Çin'in talebi üzerine, anayasa yazım sürecine yardımcı olmak amacıyla, Çin Cumhuriyeti'nde hukuk danışmanı olarak çalışmak üzere, yetkili ABD'li uzmanlar gönderdi. Yabancı danışmanların alınması konusunda oldukça hassas davranan bir ülke için bu oldukça önemli bir adımdı. Çin'in diplomatik temsilcisi Zhang Yintang'ın imzaladığı resmi sözleşme ile, "Çin Cumhuriyeti Hükümetinin, ABD'de anayasa hukuku eğitimi almış ve Fransız Cumhuriyeti anayasası hakkında özel bir bilgiye sahip bir üniversite profesörünün hizmetini güvence altına almak arzusunda olduğu, Hükümete uzman hukuk danışmanı

and Sino-U.S. relations, 1912–1925", **Chinese Studies in History**, Volume.54, Issue.1, 2021, s.20-23

²⁴ "1910 yılında Andrew Carnegie tarafından ABD'de kurulan bir vakıftır".

olarak hareket etmek; özellikle söz konusu Çin Cumhuriyeti için cumhuriyetçi bir anayasa taslağı hazırlamakla görevlendirilecek bir uzmanı kabul edeceği” taahhüt edilmiştir. Sözleşme doğrultusunda Vakıf da söz konusu talebe uygun olarak, Frank Johnson Goodnow’u yetkili bir kişi olarak atamıştır. Vakfın Çin’e gönderdiği ilk hukuk uzmanı olan Goodnow, bu görevi Pekin’ne varış tarihinden itibaren üç yıllık bir süre için üstlenecektir. Goodnow’dan sonra bu görevi Columbia, Princeton ve Johns Hopkins gibi önde gelen okullarda ders veren akademisyen ve uzman William ve Westel Willoughby kardeşler üstlenmiştir. Willoughby kardeşlerin misyonu, Çin’e modern hukuk bilgisi getirmek, Çin anayasası için önerilerde bulunmak için fiili duruma dayalı teorik analizler yapmak ve Çin’in siyasi ve sosyal durumuna ilişkin gözlemlerini ABD’ye bildirmektir.²⁵

Mayıs 1913’te Çin’e geldikten sonra Goodnow, bir anayasa hazırlamaya başlamıştır. Goodnow, Çin’in ihtiyaç duyduğu şeyin, Fransız tarzı bir kabine hükümeti yerine merkezi yürütme gücüne sahip bir başkanlık sistemi olduğuna inanıyordu. Goodnow’un anayasa taslağı, Cumhurbaşkanına geniş yetkiler verdi ve yürütme yetkilerini yasama yetkilerinden bağımsız ve daha yüksek hale getirdi. Anayasayı Çin’in “ulusal koşullarına” dayandırmayı (Goodnow, hükümetin, uzun bir süre boyunca kişisel ve neredeyse otokratik bir yapıda olacağına, Anayasal yönetimin belirli koşullar altında bir monarşi aracılığıyla sağlanabileceğine inanıyordu) amaçlayan Goodnow’dan farklı olarak, Willoughby kardeşler, Çin’de bir monarşinin yeniden kurulmasına inatla karşı çıkmışlardır. Çin’in cumhuriyetçilik ilkelerini uygulamasını, Batı’nın anayasal sistemlerinden öğrenmesini ve kapsamlı idari reform gerçekleştirmesini desteklemişlerdir. Goodnow’un bir monarşi altında bir anayasal hükümet için bazı umutları olsa da Willoughby kardeşler, bir monarşinin yeniden kurulması halinde muhtemelen bir diktatörlük olacağını açıkça farkındaydı. ABD elitleri açısından da Goodnow’un, gücün özgürlükten daha önemli olduğu veya bireysel hakların siyasi otoriteye boyun eğmesi gerektiği yönündeki önermesi, ABD ulusal kimliğine karşıtı. Mart 1912’de hazırlanan Çin Cumhuriyeti Geçici Anayasası, zayıf bir cumhurbaşkanının başkanlık ettiği Batı tarzı bir

²⁵ Kaiwei, a.g.e, s.24-27

meclis sistemi sağlasa da kısa zaman içinde Çin'de Goodnow'un haklılığını gösteren gelişmeler yaşanmıştır.²⁶

Buna rağmen Vakfın önemli temsilcileri olan Eliot, Goodnow ve Willoughby kardeşlerin Çin'deki girişimleri, çalışmaları ve pozisyonları, Çinli ve ABD'li entelektüel ve politik seçkinler arasında bir ağın gelişmesini teşvik etmiş ve bu, bilginin yayılmasında, akademik gelişimin desteklenmesinde ve bilimsel toplulukların oluşturulmasında önemli bir adım olmuştur. Bu girişimleri diğerleri izlemiştir. Örneğin 1915'in sonlarında siyaset bilimci ve diplomat Paul S. Reinsch ve akademisyen ve uzman William Willoughby, Çinli bilim adamlarının “Hukuk, Politika, Sosyoloji, Ekonomi ve Yönetimin Bilimsel Çalışmasını” teşvik edecek olan Çin Sosyal ve Siyasal Bilimler Derneği'nin kurmalarına yardım etmiştir. Derneğin başkanı Lu Zhengxiang, birinci başkan yardımcısı Paul Reinsch, ikinci başkan yardımcısı Cao Rulin, yürütme konseyi üyesi William Willoughby ve Dışişleri Bakanlığı danışmanı Wu Chaoshu da sekreter olarak seçilmiştir. Dernek, kişisel ilişkiler açısından, siyasi liderler ve akademisyenler arasında sıkı bir ulusötesi kişilerarası ağ oluşturmuştur.²⁷

2.2. Birinci ve İkinci Dünya Savaşlarında ABD ve Çin İlişkileri

Birinci Dünya savaşının ilk dört yılında tarafsızlığını başarıyla sürdüren Çin, 1917 Ağustos'unda savaşa dahil olarak, uluslararası çatışmaya sürüklenmiştir. 1915'te Çin toprakları üzerinde yönetim iddiasında olan Japonya, o zamanlar Alman imtiyazının bir parçası olan Shandong Yarımadası'nı²⁸ ele geçirerek, Çin hükümetine Çin'deki toprak ve ticaret ayrıcalıklarına ilişkin iddiaları ifade eden ve “21 Talep” olarak bilinen bir ultimatoma yayınlamıştır. Woodrow Wilson başkanlığındaki ABD, bu belgeye açık kapı politikasıyla çeliştiği için itiraz etse de Japonya ile savaşı riske atacak durumda olmayan Yuan Shikai²⁹, taleplerin şartlarını kabul etmiş ve 25 Mayıs

²⁶ A.g.e, s.28-32

²⁷ A.g.e, s.34-35

²⁸ “Stratejik konumu dışında Konfüçyüs'ün doğum yeri olması dolayısıyla da Çin açısından manevi öneme sahip bir yarımada”. “The forgotten army of the first world war: How Chinese labourers helped shape Europe”, **South China Post** <https://multimedia.scmp.com/ww1-china/> (Erişim Tarihi:12.06.2023)

²⁹ “1916'daki ölümüne kadar Çin dış politikasından sorumlu olan kişi, Çin'in dokuz yıl önce Rus-Japon savaşında olduğu gibi Birinci Dünya Savaşı'nda tarafsız kalabileceğini uman Başkan Yuan Shikai'di. Çin, Almanya'ya savaş ilan ederek müttefiklere katılırsa, Yuan bunun diplomatik çatışmayı artıracağından ve Japon şüphelerini uyandıracığından korkuyordu”. Stephen Graft,

1915'te Antlaşmanın son şekli her iki tarafça da imzalanmıştır. Almanya'nın, 9 Ocak 1917'de denizaltı savaşlarına kesin karar vermesi ve 1 Şubat 1917 tarihi itibarıyla de bütün tarafsız devletlere gönderdiği notada, bayrağı ne olursa olsun, abluka bölgesine giren tüm gemilerin batırılacağını duyurması üzerine, ABD'nin Pekin Sefiri resmen Çin'den Almanya ile ilişkilerin kesilmesini istemiştir. 4 Mart'ta Çin kabinesi, oy birliğiyle diplomatik ilişkileri kesme kararı olsa da Cumhurbaşkanı Li-Yuanhong, parlamentonun onayı alınmadığından bu kararı onaylamak istememiş, bunun üzerine başbakan istifa etmiştir. Ancak iki gün sonra uzlaşma sağlanarak başbakan istifasını geri almış ve 11 Mart'ta ilişkilerin kesilmesi kabul edilmiştir. İlişkilerin kesilmesinin ardından, Çin Hükümeti, 14 Ağustos 1917 sabahı Almanya ve Avusturya'ya savaş ilan etmiştir. Çin, Ağustos 1917'ye kadar savaşa asker göndermese de Avrupa'nın talebi karşısında 1916'dan itibaren çoğunlukla kırsal kesimden olmak üzere yüz binlerce Çinli erkeği, savaş boyunca mayınların temizlenmesi, yolların ve demiryollarının onarılması, hendeklerin açılması ve mühimmat depoları inşa edilmesinde çalışmak üzere Avrupa'ya yollamıştır.³⁰

Birinci Dünya Savaşı'nı sona erdiren Versay Antlaşması'yla Shandong Yarımadası'nın mülkiyeti, Japonya'ya verilmiştir. Bu durum, Çin Milliyetçiliğinin yükselişine neden olmuş ve şiddetli tepkiler üzerine görüşmelere katılan Wellington Koo anlaşmayı imzalamayı reddetmiştir. Böylece Paris Barış Konferansı'ndaki Çin heyeti, imza töreninde Versay Antlaşması'nı imzalamayan tek ulus olmuştur.³¹ Ancak Çin'in Milletler Cemiyeti (MC)'nin kurucu üyeleri arasında olup, diğer uluslar tarafından eşit muamele görmesini arzulayan Koo, Versay Anlaşmasını imzalamadan St. Germain Antlaşması'nı imzalayarak ülkesini MC kurucu üyesi yapmayı da başarmıştır. 4 Mayıs 1919'da Çin'de artan milliyetçilikle birlikte, Japonya'nın 21 talebini, Shandong Yarımadası'nın ele geçirilmesini ve Versay

“Angling for an Invitation to Paris: China's Entry into the First World War”, **The International History Review**, Volum.16, Issue.1, 1994, s.2

³⁰ “Birinci Dünya Savaşı, bölgesel savaş ağalarını kontrol etmek için mücadele eden kırılğan Çin Cumhuriyet'ini dağılma tehlikesinden koruyabilecek bir fırsattı. Eğer Çin savaşa girmeyi başarır ve müzakere masasına oturmak zorunda kalırsa, iktidar iddiasını sağlamlaştırabilirdi. Ancak Avrupa, Çinli askerler istemediğini, işçilere ihtiyaç olduğunu söyleyince Çin, savaş sonrası konferansa katılma şansı karşılığında on binlerce silahsız işçiyi şirketler aracılığıyla savaşa göndermiştir. Bu amaçla gönderilen Çinli işçi sayısı ülkelere göre şöyledir, Fransa: 37.000; İngiltere:94.500; ABD(Fransa'dan): 11.500 ve Rusya: 200.000-500.000”. “The forgotten army of the first world war”, a.g.e; “U.S.-China Relations: A Brief Historical Perspective”, a.g.e;

³¹ Ayrıntılı bilgi için bkz. Craft, a.g.e, s.1-24

Antlaşması'nı protesto eden öğrenci gösterileri başlamıştır. Bu hareket, 1921'de bir grup Çinli solcu tarafından Kuomintang'a karşı Marksizm-Leninizm ilkelerine dayalı birleşik bir cephe olarak kurulan ÇKP'ne de ilham vermiştir. Çin'de bu gelişmeler yaşanırken, Washington Deniz Konferansı'nda (1921-1922) ABD'nin "Açık Kapı Politikası" ve Çin'in toprak bütünlüğü vurgusu sonucu, katılımcıların tümü tarafından imzalanan "Dokuz Güç Anlaşması"³² ile Japonya, Shandong Yarımadası'nı Çin'e bırakmayı kabul etmiştir. Çin'de ise hem KMT hem de ÇKP, Çin'in gerçek hükümeti olduğunu iddia etmiş ve çok geçmeden Çin İç Savaşı, Ağustos 1927'de başlamıştır. Nanjing'in başkenti olduğunu iddia ederek güney Çin'in çoğu üzerinde kontrolü ele geçiren KMT, ABD tarafından Çin'in meşru hükümeti olarak tanınmış ve bunu yapan ilk ülke olmuştur.³³ Milliyetçilerle olan mücadele, Chu Teh'in kurduğu Kızıl Ordu ve Mao Tse-tung'un köylü ve işçilerden oluşturduğu gerilla kuvvetleri tarafından yürütülmüş ve 1931'de Komünistler, Kiangsi'de (Jiangxi) Mao'nun Başkanlığında 1937 yılına kadar devam edecek Çin Sovyet Cumhuriyetini kurmuşlardır.³⁴

Japonya'nın Çin toprakları üzerindeki iddiaları hiçbir zaman ortadan kalkmamış ve İkinci Dünya Savaşı'na giden süreçte, iç savaşın yarattığı ortamdan da yararlanılarak, Çin'deki genişlemesi devam etmiştir; 1931'de Mançurya'yı işgal etmiş ve 1933'te Çin Seddi'ne saldırmıştır. İki ülke arasındaki bu gerginlik, 1937'de ikinci Çin-Japon Savaşı'nı başlatmıştır. MC'nin acizliği, KMT ve ÇKP'nin, ideolojik ve fiziksel savaşlarına ara vermesine ve istilacı Japonlara karşı birleşik bir cephe oluşturmaya da vesile olmuştur. İki grup arasında yapılan anlaşma ile Komünistler, Kızıl Orduyu Milliyetçilerin emrine verirken, Milliyetçiler de Komünistlerin varlığını kabul etmiştir. Savaş boyunca Komünistler Çin'in kuzeyinde, Milliyetçiler de güneyinde Japonlara karşı savaşmışlardır. Japonların Nanking'te başlattıkları katliam ve tecavüzler Batılıların tepkisini çekmiş, Çin Cumhuriyeti'ne mali destek verilirken, Japonya ile ticaret sınırlandırılmıştır. ABD özellikle 1937-1949 yılları arasında Chiang Kai-shek hükümetine önemli miktarda maddi

³² "Anlaşmanın imzacıları: ABD, Japonya, Çin, Fransa, Birleşik Krallık, İtalya Krallığı, Belçika, Hollanda ve Portekiz".

³³ "U.S.-China Relations: A Brief Historical Perspective", a.g.e; Yusuf Aydın, "I. Dünya Savaşı'nda Çin'de Alman Faaliyetleri", **OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi**, Yıl.10, Cilt.16, Sayı .32, 2020, s.5401-5404

³⁴ Armaoğlu, a.g.e.

yardım sağlamıştır. Bu yardımların bir kısmı ABD'nin tarafsızlık yasalarına rağmen yapılmış, Franklin D. Roosevelt, bu yardımları yapabilmek için tarafsızlık yasaları etrafında manevra yapmanın yollarını bulmak zorunda kalmıştır. Roosevelt, Çin'i 1940 ve 1941 yıllarında Borç Verme Programına dahil etmiş ve savaş malzemeleri satın almak için Milliyetçi rejime, 25 milyon dolar kredi vermiştir. Bu kredi, 100 milyon dolara kadar çıkarılmıştır. Ancak 1942-1945 döneminde Çin'e yapılan yardım, yine de diğer Müttefik ülkelere gönderilenlere kıyasla küçük kalmıştır. Bu durumun Çin'i savaşın dışına iteceğinden çekinen Roosevelt, Chiang Kai-shek'i destekleme politikasını izleyerek, Çin liderini yatıştırmak, daha samimi ilişkileri teşvik etmek için tavizler vermiştir: Çin ile ABD, 60 yıllık göçmenlik yasağını sona erdiren bir anlaşmayı resmen imzalamışlardır. Bu anlaşma ile, yıllık kota uygulanarak Çin göçüne izin verilirken, aynı zamanda yasal olarak göç eden Çinlilere vatandaşlık yolu da açılmıştır; İngiltere ve SB'nin itirazlarına rağmen, Çin'e "büyük güç" statüsü verme politikasını geliştirmiştir. Roosevelt, Çin'in savaştaki çabalarını taktir ettiğini belirterek, bu ülkenin dünyadaki barış ve refahın korunmasında önemli bir rol üstleneceğine inandığını dile getirmiştir. Böylece Çin, ABD, İngiltere ve SB'den sonra yeni dünya düzeninin dördüncü üyesi olarak tanımlanmaya başlanmıştır; Çin üzerindeki haklarından vazgeçmiş ve Kahire konferansında Mançurya ve Formosa (Tayvan) da dahil Japonya'nın elindeki tüm toprakların Çin'e iadesini garanti altına almıştır. 1944'te Çin'i ziyaret eden ABD Başkan Yardımcısı Henry Wallace, o zamana kadar Çin'i ziyaret eden en yüksek rütbeli ABD yetkilisi olmuştur. Aynı yıl, KMT lideri Chiang Kai-shek'in onayı ile ABD, Komünistlerin güçlerini incelemek ve öğrenmek için 22 Temmuz 1944'te Komünistlerin başkenti Yenan'a bir ordu gözlem grubu (Dixie Misyonu) göndermiştir. Chiang Kai-shek'in ikna edilmesinde Wallace'nin büyük rolü vardır. Gözlem grubunun görevi, 11 Mart 1947 yılına kadar, Komünistleri siyasi ve askeri olarak araştırmak ve grubun amacı, Komünistleri siyasi ve askeri olarak araştırmak ve ABD'nin irtibat kurmaktan fayda sağlayıp sağlayamayacağını belirlemektir. Komünist partinin yapısından ve disiplininden etkilenen Grup için Komünistler, demokratik reformculardı ve savaş sırasında ve sonrasında ABD için bir müttefik olabilirlerdi. Komünistler de ABD'ye benzer şekilde yaklaşmış ve bu yakınlaşmaya, elbette, Chiang Kai-shek inatla karşı çıkmıştır. Bundan sonra ABD'de Chiang Kai-shek'e olan koşulsuz desteğe karşı muhalefet oluşmaya

başlamıştır. Bazı Amerikalı yetkililer, Chiang Kai-shek'in alabileceği tüm Amerikan yardımını aldığı, güçlerini daha sonra Çinli Komünistlerle gelecekteki bir mücadele veya Çin'in kontrolü için koruduğunu düşünürken, bazı Amerikalı yetkililer daha da ileri giderek, onun düşürülmesini bile dile getiriyorlardı. Buna rağmen, Amerikan politikası, Çin lobisinin³⁵ baskısıyla Chiang Kai-shek'in liderlik pozisyonunu destekleme eğilimine devam etmiştir. 1945'te Hiroşima ve Nagazaki'ye atom bombası atıldıktan sonra, Japonya'nın teslim olmasıyla savaş sona ermiş ve Tayvan kontrolü Çin'e geri verilmiştir. Savaş sonrası düzenin garantisi olarak görülen Birleşmiş Milletler (BM) Örgütü'nün kurucu üyesi olan Çin, muhalefetlere rağmen, ABD'nin desteğiyle Güvenlik Konseyi daimî üyeliğinde de bir koltuk kazanmış, bu dönemden 1971'de bu koltuğu ÇHC'ne kaptırmaya kadar da örgüt içindeki pozisyonunu korumuştur. Ancak Japonların teslimi ve savaşın son bulması Çin'e barışı getirmemiştir. 1945'te SB ile anlaşma imkânı bulan Chiang, aynı anlaşmayı Komünistlerle sağlayamayınca Çin'de yarım kalan iç savaş tekrar başlamıştır.³⁶ Bu dönemde Sovyet ve Komünizm tehdidiyle karşı karşıya olan ABD'nin Milliyetçilerle Komünistleri bir araya getirme çabaları olmuştur. 1944'te birleşik ve demokratik bir Çin'i teşvik etmek ve gerçekleştirmek için General Patrick Hurley'in öncülük ettiği Milliyetçiler ve Komünistler arasında bir anlaşma sağlamayı amaçlayan ilk girişim (Hurley Misyonu), başarısız olmuştur. 1945'te General George C. Marshall'ın KMT ile ÇKP arasında birleşik bir Çin hükümeti kurmak için müzakere girişiminde bulunmak üzere Çin'e yaptığı diplomatik misyon (Marshall Misyonu) da başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Bu başarısız girişimler sonrası, Çin'deki Amerikan kuvvetlerine komuta etmiş olan General Albert C. Wedemeyer, 1947'de Başkan Truman tarafından, ABD'nin hangi eylemleri yapması gerektiğine dair bir rapor hazırlaması için tekrar Çin'e gönderilmiştir. Wedemeyer, Milliyetçi

³⁵ ABD'deki Çin lobisinin oluşum süreci ve etkisi ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz: Kristopher C. Erskine, "American Public Diplomacy with Chinese Characteristics: The Genesis of the China Lobby in the United States, and how Missionaries Shifted American Foreign Policy between 1938 and 1941", *Journal of American-East Asian Relations*, Volume.25, Issue.1.2018, s.33-59

³⁶ "SB, 1945'te yapılan anlaşma ile Chiang yönetimini Çin'in resmi hükümeti olarak tanıırken, Chiang yönetimi de SB'ne bazı tavizlerde bulunuyordu: Moğolistan'ın bağımsızlığı tanııyor; Doğu Çin Demiryolları ve Güney Manchurya Demiryollarının işletilmesine SB ortak ediliyor; Port Arthur ve Dairen limanları 30 yıl süreyle SB'ne kiralanıyordu. Ayrıca SB, Japonya'nın tesliminden üç hafta sonra Manchurya'dan çıkmayı da taahhüt etmişti. Ancak Çin'in gevşek bir federasyonla yönetilmesini isteyen Mao'yu merkezi idare sistemine ikna etmek mümkün olmadı". Armaoğlu, a.g.e, s.438-439

orduların yoğun ABD eğitimi ve yardımına duyduğu ihtiyacı vurguladığı bir rapor hazırlasa da Chiang Kai-shek'e yardım konusunda somut bir sonuç elde edilememiştir. Çünkü Wedemeyer'in raporundaki tavsiyelerde, ABD'nin yapmaya istekli olduğundan çok daha büyük bir Amerikan askerinin taahhüdü gerekiyordu ki, buna hem Truman yönetimi hem de Amerikan halkı destek vermeyecektir.³⁷

3. Soğuk Savaş Dönemi İkili İlişkiler

3.1. Harry S. Truman Dönemi İlişkiler (12 Nisan 1945-20 Ocak 1953)

Nisan 1945'te Başkan Roosevelt'in vefatı sonrası Başkan Yardımcısı Truman, Başkanlık koltuğuna oturarak, İkinci Dünya Savaşı'nın sonunda ve SS'in en sert döneminde ABD'nin dış politikasına yön vermiştir. Tam bir komünizm karşıtı olan Truman'ın İkinci Dünya Savaşı sonrası komünizm tehdidinde gördüğü devletlere yardım yapılmasına dair Kongreden yetki almasını sağlayan ve Truman Doktrini (1947) olarak da bilinen belge ile başlayan "Soğuk Savaş" boyunca ABD'nin önceliği, stratejik olarak görülen bölge ve ülkelerde komünizmin yayılmasını önlemek ve/veya etki ve gücünü ortadan kaldırmak yönünde politikalar izlemek olmuştur. Özellikle 1940'ların sonlarında artan SB-ABD rekabeti, Truman yönetimini ABD ve çıkarlarını koruma aracı olarak "Çevreleme Politikası"nı³⁸ seçmesine neden olacaktır. Bu politikanın baş aktörleri arasında Sovyetlere karşı sert tutum içinde olunmasını savunan Dışişleri Bakan Yardımcısı Dean Acheson ve Sovyet Uzmanı

³⁷ "U.S.-China Relations: A Brief Historical Perspective", a.g.e; Ayberk Göktürk, "Çin'in II.Dünya Savaşı'ndaki Unutulan Rolü", <https://ungo.com.tr/2022/07/cinin-ii-dunya-savasindaki-rolu/?ysclid=la8ap3cl6e744430940> (Erişim Tarihi:12.06.2023); Francis Eugene Jones, "United States Relations with Chiang Kai-Shek, 1937-1949" (1962)", Master's Theses, Fort Hays Kansas State College, 1962, <https://scholars.fhsu.edu/theses/739> (Erişim Tarihi:12.06.2023); Canap Çakmak, "Amerikan Dış Politikası ve ABD-Çin İlişkilerinde Pragmatizm ve Rasyonalite", Ed: Atilla Sandıklı ve İlhan Güllü, Geleceğin Süper Gücü Çin, Uzakdoğu'daki Entegrasyonlar ve Şangay İşbirliği Örgütü, İstanbul: TASAM Yayınları, 2005, s.118; Armaoğlu, a.g.e, s.271; Giuseppe Paparella, "Losing China? Truman's Nationalist Beliefs and the American Strategic Approach to China, 1948-1949", The International History Review, Vol.44, No.6, 2022, s.1307-1308

³⁸ "Çevreleme Politikası (Containment Policy) "ABD'nin Soğuk Savaş'ın ilk yıllarından başlayarak izlediği ve SB'nin II. Dünya Savaşı sonrasında artan etkisini sınırlamayı hedefleyen doktrine verilen isimdir". Gencer Özcan, "Çevreleme Politikası", Ed: Mustafa Aydın, Güvenlik Yazıları, No.41, 2019, s.1 https://trguvenlikportali.com/wp-content/uploads/2019/11/Cevreleme_GencerOzcan_v.1.pdf (Erişim Tarihi:12.06.2023)

Diplomat George Kennan vardır.³⁹ Özellikle George Kennan'ın 1946'da Moskova'dan gönderdiği "Uzun Telgraf"ı (Long Telegram)⁴⁰ ve 1947'de Foreign Affair dergisinde "X" imzasıyla yayınlanan "Sovyet Tutumunun Kaynakları" (Sources of Soviet Conduct) başlıklı makalesi,⁴¹ ABD kamuoyunun SB'ne ve komünizme bakışını daha da keskinleştirmiştir. Sovyet yayılmasının en olası hedeflerinin siyasi ve ekonomik olarak zayıf ülkeler olacağını savunan Kennan, dünya komünizmini sadece hastalıklı dokularla beslenen kötü huylu bir parazite benzetiyordu. Sovyet yayılması uzun erimli, sabırlı, ancak kararlı ve uyanık bir biçimde çevrelenmesiyle önlenebilirdi. Ona göre, Çevreleme politikası başarıyla uygulanabilirse ve Sovyet yayılması İkinci Dünya Savaşı sonrasında ulaştığı sınırlar içinde kalması sağlanacak olursa, Sovyet rejimi yavaşça çözülecek ya da çökecekti. Bu politika, ilk olarak Sovyet yayılma alanında görülen Avrupa'da başlatılmış olsa da daha sonra küresel bir boyut kazanacaktır. Politika ayrıca çevrelemek üzere oluşturulan askeri yapıların düşünsel dayanağı olurken aynı zamanda ABD'nin gerçekleştirdiği çok sayıda askeri müdahalenin de meşrulaştırılmasında kullanılmıştır.⁴²

Her ne kadar Truman'ın Dışişleri Bakanlığı Çin'i modernleşme potansiyeli çok düşük bir ülke, değeri sorgulanabilir bir müttefik ve yalnızca kendi çevresinde tehlikeli bir düşman olarak algılıyor olsa da eski ABD Moskova Büyükelçisi William Bullitt, Çin'deki Komünist etkinin artmasının ABD için yaratacağı tehlikelere Life dergisindeki "Çin Üzerine Amerikan Halkına Bir Rapor" (A Report on China to the American People) başlıklı makalesinin açılış paragrafında "Bugün Sovyet emperyalizmi Çin komünistlerini Sovyet güç politikasının araçları olarak kullanarak Çin'i tam da

³⁹ Warren I. Cohen, "Harry Truman, China and The Cold War In Asia", Reviews in American History, Vol. 6, No. 2, 1978, s.146

⁴⁰ "George F. Kennan, Moskova'da geçirdiği iki yıldan sonra (1944-1946) 22 Şubat 1946'da bu meşhur telgrafi göndermiş ve bu telgraf Amerikan antikomünizmini ve Sovyet düşüne dair genel şüpheyi en iyi tasvir eden doküman olma özelliğini taşımıştır". "The Charge in the Soviet Union (Kennan) to the Secretary of State", Moscow, February 22, 1946, <https://nsarchive2.gwu.edu/coldwar/documents/episode-1/kennan.htm> (Erişim Tarihi: 18.12.2021)

⁴¹ "X" (George F. Kennan), "The Sources of Soviet Conduct", Foreign Affairs, July 1947, <https://www.foreignaffairs.com/articles/russian-federation/1947-07-01/sources-soviet-conduct> (Erişim Tarihi: 12.12.2021)

⁴² "Kennan and Containment, 1947", <https://history.state.gov/milestones/1945-1952/kennan> (Erişim Tarihi: 12.12.2021); Özcan, a.g.e, s.1-2

SB'nin bir uydusu durumuna düşürmeye çalışıyor. Kendi savunmamızla, Çin'deki Sovyet egemenliğini ve Çin'in insan gücünün bize karşı savaş için seferber edilmesini önlemek üzere harekete geçmeliyiz” diyerek dikkat çekmiştir. Haziran 1949 tarihli Ulusal Güvenlik Konseyi (UGK) belgesinde de (NSC 48/1) “Güneydoğu Asya komünizm tarafından ele geçirilirse büyük bir siyasi bozguna uğramış olacağız” uyarısı yapılıyordu.⁴³ Bu görüşün daha açık ifadesi 1950 yılı Şubat ayında UGK belgesinde (NSC-64) “Çinhindi⁴⁴ sınırında komünist genişlemeyi kontrol altına alma kararı, Güneydoğu Asya'nın diğer bölgelerine yönelik komünist saldırganlığı önlemek için daha geniş bir çalışmanın bir parçası olarak değerlendirilmelidir. Güneydoğu Asya'da komünist genişlemenin devamını önlemek için uygulanabilir tüm önlemlerin alınması ABD'nin güvenlik çıkarları açısından önemlidir” şeklinde yer almıştır. Böylece Çin'in de içinde olduğu bölge, savaş sonrası da ABD'nin ilgi alanına giriyordu.⁴⁵

Japonların yenilişi sonrası tekrar başlayan iç savaş ve ABD'nin Komünist ve Milliyetçiler arasında bir anlaşma sağlamaya yönelik girişimlerinin başarısızlığı sonrası Truman yönetimi “başlangıçta”, Chiang Kai-shek rejimine yardımı Kongre'deki Milliyetçilere olan destek nedeniyle onaylasa da Çin iç savaşının büyük ölçüde dışında kalmıştır. ABD için Komünist bir Çin istenirse de tolere edilebilirdi. Kennan'ın Çin işleriyle ilgili baş danışmanı John Davies, Mao'nun Stalin'in bir kuklası olacağına inanmıyordu. SB'nin uydusu olmayan bir Çin, ABD ve bölge için bir tehdit yaratmayacaktı. Truman yönetimi, Çin milliyetçiliğini güçlendirmek için Çin-Sovyet gerilimleri üzerinde oynamayı umuyordu. Bu dönemde ABD için Japonya'nın savunması ve Batı ittifakına entegrasyonu birinci öncelikti.

⁴³ Cohen, a.g.e

⁴⁴ “Çinhindi bölgesi, Güneydoğu Asya'nın anakara bölgesini ifade eder. Bölgeye Vietnam, Kamboçya, Myanmar, Laos, Tayland ve Malezya yarımadası dahildir. Bu kavram, Çin ve Hindistan arasındaki konumu nedeniyle Hint ve Çin kültürel etkisi altındaki coğrafi bölgelere atıfta bulunmak için 1800'lerin başında geliştirilmiş ve daha çok tarihte Fransız sömürgesi olan Laos, Kamboçya ve Vietnam'ı tanımlamak için kullanılmıştır”

⁴⁵ Patrick O'Sullivan, “Dominoes or Dice: Geography and the Diffusion of Political Violence”, *Journal of Conflict Studies*, Volume 16, Number 2, https://www.erudit.org/en/journals/jcs/1996-v16-n2-jcs_16_2/jcs16_02art06.pdf (Erişim Tarihi: 13.12.2021); Cheng Guan, “The Domino Theory Revisited: The Southeast Asia Perspective”, *War&Society*, Vol.19, Issue 1, 2001, s.109 (109-130) ; “Report to the National Security Council by the Department of State”, Washington, February 27, 1950, <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1950v06/d480> (Erişim Tarihi: 14.12.2021)

Avrupa savunma düzenlemelerinde artan Fransız iş birliğinin bir ödülü olarak Fransızlara ve Çinlilerdeki işbirlikçilerine, Endonezya ve Filipinler gibi Komünist olmayan rejimlerin Komünist liderliğindeki isyanları ortadan kaldırmasına izin verecek fonlar verilecekti. Taahhüt sınırlıydı ve Truman ve Acheson'un Amerikan kaynaklarının harcanmasında herhangi bir geri dönüş olasılığı göremediği Çin'i içermiyordu.⁴⁶ Bunda Çin'e yapılan yardım konusunda anlaşmazlıklar da etkiliydi. Çinliler egemenliklerine meydan okuma olarak gördükleri şeyleri reddederken, Amerikalılar paranın uygun bir şekilde harcanacağına dair güvence istemekteydiler. 1948'in sonuna gelindiğinde, Dışişleri Bakanlığı, Yangze Nehri'nin kuzeyindeki kapsamlı Komünist zaferler, Milliyetçi liderlik arasındaki bölünmeler ve Nisan 1949'da Çin Yardım Yasası'nın sona ermesinin yaklaşması karşısında, Çin politikasının hedeflerini yeniden değerlendirmek zorunda kalmıştır. Milliyetçi hükümete, Çin Yardım Yasası ile aynı çizgide yardım devam ettirilirken, kalan anti-komünist gruplara daha fazla ekonomik ve askeri yardım yapılabilirirdi.⁴⁷

Çin'de Komünistler zafere koşarken, Truman yönetiminin Çin politikalarına yönelik eleştiriler de artmıştır. Bunun karşısında ABD Dışişleri Bakanlığı, Ağustos 1949'da Çin Beyaz Kitabı⁴⁸ olarak da bilinen ABD'nin Çin ile İlişkileri başlıklı çalışmasını yayınlamıştır. Belgenin amacı, "Milliyetçilerin beceriksizlik ve yolsuzluk sicilini göstererek, yönetimi Çin'in kaybı için her türlü sorumluluktan kurtarmaktı". Beyaz Kitabın yayınlanması ile ABD kamuoyunda Milliyetçi lidere yönelik hayal kırıklığı güçlenirken, Chiang'ın itibarı da çok kısa bir süre içinde "aydınlanmış bir Hıristiyan kahramanından, yozlaşmış diktatöre" dönüşmüştür. Bu, bir dizi kamuoyu araştırmasına da yansıtıyordu: "Ekim 1949'da yapılan bir NORC anketi, görüşülen kişilerin %50'sinin Chiang hakkında "olumsuz bir izlenime" sahip olduğunu, Kasım 1949'da yapılan bir Gallup anketi de ankete katılanların yarısından fazlasının Milliyetçi rejime yardım etmek için ABD'nin yapabileceği hiçbir şey olmadığına inandığını ve daha fazla ekonomik veya askeri yardım gönderilmesini desteklemediğini" ortaya koydu. Yine de Ekim 1949'da Çin Komünistleri iç savaşta ülke çapında bir zafer kazandıktan sonra Milliyetçi

⁴⁶ Cohen, a.g.e, s.147-148

⁴⁷ June M. Grasso, Truman's Two China Policy 1948-1950, New York: M. E. Sharpe, Inc., 1987, s.6

⁴⁸ "White Paper, Red Menace", China Heritage, <https://chinaheritage.net/journal/white-paper-red-menace/> (Erişim Tarihi:13.06.2023)

davanın çöküşü ve milliyetçi hükümeti Tayvan'a sürerek ÇHC kurması Amerikan halkını şok etmiştir.⁴⁹

Ocak 1950'de Truman, ABD'nin Tayvan⁵⁰ ile olan ilişkilerine yönelik "Birleşik Devletler'in Tayvan'da veya Çin'in başka herhangi bir bölgesinde yağmacı planları, özel haklar veya ayrıcalıklar elde etme veya Tayvan'da askeri üsler kurma arzusu ve silahlı kuvvetlerini mevcut duruma müdahalede kullanma niyeti yoktur. ABD Hükümeti, Çin'deki iç çatışmaya müdahil olmaya yol açacak bir yol izlemeyecek ve Çin kuvvetlerine Tayvan'da askeri yardım veya tavsiyede bulunmayacaktır. Birleşik Devletler Hükümeti'nin görüşüne göre, Tayvan'daki kaynaklar, savunma için gerekli olduğunu düşündükleri maddeleri elde etmelerini sağlamak için yeterlidir" açıklaması yapsa da Yeni Çin'in uluslararası ilişkilerde SB'ni destekleyeceğini açıkça ilan etmesi⁵¹ ile iki ülke, SS'in farklı kutuplarında yerlerini almıştır. ABD de buna ÇHC'ni tanımayarak karşılık vermiş ve Tayvan'daki Milliyetçi hükümetle ilişkilerini devam ettirmiştir. Bundan sonra da Tayvan, ikili ilişkilerde önemli bir sorun olarak kalmaya devam edecektir.⁵²

ABD'nin Tayvan'daki Milliyetçi Çin'i desteklemesi, daha önceki politikalarıyla çelişki gibi görülse de yakın zamanda yayınlanan belgeler, Chiang'ın adaya gidişinden önce bile, Tayvan'ın stratejik olarak önemli bir alan olarak kabul edildiğini ve ABD'nin Ada'yı Komünist bir ana kara hükümetinden ayrı tutmayı amaçladığını göstermektedir. Haziran 1950'de Çin'in Kore savaşına dâhil olmasıyla da ABD'nin Tayvan'a yönelik politikaları belirginleşmiş ve Truman, Tayvan'ın Komünistlerin ele geçirmesinden

⁴⁹ Oliva, a.g.e, s.21

⁵⁰ "Tayvan terimi, bağlamın gerektirdiği şekilde, Tayvan ve Pescadores adalarını, bu adalardaki insanları, şirketleri ve bu adalarda uygulanan yasalar uyarınca oluşturulan veya örgütlenen diğer varlık ve dernekleri ve 1 Ocak 1979'dan önce ABD tarafından Çin Cumhuriyeti olarak tanınan Tayvan'daki yönetim makamlarını içerir". "H.R.2479 — 96th Congress (1979-1980)", <https://www.congress.gov/bill/96th-congress/house-bill/2479/text> (Erişim Tarihi:13.06.2023)

⁵¹ "14 Şubat 1950'de de Çin-Sovyet Dostluk, İttifak ve Karşılıklı Yardım Antlaşması imzalanmıştır. SB bunun dışında ÇHC'ne 300 milyar dolarlık yardım yapmış ve Doğu Çin demiryolları ile Port Arthur ve Dairen limanlarının Çin'e geri verilmesini kabul etmiştir". Armaoğlu, a.g.e, s.439-440

⁵² "Harry S Truman, "Statement On Formosa," January 5, 1950", USC US-China Institute, 2014, <https://china.usc.edu/harry-s-truman-%E2%80%9Cstatement-formosa%E2%80%9D-january-5-1950> (Erişim Tarihi:13.06.2023); Yafeng Xia, "The Cold War and Chinese Foreign Policy", 2008, s.1 <https://www.e-ir.info/pdf/518> (Erişim Tarihi:13.06.2023)

kurtarmaya yardımcı olmak için ekonomik ve politik araçlar kullanmıştır. Bu amaçla da 1951'de Tayvan'a 29 milyon dolar askeri yardım yapılmıştır.⁵³

3.1.1. Kore Savaşı ve İkili İlişkilere Yansıması

İki ülkeyi (ABD-ÇHC) karşı karşıya getiren ilk gelişme, 1950 Kore savaşı'dır.⁵⁴ Kuzey Kore saldırısı haberi Washington'a ulaştığında, ABD'nin saldırıyı püskürtmek için gerektiği gibi hareket etmesi konusunda Truman yönetiminin kilit isimleri (Dean Acheson, General Omar N. Bradley, Philip Jessup, George F. Kennan, Paul Nitze ve Dean Rusk) hemfikir olmuştur. Kore yarımadasında Haziran 1950'den Temmuz 1953'e kadar üç yıl süren bu savaş, iki ülke arasında olası bir istikrarı da ortadan kaldırmıştır. ÇHC, başlangıçta bu savaşa mesafeli olsa da ABD'nin Mançurya'da tehdit yaratması, savaşa dahil olmasında önemli bir neden olmuştur. Çin'in Kore Savaşı'na girmesi, onu kararlı bir şekilde "komünist saldırgan" kalıbına sokmuştur. O zamana kadar "Kızıl" olarak tanımlanan ÇHC'in beklenmedik bir şekilde Kuzey Kore'ye bir milyon "gönüllü" gönderilmesi ve ABD-ÇHC kuvvetlerinin karşı karşıya gelmesi ile Amerikan kamuoyunda Çin'in başlı başına çok gerçek bir tehdit olduğu düşüncesi hâkim olmuş ve iki ülke arasında da kapanmayacak bir uçurum yaratmıştır. Truman yönetiminde, saldırının "Çin'in ulusal çıkarlarından çok... Moskova'nın yönettiği Uluslararası Komünist cephenin bir üyesi olarak Çin Komünist rolünden" kaynaklandığı konusunda yaygın bir fikir birliği oluşmuştur. Savaşın sonra, ABD'nin Çin'e karşı hem resmi hem de kamusal düşmanlığı büyük ölçüde yoğunlaşmış ve Chiang Kai-shek'in solan umutlarını yeniden canlandırmıştır. Çin Komünistlerine yönelik popüler nefret, Chiang'ın ABD'deki dostlarının çabalarını büyük ölçüde kolaylaştırmış ve Çin lobisinin elini güçlendirmiştir. Bundan sonra ABD için ÇHC, "Asya'daki temel çıkarları ve Japonya'nın güvenliği için büyük bir tehdit" olarak algılayacaktır. Bu nedenle ABD, 1950 sonbaharından itibaren ÇHC'ne karşı ABD ekonomik

⁵³ Grasso, a.g.e, s.7; İshak Turan, "ABD-Çin İlişkileri Bağlamında Tayvan Sorunu", Düzce Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Yıl. 6, Sayı.1, 2016, s.85

⁵⁴ "İkinci Dünya savaşı sırasında Japon tehdidi nedeniyle kuzeyi SB ve güneyi ABD askerleri tarafından işgal edilen Kore yarımadası, savaş sonrasında SB'nin işgal ettiği yerlerden çıkmak istememesi nedeniyle 38. enlem çizgisine Kuzey Kore ve Güney Kore olarak fiilen bölünmüştü. Kore savaşı da Çin'deki komünist zaferin ardından Kore yarımadasından ABD'yi atmaya yönelik SB denetimindeki Kuzey Kore'nin Güney Kore'ye başlattığı saldırıların sonrasında BM Kuvveti'nin de dahil olduğu bir savaştır. Savaşın tarafların hiçbiri üstünlük sağlayamayınca önceki fiili durumu kabul eden anlaşma ile sonlanmıştır". Armaoğlu, a.g.e, s.454-455

ambargosunu sertleştirerek, Tayvan'daki Milliyetçi hükümete desteği pekiştirerek, ÇHC'nin BM üyeliğini engelleyerek ve ÇHC'ni siyasi olarak daha da izole ederek sert bir tavır almıştır.⁵⁵ ABD'nin ÇHC ile ÇÇ arasındaki çatışmalara karışmayacağı açıklansa da bu gelişmeler üzerine Başkan Truman, ABD'nin çıkarı doğrultusunda Tayvan'ı anakara Çin'den ayıran Tayvan Boğazı'nın tarafsızlaştırılmasını sağlamak istemiş ve ABD Donanması Yedinci Filosuna Tayvan'ı ÇHC'den gelecek bir saldırıdan korumasını emretmiştir. Bu abluka ancak 1953 yılında, Kore Savaşı'nı resmen sona erdiren ateşkes anlaşmasının imzalanmasından sonra, Başkan Dwight D. Eisenhower, tarafından kaldırılacaktır.⁵⁶

ABD'nin bundan sonra ÇHC'ne olan "düşmanlığı" giderek artmıştır. Bu "düşmanlığın" nedeni, "Amerikan personeline kötü muamelesinden, Birleşik Devletler'e yönelik sözlü saldırılarından, Amerikan ekonomik çıkarlarına meydan okumasından veya ÇKP'nin Çin üzerindeki kontrolünün ABD'ye yönelik oluşturduğu herhangi bir stratejik tehditten daha derine iniyordu. O da ÇHC'nin Amerikan olmayan bir ideolojiye ve ABD'nin en büyük rakibi olan bir devlete bağlılık yoluyla, Amerika'nın çıkarlarını Asya'da gerçekleştirme beklentilerine ihanet etmesiydi".⁵⁷ Bu nedenle ÇHC'ne karşı ABD, Tayvan'a ekonomik ve askeri yardımlarını arttırmış, Tayvan'da Askeri Yardım ve Danışma Grubu kurulmuştur.⁵⁸

3.2. Dwight D. Eisenhower Dönemi İlişkiler (20 Ocak 1953-20 Ocak 1961)

Cumhuriyetçi Parti'den başkan seçilen Eisenhower'ın iç ve dış politikasına SS ve komünizmle mücadele damgasını vurmuştur. Truman doktrinini daha da genişleten Eisenhower, komünizmle mücadelenin alanını Avrupa'dan Orta Doğu ve Asya-Pasifik'e, kapsamını ise ekonomik ve askeri yardımdan askeri müdahaleye taşımıştır. Eisenhower dönemi ABD dış politikasına Başkan yardımcısı Richard M. Nixon ve Dışişleri Bakanı John F.

⁵⁵ Cohen, a.g.e, s.149-152; Evelyn Goh, Constructing the U.S. Rapprochement with China, 1961–1974, From "Red Menace" to "Tacit Ally", UK:Cambridge University Press, 2005,s.18

⁵⁶ "U.S.-China Relations: A Brief Historical Perspective", a.g.e.

⁵⁷ David Mclean, American Nationalism, the China Myth, and the Truman Doctrine: The Question of Accommodation with Peking, 1949–50, Diplomatic History, Vol. 10, No. 1, 1986), s.42

⁵⁸ John Gettings ve Infoplease Staff, "Timeline: Taiwan: Key events in Taiwanese history from World War II to the present", Infoplease,2020,

<https://www.infoplease.com/history/world/timeline-taiwan#top> (Erişim Tarihi:14.06.2023)

Dulles yön verirken, Komünist yönetimlerin yıpratılması ve darbelerle düşürülmesinde anahtar rol oynayan Merkezi İstihbarat Teşkilatı'nın (Central Intelligence Agency-CIA) başına da Allen Dulles atanmıştır. Çevreleme Politikasına şüphe ile yaklaşan ve aşırı maliyetli bulan Eisenhower ve ekibi, bunun yerine Caydırma Politikası izlemeyi tercih etmiştir. Bu politikada Sovyet askeri tehdidini caydırmak için, herhangi bir saldırıya nükleer silahlar da dahil olmak üzere topyekûn karşılık verilmesini öngören uluslararası ilişkilerde Kitlesele Karşılık ya da Kitlesele Caydırıcılık olarak bilinen bir strateji kullanılmıştır. Nükleer silahların kullanılmasıyla düşmanı yok etmeye yönelik bu strateji, ABD ve SB arasında "Dehşet Dengesinin" (mutually assured destruction) kurulmasını sağlamıştır. Bu dönem doğal olarak silah ve uzay yarışlarını da başlatmıştır.⁵⁹

Eisenhower'ın başkanlık seçimindeki en önemli vaatlerinden biri, devam eden Kore savaşını sona erdirmektir. Başkanlığının ilk icraatı da Kore'de ateşkesi sağlamak olmuştur. 5 Haziran 1952'de başkan adayı olarak düzenlediği ilk basın toplantısında dürüstçe, "savaşı sona erdirmek için bir çözümü olmadığını ancak ABD'nin bu noktada geri çekilmesinin imkânsız olduğuna inandığını" söylemiştir.⁶⁰ Eisenhower başkanlığı kazandıktan sonra göreve başlamasından önceki aylarda, Doğu Asya'ya yönelik etkili bir askeri yaklaşımın geliştirilmesi için çalışmış ve Aralık 1952'de Kore Yarımadası'nı ziyaret etmiştir. Bu ziyaret, ABD'nin Komünist Çin ile sonu gelmez bir yıpratma savaşına sürüklendiği konusundaki endişesini doğrulamıştır. Eisenhower, bu dönemde Çin'e karşı sözlü askeri tehditlerini arttırmış ve 20 Ocak 1953'te göreve başlamasıyla da bu tehditlerini eyleme dönüştürmüştür. Bir önceki yönetimin politikalarını tersine çeviren Başkan Eisenhower, Tayvan Boğazı'nın tarafsızlaştırılmasını kaldırmış ve Komünist Çin için ikinci bir savaş cephesi yaratılması tehdidinde bulunmuştur. Ayrıca yoğunlaşan SS ruhuyla Aralık 1954'te, adaya onlarca yıllık Amerikan desteğini başlatan "Karşılıklı Savunma Antlaşması"nı (1955-1979) imzalayarak Tayvan'a askeri yardımı resmileştirmiş ve Tayvan'ı, Çin-Amerikan çatışmasını genişletecek ve Komünist Çin'e ateşkes anlaşması yapması için baskı yapacak

⁵⁹ David P. Forsythe, "Democracy, War, and Covert Action", Journal of Peace Research, V. 29, N. 4, 1992, s. 386; Kenneth Weisbrode, "Üç Soğuk Savaşçı", NATO Dergisi, İlkbahar 2006, <http://www.nato.int/docu/review/2006/issue1/turkish/special.html> (Erişim Tarihi:14.06.2023)

⁶⁰ Oliva, a.g.e, s.34

bir mekanizma olarak kullanmıştır. 1960'ların ortalarına kadar ABD, adayı sanayileşmiş bir ülkeye dönüştürme umuduyla Tayvan'daki ÇÇ'ne 1,5 milyar dolarlık yardım başlatarak, ülkenin tarım arazilerini yeniden dağıtan ve ekonomiyi tersine çevirmeye yardımcı olan dev bir toprak reformu projesine de başlamıştır. Haziran 1960'da Tayvan'a giden Eisenhower, Çin Hükümeti'ne resmi ziyarette bulunan ilk ABD devlet başkanı olmuştur.⁶¹

Mayıs 1950'de Tibet'in işgali, Çin birliklerinin Tayvan'ın karşısına yığılması, Pekin'in Vietnam'daki komünist savaşa verdiği destek ve Güneydoğu Asya komünist partileriyle olan bağları, Çin'in Asya'da iktidarı ele geçirme amacının kanıtı olarak yorumlanmıştır. Eisenhower döneminde de Komünist yayılma ya da tehdidi, Çinhindi'ni ABD için mücadele alanı haline getirmiştir. 7 Nisan 1954'teki bir konferansta bir muhabirin Çinhindi'nin özgür dünya için stratejik önemi hakkındaki sorusuna yanıt vermek için “düşen domino taşı” ifadesini kullanan Eisenhower, Çinhindi'nin bir “domino dizisi”nin başında durduğunu ima ederek, komünistlerin birincisini devirmesi halinde sonuncusunun düşüşünün çok hızlı olacağını söylemiştir. Böylece Çinhindi'nin kaybı, derin etkilere sahip olacak bir dağılmanın başlangıcı olacaktı.⁶² Çünkü ABD'ye göre, Asya komünist genişlemeye bir o kadar duyarlıydı: “Çoğu Asya ülkesinin hükümetleri ve askeri güçleri nispeten zayıftı; nüfusları, komünist propagandalara açık çok sayıda köylü içeriyordu; Asya'daki milliyetçi ve bağımsızlık hareketleri komünist sızanlar için ideal bir saklanma yeri sağlıyordu; Asya sınırları iyi denetlenmiyor ve komünistlerin hedef ülkelere çok az zorlukla girip çıkabilmeleri için büyük ölçüde imkân sağlıyordu”.⁶³

⁶¹ Jean Edward Smith, *Eisenhower in War and Peace*, New York:Random House, 2013,s.43; Bradley J. Pierson, “Diplomatic Coercion: Eisenhower, Chiang Kai-shek, and the 1953 Korean Armistice Agreement”, Primary Source, Volume.IV, Issue.I.s.1 <https://psource.sitehost.iu.edu/PDF/Archive%20Articles/Fall2013/2013%20-%20Fall%20-%20201%20-%20Pierson,%20Bradley%201.pdf> (Erişim Tarihi:14.06.2023); “Chronology of U.S.-China Relations, 1784-2000”,a.g.e; Turan, a.g.e; Robert D. Blackwill ve Philip Zelikow, “The United States, China, and Taiwan: A Strategy to Prevent War”, Council Special Report No. 90, Council on Foreign Relations, 2021, s.14; Gettings ve Infoplease Staff, a.g.e

⁶²John Joyce, “Who's Been Counting My Fish?”, Eisenhower National Historic Site, 2011, <https://www.nps.gov/features/eise/jrranger/quotes2.htm> (Erişim Tarihi: 19.12.2021); Kallie Szczepanski, “What Was the Domino Theory?”, April 27, 2018, <https://www.thoughtco.com/what-was-the-domino-theory-195449> (Erişim Tarihi: 20.12.2021)

⁶³ “The Domino Theory”, alphahistory, <https://alphahistory.com/coldwar/domino-theory/> (Erişim Tarihi: 10.12.2021)

Domino Teorisi: Düşen Domino Taşı⁶⁴

Vietnamlı komünistlerin Fransız güçlerini yenmesinden sonra da Eisenhower “özgür dünya”nın Çinhindi’i silip atmamasını, bunun yerine bir domino sırasını inşa etmesi gerektiğini, böylece bir domino dizisinin düşüşüne dayanabileceklerini” belirtmiştir.⁶⁵ Eisenhower’ın görüşüne göre, “Vietnam’ın kaybedilmesi Güneydoğu Asya’daki komşu ülkelerde (Laos, Kamboçya ve Tayland dahil) ve başka yerlerde (Hindistan, Japonya, Filipinler, Endonezya ve hatta Avustralya ve Yeni Zelanda) benzer komünist zaferlere yol açması demektir”. Böyle bir çöküş, müttefiklerin, hammaddelerin ve pazarların kaybını beraberinde getirecek ve nüfuz ve prestij kaybı yaratacaktı. Bu tehdide karşılık olarak, Eisenhower Fransızların Birinci Çinhindi Savaşı’nda Vietnamlı Komünistlerle savaşması için büyük yardım sağlamış ve Fransızlar ayrıldıktan sonra da yeni Güney Vietnam eyaletine güçlü mali destek ve askeri teçhizat vermiştir. Komünist genişlemeyi önlemek için çevreleme politikası çerçevesinde 1954 yılında Güneydoğu Asya Antlaşması Örgütü (Southeast Asia Treaty Organization-SEATO) Avustralya, İngiltere, Fransa, Yeni Zelanda, Pakistan, Filipinler, Tayland ve ABD arasında kurulmuş ve böylece SEATO, Amerika’nın Vietnam’a müdahalesinin yasal dayanağı haline gelmiştir. Domino Teorisi⁶⁶ ifadesi, Eisenhower’la birlikte ABD için Güney

⁶⁴ Josephine Calhoun, “Remix of “The Domino Theory ”, <https://www.thinglink.com/scene/896776541768253441> (Erişim Tarihi: 20.12.2021)

⁶⁵ Wen-Qing Ngoei, “World War II, Race, and The Southeast Asian Origins of the Domino Theory, Sources and Methods”, Wilson Center, 2017, <https://www.wilsoncenter.org/blog-post/world-war-ii-race-and-the-southeast-asian-origins-the-domino-theory> (Erişim Tarihi: 20.12.2021)

⁶⁶ “ABD için metafor, ister düşen domino taşları, ister yayılan hastalık veya ister bir zincirdeki en zayıf halkalar olsun, argümanın yapısı aynıdır ve dört önemli bileşeni içerir. “İlk olarak, yerli koşulların bir rol oynadığını kabul etse bile, devrimler esasen uluslararası komünizmin yayılmacı güçleri tarafından desteklenen, silahlandırılan ve yönetilen dış olaylar olarak kabul edilir;

Vietnam'ın stratejik öneminin yanı sıra dünya çapında komünizmin yayılmasını önleme ihtiyacının kısa bir ifadesi olarak da kullanılmaya başlanmasıyla popüler hale gelmiş ve ABD'nin yaklaşık yirmi yıl sürecek Güneydoğu Asya politikasının temelini oluşturmuştur.⁶⁷

3.2.1. Tayvan Boğazı Krizleri ve İlişkilere Yansıması

Eisenhower, Truman'ın Haziran 1950'de Birleşik Devletler Yedinci Filosuna hem ÇHC'nin Tayvan'a saldırısını önlemeyi hem de Tayvan'ın Çin Komünist anakarasına karşı bir operasyon üssü olarak kullanılmamasını garanti ettiği talimatını kaldırarak, Tayvan Boğazı'nın tarafsızlaştırmasını iptal etmiştir. Ona göre, böylece Yedinci Filo artık Komünist Çin'i korumak için kullanılmayacaktı. Birleşik Devletler ayrıca ABD Donanmasının Tayvan adasını koruma konusundaki mevcut sorumluluğunun da altını çizerek Komünist Çin'e gözdağı veriyordu.⁶⁸ Eisenhower ve Chiang, küresel çıkarlar açısından Komünist Çin'e gözdağı vermenin faydalı olacağı konusunda hemfikir olsalar da beklenen sonuçlar açısından farklı düşünceleri vardı. ABD, barışı sağlamak için Çin'e baskı uygulamaya çalışırken, Milliyetçi Çin bunu,

ikincisi, bir ülkedeki devrimler ile tüm bölgedeki potansiyel devrimler arasında çok sıkı bağlantılar vardır: Başarılı devrimler, hem taklit etkisi nedeniyle hem de aktif olarak kendilerini ihraç etmeye çalıştıkları için hızla yayılır; üçüncüsü, bağlantılar çok sıkı olduğu için, ABD A ülkesinde hızlı ve kararlı bir şekilde hareket etmelidir, çünkü daha sonra, devrim-uluslararası saldırganlık karşı konulmaz ve geri döndürülemez bir şekilde yayıldığında, uygulanabilir birkaç politika seçeneği olacaktır; son olarak, A ülkesinin komünistler tarafından ele geçirilmesi kendi içinde önemsiz olsa bile, bütün bir bölgenin kaçınılmaz “düşüşü”, ulusal güvenlik de dahil olmak üzere hayati Amerikan çıkarlarını kesinlikle tehdit edecektir. Bu son varsayım, tüm argümandaki en kritik varsayım olabilir. Tüm bu varsayımlar düşünüldüğünde teori, “ABD'nin, kendi başına Amerikan çıkarları için çok az veya hiç ekonomik veya stratejik öneme sahip olmayan küçük bir ülkesinde bile komünist bir zaferi önlemek için kararlı adımlar atması gerektiğini ve taşlarının düşmesi durumunda ABD taahhütlerinin küresel güvenilirliğinin sarsılacağını, ABD'nin saldırganlığa direnme kararlılığının şüpheye düşeceğini; sonuç olarak, müttefiklerin bocalamasına ve saldırganları caydırmanın daha da zorlaşmasına neden olacağını iddia eder”. Jerome Slater, “Dominos in Central America: Will They Fall? Does It Matter?”, *International Security*, Vol. 12, No. 2, 1987, s.105-107

⁶⁷ “Domino Theory”, Updated: Aug 24, 2018/ Original: Nov 9, 2009, <https://www.history.com/topics/cold-war/domino-theory> (Erişim Tarihi: 14.12.2021); “Domino Teorisi/Tanım ve Gerçekler”, 2020, <https://delhipages.live/tr/siyaset-hukuk-ve-devlet/uluslararası-iliskiler/domino-theory> (Erişim Tarihi: 16.12.2021); Szczeplanski, a.g.e; JFK And Vietnam: The September 1963 TV Interviews, <https://www.jfklibrary.org/learn/education/teachers/curricular-resources/high-school-curricular-resources/jfk-and-vietnam-the-september-1963-tv-interviews> (Erişim Tarihi: 20.12.2021); Sara Ann Stratton, “The Domino Theory In American Foreign Policy (1947-1968)”, Master Thesis, McMaster University, 1989, s.3

⁶⁸ Pierson, a.g.e.

uzun zamandır planladığı anakarayı yeniden fethini başlatmak için bir davet olarak görmekteydi. Oysa Eisenhower yönetimi anakarada savaşa girme taahhüdüyle sonuçlanacak bir anlaşma içinde olmak istememekteydi. Resmi bir askeri taahhüt, Eisenhower Yönetimi'nin Tayvan'ı askerileştirerek kendilerine sağlanan stratejik avantajı kullanmasını baltalayabilirdi. 27 Mart 1953'teki Genelkurmay Başkanları toplantısında, Amerikan askeri liderliği, Milliyetçi Çin'e askeri teçhizat sağlamanın diplomatik risklerini tartıştı. Milliyetçi Çin, Amerikan askeri yardımına bağımlı olduğu için, Birleşik Devletler "yeteneklerinin azlığı nedeniyle Chiang Kai-shek üzerinde kontrolü" sürdürebilirdi. Eisenhower Yönetimi, 17 Nisan 1953'te de Chiang'a resmi bir ultimatoy yayınladı, "Çin Milliyetçi güçleri, ABD'nin çıkarlarına aykırı olduğu düşünülen saldırı operasyonlarına girmeyecekti". 23 Nisan 1953'te ABD, Chiang Kai-shek ve Milliyetçi hükümetten Amerikan şartlarını kabul eden resmi bir taahhüt aldı. Chiang'ın anlaşmasının sonrasında ABD Tayvan'a askeri yardım sağlamaya ve böylece Komünist anakara üzerindeki baskı uygulamasına devam etti. ABD'nin Chiang Kai-shek'i dizginlemesi, Eisenhower Yönetimi'nin "ağır" diplomasiye yöneldiğinin açık bir göstergesiydi.⁶⁹

Çin'in "Kızıl Tehdidi"ne yönelik sert tutum, 1954-1955 ve 1958'deki iki Tayvan Boğazı krizlerinde de devam etti. Tayvan'a ait iki ada olan Jinmen (Quemoy) ve Mazu (Matsu) adaları (Harita 2), diğer on üç adayı kontrol eden Çin ile Tayvan arasındaki siyasi krizlerin odağı haline gelmişti. Mao, Kore savaşı sonrası Fujiyan eyaletine yakın konumda olan Quemoy adasının ele geçirilmesini emretse de hızlı bir şekilde fikrini değiştirerek bunun yerine, 1953'ün sonunda, önce Dachen ve Yijiangshan adalarının ele geçirilmesini emretti. Bu yeni plan mantıklıydı. Çünkü bu adalar Tayvan Boğazı'nın kuzeyindeki Zhejiang eyaletinin kıyısı boyuncaydı. ABD, Zhejiang'ın kıyı şeridindeki bu küçük adaların ÇHC tarafından alınmasını engellemek için hiçbir şey yapmadı. Ancak bazı Washington yetkilileri "Kızılılar"ın daha fazla zafer kazanmasının siyasi ve psikolojik sonuçlarından endişe duyuyorlardı.

⁶⁹ A.g.e, s.2-3

Nitekim kısa bir süre sonra ÇHC, Quemoy ve Matsu'ya saldırı düzenleyecektir.⁷⁰

Harita 2. Quemoy ve Matsu Adaları⁷¹

Mao'nun bu adalara saldırma konusundaki aceleciliğini ABD ile “çatışmanın kaçınılmazlığı korkusu” olarak açıklayabiliriz. Mao'nun, ABD ile askeri bir çatışmanın kaçınılmaz olduğuna ve bunun üç yerde olabileceğine dair uzun süredir devam eden bir korkusu vardı: “Kore, Çinhindi ve Tayvan Boğazı”. Bu “kaçınılmazlık” algısı, Kore Savaşı'na girme kararında önemli bir faktördü. Ona göre, Kore ve Çinhindi'ndeki savaşlar sona erdikten sonra ABD, Cenevre Konferansı'ndaki⁷² başarısızlığını kabul etmeyecek; kesinlikle uluslararası gerilimi artırmaya, İngiliz ve Fransızlardan daha fazla etki alanı kapmaya, askeri üslerini artırmaya ve ÇHC'ne karşı savaşa hazırlanmaya

⁷⁰ Michael M. Sheng, “Mao and China's Relations with the Superpowers in the 1950s A New Look at the Taiwan Strait Crises and the Sino-Soviet Split”, *Modern China*, Volume.34, Issue.4,2008, s.480-481

⁷¹ Bent Nielsen, “Quemoy and Matsu (Jīnmén-Mǎzǔ 金門馬祖)Jīnmén-Mǎzǔ 金門馬祖 (Quemoy and Matsu)”, *China Connect University*, <https://chinaconnectu.com/2012/01/23/quemoy-and-matsu-jinmen-m%C7%8Ez%C7%94-%E9%87%91%E9%97%A8%E9%A9%AC%E7%A5%96jinmen-m%C7%8Ez%C7%94-%E9%87%91%E9%97%A8%E9%A9%AC%E7%A5%96-quemoy-and-matsu/> (Erişim Tarihi:11.05.2022)

⁷² “Cenevre Konferansı, 20 Temmuz 1954'te, Hindicini Yarımadası'nda mütareke sağlayan bir anlaşmanın imzası ile kapandı. Bu anlaşma ile Fransa, Vietnam, Laos ve Kamboçya'dan tamamen çekilerek bu ülkeler bağımsız olmaktadır. Ancak Vietnam, 17'inci enlemden itibaren ikiye bölündü ve kuzeyi Ho Chin-minh ve Viet-Minh'e bırakıldı. Güneyde ise ayrı bir Vietnam devleti kurulmaktaydı”. “Hindicini Savaşı”, *Tarih Sitesi*, 2012, <https://tarih.sitesi.web.tr/hindicini-savasi.html> (Erişim Tarihi:13.05.2023)

devam edecekti. Tayvan'daki Chiang Kai-shek ve ABD ittifakı abluka alanını Guangdong kıyısı ve Tokyo Körfezi'ni içerecek şekilde genişletecek ve ÇHC'ne tehdit olmaya devam edilecekti. Bu nedenlerle “Tayvan'ın özgürleştirilmesi”ne yönelik eylemlere devam edilmeliydi. Komünist Çin'in anakaradan sadece birkaç mil uzaklıktaki bu iki küçük adayı, topçu bombardımanına tutmasını bu şekilde açıklayabiliriz.⁷³

Mao, ABD'nin saldırganlığıyla başa çıkmanın tek yolunun daha saldırgan olmak olduğunu düşünüyordu ve gerçekçi olmayan bir şekilde istediğini yapabileceğine inandı. 3 Eylül 1954'te boğazda Quemoy ve Matsu'ya yönelik çatışmalar (Birinci Tayvan Boğaz Krizi) yoğunlaştı. Tayvan'la olan bu kriz, uluslararası krize dönüştü ve Washington'u nükleer bir çatışmanın eşiğine getirdi. Mao, Ocak 1955'te yeni imzalanan anlaşmaya bakılmaksızın Yijiangshan'ın ele geçirilmesini emretti ve 18 Ocak 1955'te adayı almayı başardı. Daha sonra, topçuların menzili içinde olan Dachens'e saldırmak için hazırlıklar yapıldı. Washington'un bu Komünist askeri başarıya ilk tepkisi kayıtsızlık oldu. Bakan Dulles, Başkan ile görüşükten sonra, Yijiangshan'ın kaybının Komünistler için önemini azaltmak için 18 Ocak'ta bir basın toplantısı düzenledi ve bu adaların ABD için hayati olarak düşünülen Formosa ve Pescadores'in savunması için hiçbir şekilde gerekli olmadığını söyledi. Dulles, ayrıca Amerikan Hükümeti'nin BM tarafından düzenlenen bir ateşkese itiraz etmeyeceği, ancak Çin Milliyetçi Hükümeti'nin mutabakatı olmadan böyle bir hamle başlatmayacağı görüşünü dile getirdi.⁷⁴

Mao'nun amacı, Washington ile Taipei'nin arasını açmaktı, ancak eylemi amacını tamamen boşa çıkardı; Washington'u Tayvan'a çok daha yaklaştırdı. Mao'nun saldırgan davranışı, Washington'da açık deniz adalarına yönelik ÇHC saldırısının daha sert adımlar atılmadıkça durdurulamayacağı hissini besledi. Böylece Eisenhower yönetimi, ABD'nin gerekirse atom silahları kullanmaya hazır olduğunu ilan ederek, ÇC'nin elindeki bölgelerin savunmasına yönelik bir taahhütte daha bulundu. 25 Ocak 1955'te de Kongre,

⁷³ Sheng, a.g.e, s.483-484; Steven M. Goldstein, “The United States and the Republic of China, 1949–1978: Suspicious Allies”, 2000, s.7, <https://fsi-live.s3.us-west-1.amazonaws.com/s3fs-public/Goldstein.pdf> (Erişim Tarihi: 13.05.2023)

⁷⁴ Donald H. Chang, “American policy toward the defense of Formosa and the offshore islands, 1954-1955”, Master of Arts, University of Nebraska at Omaha, Department of History, 1971, s.82-83
<https://digitalcommons.unomaha.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1450&context=studentwork> (Erişim Tarihi:23.06.2023)

Başkan Eisenhower'a Tayvan ve Çin anakarasının hemen dışındaki diğer adaları savunma yetkisi veren Formosa Kararını⁷⁵ kabul etti. Kriz, ABD'nin, Çin'e nükleer saldırı tehdidinde (kitlese karşılık) bulunması sonrası Çin'in sorunu müzakere etmeyi kabul etmesiyle sonuçlandı. Eisenhower, Quemoy-Matsu krizini uzun kariyerinin en büyük zaferlerinden biri olan bir güç gösterisi olarak nitelendirmiştir. Birinci krizin sonu ile 1958 arasında, ÇHC boğaz bölgesinde ordusunu oluştururken, Washington da ÇHC'nin gelecekteki saldırganlığını caydırmak için, Tayvan'da bariz bir şekilde taktik nükleer silahlar ve karadan karaya füzeler konuşlandırmıştır (Tayvan'a Matador füzeleri yerleştirilmiş ve bölgeye ilk kez nükleer savaş başlığı taşıma kapasitesine sahip silahlar getirilmiştir). Pekin'de ABD'nin ÇC topraklarını savunmak için atom silahları da dahil olmak üzere her türlü yolu kullanma kararlılığında olduğu görüşü hâkim olsa da bu, muhtemelen Sovyetlerin Sputnik fırlatmasından cesaret alan Mao'yu caydırmadı. Ona göre, emperyalist kamp ile sosyalist kamp arasındaki denge değişmişti. Nükleer savaş çıkarsa, "en kötüsü, dünya nüfusunun yarısı ölecek, diğer yarısı yaşayacak ama emperyalizm yok edilecek, sosyalizm tüm dünyaya hâkim olacaktır".⁷⁶

Anakaranın işgali korkusu, Mao için Quemoy ve Matsu'yu bir kez daha gündeme getirdi. Nisan 1958'de adalara saldırı planı onaylandı ancak bir takvim belirlenmedi. Adalara saldırı kararı, ABD Deniz Piyadeleri'nin 15 Temmuz 1958'de Beyrut'a ayak basmasından iki gün sonraydı (İkinci Tayvan Boğaz Krizi). Mao, açık denizdeki adalara saldırmanın, ABD askeri güçlerini Doğu Asya'da "sıkılaştırabileceğini" ve böylece Orta Doğu halkına rahatlama sağlayabileceğini söyleyerek açık deniz adaları çatışmasını, Çin'in büyük bir rol oynayacağı küresel bir mücadelenin parçası olarak göstermek istiyordu.

⁷⁵ "24 Ocak'ta , Başkan'ın Pasifik barışı için Formosa ve Pescadores'un "dost ellerde kalması gerektiğini belirten mesajı Kongreye iletilmiş ve Başkan, bu mesajında Komünistlerin yakın zamanda Yikiang Adası'nı fethetmesiyle askeri hareketlerinin doruğa ulaştığını kaydederek, bu durumun "bir tehdit oluşturduğunu" belirtmiştir. Bu koşullar altında, Eisenhower iki eylem planı önermiştir. İlki, Formosa bölgesindeki durumla başa çıkmak için uygun adımları atması için Birleşmiş Milletlere yapılan bir çağrıydı. İkincisi, destek ve özel güç yetkisi için Kongreye yapılan bir çağrıydı. Nitekim Kongre, bu çağrı üzerine Başkan Dwight D. Eisenhower'a, Formosa (Tayvan) ve Pescadores Adaları'nı "gerekli gördüğü şekilde" bir Komünist Çin saldırısı tehdidine karşı savunma yetkisi veren bir kararı onaylamıştır". Chang, a.g.e, s.90-91; Andrew Glass, "House approves Formosa Resolution, Jan. 25, 1955", Politico, 2011, <https://www.politico.com/story/2011/01/house-approves-formosa-resolution-jan-25-1955-048058> (Erişim Tarihi: 23.06.2023)

⁷⁶ Sheng, a.g.e, s.487; Stephen G. Rabe, "Eisenhower Revisionism: A Decade of Scholarship", Diplomatic History , Vol.17, No.1, 1993, s.107

ÇHC iki adayı bombaladığında, ABD tekrar nükleer tehdidi kullanacak (Matadorlara Quemoy'da atomik mermilerle Çin'i vurabilecek kapasitede olan sekiz inçlik Howitzer'lar eklenmiştir) ancak ÇHC, 1964'te ilk başarılı atom bombasının testini yapıp nükleer kulübe katılmasından sonra bu tehdidin bir önemi kalmayacaktır.⁷⁷

Pekin'in bu iki krizi kışkırtmaktaki stratejik hedefinin nedenleri konusundaki yorumlara bakacak olursak; Bunlardan ilki, ABD'nin Tayvan'ı Çin'den ayırma niyetini boşa çıkarmak, diğeri de Mao'nun kendi siyasi gündemini ülke içinde ilerletmek için uluslararası gerilimi kullanmaktır diyebiliriz. Sonuçları açısından bakarsak, ÇHC, güç kullanarak Tayvan'ı ele geçiremeyeceğini anlayarak, ABD'nin Tayvan üzerindeki etkinliğini kabul etmek zorunda kalırken, ABD de ÇHC'nin gücünün ve Komünist Çin'in Çin toprakları üzerindeki egemen güç olduğunun farkına varmıştır.⁷⁸

3.2.2. ÇHC-SB İlişkilerindeki Kopuş ve ABD İle İlişkilere Yansıması

ABD'nin en büyük beklentisi ÇHC ile SB'nin ilişkilerinde bir kopuşun yaşanmasıydı. Eisenhower ve Dulles bu ittifakı bozmanın en iyi yolunun, ABD'nin Yugoslavya'ya yaptığı gibi Komünist Çin'e baskı yapmak olduğunu düşünüyorlardı. Komünist Çin üzerindeki baskı, ÇHC'ni Sovyetlerden vereceklerinden daha fazlasını istemeye zorlayacak ve sonunda iki Müttefik arasında bir kopuşa yol açacaktı. Ancak yönetimdeki herkes bu görüşü desteklememekteydi. SB Büyükelçisi Charles Bohlen, Pekin'e yönelik esnek bir politikanın Moskova ile bağlarını zayıflatmak için daha iyi bir çözüm olduğunu savunuyordu. Ona göre, ÇHC'ni teşvik politikasının bir bölünmeye yol açması daha olasıydı. CIA'de ise, Çin-Sovyet ilişkilerinde temel bir değişiklik meydana gelmediği için iki ülke arasında bir kopuş yaşanmasının varsayımsal olduğu iddia edilmekteydi. CIA'e göre, ÇHC'nin Sovyet bloğundaki pozisyonu bir uydu pozisyonu değil, dış ilişkilerde Sovyet liderliğini isteyerek takip eden gönüllü ve gerçek bir müttefikti. Bu nedenle Çin-Sovyet ittifakında erken bir zayıflama beklenmemeliydi.⁷⁹ Ancak ABD'nin ÇHC ile SB arasındaki

⁷⁷ "U.S.-China Relations: A Brief Historical Perspective", a.g.e; "Taiwan Strait — a history of crises", **Inquirer.net**, 2022, <https://newsinfo.inquirer.net/1640251/taiwan-strait-a-history-of-crises> (Erişim Tarihi:11.05.2023); Goh, a.g.e, s.19; Rabe, a.g.e, s.106; Sheng, a.g.e, s.488

⁷⁸ Sheng, a.g.e, s.478; Çakmak, a.g.e, s.120

⁷⁹ Oliva, a.g.e, s.71-72

ilişkilerin bozulmasına yönelik beklentisi, 1950'lerin sonlarında gerçekleşmeye başlamıştır. Mao Tse-tung ve Nikita Kruşçev'in ideolojik farklılığı ilişkilerde kopuşun başlangıcı olmuş ve Mao, Kruşçev'in Uluslararası Komünist harekete önderlik ettiği yön konusunda Sovyetlerle anlaşmazlığa düşmüştür. Mao, "komünist devrimin başarısının bir ülkenin belirli sosyal özelliklerine bağlı olması gerektiğine" inanıyordu. Bu nedenle de SB'nin komünizmi kurmadaki hedefi ağır sanayiye odaklanmak olsa da Mao, dikkatini Çin'in baskın demografik yapısı olan köylüleri harekete geçirmek için tarımı güçlendirmeye çevirmişti. Ayrıca Kruşçev'in 1956'da Stalin'in ideolojisini eleştiren "Gizli Konuşması", Çin-Sovyet bölünmesine büyük katkıda bulunmuştur. Kısaca, "Stalinsizleşme sorunu, Marksizm Leninizminin farklı yorumları, Kruşçev'in Batı ile bir uzlaşmaya varma girişimi, SB'nin Çin'de bir Sovyet deniz iletişim merkezi kurmasına ve donanmasının tam operasyon kontrolünü üstlenmesine izin verilmesi koşulunun kabul edilmeyişi, SB'nin ÇHC'ne atom bombası vermeyi reddetmesi, SB'nin Çin'e birinci ve ikinci Tayvan Boğazı Krizleri sırasında askeri destek sunmaması ve 1959'un ikinci yarısında ve 1960'ın başlarında Hindistan ile olan çatışması sırasında Çin'i desteklemeyi reddetmesi, sonunda da Temmuz 1960'da, Sovyet danışmanlarının ve teknik personelinin Çin'den aniden çıkarılmasıyla" ilişkilerde bir kopuş yaşanmıştır. ABD, bu gelişmeden yararlanabilmek için bazı dış politika hamlelerinde bulunacaktır.⁸⁰ Ancak yine de iki ülkeyi karşı karşıya getiren ciddi olayların da yaşandığı bir dönem olmuştur. Örneğin 1959 Mart'ında Dalai Lama'nın Hindistan'a kaçmasıyla sonuçlanan Tibet ayaklanması sonrası ABD, ÇHC'nin Tibet'teki insan hakları ihlallerini BM'ye taşımış ve CIA, 1950'li yılların sonlarından itibaren Tibet direnişinin silahlandırılmasına yardımcı olmuştur.⁸¹

⁸⁰ "1950'lerin ortalarında ÇHC, ABD ile yakınlaşma olasılığına açık olduğuna dair bazı girişimlerde bulunmuş hatta parti toplantılarında Mao tarafından yetkilendirilen bu açıklık, olgunlaşarak oldukça net tekliflere dönüşmüştür. Örneğin, ilk Tayvan Boğazı krizi sırasında, BM Genel Sekreteri Dag Hammarskjöld tarafından Washington'a Pekin'in kaynayan gerilimi azaltmak için doğrudan müzakerelere girmeye hazır olduğu haberi iletilmiş, 1955'te başlatılan büyükelçilik görüşmelerinin yanı sıra kamuoyu önünde de ÇHC, hem Tayvan sorununu da içeren daha kapsamlı müzakerelerin başlatılmasını hem de müzakerelerin dışişleri bakanı düzeyine çıkarılmasını teşvik etmiş ancak ABD tarafında yerini bulmamıştır. ABD'nin bu tavrı Mao'nun duruşunun radikalleşmesine ve Çin'in uzlaşmacı jestler yapmaktan kaçınmasına katkıda bulunduğu yönünde eleştirilmiştir". "U.S.-China Relations: A Brief Historical Perspective", a.g.e; Xia, a.g.e.

⁸¹ "CIA'ye Tibet direnişini destekleme talimatı veren kişi Dulles'in kendisiydi. Amaç, Tibetlilere yardım etmekten çok Çinli Komünistleri taciz etmektir". "1949-2023 U.S.-China Relations",

3.3. John F. Kennedy Dönemi İlişkiler (20 Ocak 1961-22 Kasım 1963)

1946-1952 arasında ABD Temsilciler Meclisi üyesi olan Kennedy, Chiang Kai-shek'in yönetim rejimi 1949'da düştüğünde, Truman yönetimini ve onun politikalarını sert bir şekilde eleştirmiş ve "Genç adamlarımızın kurtardıklarını, diplomatlarımız ve Başkanımız çöpe atmıştır" yorumunu yapmıştı. 1952'de Senato'ya seçildiğinde de Çin Komünistlerine yönelik Eisenhower politikasından nadiren sapmıştır. Eisenhower'a olan desteğine, ABD ile Tayvan adası arasında karşılıklı bir savunma anlaşması olan 1955 "Formosa Kararı" için verdiği oy da dahildi. Bu duruş Kennedy'nin Çin sorunuyla ilgili olarak 1950'lerin büyük bölümündeki duruşunun bir göstergesiydi.⁸² Kennedy'nin Eisenhower yönetiminden ayrıldığı tek önemli konu, açık deniz adaları Quemoy ve Matsu meselesiydi. Kennedy, stratejik olarak savunulamaz iki ada yüzünden dünya savaşına yol açabilecek bir savaşa sürüklenme riskini almanın akıllıca olmadığını düşünüyordu. Kennedy'nin Başkanlık döneminde ise ABD'nin Çin politikalarında bazı değişikliklerin olmasına yönelik görüşler hâkim olmaya başlamıştır.⁸³

3.3.1. Çin Politikasında Değişiklik Arayışları ve Engeller

Kennedy Ocak 1961'de Başkanlık koltuğuna oturduğunda, yeni yönetim, ÇHC'ne yönelik yeni politikaların geliştirilmesi ihtiyacının doğduğuna yönelik bir görüş içindeydi. Bu dönemde Komünist Çin ile ilgili dış politikada etkili birim Uzak Doğu Bürosuydu (Doğu Asya ve Pasifik İşleri Bürosu-Bureau of East Asian and Pacific Affairs) ve Çin ile ilgili olarak ABD politikasında yapılacak herhangi bir değişikliğin Büro'nun rızasını ve desteğini gerektireceği daha ilk günlerden beri açıktı. SS'çilerin hâkim olduğu Büro'nun Çin'e bakışı ise çevreleme ve tecrit doktrininin devamı yönündeydi. O nedenle ABD'nin Çin politikasında bir miktar değişiklik arayan yeni yönetim için Devlet Politika Planlama Konseyi (Policy Planning Council), önemli bir rol oynadı. Bu Konseyde ÇHC'ne yönelik bir dizi alternatif stratejinin detaylandırıldığı

Council on Foreign Relations, <https://www.cfr.org/timeline/us-china-relations> (Erişim Tarihi: 03.07.2023)

⁸² Christopher Paul Wilson, "A Critique of Kennedy's Policy Towards Peking", Master's Theses, University of Rhode Island, 1984, s.1-2, <https://digitalcommons.uri.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=2766&context=theses> (Erişim Tarihi: 11.05.2023)

⁸³ A.g.e, s.15

oldukça gizli bir belge ortaya çıkartıldı. Bu stratejiler arasında pasaport yasağının kaldırılmasına yönelik hamleler, stratejik olmayan mallarda Çin ile ticaret yasağının değiştirilmesi ve nihayetinde kaldırılması, silah kontrolü ve silahsızlanma tartışmaları, Varşova'daki büyükelçilik görüşmelerinin (Aralarında resmi tanıma olmamasına rağmen iki ülke 1954-1970 arasında önce Cenevre ve sonra Varşova'da sorunlara yönelik çok sayıda görüşme yapmışlardır) daha verimli kullanılması, açık deniz adalarının tahliyesi, Pekin'in BM'de bir tür temsili, ABD'nin Moğolistan'ı tanınması vardı. Bu belge, 1961'deki SS ortamında, olağanüstü bir belgeydi. Ancak bu dönemde yönetimin göz ardı edemeyeceği birçok engel arasında Çin lobisi de vardı. Nitekim Moğolistan'ın tanınması tartışmalarına tepki de gecikmedi. Yönetime göre, Komünist olmasına rağmen bağımsız ve dost Moğolistan'ın tanınması, ABD için dost Asya komünist devletlerine uyum sağlamaya istekli olduğunun bir göstergesi olacaktı ve Ulan Batur'daki bir Amerikan varlığı Moğolistan'ın komşusu Çin hakkında daha fazla bilgi sağlayacaktı. Oysa bölgenin Çin'in bir parçası olduğu görüşüne geri dönen Çinli Milliyetçiler için bu söz konusu bile olamazdı. Bu girişim Çin lobisini harekete geçirerek protestolar başlatırken, Taipei ile Washington arasındaki bağları da bozmuştur. Taipei, Uzak Doğu Bürosu ve Capitol Hill'in baskısı altında Dışişleri Bakanı David Dean Rusk, Moğolistan'ın tanınmasını rafa kaldırdıklarını duyurdu.⁸⁴

ABD'nin, ÇHC ile ilişkileri yumuşatabilecek bir hamlesi de Çin anakarasında başlayan kıtlığı hafifletmek için ABD gıda sevkiyatlarının olasılığını ön plana çıkartmak oldu. Bu girişim, kelimenin tam anlamıyla, Çin'in sözde “saldırganlığını” sakinleştirebilecek bir “barış için yiyecek” düzenlemesiydi. Pekin net bir şekilde Amerikan yardımını kabul etmeyeceğini açıklayarak bu yolu da kapattı.⁸⁵

3.3.1.1. ÇHC'nin BM'deki Temsil Sorunu

Çin politikası açısından yönetimin karşı karşıya olduğu en büyük sorun, ÇHC'nin BM'deki temsilinin statüsü oldu. Kennedy Başkan seçildikten hemen sonra Aralık 1960'da bir Associated Press gönderisinde “Amerikan halkını

⁸⁴ James C. Thomson Jr., “On the Making of U. S. China Policy, 1961-9: A Study in Bureaucratic Politics”, *The China Quarterly* Vol.50, 1972, s.222-224

⁸⁵ A.g.e, s.227

ÇHC'nin BM'ye kabulüne hazırlamak için on iki aya ihtiyacı vardı” yorumu, genç Başkan'ın yeni bir Çin politikası başlatabileceğinden korkarak endişeye kapılan ABD'deki Çin lobisini yeniden propagandaya yöneltti. Özellikle 1953'te Komünist Çin'in BM'ye Kabulüne Karşı bir örgütlenme olarak faaliyet gösteren, bu amaçla bir milyon Amerikalının imzasını toplamayı hedefleyen ve bu amaca ulaştıktan sonra birkaç yıllığına dağılan “Bir Milyonluk Komite”, Kennedy yönetimi boyunca lobi faaliyetlerine yeniden başladı. Kennedy'ye görüşlerini ifade eden mektuplar yazıldı, Amerikan halkının bilincini yükseltmek için seçilmiş gazetelere ilanlar verildi ve propaganda amaçlı kitaplar yayınlandı.⁸⁶

Bu dönemde ÇHC'nin BM üyeliğinin tekrar gündeme gelmesinde ve ABD'de tartışılır olmasında, örgüt içerisinde ABD lehine olan oy potansiyelinin bozulmaya başlaması önemli bir rol oynamıştır. 1960'lardan itibaren Pekin hükümeti bazı Batılı devletler tarafından tanınmaya başlanmış ve Üçüncü Dünya Ülkeleri-Bağlantısızlar grubu BM'de bir denge oluşmasına neden olmuştur.⁸⁷ Pekin hükümetinin meşruiyetini tanımayı reddederek, 1951'den beri tüm Çinliler için doğru hükümet olarak Milliyetçileri destekleyen ABD, 1961'e gelindiğinde, bu etkinliğini kaybetmeye başlamıştı. 1960 ve 1961'de Kennedy'nin Çin politikası Tayvan'ın tüm Çin'i temsil ettiği fikrine karşı bir politika olsa da ABD'nin Çin politikasında yaratacağı bir değişikliğin doğuracağı iç siyasi yükümlülüklerinden de (Çin Lobisi'nin gücü ve Çin'le ilgili statükoyu değiştirmeye kesinlikle karşı olan bir halk algısı) çekinmekteydi. Kennedy, Güvenlik Konseyi ve Genel Kurul'daki Milliyetçilerin koltuğunu korumak için yeni bir politikaya değil, yeni bir stratejiye ihtiyaç olduğunu fark etmişti.⁸⁸

Kennedy, Dışişleri Bakanlığı'na bu konuyu incelemesi ve ABD'nin hedefinden yana güvenebileceği oyların sayısına ilişkin bir tahmin sunması emrini verdi. Mayıs 1961'de Kennedy'nin Ulusal Güvenlik Danışmanı (UGD) McGeorge Bundy'ye gönderilen raporda, çok sayıda ülkenin, Pekin'i dışarıda tutmanın gerçekçi olmadığı görüşünde olduğu ve ABD'nin imajını koruyan yeni taktiklere duyulan ihtiyaçtan bahsediliyordu. Rapora göre, ulusların çoğu,

⁸⁶ Wilson, a.g.e, s.11

⁸⁷ Baskın Oran, **Birleşmiş Milletlerde Çin Sorunu (Dün ve Bugün)**, s.22, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/36936> (Erişim Tarihi:12.06.2023)

⁸⁸ Wilson, a.g.e, s.13-16; Noam Kochavi, “Kennedy, China, and the Tragedy of No Chance”, **The Journal of American-East Asian Relations**, Vol. 7, No.1/2, 1998, s.112

her iki Çin hükümetinin de temsiline olanak sağlayan “iki Çin” fikrine inanıyordu. Ancak Kennedy, Pekin’in “iki Çin” önerisini asla kabul etmeyeceğini de anlamıştı. Bu, Genel Kurul tarafından kabul edilse de Pekin koltuğu reddedeceği için endişelenmesine gerek kalmayacağı anlamına geliyordu.⁸⁹ Tüm bu engeller nedeniyle yönetimi süresinin çoğunda Kennedy, miras kalan politikayı (ÇHC’nin tanınmaması, Pekin’in BM’ye kabulüne kesin bir muhalefet, Çin Komünistleri tarafından saldırı durumunda Tayvan’ın korunmasının sürdürülmesi) kabul etmek ve sürdürmek zorunda kaldı.⁹⁰ Ancak Kennedy ÇÇ liderine BM’deki ana hedeflerinden birinin, örgütün bir üyesi olarak ÇÇ’nin statüsünü sürdürmek olduğunu iletirken, aynı zamanda da Chiang’ı, Pekin’in dünya çapında potansiyel olarak Pekin’i içeri ve Tayvan’ı dışarıda bırakabilecek müttefikler kazandığı konusunda da uyardı.⁹¹

3.3.2. Vietnam Politikası ve İkili İlişkilere Yansıması

Kennedy dönemi de Vietnam’ın ABD dış politikasında önemli bir yer tuttuğu yıllar oldu. Başkan Eisenhower görevi Kennedy’ye bıraktığında, Vietnam’daki durum tırmanmış, Vietnam hükümet güçleri ile Viet Cong isyancıları arasında açık çatışmaya evrilmişti. Başkanlık görevine başlamadan bir gün önce 19 Ocak 1961’de Kennedy ile bir toplantıda buluşan Eisenhower, Laos’un kaybını önlemek için ve Vietnam’ı ima ederek, ABD’nin gerekirse tek taraflı hareket etmesine (askeri müdahalede bulunmaya) hazır olması konusunda Başkanı uyarmıştı. Nitekim Eisenhower’ın veda konuşması da Kennedy’nin açılış konuşması da aynı tehdidi işaret ediyordu. Her ikisi için de komünizm, özgür dünyanın geri kalanının ilerlemesi ve gelişmesi için küresel bir tehditti. Kennedy açılış konuşmasında (20 Ocak 1961) ABD’nin bu tehditle olan savaşı kazanmak için “her türlü bedeli ödeyeceğini, her türlü yükü taşıyacağını, her türlü zorluğa göğüs gereceğini, her bir dostun destekleneceğini, özgürlüğün hayatta kalmasını ve başarısını güvence altına almak için her düşmana karşı çıkılacağını” ilan etti.⁹² Dışişleri ve Savunma

⁸⁹ Wilson, a.g.e, s.20

⁹⁰ A.g.e, s.14-17

⁹¹ A.g.e, s.22

⁹² “Historic Speeches, 20 January 1961”, JFK Presidential Library And Museum, <https://www.jfklibrary.org/learn/about-jfk/historic-speeches/inaugural-address> (Erişim Tarihi: 21.12.2021); Presidential Speeches: John F. Kennedy Presidency, January 20, 1961: Inaugural Address <https://millercenter.org/the-presidency/presidential-speeches/january-20-1961-inaugural-address> (Erişim Tarihi: 22.12.2021)

Bakanlıkları da 1961'de Başkan Kennedy'e ortak bir muhtıra göndererek "Güney Vietnam'ın kaybedilmesi, Güneydoğu Asya'nın özgür dünya için önemi hakkında daha fazla tartışmayı anlamsız hale getirecektir" uyarısında bulunuyordu.⁹³

Kennedy Domino Teorisine inancını Başkanlığı boyunca devam ettirdi. 1963'teki bir basın toplantısında "bence bu çabadan çekilmemiz sadece Güney Vietnam'ın değil, Güneydoğu Asya'nın da çöküşü anlamına gelir" diyor ve 1963'teki bir NBC Röportajında da teori hakkında kendisine doğrudan sorulduğunda, "Güney Vietnam giderse, Malaya'ya gerilla saldırısı için onlara gelişmiş bir coğrafi konum vermekle kalmayacak, aynı zamanda Güneydoğu Asya'daki gelecek dalgasının Çin ve Komünistler olduğu izlenimini de verecektir" diyerek buna cevap veriyordu.⁹⁴ Teorinin ateşli savunucularından Savunma Bakanı McNamara da "Vietnam'daki komünist hareketin 1950'lerde Burma, Endonezya, Malaya ve Filipinler'deki gerilla isyanlarıyla yakından ilişkili olduğunun açıkça görüldüğünü ve bunun Kennedy'yi Domino Teorisine devam etmeye iten önemli nedenlerden biri olduğunu" açıkladı.⁹⁵ Vietnam'ın dışında da Fidel Castro'nun iktidara gelmesi ve SB ile ortaya çıkan ortaklığı, Amerika kıtasının geleceğine yönelik olası etkileri nedeniyle Domino teorisine olan inanç, Kennedy'nin başkanlığı sırasında daha da katılaştı. Kennedy'nin sadece fiziksel domino teorisinin resmileştirilmesine değil, aynı zamanda psikolojik domino teorisine⁹⁶ de taraf olduğu açıktı.⁹⁷ Washington'un bu

⁹³"The Domino Theory- The 1960s: high tide of the domino theory", American Foreign Relations, <https://www.americanforeignrelations.com/A-D/The-Domino-Theory-The-1960s-high-tide-of-the-domino-theory.htm> (Erişim Tarihi: 18.12.2021); Stratton, a.g.e, s.97; "The Rusk McNamara Report (1961)", https://wnorton.com/college/history/archive/reader/trial/directory/1959_1970/05_ch34_04.htm (Erişim Tarihi: 20.12.2021)

⁹⁴"Kennedy Reaffirms the Domino Theory", 1963, <https://web.viu.ca/davies/H323Vietnam/JFK.Dom.htm> (Erişim Tarihi: 23.12.2021); Marta Sanz Cano, JFK And The Reasons Behind the Vietnam War: The Domino Theory, Madrid: Trabajo Fin de Grado, Commillas Universidad Pontificia, 2020, s.45; "The Domino Theory - The 1960s", a.g.e

⁹⁵ Cano, a.g.e, s.29; "The Domino Theory - The 1960s", a.g.e

⁹⁶ "Bu teoriye göre, ABD'nin başarısızlığı ya da tepkisizliği sonucu birbiri ardına ülkeler, Amerikan yardımına güvenemeyecekler ve bu nedenle komünizme direnmeye değmeyeceğine karar vereceklerdi. Yabancı komünist silahlı kuvvetlerin büyük bir istilasına uğramadan teslim olabileceklerdi. Aynı zamanda, artık ABD'den korkmayan komünist ülkeler daha saldırgan hale geleceklerdi. Bu tür fikirler 1960'larda daha yaygın hale geldi". "The Domino Theory - The 1960s", a.g.e

⁹⁷ Stratton, a.g.e, s.97-98

Vietnam duruşu, Mao'nun daha agresif bir dış politika çizgisini benimsemesine ve ilişkilerde tırmanışa katkıda bulundu. Hem Kennedy hem de Mao, sıfır toplamlı zihniyet ve algılanan iç ihtiyaçlar tarafından yönlendirilerek, karşılıklı çatışmanın sürmesine katkıda bulunmuşlardır. Bu nedenle Çin-Amerikan ilişkilerini dönüştürme fırsatı, neredeyse tüm Kennedy dönemi boyunca mevcut olamamıştır.⁹⁸

Chiang'ın anakaraya yönelik bir saldırı ve ABD'yi de buna dahil etme girişimleri bu dönemde de devam etmiştir. Özellikle Çin'de büyük kıtlığın yaşanması, Tayvan'dan gelen agresif söylemleri arttırmıştır. ABD ise Chiang'ın anakara hırslarını dizginleyecek sınırlı ABD taahhüdünü tekrarlamıştır: ÇC için diplomatik destek; anakaradaki ile tezat oluşturacak bir "dinamik ekonomik kalkınma modeli" yaratmak için ekonomik yardım sağlanması ve savunma taahhüdü. Hatta Kennedy döneminin sonuna doğru Tayvan'ın ABD'nin çıkarları için "hayati" olup olmadığı daha fazla tartışılmaya başlanmıştır.⁹⁹

Kennedy yönetimi, Amerikan-Sovyet yumuşamasının iki ülke arasında tam bir bölünmeyi teşvik edeceğine inanıyordu. Nitekim Küba füze krizinden sonra Pekin, Kruşçev'in bir "kâğıt kaplana" düştüğünde ısrar ederek, Sovyet liderliğine yönelik eleştirilerini arttırmıştı. Ancak Kennedy yönetimi, yakın komşularına karşı doğrudan askeri saldırı açısından olmasa da alternatif bir siyasi-ekonomik kalkınma modeli sunması ve Üçüncü Dünya'daki "ulusal kurtuluş hareketlerini" dolaylı olarak desteklemesi yoluyla da Çin'in bir tehdit oluşturduğunu düşünmekteydi. Dahası, Pekin'in devrimci coşkusu Çin-Sovyet bölünmesine eşlik eden rekabet tarafından giderek artıyordu. Siyasi uzmanların bugünkü yorumlarına göre ise, Kennedy yönetimi ÇHC'nin mevcut değil potansiyel bir tehdit olduğunu görmezden gelmiş ve Pekin'in bölgesel dominoları devirme konusundaki gerçek kapasitesini abartmıştı. Çünkü 1962'de Çinliler, ilk nükleer bombalarını patlatmaktan hâlâ iki yıl uzaktaydılar ve endüstriyel kapasite açısından "yoksul" ulustular. Yani genişletilmiş bir askeri operasyonu sürdürebilecek güçleri henüz yoktu. Buna rağmen ABD kamuoyunda da Çin'i dünya barışı için SB'den daha büyük bir tehdit olarak gördüğünü gösteren anketler vardı. Genel olarak, Kongre de Çin konusunda

⁹⁸ Kochavi, a.g.e, s.116

⁹⁹ Goldstein, a.g.e, s.8-9

muhafazakardı ve statükoyu korumaya çalışıyordu. Nitekim Ekim-Kasım 1962'deki Çin-Hindistan sınır savaşı (Himalaya savaşı) Pekin'in savaşıçılığının kanıtı olarak yorumlandı.¹⁰⁰

3.4. Lydon B. Johnson Dönemi İlişkiler (22 Kasım 1963-20 Ocak 1969)

Kennedy suikastı sonrası Başkanlık koltuğuna oturan Başkan yardımcısı Lyndon Johnson döneminde de Washington, Sovyet tehdidinin hâlâ baskın olduğuna inanmasına rağmen, Üçüncü Dünya, büyük güç çekişmesi için önemli bir savaş alanı haline gelmişti. Komünist sızmanın bir sonucu olarak milliyetçiliğin yükselişi, ABD ve “Özgür Dünya” için artan bir tehdit oluşturuyor gibi görünüyordu. Üçüncü Dünyanın önemli destekçisi ÇHC, yalnızca Batı demokrasisini değil, aynı zamanda Moskova'nın Sosyalist blok içinde liderlik rolü iddiasını da tehdit ederek dünyanın önde gelen devrimci devleti olarak bu alanda öne çıkmaya başlamıştı. Bu nedenle hem ÇHC hem de Çinlileri bu dönemde de dış politikada önemli bir yere sahip oldu.¹⁰¹

Johnson'a 15 Mart 1964'de bir televizyon röportajında Kennedy'nin inandığı domino teorisi ile ilgili görüşleri sorulduğunda “Başkan Kennedy'nin görüşünü paylaşıyorum ve bence tüm Güneydoğu Asya bu işin içinde olacak ve bu yüz milyonlarca insanı kapsayacak ve bu göz ardı edilemez, elimizden gelen her şeyi yapmalıyız, sorumlu olmalıyız, orada kalmalı ve onlara yardım etmeliyiz. Biz de bunu yapacağız” diyerek benzer politikalara devam edileceğinin sinyallerini veriyordu.¹⁰² Johnson, 1930'larda yaşamış diğerleri gibi, yatıştırma tehlikelerine karşı temkinliydi. 1964'ün başlarında, “yarın Vietnam'dan ayrılırsak Hawaii'de savaşaacağız ve gelecek hafta San Francisco'da savaşmak zorunda kalacağız” diyor ve 1965'te Vietnam'a büyük ölçekli muharebe kuvvetleri taahhüdünde bulunmaktan başka seçeneği olmadığını ve domino teorisinin de bu taahhüdü gerekli kıldığını söylüyordu.¹⁰³

¹⁰⁰ Wilson, a.g.e, s.35-38; Goh, a.g.e, s.30-31; Kochavi, a.g.e, s.114

¹⁰¹ Xia, a.g.e, s.2

¹⁰² “TV Interview with President Johnson in which Johnson Endorses the Domino Theory,” 15 March 1964, Public Papers of The Presidents, Johnson, 1963-64, The Pentagon Papers, Gravel Edition, Volume 3, s.712, <https://www.mtholyoke.edu/acad/intrel/pentagon3/ps2.htm> (Erişim Tarihi: 22.12.2021); Stratton, a.g.e, s.100

¹⁰³ “The Domino Theory - The 1960s”, a.g.e; “Lyndon Johnson”, alpha history, <https://alphahistory.com/vietnamwar/lyndon-johnson/> (Erişim Tarihi:19.12.2021); “US President Johnson explaining why the USA was involved in Vietnam”, 1965,

Nitekim “Johnson’ın başkanlığı sırasında ABD, Kongre’nin Johnson’a savaş ilan etmeden askeri güç kullanma yetkisi verdiği Tonkin Körfezi Kararı ile başlayarak Vietnam’daki büyüyen varlığı ile, Kuzey Vietnamlılara daha fazla askeri ve teknik yardım göndermeye başlayan ÇHC için potansiyel bir tehdit oluşturdu ve bu da Vietnam’daki savaşı tırmandırdı.¹⁰⁴

Johnson döneminin Çin politikası da önceki on yılın mirasının devamıydı: anakaradaki komünist hükümetin tanınmaması politikası; ÇHC’nin BM üyeliğine karşı çıkararak uluslararası izolasyonunu sürdürme girişimleri; ticaret ve seyahat ambargoları. 5 Mayıs 1965 tarihli ulusal istihbarat tahminine göre, Komünist Çin’in dış politikasının gelecek birkaç yıldaki başlıca hedefleri: Batı’yı, özellikle ABD’yi Asya’dan kovmak ve dünya genelinde ABD ve Batı etkisini azaltmak; Komünist Çin’in Asya’daki ve dünyanın az gelişmiş bölgelerindeki etkisini artırmak ve SB’nin tüm dünyada, özellikle şu anda bölünmüş durumdaki Komünist harekette, yerini almaktı.¹⁰⁵ ÇHC’de bir Amerikan büyükelçiliğinin olmaması ve Washington bürokrasisinin üst düzeylerinde Çin uzmanlığının eksikliği, Komünist hükümetle nasıl başa çıkılacağına ilişkin görüşlerin genellikle bir “Tayvan merceğinden” süzüldüğü anlamına geliyordu. Bunda güçlü Çin lobisinin etkisi ve onun yarattığı kamuoyu baskısı da etkiliydi. ÇHC ise giderek bölgedeki önemini artırırken Batılı devletlerle olan ilişkilerinde de gelişmeler yaşanıyordu. Nitekim De Gaulle Fransa’sının Pekin ile diplomatik ilişkiler kurma kararı, ABD’de endişe ve öfke yarattı. Fransa’dan önce de kırk iki ülke ÇHC ile ilişkiler kurmuştu ancak Fransa özel bir durum yaratmış ve barajda bir delik açmıştı. Fransa’nın bu hamlesi en çok da Milliyetçi Çin tarafında büyük bir hayal kırıklığı yarattı. Bu nedenle ABD, Çin Büyükelçiliğine gönderilen telgraflarla ve Taipei’deki eski CIA şefi ve Chiang’la yakın bağları ile tanınan Ray Cline’ı, Tayvan’a

<https://www.nationalarchives.gov.uk/education/coldwar/G6/cs1/s5.htm>

(Erişim Tarihi:18.12.2021)

¹⁰⁴ Heather Stur, “Why the United States Went to War in Vietnam”, April 28, 2017, s.1, https://www.glsott.org/uploads/2/1/3/3/21330938/why_the_united_states_went_to_war_in_vietnam.pdf (Erişim Tarihi:11.06.2023); “Chronology of U.S.-China Relations, 1784-2000”, a.g.e.

¹⁰⁵ “Communist China’s Foreign Policy”, National Intelligence Estimate, Foreign Relations of The United States, 1964-1968, Vol. XXX, China, Office of the Historian, May 5, 1965, <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1964-68v30/d85> (Erişim Tarihi:11.06.2023) ; “Political Problems and Prospects in Communist China”, National Intelligence Estimate, Foreign Relations of The United States, 1964-1968, Vol. XXX, China, Office of the Historian, August 5, 1965, <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1964-68v30/d96> (Erişim Tarihi:11.06.2023)

göndererek Chiang'ı Fransa ile ilişkilerini hemen kesmemeye ikna etmeye çalıştı. Bununla birlikte Cline, Chiang'ı yalnızca Paris ile ilişkilerde bir kopuşu ertelemeye ikna edebildi.¹⁰⁶

Chiang, bu dönemde de anakaraya yönelik ABD destekli bir saldırı konusunda ısrarını devam ettiriyordu.¹⁰⁷ Özellikle Vietnam ve Laos'daki gelişmeler, ABD kamuoyunun ÇHC'ne yönelik olumsuz tutumu ve Çin lobisinin baskıları Chiang'ın elini güçlendirse de Johnson, Chiang'a yazdığı mektupta “Çin anakarasını yeniden özgürlüğe kavuşturma hedefi söz konusu olduğunda, sizin ve Bakan Dulles'in 23 Ekim 1958 tarihli bildirisinde¹⁰⁸ ortaya koyduğu ilkelerin rehberliğinde devam etmemiz gerektiğine inanıyorum. Komünistlere karşı zafer zorla değil, esas olarak siyasi araçlarla kazanılacaktır” diyerek anakaraya herhangi bir geri dönüşün olamayacağını Chiang'a resmen iletmiş oldu.¹⁰⁹ Bu durum, Taipei'nin meseleleri kendi eline almaya karar verebileceğine dair bazı korkular yaratsa da Washington'ın üst düzey istihbarat kaynakları, Milliyetçilerin “ÇHC'ye yönelik büyük bir eylem konusunda ABD ile istişare etmek” konusundaki yükümlülüklerini iptal etmeyi planladıklarını açıkça ortaya koydu. ABD, aynı zamanda Chiang'ın

¹⁰⁶ Matthew Jones, “Groping toward coexistence: US China policy during the Johnson years”, *Diplomacy and Statecraft*, Volume.12, Issue.3, 2001, s. 175-177; “Chronology of U.S.-China Relations, 1784-2000”, a.g.e; “Telegram From the Department of State to the Embassy in the Republic of China”, *Foreign Relations of The United States, 1964–1968, Vol. XXX, China, Office of the Historian*, January 16, 1964, <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1964-68v30/d3>; (Erişim Tarihi: 12.06.2023) “Telegram From the Department of State to the Embassy in the Republic of China”, *Foreign Relations of The United States, 1964–1968, Vol. XXX, China, Office of the Historian*, January 18, 1964, <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1964-68v30/d5> (Erişim Tarihi:12.06.2023)

¹⁰⁷ “Letter From the Ambassador to the Republic of China (Wright) to the Assistant Secretary of State for Far Eastern Affairs (Bundy)”, *Foreign Relations of The United States, 1964–1968, Vol. XXX, China, Office of the Historian*, March 30, 1964, <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1964-68v30/d20> (Erişim Tarihi:13.06.2023)

¹⁰⁸ “21 Ekim'de Dulles Tayvan'a gelerek Chiang Kai-shek ile yaptığı bir dizi görüşmede, Chiang'a anakaraya herhangi bir dönüş girişiminde güç kullanımından vazgeçtiğine dair bir basın açıklaması yapması için baskı yapmış ve bu noktayı belirten bir bildiriye Çin Cumhuriyeti Hükümeti'nde kabul edilmesini sağlamayı başarmıştır”.

“Full text of The 1958 Taiwan Straits Crisis_ A Documented History”, *Internet Archive*, https://archive.org/stream/The1958TaiwanStraitsCrisisADocumentedHistory/The%201958%20Taiwan%20Straits%20Crisis_A%20Documented%20History_djvu.txt (Erişim Tarihi:13.06.2023)

¹⁰⁹ “Telegram From the Department of State to the Embassy in the Republic of China”, *Foreign Relations of The United States, 1964–1968, Vol. XXX, China, Office of the Historian*, December 21, 1964, <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1964-68v30/d74> (Erişim Tarihi:13.06.2023)

desteğinden de olmak istemiyordu. Çünkü özellikle 1960'lı yılların sonlarında Vietnam'a yapılan uzun bombalama mesafelerinde Tayvan, ABD uçaklarına yakıt ikmali ve bakımı konusunda önemli bir lojistik sağlamaktaydı. Bununla birlikte, iki ülke arasındaki görüş farklılıkları, Taipei-Washington ilişkisini daha da uzaklaştırma etkisine sahipti. Nitekim 1965'te Tayvan'daki Milliyetçi rejime 15 yıl boyunca büyük ekonomik yardım sağladıktan sonra, ABD Hükümeti, bu yardımı durdurdu ve ardından da askeri yardımda kesintiler yapıldı. (Tablo 1) Taipei ve Washington'ın yavaş yavaş birbirlerinden uzaklaşması bile ABD ile ÇHC arasındaki resmi düşmanlıkta gerçek bir azaltma yaratmadı ve Pekin ile ciddi ve yapıcı diyalog yaşanmadı.¹¹⁰

Tablo 1: Tayvan'a Yapılan Ekonomik Yardımlar (1951-1965)¹¹¹ Milyon Dolar

	1951	1952	1953	1954	1955	1956	1957	1958	1959	1960	1961	1962	1963	1964	1965
I-Proje Yardımı	13.7	13.4	21.4	31.7	36.1	28.1	42.9	29.7	55.4	33.6	24.4	3.2	2.0	59.5	0.6
Savunma Desteği	11.4	10.02	16.0	23.1	23.6	24.7	39.3	26.6	22.0	10.7	5.7	-	-	-	-
Doğrudan Kuvvetler	0.6	2.3	3.2	5.0	5.1	0.1	0.2	-	-	-	-	-	-	-	-
Teknik Yardım	1.7	0.9	2.2	3.6	2.4	3.3	3.4	3.1	2.6	2.5	2.0	-	-	-	-
Geliştirme Hibesi	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	3.0	2.0	2.1	0.6
Geliştirme Kredisi	-	-	-	-	-	-	-	-	30.8	20.4	16.7	5.2	2	57.4	2
II-Proje Dışı Yardım	69.7	69.5	79.2	76.6	95.9	73.5	64.0	52.0	69.1	74.5	72.9	59.1	63.7	69.5	42.1
Tarım	49.5	45.2	51.6	55.6	53.2	54.4	57.2	52.0	59.0	44.0	60.1	59.1	82.6	24.0	42.1
Savunma Desteği	48.7	42.3	45.5	43.6	43.1	35.4	30.9	33.3	36.4	30.7	29.7	-	-	-	-
Doğrudan Kuvvetler	0.8	2.5	6.1	11.5	7.5	9.4	6.5	9.4	6.5	1.6	-	-	-	-	-
PL 480	-	0.4	-	0.5	2.6	9.6	19.8	17.1	22.6	13.3	30.4	59.1	62.3	68.3	42.1
Program Kredisi	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	0.8	0.7	-	-
Tarım Dışı	20.2	24.3	27.6	21.0	42.7	19.1	6.8	-	10.1	30.5	12.8	-	-	-	-
Savunma Desteği	16.1	11.7	10.3	11.0	25.8	18.6	6.8	-	10.1	30.5	12.8	2	18.9	14.5	-

¹¹⁰ Jones, "Groping toward coexistence", a.g.e, s.178-179;

¹¹¹ Neil H. Jacoby, "An Evaluation of U.S. Economic Aid to Free China, 1951-1965, A.I.D. Discussion Paper No:11, Bureau For The Far East Agency For International Development, January, 1966, https://pdf.usaid.gov/pdf_docs/PNAAK054.pdf (Erişim Tarihi:13.06.2023)

Doğrudan Kuvvetler	4.1	12.6	17.3	10.0	16.9	0.5	-	-	-	-	-	-	-	-
Program Kredisi	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	18.9	14.5
III- Genel Toplam	83.4	82.9	100.6	103.3	132.0	101.6	106.9	81.7	124.5	103.1	97.3	67.3	84.6	143.5

3.4.1. ÇHC'nin BM'deki Temsil Sorunu

ÇHC'nin BM'deki temsili sorunu, bu dönemin devam eden sorunlarından biriydi. BM Genel Kurulu oylarının değişen aritmetiği statükonun süresiz olarak sürdürülemeyeceğini gösterdiğinden, Johnson yönetimi bu konuda ağır bir baskı altına girmişti. Kasım 1964'te ABD'nin BM temsilcisi Adlai Stevenson, Başkan ve diğer üst düzey yetkililerle yaptığı bir toplantıda, BM'de hem Milliyetçi hem de Komünist delegasyonları oturtmanın yollarının bulunduğu “iki Çin politikası”na kademeli olarak geçilmesi gerektiğini savundu. Aksi takdirde Milliyetçiler sonunda yerlerini tamamen kaybedeceklerdi. McGeorge Bundy'nin UGK personelindeki kıdemli yardımcılardan biri olan Robert W. Komer de “artık Kızıl Çin’i dışlamaya çalışmanın Tayvan’ı korumanın en iyi yolu olduğuna dair bir görüşü inançla kendimize söyleyemeyiz. Aksine, “ya-ya da” seçiminde ne kadar ısrar edersek, kendi bakış açımızdan yanlış seçimi o kadar çok zorlarız” diyerek yönetimi uyarıyordu. Temmuz 1964 ile Eylül 1966 arasında Uzak Doğu meselelerinde uzmanlaşmış UGK ekibinin bir üyesi olan James C. Thomson Jr., ABD'nin BM'de “tek Çin, tek Tayvan” politikasına boyun eğmesi dışında, Pekin’i silah kontrolü konusunda iş birliğine davet etmesi, ABD vatandaşları üzerindeki seyahat kısıtlamalarını gevşetmesi ve SB ile aynı temelde stratejik olmayan malların ticaretine izin vermesi konusunda politikalar geliştirmesi önerisinde bulundu. Bu bir bakıma ABD’ye kendine güvenen bir güç görüntüsü verecek olan “birlikte yaşama doğru el yordamıyla ilerleme” yoluydu.¹¹² Diğer birçok ABD’li yetkiliyle birlikte, Stevenson’ın New York’taki halefi Arthur Goldberg da iki Çin politikasının benimsenmemesi durumunda bir sonraki Genel Kurul’da bir yenilgi öngörüyordu. Anketler de ABD kamuoyunun “eğer bu ilişkileri iyileştirecekse, ÇHC'nin BM’ye üye olmasının desteklediğini, ABD’nin iki Çin’e karşı çıkmaması gerektiğini” gösterdi. Ancak Chiang’ın, Temmuz ayında böyle bir karar kabul edilirse, BM’den çekileceğini açıklaması

¹¹² Jones , “Groping toward coexistence”, a.g.e, s.179-181

ABD'yi zor duruma düşürdü. Bu dönemde ABD'yi bu zor durumdan kurtaracak gelişmeler de yaşandı. ÇHC'deki Kültür Devrimi'nin¹¹³, ÇHC'nin uluslararası itibarı ve prestiji üzerinde olumsuz bir etkisi oldu. Bu gelişme, 1966 sonbaharında Çin'in BM'de temsil edilmesine ilişkin oylamalar yaklaşırken oldukça önemliydi.¹¹⁴

3.4.2. ÇHC'nin Nükleer Gücü ve İlişkilere Yansıması

Çoğu Johnson yönetimi yetkilisinin düşüncesine göre, 1964'teki en önemli sorun, Çin'in BM'de temsil edilmesi ya da uyum sağlamaya yönelik adımlar değil, ÇHC'nin nükleer programıydı. Kennedy'nin 1963'te SB ile deneme yasağı müzakerelerini ilerletmesi ve hatta Pekin'in nükleer statü elde etmesini önlemek için Moskova ile ortak eylem içinde olması da fayda etmemiş ve ÇHC, bu dönemde nükleer bir güç olmaya başlamasıyla artık ABD için potansiyel değil mevcut bir tehdit halini almaya başlamıştı. ABD için ezici nükleer gücü karşısında ÇHC önemli bir tehdit olmasa da Asya'da büyük güç statüsünü ve prestijini artırabilecek nükleer silahlara sahip olma yolu da dahil olmak üzere siyasi-psikolojik etkiler açısından önem arz etmekteydi. O nedenle de bu gücün bir müdahale ile ortadan kaldırılması görüşü hakimdi. Ancak Çin'in tüm nükleer tesislerinin yeri ve durumu hakkında kesin bir istihbaratın bulunmayışı teknik bakımdan önemli bir sorun yaratmaktaydı.¹¹⁵

16 Ekim 1964'te Mao adına Başbakan Zhou Enlai, Çin halkına ilk Çin nükleer bombalarının başarılı bir şekilde test edildiğini bildirdiğinde Johnson yönetimi, başta Milliyetçi Çin hükümeti olmak üzere alarma geçen müttefiklere Amerikan nükleer gücü konusunda güvence vererek, testin etkisini sınırlamaya çalıştı. ABD'nin bu mütevazı tepkisi, Çin fizyon cihazının, ilk Amerikan test patlamalarında kullanılan daha ağır ve daha verimsiz plütonyum yerine U-235

¹¹³ "1966'da Mao, Pekin'deki Tiananmen Meydanı'nda toplanan öğrencilere yaptığı konuşmalarla Çin'in çok kısa bir süre içinde "komünizme varmasını" sağlayacağını ileri sürdüğü Büyük Proleter Kültür Devrimi'ni başlatmış ancak on yıl boyunca çoğu zaman yıkıcı sonuçlar yaratan gelişmelerin yaşanmasına neden olmuştur. Kültür devrimi, beklenenin aksine milyonlarca kişinin ölümüne, Partinin saldırıya uğramasına, ülke ekonomisinin durma noktasına ve Çin'in iç savaş benzeri bir kaos ortamına sürüklenmesine yol açmıştır". "Chronology of U.S.-China Relations, 1784-2000", a.g.e.

¹¹⁴ Jones, "Groping toward coexistence", a.g.e, s.185-187

¹¹⁵ A.g.e, s.181-182; "The Implications Of A Chinese Communist Nuclear Capability", Paper Prepared in the Policy Planning Council, Foreign Relations of The United States, 1964-1968, Vol. XXX, China, Office of the Historian, <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1964-68v30/d30> (Erişim Tarihi:12.05.2023)

içeren, daha önce şüphelenilenden daha gelişmiş bir tasarıma sahip olduğu ortaya çıktığında endişeye döndü. ABD'nin Çin'in 1970'lerin ortalarına kadar yaklaşık 60 Orta Menzilli Balistik Füze (Medium-Range Ballistic Missile-MRBM) ve kıtalararası kabiliyete sahip birkaç füze konuşlandırabileceği öngörüsüne rağmen ÇHC, Kasım ayında bir MRBM'nin ilk deneme atışlarını bir nükleer savaş başlığı ile gerçekleştirmiş ve ertesi yıl da ilk termonükleer cihazını patlatmıştır. Nükleer çalışmalarını hızlandıran ÇHC, 1960'ların sonlarında nükleer enerjili bombardıman uçaklarını da konuşlandırmaya başlayacaktır.¹¹⁶

Johnson, ikinci kez Başkanlık koltuğuna oturduğunda kendisini kutlayan Chiang'a bir mektup göndererek, Milliyetçi Çin'e desteği tekrarlamış ve nükleer tehdit konusundaki endişelerini gidermeye çalışmıştır: “Amerikan halkının Çin Cumhuriyeti ile Karşılıklı Savunma Anlaşmasını temel uluslararası taahhütlerinden biri olarak gördüğünden ve buna bağlı kalma kararlılıklarının Çin Komünistlerinin nükleer silah geliştirmesiyle hiçbir şekilde zayıflamayacağından emin olabilirsiniz. Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (North Atlantic Treaty Organization-NATO) ittifakı SB'ni Batı Avrupa'ya saldırmaktan caydırdığı gibi, ittifakımızın devam eden gücünün Çinli Komünistleri Tayvan'a herhangi bir nükleer saldırı düşüncesinden caydıracağına inanıyorum. Bunun değerli olacağını kabul ederseniz, savunma duruşumuzu güçlendirmek için zaman zaman Tayvan'a ek savaş uçakları konuşlandırmayı düşünüyoruz”. Ancak ÇHC'deki nükleer gelişmelerdeki hız karşısında Chiang, bu sözlü destekten fazlasını istediğini belirtiyor ve Tayvan'ın güvenliği için somut askeri destek istiyordu: halihazırda programlanmış olan karadan havaya füzelerin süratle teslim edilmesi; havadan havaya daha fazla füze ihtiyacı ve fonları onaylanan ve teslimatları programlanan kalemlerin acilen iletilmesi. Chiang, ayrıca Washington'daki Askeri Yardım Programına gösterilen ilgiden memnun olmadığını ve halihazırda tahsis edilen ve programlanan öğelerin neden teslim edilmediğini anlamadığını da belirtiyordu.¹¹⁷

¹¹⁶ Jones, “Groping toward coexistence”, a.g.e, s. 183; “Communist China's Advanced Weapons Program Conclusions”, National Intelligence Estimate, Foreign Relations of The United States, 1964–1968, Vol. XXX, China, Office of the Historian, February 10, 1965, <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1964-68v30/d77> (Erişim Tarihi: 11.06.2023)

¹¹⁷ “Telegram From the Department of State to the Embassy in the Republic of China”, December 21, 1964, a.g.e; “Telegram From the Embassy in the Republic of China to the Department of

1960-61'de Vietnam lideri Diem'in Tayvan'a yaptığı ziyaretten sonra, Tayvan ve Güney Vietnam arasındaki ilişkiler oldukça yaklaşmış, hatta Diem, Tayvan birliklerini Vietnam'a davet etme ve Tayvan'ı da içerecek daha geniş bir Asya-Komünist karşıtı ittifak yaratma fikrini gündeme getirmişti. Savaş 1960'ların sonunda ilerledikçe, benzer teklifler ara sıra tekrar ortaya çıktı ve Tayvan tarafından coşkuyla desteklendi. ABD ise, ABD'ye sağlanan teknik yardım dışında Tayvan'ı savaşa dahil etmeye bu dönemde de karşıydı. Bunun Tayvan'ın anakaraya müdahalesinin yolunu açacağına inanıyordu. Bunu ortadan kaldırmak amacıyla, çatışmayı kışkırtma yeteneğini daha da kısıtlamak için, silahlı kuvvetlerinin misyonunu savunmaya kaydırma çabalarını yoğunlaştırdı. 1960'ların sonunda da askeri yardım ciddi şekilde kısıtlandı (1969'da 1968'de olduğunun yüzde 25'inden daha azdı) ve sonrasında sona erdirildi.¹¹⁸

1960'lı yılların sonu Vietnam Savaşı'nın içeride ve dışarıda yarattığı hoşnutsuzluk ABD'yi yalnızlaştırmış ve bölgede yeni dengeler kurmaya itmiştir. Johnson, 31 Mart'ta ulusal televizyonda yayınlanan bir konuşmasında, "Kuzey Vietnam'ın bombalanmasını durdurarak çatışmayı yatıştırmak için ilk adımı attığını ve ABD'nin, savaşı müzakere edilmiş bir şekilde sona erdirmek için herhangi bir foruma temsilci göndermeye hazır olduğunu açıklamış ve ÇHC için ABD'nin bir tehdit olmadığı, 1969'daki sınır ihtilafından¹¹⁹ sonra SB'nin daha büyük bir tehdit arz ettiği gündemde tutulmuştur. Bunu, ticaret kısıtlamalarını ve ikili temasın önündeki diğer engelleri kaldırma girişimleri izlemiştir. Ancak Vietnam savaşının yarattığı olumsuzluklar buna engel olmuştur. Mao, bu dönemde hem Vietnam Demokratik Cumhuriyeti Başkanı Ho Chi Minh'i Başkan Johnson'ın barış görüşmeleri talebini reddetmeye

State", Foreign Relations of The United States, 1964–1968, Vol. XXX, China, Office of the Historian, March 23, 1965,

<https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1964-68v30/d81> (Erişim Tarihi: 11.06.2023)

¹¹⁸ Goldstein, a.g.e, s.30

¹¹⁹ "ÇHC ve SB arasındaki doğu sınırı konusunda uzun süredir devam eden anlaşmazlık, yerel silahlı çatışmaya dönüştü ve ikisi arasındaki gerginliği artırdı. Pekin, bu çatışma sonrası Moskova'yı bir tehdit olarak gördü ve 1969'un ikinci yarısından itibaren ABD ile gerilimi azaltmak için bir fırsat aradı. Nixon Yönetiminin de SB'ni izole etmek ve baskı altına almak için ÇHC ile ilişkileri geliştirme niyetini güçlendirdi". Xiao Shao, Yuan Wang, Li Li ve Peng Zhu, "The Sino-American Rapprochement and The Impact of China's Policy Change Toward North Vietnam, 1968-1972", Proceedings of ADVED 2017 3rd International Conference on Advances in Education and Social Sciences, 9-11 October 2017- Istanbul, Turkey, s. 569

çağırması hem de Johnson'ın Çin-Amerikan görüşmelerine katılma talebini geri çevirmiştir.¹²⁰

3.5. Richard M. Nixon Dönemi İlişkiler (20 Ocak 1969-09 Ağustos 1974)

1953-1961 döneminde Eisenhower'ın başkan yardımcılığını yapmış, Cumhuriyetçi partinin sağ kanadının önemli bir adamı olan Nixon, 1960'da Kennedy'e karşı başkanlık seçimini kaybederek siyasetten uzaklaşsa da 1968 seçimlerinde tekrar Cumhuriyetçilerin başkan adayı olarak siyasete dönmüş ve seçimi kazanarak ABD'nin 37. Başkanı olmuştur. Nixon'un Başkanlığı döneminin başlarında "Domino Teorisi", John Connally, Gerald Ford ve Henry Kissinger gibi yönetimin kilit isimlerinin zihninde varlığını sürdürmüştür. Ancak sonraki yıllarda savaşın (Domino Teorisi diplomasisinin araçsallaştırılması) ölçüğü genişledikçe, teoriye olan inanç azalmaya başlamıştır. Nixon, teorinin büyük ölçüde itibarsızlaştırılması sonucu 1970'de domino teorisini savunurken "Güney Vietnam düşerse diğer ulusların derhal komünizme düşeceği yerine sadece, böyle bir olayın Asya'nın komünist olmayan ulusları için son derece cesaret kırıcı ve ÇHC ve SB için uğursuzca cesaret verici olacağını" söyleyerek teoriyi yumuşatmaya çalışmıştır.¹²¹ Ancak ülke içinde savaşa yönelik olumsuz görüşler gün geçtikçe artmaktaydı. Bu dönemde yapılan bir anket, Amerikalıların %71'inin ABD'nin Vietnam'a asker gönderirken hata yaptığını inandığını ve %58'inin de savaşı ahlaksız bulduğunu iddia ediyordu. Hoşnutsuzluk özellikle ırksal azınlıklardan ve yoksul geçmişlerden gelen genç erkeklerin haksız yere askere alınmasına karşın daha ayrıcalıklı erkeklerin yüksek öğrenime kaydolarak zorunlu askerliği ertelemelerine izin veren "Seçici Hizmet Sistemi"ne yönelikti. Nixon, ABD'nin Vietnam'da askeri bir zafer kazanamayacağını kabul etmiş olsa da savaşı kaybeden ilk ABD Başkanı olmak istemediğinden 3 Kasım 1969'da yaptığı

¹²⁰ Preston Thomas, "Synergy in Paradox: Nixon's Policies toward China and the Soviet Union", s.29-30 <https://cjh.uchicago.edu/issues/fall15/5.3.pdf> (Erişim Tarihi:20.12.2022); "De-escalation, negotiation, and Vietnamization", Britannica, <https://www.britannica.com/event/Vietnam-War/De-escalation-negotiation-and-Vietnamization> (Erişim Tarihi:20.11.2022)

¹²¹ O'Sullivan, a.g.e; "The Domino Theory - The 1960s", a.g.e; "The Domino Theory - The 1970s and after", American Foreign Relations, <https://www.americanforeignrelations.com/A-D/The-Domino-Theory-The-1970s-and-after.html> (Erişim Tarihi: 20.12.2021); Luke Burton, "Executive Exploitation Richard Nixon, Administrative Policy, And The Vietnam War", The Virginia Tech Undergraduate Historical Review , Volume 2, Issue 1, 2013, s.45-46

ünlü konuşmasıyla savaş çabalarını Amerikalıların elinden Güney Vietnamlıların eline geçirmek için kademeli bir süreci savundu. Böylece çatışmanın tüm sorumluluğunu Güney Vietnam ordusuna devretmeyi ve Amerikan askerlerini geri çekmeyi içeren bir “Vietnamlaştırma” politikasına girişti: “Özgürlüğü savunmak herkesin işidir, sadece ABD’nin işi değil. Ve özellikle özgürlüğü tehdit edilen insanların sorumluluğundadır. Bir önceki yönetimde Vietnam’daki savaşı Amerikanlaştırmıştık. Bu yönetimde barış arayışını Vietnamlaştırıyoruz”.¹²² Nixon’un bu politik görüşü yeni değildir. 1967’de Foreign Affairs dergisinde yayınlanan “Vietnam’dan Sonra Asya” başlıklı makalesinde “Vietnam’ın ülkenin dikkatinin önemli bir bölümünü işgal etmesine rağmen, bölge ekonomilerinin gelişiminin Amerikan diplomasisinin önemli yeni hedefleri olması gerektiğini savunmuş, ayrıca ÇHC ile yeni bir ilişkinin başlatılabileceğini ve ABD’nin, Güney Vietnam hükümetini askeri olarak desteklemek için tasarlanmış bir politika benimseyerek Vietnam’daki rolünü sona erdirmeye başlayabileceğini ima etmişti”. ABD, bundan sonra “gerilimi azaltma ve Güney Vietnam’ın kendi başına savaşıma yeteneğini geliştirme programı başlattı. Kademeli olarak ABD askerlerini bölgeden çekti. İkili müzakerelerin yolunu aradı. Bu yöntem, yabancı ülkelerdeki ABD birliklerinin sayısını azaltıp, bunun yerine küçük devletlere yapılan ekonomik ve askeri yardımları arttırmayı öngören Nixon Doktrinin bir sonucudur. Bu yöntemle Vietnamlı komünistlerin nihai zaferi, ABD’nin ülkeyi terk etmesinden sonra gerçekleşecektir”.¹²³

3.5.1. Ping Pong Diplomasisi-Nixon’ın ÇHC’ni Ziyareti

Vietnam Savaşı’nda bu gelişmeler yaşanırken, ABD-ÇHC ilişkileri de yeni bir boyut kazanmıştır. Nixon dönemi ÇHC ile ilişkilerin dönüm noktası, Nixon’ın Pekin’i ziyareti olmuştur. Dönemin UGD Henry Kissinger bu ziyaretin mimarı olurken, Pakistan’ın ÇHC ile olan güçlü diplomatik kanalları

¹²² “Address to the Nation on the War in Vietnam”, Presidential Speeches/Richard M. Nixon Presidency, November 3, 1969 <https://millercenter.org/the-presidency/presidential-speeches/november-3-1969-address-nation-war-vietnam> (Erişim Tarihi:21.12.2021); Burton,a.g.e, s.48

¹²³ “De-escalation, negotiation, and Vietnamization”, a.g.e; “The Domino Theory”, Global Security, <https://www.globalsecurity.org/military/ops/vietnam2-domino-theory.htm> (Erişim Tarihi:19.12.2021); Burton, a.g.e; Gregory L. Schneider, “Richard Nixon Opens Diplomatic Relations with China”, Bill of Rights Institute, <https://billofrightsinstitute.org/essays/richard-nixon-opens-diplomatic-relations-with-china> (Erişim Tarihi:20.11.2022); Hang Nguyen, “The US China Policy under Trump: Change in Continuity”, Russian Journal of Political Studies, Vol.3, Issue.1, 2017, s.3; Thomas, a.g.e, s.31

aracılığıyla düzenlenmiş ve kolaylaştırılmıştır. ÇHC ile uzun vadeli bir ilişki kurmanın, özellikle Vietnam Savaşı'nın sona erdirilmesine ve SB'nin yumuşamaya doğru çekilmesine yardımcı olacağı düşünüldüğünün yanı sıra karşılıklı çıkarlar da söz konusudur. ABD, ÇHC'nin doğal kaynaklarını ABD'nin endüstrisi ve teknolojisi için çok cazip bulurken, ÇHC de bölgesel ve küresel dengelere katılma fırsatı elde edeceğini düşünüyordu. Ancak Çin girişimi, kuşkusuz çok büyük bir kişisel risk ve yönetim için büyük bir meydan okumaydı. Hem içeride (Cumhuriyetçi partinin muhafazakâr tabanı, Çin lobisi) hem de dışarıda (Tayvan başta olmak üzere müttefikler) tepki almadan bunu gerçekleştirmek oldukça zordu. Bu riskten kurtulmanın tek şartı da “başarılı” olunmasıydı.¹²⁴ Bu nedenle son dakikaya kadar üç ana konu alanına odaklanarak devam edilmiştir: Çinlileri ateşli söylemleri yumuşatmaya ikna etmek, güçlü bir Amerikan müzakeresi duygusunu birleştirmek ve Tayvan konusunda anlamlı bir dil. 1960'ların sonunda Çin lobisinin etkisini kaybetmesi Nixon yönetiminin elini güçlendirmekteydi. Artık iş ve ticaret bağlantıları Kongre'nin görüşünü giderek daha fazla etkiliyordu. Ayrıca Nixon, Çin-Amerikan ilişkilerinin yenilenmesinin “eski dostların pahasına olmayacağını” savunarak bu korkuları ortadan kaldırmaya çalıştı. Ekim 1971'de Cumhuriyetçi Partinin muhafazakâr tabanının önemli bir ismi Ronald Reagan'ı Chiang Kai-shek ile görüşmeye göndererek “savunma taahhüdümüz tam olarak yürürlükte kalmaya devam ediyor” mesajını güçlendirdi. Tayvan'a bu taahhütler verilirken, Kissinger, Temmuz 1971'de ÇHC'ne yaptığı gizli gezideki ilk müzakereler sırasında, ÇHC Başbakanı Zhou Enlai'ye Nixon'ın ikinci döneminin bir noktasında ÇHC'ni resmen tanımak istediğini söylüyor, Ekim 1971'deki ikinci ziyarette de Zhou'ya ABD-Tayvan Karşılıklı Savunma Antlaşması'nın “dış politikanın kalıcı bir özelliği olmadığı” konusunda güvence veriyordu. 15 Temmuz 1971'de Nixon, ertesi yıl ÇHC'ni ziyaret edeceğini televizyondan duyurduğunda, ABD kamuoyu kadar dünya kamuoyunu da şok etti. Anti komünistliği ile bilinen Nixon'un ÇHC'ni ziyaret edecek ilk Başkan olması beklenen bir şey değildi. Washington Post şöyle

¹²⁴ Andy Jones, “China and the United States: An Analysis of the Diplomacy Implemented by Richard Nixon and George W. Bush”, 2008, s.5, <https://www.e-ir.info/pdf/510> (Erişim Tarihi:20.12.2022); Çakmak, a.g.e, s.122-123; Evelyn Goh, “Nixon, Kissinger, and the “Soviet Card” in the U.S. Opening to China, 1971–1974”, *Diplomatic History*, Volume.29, Issue.3, 2005, s.478

yazdı: “Bay Nixon aya gideceğini açıklamış olsaydı, dünya izleyicilerini daha fazla şaşırtamazdı”.¹²⁵

Bu ziyaretin önünü açan bir diğer gelişme de Amerikan masa tenisi takımının Nisan 1971’de Çin’e yaptığı ziyaretle anılan “Ping-Pong Diplomasisi”dir. Bu olay 22 yıllık karşılıklı çatışmanın ardından ABD-ÇHC ilişkilerini normalleştirme sürecinde bir kelebek etkisi yaratmıştır. Bu diplomasinin başlamasına vesile, 28 Mart-7 Nisan 1971 tarihleri arasında Japonya’nın Nagoya kentinde düzenlenen Otuz Birinci Dünya Masa Tenisi Şampiyonası ve Çinlileri Şampiyonaya katılmaya ikna etmek için yoğun çaba sarf eden Japon Masa Tenisi Derneği başkanı Koji Goto’nun özel çabası olmuştur. Goto, 24 Ocak 1971’de Pekin’e kişisel bir gezi yaparak, Çinli liderlerin böylesi uluslararası bir etkinliğe katılma konusundaki siyasi kaygılarını gidermek istemiştir. Bu görüşmelerde Goto, şampiyona sırasında Japonya’nın “Çin-Japon İlişkilerinde Üç Siyasi İlke”ye (Japonya’nın anakara Çin karşıtı bir politika benimsemeyeceği; “iki Çin” yaratma komplosunun bir parçası olmayacağı ve Çin-Japon ilişkilerinin normalleşmesine engel olmayacağı) bağlı kalacağı konusunda güvence vermiştir. Goto, ayrıca Japon ve Çin Masa Tenisi Dernekleri (Chinese Table Tennis Association-CTTA) müzakere sürecini imzaladıktan sonra, Tayvan’ı organizasyondan çıkarmak için hareket edeceği Asya Masa Tenisi Derneği konferansına katılmak için hemen Singapur’a gideceğini açıkça belirtmiş ve hatta başarısız olması durumunda da Asya Masa Tenisi Birliği başkanı olarak görevinden istifa edeceğini söyleyerek daha da ileri gitmiştir. Çin tarafının, “Tayvan, Çin’in bir eyaletidir ve Çin’in kutsal topraklarının bir parçasıdır” gibi ibareler eklemekte ısrar etmesi üzerine, Goto’nun cevabı, iki masa tenisi federasyonu arasındaki bir belgenin, şampiyona ve genel olarak spor değişim faaliyetleriyle ilgili olmayan materyalleri içermemesi yönünde olmuştur. Görüşmelerin kopma noktasına geldiği noktada Başbakan Zhou 29 Ocak 1971’de devreye girerek,

¹²⁵ “Pakistan'a yaptığı diplomatik bir gezi sırasında, kendisini birkaç gün otel odasında kilitli tutacak bir mide rahatsızlığı taklidi yapan Kissinger, Pekin'e giden özel bir Pakistan jetine binerek ÇHC'ne gitti ve burada bizzat ÇHC liderliğinden Amerikan başkanının resmi devlet ziyaretini onaylamasını istedi”. Dave Roos, “How Nixon’s 1972 Visit to China Changed the Balance of Cold War Power”, History, 2022, <https://www.history.com/news/nixon-china-visit-cold-war> (Erişim Tarihi: 23.09.2022); Jones, “China and the United States, a.g.e, s.11-12; Alexander Inigo, “The Week That Changed The World: 50 Years Since Richard Nixon Visited Mao in China”, Newsweek, 2022, <https://www.newsweek.com/changed-world-fifty-years-since-president-richard-nixon-met-mao-1680621> (Erişim Tarihi:23.09.2022)

Dışişleri Bakanlığı, Ulusal Beden Eğitimi Komitesi ve CTTA'daki kilit personeli bir toplantıya çağırılmış, Çinli temsilcileri eleştirmiş ve “Amerika'nın iki Çin kurma planına elbette karşıyız, ancak bu ifadeyi koymak zorunda değiliz. Her yerde özel koşulları dikkate almalıyız” diyerek şampiyonanın yolunu açmıştır. Ancak 8 Şubat 1971'den sonra Güney Vietnam birliklerinin, Amerikan askeri desteğiyle büyük bir askerî harekât başlatması ve ÇHC'nin 8 Mart'ta ABD'nin Çinhindi'ndeki saldırganlığını sürdürmesi durumunda, Çin halkının nihai ulusal fedakarlıklar yapmak da dahil olmak üzere gerekli her türlü önlemi almaya kararlı olduğunu vurgulayan Çin-Vietnam Deklarasyonu'nu kamuoyuna duyurması, bu çabayı neredeyse boşa çıkarmıştır. Buna engel oluşturan diğer bir gelişme de o dönemde Kamboçya prensi Sihanuk'un Pekin'de sürgün hayatı yaşamasıdır. Ona verilen destek, ÇHC'nin Çinhindi'nin ABD'ye karşı mücadelesine verdiği desteğin bir simgesi haline gelmişti. Çinli oyuncular Milliyetçi Lon Nol'un Kamboçya takımıyla rekabet ederse, bu sadece diplomatik değil, aynı zamanda siyasi bir sorun oluşturacaktı. Bu sorunlar karşısında Başbakan, delegasyondaki tüm oyuncuları, antrenörleri ve diğer önemli personeli derhal toplantıya çağırarak görüşlerini istemiştir. Çoğu, Japonya'ya gitmenin büyük siyasi sorunlar yaratacağı görüşündeyken, Başbakan, takım liderlerine, takımın oynamaması halinde Çin'in Goto ile olan güvenilirliğini kaybedeceğini ve bu nedenle ÇHC'nin gelecekteki uluslararası yarışmalara katılmasını zorlaştıracığını söyleyerek, kararlı bir şekilde “Ülkemiz sözümüzü tutacak ve Şampiyonaya katılacak” demiştir. Sorunu da üç kez dünya şampiyonu olan Zhuang Zedong'dan, sürgündeki Kamboçya hükümetiyle bir uzlaşma olarak, Lon Nol'un Kamboçyalı oyuncusuyla rekabet etmekten vazgeçmesini isteyerek çözüme yoluna gitmiştir. Ancak buna tek başına karar veremeyeceğini de bildiğinden, “Önce Dostluk, Sonra Rekabet”, sloganıyla hazırladığı raporu Mao'ya yollamış, Mao'nun cevabı, Zhou'nun isteği doğrultusunda olmuştur: “Ekibimiz Gitmeli”. Çinli liderler, bu uluslararası olayı, ülkelerinin Kültür Devrimi'nden sonra uluslararası faaliyetlere katılımını sürdürmek için bir araç olarak kullanmayı amaçlamışlar, ABD ile ilişkilerde bir gelişmenin aracı olarak görmemişlerdir. Aksine Çinli oyuncuların Amerikalılarla teması konusunda birçok düzenleme yapılmıştır: Amerikalı delegelerle karşılaştıklarında bir selamlama veya sohbet başlatılmayacak; Amerikan takımına karşı oynama durumunda, el sıkışmasına izin verilmesine rağmen takım bayrakları değiş tokuş edilmeyecekti. Buna

rağmen şampiyona sırasında tesadüfi karşılaşma ve diyaloglar yaşanmış, bu da ping pong diplomasisinin önünü açmıştır. ABD Masa Tenisi Derneği Başkanı Graham B. Steenhoven'ın Çinli yetkililerle fırsat bulduğu görüşmelerde, ABD'li oyuncuların ÇHC'ni ziyaret ederek Çinli oyunculardan çok şey öğrenebileceklerini ve buna engel teşkil edecek seyahat yasağının ABD Dışişleri Bakanlığınca kaldırıldığını dile getirmesi ve Çin heyetinin Genel Sekreteri Song Zhong'un siyaset ve diplomasiye duyarlı biri olması, bu diplomasinin önünü açan gelişme olmuştur. Song, delegasyonun diğer altı yetkilisine danışarak ve Amerikalıların ÇHC'ni ziyaret etme konusundaki iyi niyetlerini ve ilgilerini ifade ettikleri sonucuna vararak, haberi Pekin'e bildirmiş ancak cevap olumsuz olmuştur. Bu görüş, grup tarafından Pekin'in politikasının yeniden gözden geçirilmesi olasılığı göz önünde tutularak ABD'li yetkililere açıkça bildirilmemiştir. Nitekim Mao, Çinli oyuncu Zhuang Zedong'un, ABD'li bir oyuncu ile olan fotoğrafını gazetede görünce, "Bu Zhuang Zedong sadece iyi bir masa tenisi oyuncusu değil, aynı zamanda bir diplomat" diyerek Dışişleri Bakanlığı Protokol Bölümü başkanı Wang Hairong'a Amerikan ekibini Çin'e tüm masrafları karşılanmış bir ziyaret yapmaya davet etmesi talimatını vermiştir. Nixon'un ilk tepkisi, "Memnun olduğum kadar şaşırımdım. Çin girişiminin bir masa tenisi takımı şeklinde meyve vereceğini hiç beklemiyordum" şeklinde olmuştur.¹²⁶

Bu gelişmeler sonucunda, 10 Nisan 1971'de dokuz Amerikalı masa tenisçisi, dört görevli ve iki refakatçiyle birlikte ÇHC'ne gitmiş ve çok sıcak ve coşkulu karşılanmışlardır. Amerikalılar Pekin, Şanghay ve Hangzhou'yu ziyaret etmiş ve "Önce Dostluk, Sonra Rekabet" sloganıyla düzenlenen iki gösteri maçı yapmışlardır. ÇHC Başbakanının 14 Nisan'da Amerikalı ekiple görüşmesi, ziyaretin en önemli noktası olmuştur. O görüşmede Zhou, "İki

¹²⁶ "Zhuang Zedong, yanlışlıkla kendi minibüslerine binen ABD'li oyuncu Gleen Cowan ile bir konuşma başlatarak kendisine üzerinde Sarı Dağ manzarası (Çin'in Huangshan dağlarının serigrafisi bir resmi) olan işlemeli bir pankart hediye etmiştir. Araçtan inen bu ikili basın tarafından karşılanınca Cowan, Sarı Dağ bayrağını kaldırarak Zhuang ile bir fotoğraf çekirmiş ve ertesi gün, Zhuang'a üzerinde barışı simgeleyen üç renkli (kırmızı, beyaz ve mavi) bayrak ve Beatles'ın "Let It Be" şarkı sözü ile süslenmiş bir tişört vererek iyiliğine karşılık vermiştir". Zhaohui Hong ve Yi Sun, "The Butterfly Effect and the Making of PingPong Diplomacy", Journal of Contemporary China, Volume.9, Issue.25, 2000, s. 430-437; Michał Marcin Kobierecki, "Ping-Pong Diplomacy and its Legacy in the American Foreign Policy", Polish Political Science Yearbook, Volume.45, Issue.1, 2016, s.308-309; Evan Andrews, "How Ping-Pong Diplomacy Thawed the Cold War", History, 2018, <https://www.history.com/news/ping-pong-diplomacy> (Erişim Tarihi:23.09.2022)

halkın arasındaki ilişkilerde yeni bir sayfa açıldı. Çin'e yaptığımız ziyaret, iki ülke arasında dostane temasların kapılarını açtı. Bu tür dostane temasların iki halkın çoğunluğu tarafından tercih edileceğine ve destekleneceğine inanıyoruz" diyerek ilk adımı atarken, Washington da ÇHC'ne yönelik 22 yıldır yürürlükte olan ticaret ambargosunu kaldırmış, ÇHC ile ilgili Amerikan para birimi kontrolünü feshetmiş ve ABD'yi ziyaret eden Çinliler için vize kolaylığı sağlanmıştır.¹²⁷

20 Nisan'da Graham Steenhoven, Çin masa tenisi takımının yakın gelecekte ABD'yi ziyaret etme davetini kabul ettiğini duyurmuş ve Washington, Tokyo'daki ABD Büyükelçiliği tarafından ziyaret eden Çinlilere vize verileceği sözünü vermiştir. Çin masa tenisi takımının ABD'ne yaptığı ziyaret, Nixon'ın ÇHC ziyareti sonrası, Nisan 1972'de gerçekleşecektir. Bu ziyaret, 23 yıllık düşmanca ilişkilerden sonra ilk kez resmi olmayan bir Çinli grubun ABD'ne geliyordu. 21 Nisan 1971'de Zhou Enlai, "Pakistan kanalı" aracılığıyla Kissinger'ın ÇHC'ni ziyaret etmesini memnuniyetle karşılayacağını açıklamıştır. 17 Mayıs'ta Nixon, Pekin'i ziyaret etmeyi planladığını resmen belirtmiş ve Kissinger ile Zhou'nun gizli bir hazırlık toplantısı yapmasını önermiştir. 26 Mayıs'ta Zhou, Kissinger'ı ÇHC'ne davet etmek için toplu bir kararın alındığı bir Politbüro toplantısına başkanlık etmiştir. Böylece Nixon'ın Çin ziyaretinin önü açılmıştır. Nixon, 15 Temmuz 1971'de Çin gezisini duyurduğu konuşmasında, "Gerilimlerin azaltılmasından ve ABD ile ÇHC arasında daha iyi bir ilişkiden tüm ulusların kazançlı çıkacağına olan derin inancım nedeniyle bu eylemi gerçekleştirdim" diyordu. Nixon, Şubat 1972'de Halk Cumhuriyeti'ne yaptığı sekiz günlük ziyaretini, "dünyayı değiştiren hafta" olarak tanımlamıştır. Sekiz gün boyunca, Nixon ve ekibi, tümü kapsamlı bir şekilde ele alınan, belgelenen ve en önemlisi televizyonda yayınlanan, dikkatle düzenlenmiş ziyaretlere ve bir dizi toplantıya katılmış, Nixon, Başbakan Zhou Enlai ve Başkan Mao ile bir araya gelmiş ve ABD-Çin ilişkilerini normalleştirme yolunda ilk adımlar atılmıştır.¹²⁸

¹²⁷ Kobierecki, a.g.e, s.310; Hong ve Sun, a.g.e, s.446

¹²⁸ Hong ve Sun, a.g.e; Ruth Eckstein, "Ping Pong Diplomacy: A View from behind the Scenes", The Journal of American-East Asian Relations, Vol.2, No.3, 1993, s.327; Ross, a.g.e; Andrews, a.g.e; Inigo, a.g.e; Schneider, a.g.e.

Nixon'ın Çin Ziyareti ve Mao ile Buluşması¹²⁹

3.5.1.1. Şangay Bildirisi

Bu yakınlaşma, yirmi yıldan fazla süren Çin-Amerikan düşmanlığını sona erdirmiş ve SS döneminin en önemli stratejik değişimini temsil etmiştir. Gezi, her iki ülkenin de temel farklılıklarını ana hatlarıyla belirttiği ve ikisi için daha müreffeh bir ilişki geliştirmek amacıyla bunları bir kenara bırakmayı kabul ettiği, iki bölümlü bir anlaşma olan Şanghay Bildirisi'nin imzalanmasıyla sonuçlanmıştır. Bildiri'nin önemi, her iki tarafın da zorlu meseleleri erteleme konusunda hemfikir olmasıydı.¹³⁰

Bildiride, ÇHC ile ABD arasındaki ilişkilerin normalleşmesine yönelik ilerlemenin tüm ülkelerin çıkarına olduğu duyurulmuş ve şu ifadelere yer verilmiştir: “ÇHC ve ABD arasında sosyal sistemler ve dış politikalar açısından temel farklılıklar vardır. Ancak iki taraf, ülkelerin, sosyal sistemleri ne olursa olsun, ilişkilerini, devletlerin egemenliğine ve toprak bütünlüğüne saygı, diğer devletlere saldırmama, diğer devletlerin iç işlerine karışma ilkeleri temelinde yürütmesi gerektiği ve diğer devletler ile eşitlik ve karşılıklı yarar ve barış içinde bir arada yaşama konusunda anlaşılabilir. Uluslararası anlaşmazlıklar, güç kullanımına veya tehdidine başvurmadan bu temelde çözümlenmelidir. ABD ve ÇHC, bu ilkeleri karşılıklı ilişkilerine uygulamaya hazırdır”.¹³¹

¹²⁹ “Richard Nixon Timeline”, nixonfoundation.org, <https://www.nixonfoundation.org/wp-content/uploads/2020/04/RN-and-Mao-color-scaled.jpg> (Erişim Tarihi: 10.10.2022)

¹³⁰ Inigo, a.g.e; “U.S.-China Relations: A Brief Historical Perspective”, a.g.e.

¹³¹ “Join Communique Of The United States Of America and The People's Republic Of China” (Shanghai Communique, February 28, 1972), Primary Source Document with Questions (DBQs), http://afe.easia.columbia.edu/ps/china/shanghai_communique.pdf (Erişim Tarihi: 10.10.2022)

Bildiride ayrıca Asya'daki olaylarla ilgili farklılıklar da ortaya konmuştur. “ÇHC Kuzey Vietnam’a desteğini yeniden ifade ederken, ABD Güney Vietnam’ı kararlı bir şekilde desteklemiştir. Kore konusunda, Çinliler “birleşme” ihtiyacını vurgularken, ABD, Kuzey ve Güney Kore arasındaki diplomatik gerilimlerin “gevşetilmesi” gerektiğini vurgulamıştır. Açıklamanın çoğu, Tayvan’daki Milliyetçi Çin hükümetiyle ilgiliydi. Bu belgede ÇHC, Tayvan’ın ÇHC’nin bir eyaleti olduğu görüşünü yeniden ifade etmiş; Tayvan’ın “kurtuluşunun” başka hiçbir ülkenin müdahale etme hakkının olmadığı bir iç mesele olduğu belirtilmiş ve tüm ABD kuvvetleri ve askeri tesislerinin Tayvan’dan çekilmesi istenmiştir. Ayrıca ÇHC, Tayvan ile diplomatik bağlarını kesene kadar ABD ile diplomatik ilişkilere başlamayacağını açıklamıştır. ABD de Tayvan Boğazı’nın her iki yakasındaki tüm Çinlilerin tek bir Çin olduğunu ve Tayvan’ın Çin’in bir parçası olduğunu iddia ettiğini kabul ettiğini (tanıma yok) belirterek, sorunu yumuşatabilmek adına, Tayvan’daki Amerikan askeri varlığını yavaş yavaş azaltma sözü vermiştir. Bununla birlikte, iki ulus, Doğu ve Batı arasında barış içinde bir arada yaşama ihtiyacı da dahil olmak üzere, bir dizi genel tema üzerinde birlik duygularını vurgulamış ve hem ÇHC’nin hem de ABD’nin, her ülkenin vatandaşları tarafından artan ticaret ve seyahat yoluyla daha fazla teması teşvik edeceği belirtilmiştir. ABD’nin güvenilirliğini sürdürmek ve iç siyasi seçmenleri tatmin etmek için ÇHC ile ilişkilerin normalleşmesi, Tayvan ile ilişkilerde istikrarı gerektiriyordu ki, böyle bir istikrar, ÇHC ile ilişkilerin normalleşmesinin önünde bir engeldi. Nitekim ABD’nin Tayvan’la olan ilişkisi iki ülke arasında diplomatik ilişkilerin kurulmasını engellemeye devam edecektir.¹³² Tayvan’ın Şanghay Bildirisi’ne tepkisi, memnuniyetsizliklerini açıkça ortaya koymakla olmuş, Chiang, bildirinin “birinin evine kurtları davet etmekle eşdeğer olduğunu” savunmuştur.¹³³

ABD kamuoyu açısından ise gezinin yorumları olumluydu. Ağustos ayında yapılan bir Harris anketi, Amerikalıların %70’inin geziye olumlu baktığını doğruladı. %66’sı bunun dünya barışının iyileştirilmesi açısından adil veya çok etkili olacağını düşünüyordu. Nitekim ziyaret, Nixon’ın güçlü bir şekilde seçimleri tekrar kazanmasında önemli bir rol oynarken, aynı zamanda

¹³² A.g.e; Goldstein, a.g.e, s.21; Blackwill ve Zelikow, a.g.e, s.15

¹³³ Jones, “China and the United States”, a.g.e, s.12

küresel sahnede güç dengesini yeniden düzenlemeye yönelik daha büyük siyasi hedefine ulaşmasına da yardımcı oldu. Daha önce nükleer cephaneliklerini sınırlama çağrılarını reddeden SB, Nixon ÇHC ile müzakereleri yeniden başlattığında tavrını değiştirdi. Nixon, Pekin'den döndükten sadece iki ay sonra, Moskova'ya tekrar yola çıktı ve burada Leonid Brejnev ile Stratejik Silahların Sınırlandırılması Anlaşmasını (The Strategic Arms Limitation Talks-SALT) imzaladı.¹³⁴

3.5.2. ÇHC'nin BM Üyeliği

Nixon'ın Pekin ziyaretinin gerçekleşeceği haberleri “Çin Sorununun” BM’de çözüleceğine yönelik yorumları da beraberinde getirmiştir. ÇHC’nin BM’deki temsil sorunu, Nixon’ın Başkanlığı döneminde de tartışılan konulardan biri olmuştur. Bu sorunun temeli, 1949 ile 1971 arasında hem Tayvan’daki Çin Cumhuriyeti’nin hem de anakara Çin’deki ÇHC’nin Çin’i BM’de temsil etmesi gereken tek devlet olma iddiasında olmalarıydı. ÇKP Merkez Komitesi Dış Politika Grubu tarafından yazılan 1949 tarihli bir belgede belirtildiği gibi, “Çin’in BM Genel Kurulu’nda bir sandalyeye sahip olması sorunu” sadece üyelik kazanmakla ilgili değil, aynı zamanda “ÇHC’nin tanınması sorunu” ile ilgiliydi. Sorunun oylandığı BM Genel Kurulu’ndaki oy dağılımı değişiklikleri, ÇHC’nin elini her yıl daha da güçlendirmekteydi. Bir yandan ÇHC’ni tanıyan devlet sayısı artarken, diğer yandan da Kültür Devrimi’nden sonra ÇHC’nin çok daha ılımlı politikaları, bir dizi başka ülkeyi (İrlanda, Lüksemburg, Malezya, Botsvana, Kamerun, Orta Afrika Cumhuriyeti) oy değiştirmeye teşvik etmişti. Sürekli olarak BM’yi, emperyalizmin çıkarlarına hizmet etmesi için “otomatik oy çoğunluğu” ile onu manipüle edebilecek ABD’nin bir kuklası olmakla suçlayan Çinlilerin kendilerinin de BM üyeliğini elde etmekle her zamankinden daha fazla ilgilendiğine dair göstergeler de vardı. Genel Kurul’da çoğunlukta olan süper güç olmayan ülkelere yönelik barışçıl söylemini ve ilişkilerini arttıran ÇHC, bu destekle BM üyeliğini kazanacağını farkındaydı. ÇHC’nin BM üyeliğine

¹³⁴ Ross, a.g.e; “50th Anniversary of The Historic Landslide Election of 1972”, 2022 <https://www.nixonfoundation.org/2022/11/50th-anniversary-historic-landslide-election-1972/> (Erişim Tarihi:12.12.2022); Craig Kafura, “ What Nixon’s 1972 China Trip Says About US-China Relations Today”, The Chicago Council of Global Affairs, 2022, <https://globalaffairs.org/commentary-and-analysis/blogs/what-nixons-1972-china-trip-says-about-us-china-relations-today> (Erişim Tarihi:12.12.2022); Schneider, a.g.e.

yıllarca karşı çıkan ABD de 1960'lardan itibaren Genel Kurul'daki bu değişikliği fark etmiş ve stratejisi, ÇHC'nin olası üyeliğinde Çin Cumhuriyeti'nin de koltuğunu korumaya yönelik çözüm arayışlarına dönmüştü. Bu nedenle, Nixon'un ziyareti gündeme geldiğinde ABD'nin, Komünist Çin'in Çin koltuğunu aldığı ve Tayvan'a ayrı bir temsil verildiği iki Çin'li bir anlaşma önereceğine dair spekülasyonlar yapılmaya başlanmıştır. Nitekim Başkan tarafından BM politikasını değerlendirmek üzere kurulan komisyon da ABD'nin Güvenlik Konseyi'nin daimî üyeliği de dahil olmak üzere Çin'deki koltuğun Pekin'e verilmesini desteklemesini, ancak Tayvan'ın "kovulmasına" şiddetle karşı çıkılmasını tavsiye etmiştir.¹³⁵

Nixon yönetiminin ÇHC'ne yönelik söylemleri ve eylemleri ABD'nin muhalefetinin olmayacağı izlenimi doğurmuştur. Bunu doğrularcasına 2 Ağustos 1971'de ABD Dışişleri Bakanı Rogers, "ABD'nin Çin'in BM'deki sandalyesini geri almasına izin vereceğini ancak ÇC'nin ihraç edilmemesi için de mücadele edeceğini" belirtmiştir. Ancak ÇHC'li yetkililer, baştan beri olan tutumlarını devam ettirerek, Tayvan'ın olduğu bir BM'de olmak istemediklerini tekrarlamışlardır. Nitekim ÇHC'nin Genel Kurul'daki ağırlığı oylamalara da yansımış ve ABD'nin BM Büyükelçisi George Bush, Tayvan'ın Genel Kurul'daki koltuğunu korumak için oy toplamaya çalışsa da 25 Ekim 1971'deki Genel Kurul toplantısında, Tayvan'ın ihracı ve ÇHC'nin Çin'in tek meşru hükümeti olduğunu belirten 2758 (XXVI) sayılı BM Kararı kabul edilmiştir. Karar, BM Güvenlik Konseyi'nin daimî üyesi olarak Tayvan yerine ÇHC'yi getiriyordu.¹³⁶

¹³⁵ Elisabeth Forster, "Threatened by peace: the PRC's peacefulness rhetoric and the 'China' representation question in the United Nations (1949–71)", *Cold War History*, Vol.21, Issue.4, 2021, s.414-415; Evan Luard, "China and the United Nations", *International Affairs* (Royal Institute of International Affairs 1944), Vol.47, No.4, 1971, s.733-736

¹³⁶ Çakmak, a.g.e, s.125; "U.N. Resolution 2758 - Oct. 25 1971", <https://web-archiv-2017.ait.org.tw/en/un-res-2758-voted-to-admit-communist-china.html> (Erişim Tarihi:12.12.2022); "United Nations General Assembly Resolution 2758", <https://china.usc.edu/sites/default/files/article/attachments/1971-UN-China-seating.pdf> (Erişim Tarihi:13.12.2022); Jaw-ling Joanne Chang, "United States-China Normalization: An Evaluation Of Foreign Policy Decision Making", *Occasional Papers/Reprints Series in Contemporary Asian Studies*, Number.4, No.75, School of Law, University Maryland,1986, s.33

3.5.3. İlişkilerin İvme Kazanması ve Diplomatik Tanınma Sorunu

Şangay Bildirisinde ilişkilerin normalleşmesine yönelik herhangi bir zaman çizelgesi veya şart belirtilmemesine ve normalleşmenin önündeki en büyük engel olan Tayvan sorununda görünür bir çözüm olmamasına rağmen, Çin-Amerikan ilişkilerinin iyileşmesiyle kazanılan ivme 1972-1973'te giderek artmıştır. 1971'de 5 milyon dolar olan ABD-Çin ticareti, 1972'de 95.9 milyon dolar, 1973'de 805 milyon dolar ve 1974'de de 933.8 milyona yükselmiştir. Bu ivmenin nedenlerinden biri, ABD'nin savaş güçlerini Güney Vietnam'dan çekmesini öngören Ocak 1973'te Paris'te imzalanan Vietnam barış anlaşmasıdır. Böylece Şangay Bildirisi'ndeki Çin-Amerikan anlaşmazlıklarından biri daha ortadan kaldırılmış ve Şubat 1973'de iki ülke Washington ve Pekin'de irtibat büroları kurmak için bir anlaşmaya varmıştır. Pekin'deki ABD irtibat bürosunun başına seçkin bir diplomat olan David Bruce, Washington'daki ÇHC irtibat bürosunun başına da Çin'in eski Fransa büyükelçisi Huang Chen getirilmiştir. İrtibat büroları, normal elçiliklerin çoğu işlevini üstlenerek, Mayıs 1973'te resmen faaliyete geçmiştir. Bu girişim, iki ülke ilişkilerinin normalleşmesi için önemli bir adımdır. Çünkü Tayvan'da Çin Cumhuriyeti'ni tanıyan herhangi bir ülkenin başkentinde diplomatik temsili sürdürme fikrine yıllarca şiddetle karşı çıkan Komünist Çin tarafından önemli bir uzlaşmayı temsil ediyordu. ÇHC'nin irtibat bürolarının kurulması konusundaki anlaşmasının temelinde, bunun yakında tam diplomatik statüye yükseltileceği anlayışına dayandığını da söylemek lazım. Ancak Pekin'i hayal kırıklığına uğratabilecek şekilde, 1978'e kadar tam diplomatik ilişkilerin kurulması yönünde gözle görülür bir ilerleme kaydedilemeyecektir.¹³⁷

3.6. Gerald R. Ford Dönemi İlişkiler (9 Ağustos 1974- 20 Ocak 1977)

1972'deki başarılı Başkanlık seçimlerinden çok kısa bir süre sonra patlak veren "Watergate Skandalı"¹³⁸ sonrası Kongre'nin "Impeachment" (yargı

¹³⁷ Chang, "United States-China Normalization", a.g.e, s.36

¹³⁸ Skandal, Washington DC'deki Watergate Ofis Binasında ABD'nin o zamanki ana muhalefet partisi olan Demokratik Parti'nin Demokratik Ulusal Komite (DNC) genel merkezine gizlice hırsızlık amacıyla giren kişilerin Nixon'ın partisi olan Cumhuriyetçi parti ile bağlantılarının bulunması ve bu kişilerin Demokrat Parti'nin telefonlarını gizlice dinleme amacıyla ofise mikrofon yerleştirmek için girdiklerinin ispatlanması sonucu ortaya çıkmış ve Nixon'ın istifasına kadar giden süreci başlatmıştır.

yluyla görevden alma) davası açma tehdidi karşısında Başkanlık'tan istifa etmek zorunda kalan Nixon yerine yardımcısı¹³⁹ Gerald Ford, Başkanlığı ve onun kabinesini devralmıştır. Ford yönetiminde Dışişleri Bakanı Kissinger'la birlikte Savunma Bakanı Donald Rumsfeld ve yardımcısı Dick Cheney en etkili kişiler olmuş ve ABD'nin Çin politikaları kaldığı yerden devam etmiştir. Başkan Nixon gibi, ABD'nin ÇHC ile daha yapıcı bir ilişki kurmasının çok önemli olduğunu savunan Başkan Ford, bu ülke ile ilişkileri geliştirme iradesini göstermiş ve normalleşmeyi cesur ve ileri görüşlü bir hareket olarak görmüştür. Buna rağmen, 1974'ün ortalarında, ivmenin yavaşlamaya başladığına dair işaretler de vardır: ABD'deki ÇHC irtibat büro şefi olan Huang Chen, Kasım 1973'te birkaç aylığına ülkesine dönerken, ÇHC'ndeki ABD irtibat büro şefi David Bruce, Ocak-Mart 1974'te sekiz hafta süreyle görevinden ayrılmıştır; Dışişleri Bakanı Kissinger'ın 1973, 1974 ve 1975'teki Pekin gezileri, daha önceki gezileri kadar başarılı olmamıştır; Çin-Amerikan ticareti 1975'te 462 milyon dolara ve 1976'da 336 milyon dolara düşmüştür; Pekin'deki ABD irtibat ofisi personeli, Çinli yetkililere erişimi eskisinden daha zor bulmuştur. Bu ivme kaybına sebep olan üç faktörü; SB'ne yönelik strateji farklılıkları, Tayvan sorununa karşılıklı olarak kabul edilebilir bir çözüm bulamama ve Çin ve Amerikan hükümetlerinin artan iç siyasi zorlukları (1973'ün sonlarında, Çin'de ılımlı güçler ile radikaller arasındaki başka bir savaşı temsil eden bir “mini-kültür devrimi” başlatılması ve Washington'da, Çin'le tam diplomatik ilişkilerin kurulmasına ilişkin ciddi adımlar atan Başkan Nixon'ın siyasi ölümü) olarak sayabiliriz. Washington ve Pekin, 1970'lerin ortaları boyunca Sovyet yayımlacılığına ilişkin endişeleri paylaşıyorlar da Moskova'ya yönelik politikaları giderek farklılaşmıştır. ÇHC, Moskova'ya karşı cephe almak için ABD ile ittifak yapmak isterken, ABD, Sovyet-Amerikan yumuşamasını desteklemek için ÇHC ile ittifak yapmak istiyordu. Zhou ve Mao, SB'ni kontrol

¹³⁹ “10 Ekim 1973'te Başkan Yardımcısı Spiro Agnew'ın vergi kaçakçılığı ve kara para aklama suçlamaları nedeniyle görevinden istifa etmek zorunda kalması sonucu ilk kez bir Başkan Yardımcısı boşluğunu doldurmak gerekti ve iki gün sonra, Başkan Richard M. Nixon, Gerald Ford'u görevi devralması için aday gösterdi. Hem Cumhuriyetçiler hem de Demokratlar arasında büyük saygı gören Ford, ABD Senatosu (3-27) ve Temsilciler Meclisi (35-6) tarafından onaylandı. Başkan Yardımcısı Ford, 9 Ağustos 1974'te Nixon'un Watergate Skandalı sonucunda başkanlıktan istifa etmesiyle bir sonraki büyük beklenmedik rota değişikliğini yaşadı ve Oval Ofis'e seçilmeden ABD Başkanı olan ilk kişi oldu”. Bruce A. Ritter, “Gerald R. Ford: A Different President, A Different Generation”, The Real Truth, <https://rcg.org/realtruth/articles/512-adpadg.html> (Erişim Tarihi:15.12.2022)

altına alınması gereken saldırgan bir güç olarak görürken, Kissinger ve Nixon, SB'ni bir dereceye kadar uyum sağlayabilecek daha karmaşık bir uluslararası aktör olarak gördü. İlk başta sorun yaratmayan bu bakış açısı farkı, kısa süre sonra ABD-ÇHC ilişkisine zorluklar getirdi. Çinliler, ABD'nin Moskova ile bir uzlaşmayı desteklemeye olan ilgisini görünce (Kasım 1974'te Vladivostok'ta ve Ağustos 1975'te Helsinki'de yapılan zirve toplantılarında SB ile ABD anlaşmaları), yumuşama başarılı olduğunda ABD tarafından terk edileceklerinden korktular. Çinli liderler, 1970'lerin ortaları boyunca ABD'nin SB ile müzakerelerine şüpheyle yaklaştılar. Çinhindi'ndeki Amerikan yenilgileri, ÇHC'nin Amerikan gücü ve Doğu Asya'daki Sovyet tecavüzüne karşı koyma isteği konusundaki şüphelerini arttırdı. ABD-ÇHC yakınlaşması, her iki tarafın da Tayvan sorununu geçici olarak bir kenara bırakmaya istekli olması nedeniyle mümkün olmuştu. ÇHC bunu Sovyet tehditleri nedeniyle yapmıştı. Pekin, ABD'nin 1974'te Leonard Unger'ı Taipei'ye büyükelçi olarak atadığında ve bu pozisyonun boş kalmasına izin vermediğinde ve Çin Cumhuriyeti'ne ABD'de üç yeni konsolosluk açma yetkisi verdiğinde sinirlendi. İlişkiler durgun bir döneme girdiğinde, Kasım 1974'te ilişkilerine yeniden ivme kazandırma umuduyla Washington ve Pekin, yeni Amerikan başkanı Gerald Ford'un ertesi yılın sonuna kadar ÇHC'ni ziyaret etmesi konusunda anlaşılabilir. Çinliler açıkça, yeni ABD yönetiminin Pekin'e karşı siyasi olarak güçsüz düşmüş Nixon'un yapamadığı yeni girişimlerde bulunacağını umuyordu.¹⁴⁰

3.6.1.Ford'un Çin Ziyareti ve Sonraki Gelişmeler

Aralık 1975'te ABD Başkanı olarak ÇHC'ne yaptığı resmi ziyarette Ford, "Şanghay Bildirisi'nde, hükümetlerimiz Çin ile ABD arasında sosyal sistemlerinde ve dış politikalarında temel farklılıklar olduğunu kabul etti. Ama daha da önemlisi, ilişkilerin normalleşmesinin halklarımızın karşılıklı çıkarına olacağı ve daha güvenli bir uluslararası düzenin geliştirilmesine katkıda bulunacağı konusunda hemfikirdik. Bu nedenle, ilişkilerimizin büyümesine ve uluslararası sahneye yaklaşımımıza rehberlik edecek belirli ilkeler belirledik. 1971 ve 1972'de ÇHC ve ABD liderleri tarafından atılan adımlar, bu ilk

¹⁴⁰ Chang, "United States-China Normalization", a.g.e, s.36-38; Harry Harding, A Fragile Relationship: The United States and China since 1972, Washington, D.C.: The Brookings Institution, 1992. s. 48-49

adımlardan ortaya çıkan hedeflere ve ilkelere ve özellikle de ülkemizin ilişkilerin normalleşmesine olan bağlılığını yeniden teyit etmek için bu vesileyle tarihi bir önem taşıyordu. 1972'den bu yana yaşanan gelişmeler, Şangay Bildirisi'nin hikmetini doğruluyor. Bazı konularda hâlâ farklıyız, ancak daha normal bir ilişkiye doğru ilerledik. Birçok tartışmamız, iki ulusumuzun karşılıklı çıkar alanlarını keşfetmesine ve onaylamadığımız konularda birbirimizin görüşlerini anlamasına olanak sağladı. Başkentlerimizde kurulan iki İrtibat Bürosu, iletişimimizi ve anlayışımızı kolaylaştırıyor. Kültürel ve bilimsel alışverişin ve ticaretin gelişmesi, Çin ve ABD halkları arasındaki bağları güçlendiriyor. Uluslararası alanda, ortak açıklamalarımızda hegemonya dediğimiz askeri güç veya baskının dünyaya hâkim olmadığını görmek ortak çıkarlarımızdır. Hedeflerimizi gerçekleştirirken her birimiz, elbette, dünyadaki farklı konularımıza ve kendi ulusal çıkarlarımıza ilişkin algılarımıza göre politikalarımızı ve yöntemlerimizi belirleyeceğiz. Son dört yılda uluslararası durumda pek çok değişiklik oldu. Dünya hepimizi tehlikelerle karşı karşıya getiriyor ama aynı zamanda fırsatlar da sunuyor. ABD hem tehlikeleri azaltmak hem de yarınsamalardan arınmış yeni barış fırsatlarını keşfetmek için çabalayacaktır. Mevcut durum güç, uyanıklık ve kararlılık gerektiriyor. Ancak, başkalarının bağımsızlığını ve esenliğini tehdit eden her türlü eyleme direnme kararlılığımızı sürdürsek de daha barışçıl bir dünya için çabalarımızı devam ettireceğiz” diyerek, bu ilkelere bağlılığını yineliyordu.¹⁴¹

Başkan Ford'un ÇHC Ziyareti¹⁴²

¹⁴¹“President Ford’s Trip To China”, December 1-5, 1975, <https://www.fordlibrarymuseum.gov/library/document/0331/1553946.pdf#page=5> (Erişim Tarihi:15.12.2022)

¹⁴²<https://s.abcnews.com/images/Politics/GTY-POTUS-CHINA-Ford-02-jrl-170405.jpg> (Erişim Tarihi:15.12.2022)

ÇHC, bu görüşmelerde Washington ile Moskova arasındaki yumuşamadan duyduğu rahatsızlığı dile getirmiş ve Pekin, yumuşamayı ÇHC'nin çıkarlarına karşı Sovyet-Amerikan "gizli anlaşması" olarak görmüştür.¹⁴³ ABD ise ÇHC'nin güvenliğine olan bağlılığını yinelemiş hatta Mao'nun 9 Eylül 1976'daki ölümünden kısa bir süre sonra, Pekin'deki siyasi verasetten kaynaklanabilecek herhangi bir istikrarsızlıktan yararlanmaya yönelik herhangi bir Sovyet girişimini engellemek için ÇHC'ne yönelik herhangi bir "saldırı veya baskıya" karşı muhalefet edeceğini belirtmiştir. ÇHC'nin toprak bütünlüğü ve egemenliği konusundaki bu hassasiyet, 18 Ekim 1976'da Harvard Üniversitesi'ndeki bir basın toplantısında, Dışişleri Bakanı Kissinger'ın, "ÇHC'nin toprak bütünlüğü ve egemenliği dünya dengesi için çok önemlidir ve bu dış güç tarafından tehdit edilirse bunu ciddi bir mesele olarak görürüz" sözleriyle yinelenmiştir. Ancak Ford'dun ÇHC'ni ziyaretinin hayal kırıklığı yarattığını söyleyebiliriz: Yolculuk yedi günden dörde indirilmiş ve Ford, turuna daha fazla anlam katmak için Endonezya ve Filipinler'de duraklar eklemiştir; Amerikalılar toplantının sonunda ilerleme kaydedildiği izlenimi vermek için ortak bir açıklama yapmak isteseler de Çinliler normalleşme yönünde somut bir ilerleme kaydedilmediği gerekçesiyle bunu reddetmişlerdir. Amerikalı yetkililer, Ford'un Çinli muadilleriyle faydalı alışverişlerde bulunduğu konusunda ısrar etseler de bazıları başarısızlığı kabul etmek zorunda kalmıştır.¹⁴⁴

Ford dönemi, Nixon'ın Tayvan konusundaki taahhütlerinin de yerine getirildiği bir dönem olmuştur. ABD, Şangay Bildirisi'nin kısmen yerine getirilmesi için askeri personelini Tayvan'dan kademeli olarak geri çekerken, 9 Ekim 1974'te ABD Senatosu, Dışişleri Bakanlığı'nın rızasıyla, 1955 Formosa Kararını yürürlükten kaldırmak için oy kullanmış ve Başkan Çan Kay-şek'in 4 Nisan 1975'teki ölümü sonrası son savaş uçağı da Mayıs 1975'te Tayvan'dan geri çekilmiştir. Bundan sonra Pekin ile stratejik bir ilişki, Amerikan muhafazakâr topluluğunun önde gelen üyelerinden destek almaya başlamıştır: Savunma Bakanı James Schlesinger, 1974'ün sonlarından görevden alındığı Kasım 1975'e kadar böyle bir teklifle ilgili çalışmaları desteklemiş ve daha sonra kamuoyuna "bunu doğrudan reddetmeyeceğini" söylemiş; Senatör

¹⁴³ Chang, "United States-China Normalization", a.g.e, s.37

¹⁴⁴ Nguyen, a.g.e, s.31-32; Harding, a.g.e, s.48

Robert Taft, Jr. 1976'nın başlarında, ABD'nin herhangi bir Çin-Sovyet ittifak olasılığını ortadan kaldırmak için ÇHC'ne karadan havaya füzeler, tanksavar silahları, F-5'ler ve F-16'lar tedarik ettiğini öne sürmüş ve Ronald Reagan bile sadece ÇHC ile ticari ilişkileri geliştirmeyi değil, aynı zamanda istihbarat paylaşımını genişletmeyi de savunmuştur. ÇHC'nde artan siyasi istikrarsızlık belirtileri bu önerilere daha fazla aciliyet kazandırmıştır. 8 Ocak 1976'da Zhou Enlai'nin ölümü ve Mao'nun ağır hastalığı ÇHC'nde radikal liderlerin iktidara gelmesi tehlikesini yaratmıştır. Bu bağlamda, ÇHC ile daha yakın bir stratejik ilişkinin savunucuları, Mao sonrası Çin'de bir radikalizm yükselişine karşı ABD-ÇHC ilişkisini güçlendirmenin yollarını bulmanın çok arzu edilir olacağını savunmuşlardır. Ancak ABD hükümetinin içinde, ÇHC ile genişletilmiş askeri ilişkiler fikrine, Sovyet-ABD yumuşaması üzerindeki etkiden endişe duyan bir Sovyet uzmanları koalisyonu ve ABD'nin Pekin'le tam diplomatik ilişkiler kurmadaki başarısızlığını telafi etmeyeceğine ikna olmuş Çinli uzmanlar karşı çıkıyorlardı. Üstelik Çinliler de en azından normalleşmeden önce, Amerikan silahlarını almak veya ABD ile diğer savunma anlaşmaları yapmakla ilgilenmediklerinde ısrar etmeye başlamışlardı. Washington, ÇHC ile stratejik ilişkileri güçlendirmek için başka adımlar attı. Ford yönetimi, SB'ne ve ÇHC'ne sağlayacağı teknolojiye bir tarafsızlık politikası izlediğinde ısrar etse de gerçekte, ÇHC'ne istihbarat toplama uçaklarının satışı için 200 milyon dolarlık bir sözleşme onaylayarak bu Asya ülkesine onlarca yıldır devam eden askeri teknoloji satışı ablukasını kırdı ve müttefiklerini, ÇHC'ne daha gelişmiş çift amaçlı teknoloji satmaya teşvik etti. Mao Zedong'un 1976'da ölümünün ardından¹⁴⁵ da Pekin'e Moskova'ya satmaya istekli olmayacağı petrol arama ve sismolojik testler için tasarlanan, ancak askeri amaçlar için de kullanılabilir iki bilgisayarın (US Cyber 72 - Kontrol verileri) satışını onayladı.¹⁴⁶

ÇHC ile bu yakınlaşmaya ve Tayvan'a ABD askeri yardımları sonlandırılmasına rağmen, ABD-Tayvan ile ticari ilişkileri hızla artmış

¹⁴⁵ “Mao'nun 1976'da ölümünün ardından kısa bir iktidar mücadelesinden sonra Deng Xiaoping, 1970'lerin sonlarında Mao'nun kendi atanmış halefi Hua Guofeng'e karşı Çin'in fiili lideri oldu. Deng, başarılı reformu ve kapitalist uluslararası ekonomiye açıklığı ÇKP'nin devam eden tek parti yönetimi ile birleştiren Çin'in hızlı ekonomik gelişimi için bir rota çizdi”. Xia, a.g.e; “U.S.-China Relations: A Brief Historical Perspective”, a.g.e.

¹⁴⁶ Sanja Arezina, “U.S.-China Relations under the Trump Administration: Changes and Challenges”, China Quarterly of International Strategic Studies, Vol.5, No.3, 2019, s.292; Harding, a.g.e, s.53-54

(1971’de 1.61 milyar dolardan 1976’da 4.8 milyar dolara yükseldi) ve Taipei’deki hükümet, ABD’den silahsızlandırılmış iki denizaltı, ek muhrip, helikopter, F-104 avcı uçağı ve C-123 uçağı satın alarak savunma programını güçlendirmeye yönelik gerçekçi bir adım atmıştır. Ağustos 1976’da Ford yönetimi, Kongre’ye Tayvan’a silah satışı konusunda bilgi verirken “en yüksek önceliğin hava savunmasına ve kendi kendine yeterliliğin sürekli gelişimine verildiğini” belirtmiştir. Bu, aynı zamanda Ford yönetiminin Tayvan’ın terk edilmesi konusundaki iç muhalefeti susturmayı ve Vietnam sonrası Asya’da güvenilirliği korumayı amaçlayan Tayvan’ı yatıştırarak ilişkiyi istikrarlı tutma girişimiydi. Ford, ABD’nin ÇHC ile ilişkileri normalleşmeye doğru ilerletme niyetini yeniden teyit ederek, “seçimlerden sonra ÇHC ile diplomatik ilişkiler kurmak için daha iyi bir konumda olacağını” söylemiş, ÇHC ise ilişkilerin normalleştirilmesinin “yalnızca tek Çin ilkesinin teyit edilmesi temelinde” gerçekleştirilebileceğini yinelemiştir. Ford yönetimi, bu dönemde normalleşme kararına yönelik “bekle ve gör” politikası benimsemiş ve 1975 başlarında Saygon’un düşüşü ve 1976 başkanlık seçimleri, Başkan Ford’un ÇHC ile ilişkilerin normalleştirilmesi gibi tartışmalı kararlar almasını engellemiştir.¹⁴⁷

3.7. Jimmy Carter Dönemi İlişkiler (20 Ocak 1977-20 Ocak 1981)

2 Kasım 1976’da yapılan başkanlık seçimlerinde Gerald Ford’u mağlup ederek ABD’nin 39. başkanı olan Carter da Nixon ve Ford’un başlattığı “yumuşama” politikasını devam ettirmek istemiş ve bunun için Sovyetler ve ÇHC ile ilişkilerini geliştirme arayışına girmiştir. Başkan Carter, Sovyet-Amerikan ilişkilerini geliştirmeyi ve Moskova ve Pekin’e yönelik tarafsız bir politikayı sürdürmeyi umuyordu. Bu bağlamda, 1972’de ABD ile SB arasında imzalanan SALT I anlaşmasının ardından, stratejik saldırı silahları üzerindeki geçici anlaşmayı geniş sınırlamalara ilişkin uzun vadeli kapsamlı bir anlaşma ile değiştirmeyi amaçlayan ancak 1976’da Sovyetlerin Angola’ya müdahalesi ve Amerikan seyir füzesi (Cruise missile) konusundaki anlaşmazlıklar nedeniyle duraksayan SALT II müzakereleri 1977’de tekrar başlatılmıştır. Dışişleri Bakanı Vance, Mart 1977’de birden fazla SALT planıyla Moskova’ya gönderilmiş, ancak Moskova’daki SALT II görevi başarısızlıkla

¹⁴⁷ Chang, “United States-China Normalization”, a.g.e, s.37-38; Goldstein, a.g.e, s.35; “U.S.-China Relations: A Brief Historical Perspective”, a.g.e.

sonuçlanmıştır. Sovyet Dışişleri Bakanı Andrei Gromyko, Carter'ın SALT önerilerini ABD'ye "tek taraflı avantajlar" sağlamayı amaçlayan "ucuz ve gölgeli bir manevra" olarak alenen kınamıştır. Gromyko ayrıca ABD B-1 bombardıman uçağı ve Trident sınıfı denizaltısının yasaklanması çağrısında bulunmuş ve Carter'ın insan hakları politikasının¹⁴⁸ atmosferi zehirlediğini ve siyasi iklimi ağırlaştırdığını belirtmiştir. 1978 ve 1979 yıllarında Washington, Moskova ve Cenevre'de daha üst düzey toplantılar yapılmıştır. Müzakereler ancak 1979'da sonuç vermiş ve imzalanan anlaşmayla stratejik nükleer silahların üretiminin azaltılması öngörülmüştür. Anlaşmanın imzalanmasından kısa bir süre sonra Sovyetlerin Afganistan'ı işgal etmesi üzerine Ocak 1980'de Carter işgale tepki olarak SALT II'nin Senato'da onaylanmasının askıya alınmasını istemiştir. Antlaşma onaylanmamış olarak kalmasına rağmen, her iki taraf uluslararası hukuk şartları altında, Antlaşmaya taraf olmama niyetini açıkça ortaya koyana kadar, Antlaşmanın amacını bozacak eylemlerden kaçınmak için bireysel olarak bağlıydı.¹⁴⁹ ÇHC ile normalleşme, Carter'ın görevdeki ilk yılında dış politika öncelikleri arasında yer alamadı. Yeni yönetimin kafası SALT II müzakereleri dışında Ortadoğu, Afrika ve Panama Kanalı Anlaşmalarındaki sorunlarla meşguldü.¹⁵⁰

3.7.1. ÇHC'nin Diplomatik Tanınması

Carter döneminde temelleri Nixon ve Ford döneminde atılan ABD-ÇHC diplomatik ilişkilerinin kurulmasıyla ilgili büyük bir adım da atılmıştır. 1973 sonrası Pekin, ilişkinin daha da gelişmesi için üç koşulun karşılanması gerektiği konusunda giderek daha ısrarcı hale gelmiştir: Amerikan kuvvetlerinin Tayvan'dan çekilmesi; Tayvan yönetimi ile ilişkilerin bitirilmesi ve Karşılıklı

¹⁴⁸ "Carter'ın dış politika ekibi içerisinde yer alan Vance ve Brzezinski'nin ABD'nin insan hakları politikaları konusunda görüş ayrılıkları vardı. Vance insan haklarını hem dost hem de komünist ülkelerde korunması gerektiğini savunurken, Brzezinski ise insan haklarını Sovyetler ve müttefikleri ile mücadelede kullanılması gereken bir silah olarak görüyordu. Carter ilk dönemlerde Vance'nin görüşlerine yakınken, özellikle SB'nin 1979'daki İran Rehine Krizi ve Sovyetlerin Afganistan işgali sonrasında Brzezinski'nin realist ve müdahaleci yaklaşımlarını uygulamaya koymayı tercih etmiştir". David Skidmore, *Reversing Course: Carter's Foreign Policy, Domestic Politics, and The Failure of Reform*, Nashville: Vanderbilt University Press, 1996, s.29-30; David P. Forsythe, "Human Rights Policy: Change and Continuity", Ed: Randall B. Ripley ve James B. Lindsay, *US Foreign Policy After The Cold War*, Pittsburg: Pittsburg University Press, 1997, s. 260

¹⁴⁹ Chang, "United States-China Normalization", a.g.e, s.71

¹⁵⁰ Ag.e, s.38; Robert L. Downen, "Reagan Policy of Strategic Cooperation With China: Implications for Asian-Pacific Stability," *The Journal of East Asian Affairs*, Vol. 2, No. 1, 1982, s.51

Savunma Anlaşması'nın sona erdirilmesi. Nixon ve Ford yönetimleri, Vietnam'daki yenilginin ve bu koşulların son ikisine uyulmasının doğuracağı iç siyasi sonuçların ışığında, bunları yerine getirmekten kaçınmıştır. Çünkü yönetimler bir ikileme karşı karşıya kalmıştı; ABD'nin güvenilirliğini sürdürmek ve iç siyasi seçmenleri tatmin etmek için, Tayvan ile ilişkilerde istikrar ve böyle bir istikrarın, ÇHC ile ilişkilerin normalleşmesinin önünde önemli bir engel olması. Carter yönetimi de ilk yılında benzer endişeleri duymuş, bu nedenle 1978'e kadar normalleşme yönünde ciddi bir ilerleme sağlayamamıştır. 17 Mart 1977'de BM'de yaptığı bir konuşmada "ÇHC ile ilişkilerimizi geliştirmek için çabalarımızı sürdüreceğiz. Asya'da istikrarı korumadaki paralel stratejik çıkarlarımızı kabul ediyoruz ve Şangay Bildirisi ruhuyla hareket edeceğiz" diyen Carter, Ağustos 1977'de ÇHC ile normalleşme amacıyla görüşmeler için Dışişleri Bakanı Vance'yi Pekin'e göndermiştir. Vance'nin ABD büyükelçiliğini Taipei'den Pekin'e ve irtibat ofisini Pekin'den Taipei'ye taşıma yönündeki teklifi (ABD'nin Tayvan'da resmi bir varlığını sürdürmek isteği), Deng Xiaoping tarafından kabul edilmemiştir. Deng, ABD Tayvan'a meşru bir egemen hükümet muamelesi yapmakta ısrar ettiği sürece, Birleşik Devletler ile olan bağların asla normalleşmeyeceğini dile getirmiştir. 1978'den itibaren ise, gelişen olaylar normalleşmenin önünü açacaktır: ABD-Sovyet ilişkileri, Carter'ın SB'ne yönelik insan hakları politikası (önceki yönetimlerin tam tersine, Başkan Carter yabancı ülkelerle ilişkilerinde insan hakları konularını en yüksek önceliğe yerleştirmiş, özellikle Varşova Paktı ülkeleri, bu yeni diplomatik ilişki tarzının hem siyasi hem de ekonomik olarak etkisini hissetmiştir) ve yönetiminin SB tarafından konvansiyonel güçler inşa edilmesi konusundaki endişesi (SB stratejik ve konvansiyonel silahların inşasında hiçbir kısıtlama göstermemişti) nedeniyle kötüleşmiş; ABD, Afrika'daki Sovyet ve Küba askeri faaliyetlerinden (1975'te SB ve Küba, Angola'nın kontrolü için yarışan üç siyasi gruptan birine hatırı sayılır bir destek verdi. Angola'daki Sovyet müdahalesi, yumuşamanın sınırlarını ve Sovyetlerin Üçüncü Dünya ülkelerini etkileme kararlılığını gösterdi) ve Sovyet askeri gücünün büyümesinden daha da rahatsız olmuştur.¹⁵¹ ABD-SB ilişkilerinde gerçekleşen bu keskin gerileme, Carter'ın Senato'nun, Panama Kanalı

¹⁵¹ Lisa L. Helling, "U.S. Human Rights Policy toward the Soviet Union and Eastern Europe during the Carter Administration", *Denver Journal of International Law & Policy*, Vol.9, Number 1, 1980, s.85; Chang, "United States-China Normalization", a.g.e, s.70-72

Anlaşmalarını onaylaması¹⁵² ile Kongre ile başa çıkma konusundaki güvenini arttırmasının rüzgarıyla, Carter yönetimini bu muammayı çözmeye ve tam bir normalleşmeye geçmeye yöneltmiştir.¹⁵³ ÇHC de ABD ile ilişkileri normalleştirmek için güçlü ekonomik teşviklere sahipti. Deng, normalleşmenin, ABD'ye ihracatı teşvik ederek ve çok ihtiyaç duyulan yatırım ve teknolojiyi getirerek reformun sabitlenmesine yardımcı olabileceğini anlamıştı. Deng'in ekonomik reformları devrim niteliğindedeydi. Ayrıca parti, hükümet ve ordu bürokrasilerinin yaşlı üyelerini emekliye ayırmış, onların yerine daha genç, daha iyi eğitilmiş teknokratları getirmiş ve askeri birliklerin seviyesini %25 azaltan askeri reformlar başlatmıştı. Stratejik açıdan da ABD ile ilişkilerin normalleştirilmesi ile, Kamboçya'yı işgal edip, ÇHC tarafından desteklenen Pol Pot liderliğindeki Kızıl Khmer hükümeti tarafından yönetilen rejime son veren Vietnam'a ÇHC'nin de güçlü dostları olduğunu gösterecekti.¹⁵⁴

Normalleşme sürecini tamamlamak için Başkan Carter, SB'ne karşı sert bir yaklaşımın önde gelen savunucusu olan UGD Zbigniew Brzezinski'yi Deng ve diğer liderlerle görüşmek üzere Mayıs 1978'de ÇHC'ne göndermiş, müzakereler aylarca devam etmiştir.¹⁵⁵ ABD'nin bu derece keskin politika değişikliğinin nedenleri, Pekin ile ilişkilerin, yalnızca bölgesel sorunlar (Vietnam'dan çekilmeyi kolaylaştırmak ve savaş sonrası Asya'yı istikrara kavuşturmak için) açısından değil, aynı zamanda SB ile ilişkileri yönetmeye ilişkin küresel mesele açısından da gerekli görülmesi ve bu yeniden yönelimin sonucu, karşılıklı savunma anlaşmasının varlık sebebini kaybetmesiydi. Pekin artık düşman değildi. Anakara ile yakın ilişkiler birdenbire Amerikan dış politikasının temel taşı haline geldi. İki hükümet arasındaki müzakereler, 19 Eylül'de Carter'ın Beyaz Saray'da Çin İrtibat Bürosu Başkanı Chai Tse-min ile görüşmesiyle yeni bir düzeye yükseldi. Müzakereler gizli yürütüldü ve katılımcılar Carter yönetiminin iç kabinesiyle sınırlı kaldı: Dışişleri Bakanı Cyrus Vance, UGD Zbigniew Brzezinski, Savunma Bakanı Harold Brown ve

¹⁵² “7 Eylül 1977'de ABD ve Panama, ABD'ye Panama Kanalı'nın kontrolünü süresiz olarak bırakan 1903 anlaşmasını iptal eden Torrijos-Carter Antlaşması'nı imzaladılar. Anlaşma ile Panama, Panama Kanalı'nın kontrolünü 1999'dan sonra ele geçireceğini ve ABD'nin 1903'ten beri uyguladığı kanalın kontrolünü sona erdireceğini garanti ediyordu”.

¹⁵³ Chang, “United States-China Normalization”, a.g.e, s.39

¹⁵⁴ “U.S.-China Relations: A Brief Historical Perspective”, a.g.e.

¹⁵⁵ “Chronology of U.S.-China Relations, 1784-2000”, a.g.e; “U.S.-China Relations: A Brief Historical Perspective”, a.g.e.

Beyaz saray Şefi Hamilton Jordan. Normalleşme süreci, Doğu Asya'dan sorumlu Dışişleri Bakanı Yardımcısı Richard Holbrooke ve UGK kadrosundan Michigan Üniversitesi profesörü Michel Oksenberg tarafından desteklendi. Başkan Carter tarafından belirlenen ÇHC ile normalleşme koşulları şunlardı: ABD'nin Tayvan'daki varlığı gayri resmi olacak; ABD, Tayvan ile ticari, kültürel ve diğer temaslarını sürdürecektir; Birleşik Devletler Tayvan'a savunma silahlarını satacak; ABD, Tayvan sorununa barışçıl bir çözüm bulma arzusunu ifade eden bir bildiri yayımlayacak ve Karşılıklı Savunma Antlaşması normalleşmeden bir yıl sonra feshedilecek. Kasım 1978'in başlarında ABD irtibat bürosu başkanı Leonard Woodcock, ÇHC Dışişleri Bakanı Huang Hua'ya ortak normalleşme bildirisinin bir taslağını verdi. Kasım ayı sonlarında, Başkan Carter normalleşme için 1 Ocak 1979 olarak bir hedef tarih önerdi ve Ocak ayında Deng ve Hua'yı Washington'ı ziyaret etmeleri için davet etti. Davet, 13 Aralık'ta Woodcock ile görüşen Deng tarafından kabul edildi. İki gün boyunca hem Pekin'de hem de Washington'da Tayvan'a silah satışı ve geri kalan ayrıntıların belirlenmesi konusunda yoğun müzakereler yapıldı. ÇHC, Amerikan önerisine bir karşı taslak bildiriyle yanıt verdi: ÇHC Tayvan sorununa barışçıl bir çözüm beklediğine dair bir ABD açıklamasıyla çelişmeyecekti; 1978'in sonlarında Tayvan'ın "kurtuluşu" çağrısı yapmaktan vazgeçecek ve bunun yerine Tayvan ile nihai bir "yeniden birleşme" konusunda ısrar edeceğini kabul etti. Tayvan'a silah satışı sorunu müzakereleri zora soktu. ABD tarafının Savunma Antlaşması'nın yürürlükten kaldırılmasından önceki yıl boyunca silah satışı konusunda "yeni taahhütler" olmayacağı yönündeki söylemi tatmin edici bulunmadı. Tayvanlıların ABD tarafından silahlandırılmaları ÇHC ile müzakere etmelerine engel olacak, bu durumda da ÇHC, onlara karşı güç kullanmak zorunda kalacaktı. Yoğun bir tartışmanın ardından Deng, sonunda ABD'nin Tayvan'a silah satışına bir yıl ara verdikten sonra devam edeceğini kabul etti ancak satışların gizli tutulmasını istedi. Tıpkı ABD'nin Tayvan'da resmi varlığını sürdürmemeyi kabul ederek taviz vermesi gibi, ÇHC de normalleşme sonrasında Tayvan'a bazı ABD silah satışlarının devam edeceğini kabul ederek taviz vermiş oldu.¹⁵⁶

15 Aralık 1978'de bir normalleşme anlaşması imzalandı ve ilan edildi. Normalleşme Anlaşmasında Kongre'ye danışılmadı ve Carter yönetimi,

¹⁵⁶ "U.S.-China Relations: A Brief Historical Perspective", a.g.e.

Kongre tatilinde gerçekleşen resmi normalleşme duyurusundan yalnızca saatler önce Kongre liderlerini bilgilendirdi. Böylece, etkili ve zamanında bir Kongre muhalefet hareketi, Carter yönetimi tarafından başarıyla engellendi. ABD, 1 Ocak 1979'da komünist ÇHC'ni diplomatik olarak tanıdı (ÇHC'nin "tek bir Çin olduğu ve Tayvan'ın ÇHC'nin bir parçası olduğu yönündeki tutumunu" kabul etti ve ÇHC'ni "Çin'in tek yasal Hükümeti" olarak tanıdı); Çin ile sınır sorunları yaşayan Tayvan ile olan diplomatik ilişkilerini kesti (ABD halkının Tayvan halkıyla kültürel, ticari ve diğer resmi olmayan ilişkileri sürdüreceği belirtildi) ve ABD-Tayvan savunma anlaşmasını sona erdirdi (ABD Dışişleri Bakanlığı, Tayvan makamlarına ABD - Tayvan Karşılıklı Savunma Anlaşmasının 1 Ocak 1980'de feshedileceğini resmen bildirdi). 28 Şubat 1979'da ABD ve Tayvan "elçiliklerini" kapattı ve 1 Mart 1979'da da Pekin ve Washington'da resmi elçilikler kuruldu.¹⁵⁷

ABD ve ÇHC normal diplomatik ilişkilerinin başlamasından kısa bir süre sonra 28 Ocak-5 Şubat 1979'da ÇHC lideri Deng Xiaoping, ABD Başkanı Jimmy Carter'ın daveti üzerine, ABD'ye resmi bir ziyarette bulundu. Buradaki resmi görüşmelerde, SB'nin Orta Asya'daki radyo trafiğini gözetlemek için ABD-ÇHC ortak dinleme üsleri kurmayı kabul etti. ABD ve ÇHC Hükümetleri arasında Bilim ve Teknolojide İş birliği Anlaşması'nı imzaladı. Deng ayrıca ÇHC'nin rahatsız olduğu Vietnam'a bir müdahalede bulunacağını ima etti ve döndükten kısa bir süre sonra 17 Şubat'ta ÇHC Vietnam'ı işgal etti. SB, bunun karşısında ABD'den ÇHC'ni cezalandırmasını istese de Carter böyle bir eyleme karşı çıktı.¹⁵⁸

Diplomatik ilişkiler iki ülke arasındaki ekonomik sorunları da çözdü. 1979 ve 1980 yıllarında Başkan Yardımcısı Walter Mondale ve Savunma Bakanı Harold Brown tarafından ÇHC'ye yapılan üst düzey ziyaretler, ABD'nin ÇHC'ne yaptığı ekonomik ve askeri bağlantılı yardımı önemli ölçüde arttırdı. Yetkililer, ÇHC'nin ABD'de dondurulan varlıkları ve ÇHC'ne karşı ödenmemiş ABD mülkiyet talepleri konusundaki 30 yıllık anlaşmazlığı (Çinliler 1950'den 1951'e kadar yaklaşık 200 milyon dolarlık Amerikan

¹⁵⁷ Chang, "United States-China Normalization", a.g.e, s.39-41; Goldstein, a.g.e, s.21-22; James Mann, "Congress and Taiwan:Understanding the Bond", Ed: Ramon H. Myers, Michel C. Oksenberg ve David Shambaugh, Making China Policy:Lessons From the Bush and the Clinton Administrations, Oxford:Rowman Publishers, 2001, s. 202-203; Blackwill ve Zelikow,a.g.e.

¹⁵⁸"Chronology of U.S.-China Relations, 1784-2000", a.g.e; "U.S.-China Relations: A Brief Historical Perspective", a.g.e.

mülküne el koyarken, ABD hükümeti de ÇHC banka hesaplarındaki yaklaşık 76 milyon doları dondurmıştu) çözdü. 1979 yazında Başkan Carter, ÇHC için İhracat-İthalat Bankası finansmanına izin verdi ve bununla ihracat kontrollerini gevşetti. Ayrıca, Kongre'den ÇHC'ne Pekin için En Çok Gözetilen Ülke statüsü (Most Favored Nation-MFN) vermesini istedi ve bunu derhal yaptı. Bu, ÇHC'nin ABD'ne yaptığı ihracatı, Haziran 1930'daki Smoot-Hawley Yasası'nın öngördüğü yüksek tarife oranlarından muaf tuttu; bu, ABD ticaret ortakları arasında dostları düşmanlardan ayırmak için uzun zamandır kullanılan bir önlemdi. Böylece ÇHC ile ABD arasındaki ticaret, 1977'de yaklaşık 1 milyar dolar seviyesinden 1980'de yaklaşık 3,5 milyar dolara yükseldi¹⁵⁹. Yalnızca 1979'da 300'den fazla resmi ÇHC delegasyonunun ABD'de karşılanmasıyla iki ülke arasındaki kişisel temaslar genişledi. ÇHC, 1980'de IMF, Dünya Bankası'na üye oldu. Böylece, ABD-ÇHC ilişkileri, Carter yönetimi sırasında hem ekonomik hem de stratejik alanda önemli ölçüde iyileşti.¹⁶⁰

1979'un sonlarına doğru, Carter ve üst düzey danışmanlarının çoğu, Pekin ile askeri ilişkilerin de geliştirilmesini savunuyordu. Sadece Dışişleri Bakanı Vance buna karşıydı. ABD daha önce İngiltere ve Fransa'ya ÇHC'ne yüksek teknoloji ürünleri satmalarını tavsiye etmişti. Şimdi, Carter yönetimi, ABD'nin de aynı ekipmanı satmasına izin verilmesi gerektiğini savunuyordu. ÇHC ile ilişkiler, SB'nin Afganistan'ı işgal ettiği 29 Aralık 1979'dan sonra daha da önem kazandı. 1980'de Savunma Bakanı Harold Brown'ın ÇHC'ne yapacağı ziyaretten saatler önce Carter ÇHC için hava savunma radarı, nakliye helikopterleri, radyo ve iletişim ekipmanları ve elektronik karşı önlem cihazları dahil ölümcül olmayan askeri donanımı onayladı. Brown, Deng'e ABD'nin sivil kullanımları olan ama aynı zamanda ÇHC'nin uydularının çözünürlük yeteneklerini önemli ölçüde geliştirmesine yardımcı olacak Landsat yer gözlem

¹⁵⁹ “Çin'in MFN ticaret statüsüne rağmen, statü, Jackson-Vanik değişikliği koşulları altında yıllık bir incelemeye tabi tutuldu. Jackson-Vanik değişikliği, ticari çıkarları Komünist (veya eski Komünist) ülkelerin insan hakları politikalarıyla ilişkilendirmekteydi. ABD başkanı, Jackson-Vanik değişikliği'nin belirli bir ülkeye uygulanmasından feragat etme yetkisini elinde tutsa da Kongre'nin, o ülkenin uyumuna yönelik altı aylık raporları gözden geçirmesi gerekiyordu”. Dong Wang, “U.S.-China Trade, 1971–2012: Insights into the U.S.-China”, The Asia Pacific Journal, <https://apjjf.org/2013/11/24/Dong-Wang/3958/article.html> (Erişim Tarihi: 14.01.2023)

¹⁶⁰ Chi Wang, *The United States and China Since World War II A Brief History*, New York: Routledge 2015, s.108; “Chronology of U.S.-China Relations, 1784-2000”, a.g.e; “U.S.-China Relations: A Brief Historical Perspective”, a.g.e; Downen, a.g.e, s.53

uydusu için bir alıcı istasyonu sağlayacağını bildirdi. Savunma Bakanı Müsteşarı William Perry, ABD'ni “ÇHC'ne transfer için düşünülebilecek teknoloji düzeyine ilişkin daha ileri yönergeler geliştirmeye” çağırdığı gizli bir rapor yazdı. Carter dönemi ÇHC'ne yüksek teknolojili mallar ve ölümcül olmayan askeri ürünler satıldığı bir dönem oldu.¹⁶¹

ABD'nin Tayvan ile diplomatik ilişkilerini kesmek üzere olduğu haberinin ardından Çang Kay-Şek'in oğlu Çang Ching Kuo'in liderliğini yaptığı (1979 yılında Tayvan'ın 'uç hayır' politikasını ilan etmişti: “Görüşmeye hayır, müzakereye hayır ve uzlaşmaya hayır) Tayvan'da geniş çaplı Amerikan karşıtı protesto ve gösteriler düzenlendi. Aralık 1978'de ABD'deki Tayvan Büyükelçiliği bayrağını indirdi ve Taipei, Washington ile diplomatik ilişkilerin kesildiğini açıkladı.¹⁶² Benzer tutum Kongre'de de vardı. Kongre'nin çoğu ABD'nin Tayvan'ı terk etmesi olarak algıladığı bu duruma itiraz etti. Bunun üzerine Carter yönetimi Tayvan ile resmi olmayan ilişkiler için bir yol haritası olarak “Tayvan'ı Etkinleştirme Yasası”nı önerse de milletvekillerinden gerekli onayı alamadı. Bunun yerine Kongre, ABD ve Tayvan arasındaki ilişkilerin Tek Çin politikasını doğrudan ihlal etmeden devam etmesine izin veren “Tayvan İlişkileri Yasası”nı (TİY) veto-geçirmez çoğunluklarla geçirdi ve bu, Başkanı yasa tasarısını Nisan 1979'da imzalamaya ikna etmeye yetti.¹⁶³ Bu yasa, ABD hükümetine Amerikan halkı ile Tayvan halkı arasındaki ticari, kültürel ve diğer ilişkileri sürdürme yetkisi vermekte ve Tayvan'ın yeterli bir kendini savunma kabiliyetini sürdürmesini sağlamak için ABD'nin Tayvan'a savunma silahları satmasına izin vermektedir.¹⁶⁴

3.7.2. Tayvan İlişkileri Yasası-TİY (Taiwan Relations Act-TRA)

Nixon dönemi sonrası ABD personelinin Tayvan'dan çekilmesinin etkisini hafifletmek ve savunma taahhüdüne yönelik sadakat taahhütlerine

¹⁶¹ Wang, The United States and China Since World War II A Brief History, a.g.e, s.108-109

¹⁶² “40 Years of U.S.-China Diplomatic Relations (January 1979, 1 - January 1, 2019)”- 美中建交40年风云录(1979年1月1日-2019年1月1日),Voachinese, <https://www.voachinese.com/a/us-china-40th-anniversary-timeline-20181231/4694758.html> (Erişim Tarihi:14.01.2023); Turan, a.g.e, s.88

¹⁶³ Blackwill ve Zelikow, a.g.e, s.16; “U.S.-China Relations: A Brief Historical Perspective”, a.g.e.

¹⁶⁴ “40 Years of U.S.-China Diplomatic Relations (January 1979, 1 - January 1, 2019)”, a.g.e.

güvenilirlik katmak için ABD, Tayvan'ın savunma yeteneklerini önemli ölçüde arttırmaya başlamıştı. Askeri yardımlar 1974'te sonlandırılırsa da bunun 1974 ile 1978 arasında toplamı 1 milyar doları aşan silah satışı üzerinde çok az etkisi oldu. Adanın askeri olarak kendi kendine yeterliliğini teşvik etmek için çabalar da artırıldı. Bu artan silah satış modeli, Carter yönetimi altındaki diplomatik ilişkilerin son yılında yoğunlaştı. Bu satışların motivasyonu zamanla açıkça değişti. Nixon ve Ford yönetimleri sırasında bu satışlar, Tayvan'ı yatıştırarak ilişkiyi istikrarlı tutma girişimiydi. Oysa Carter yönetimi sırasında normalleşmeyi takip edebilecek zayıflamış bir ilişki için hazırlık niteliğindedi. ÇHC ile diplomatik ilişkilerin başlaması ile Tayvan ile diplomatik ilişkilerin sonlandırılması, Çin lobisinin etkin olduğu Kongre'yi Tayvan'a yönelik ilişkileri sürdürmede yeni bir formül arayışına yöneltti. Bu formül, TİY oldu. Deng, TİY'i'yı bir ihanet olarak gördü.¹⁶⁵

Bu yasa şunları içermektedir: Batı Pasifik'te barış, güvenlik ve istikrarın korunmasına yardımcı olmak; ABD halkı, Tayvan halkı ile Çin anakarasındaki insanlar ve Batı Pasifik bölgesindeki diğer tüm halklar arasındaki kapsamlı, yakın ve dostane ticari, kültürel ve diğer ilişkileri korumak ve teşvik etmek; Bölgedeki barış ve istikrarın ABD'nin siyasi, güvenlik ve ekonomik çıkarlarına uygun olduğunu ilan etmek; ABD'nin ÇHC ile diplomatik ilişkiler kurma kararının, Tayvan'ın geleceğinin barışçıl yollarla belirleneceği beklentisine dayandığını açıkça belirtmek; Tayvan'ın geleceğini, boykotlar veya ambargolar da dahil olmak üzere, barışçıl yollardan başka yollarla belirlemeye yönelik her türlü çabayı, Batı Pasifik bölgesinin barış ve güvenliğine yönelik bir tehdit ve ABD için ciddi endişe verici olarak değerlendirmek; Tayvan'a "yeterli bir kendini savunma kabiliyetini sürdürmek için" silah sağlamak ve ABD'nin, Tayvan'daki halkın güvenliğini veya sosyal veya ekonomik sistemini tehlikeye atacak herhangi bir güç veya diğer baskı biçimlerine karşı, ABD tarafından uygun eylemde bulunulmasını sağlamak.¹⁶⁶ Böylece Kongre, bir iç mevzuatla, Tayvan'ı yalnızca silahlı işgale karşı değil, sosyal veya ekonomik sistemini tehdit eden herhangi bir eyleme karşı savunma kararlılığını tek taraflı olarak beyan etmeye varan bir noktaya geldi ve Kongre'nin Tayvan'a yönelik

¹⁶⁵ Goldstein, a.g.e, s.35-36

¹⁶⁶ "H.R.2479 — 96th Congress (1979-1980)", a.g.e; "Taiwan Relations Act", American Institute Taiwan, January 1, 1979 <https://www.ait.org.tw/policy-history/taiwan-relations-act/> (Erişim Tarihi: 14.01.2023)

güvenlik politikasını formüle etmede yürütmenin ortağı olacağını yasalaştırdı.¹⁶⁷

Yasaya göre, diplomatik ilişkilerin veya tanınmanın olmaması, 1 Ocak 1979'dan önce Tayvan ile ilgili olarak uygulanan ABD yasalarının uygulanmasını etkilemeyecekti; ABD yasaları yabancı ülkelere, uluslara, eyaletlere, hükümetlere veya benzer kuruluşlara atıfta bulunduğu veya bunlarla ilgili olduğunda, bu şartlar Tayvan için de geçerli olacaktı; Tayvan tarafından veya Tayvan ile ilgili olarak şimdiye kadar veya bundan sonra edinilen ABD yasaları kapsamındaki hiçbir hak veya yükümlülüğü (sözleşmeleri, borçları veya herhangi bir türden mülkiyet çıkarlarını içerenler dahil ancak bunlarla sınırlı olmamak üzere) hiçbir şekilde iptal etmeyecek, ihlal etmeyecek, değiştirmeyecek, inkar etmeyecek veya başka bir şekilde etkilemeyecekti; Tayvan'ın, ABD yasalarına uygun olarak, ABD'deki mahkemelerde dava açma ve dava açma kapasitesi, diplomatik ilişkilerin veya tanınmanın yokluğundan hiçbir şekilde iptal edilemez, ihlal edilemez, değiştirilemez, reddedilemez veya başka bir şekilde etkilenemezdi; ABD'deki herhangi bir mahkemedeki eylemler de dahil olmak üzere tüm amaçlar için Kongre, ABD ve Tayvan ile ilgili yönetim makamları tarafından 1 Ocak 1979'dan önce Çin Cumhuriyeti olarak tanınan Tayvan ile ilgili tüm anlaşmaların ve çok taraflı sözleşmeler de dahil olmak üzere diğer uluslararası anlaşmaların feshedilmedikçe ve feshedilinceye kadar yürürlükte kalmasını sağlayacaktı; Tayvan'ın herhangi bir uluslararası finans kurumunda veya başka bir uluslararası kuruluşta devam eden üyeliğinden dışlanması veya sınır dışı edilmesi söz konusu olmayacaktı. Yasayla ayrıca Tayvan-Amerikan Enstitüsü'nün kurularak diplomatik ilişkilerin bu yapı üzerinden sağlanması amaçlanmıştır.¹⁶⁸

Çin ile normalleşmeden önce ABD Dışişleri Bakanlığı'ndaki yetkililer, ÇHC ile müzakerelerde dikkate alınması gereken en önemli koşulun Tayvan ile ekonomik bağları sürdürme ve hatta hızlandırma hakkı olduğuna ikna olmuşlardı. Tayvan'ın geleceğinin garanti altına alınacağına inanıyorlardı. Çünkü Pekin, Amerikalı yatırımcılar ve şirketlerle filizlenen bağlarını tehlikeye atmak istemiyordu. Normalleşme sürecinde ve sonrasında, daha önce

¹⁶⁷ Goldstein, a.g.e, s.22-23

¹⁶⁸ "H.R.2479 — 96th Congress (1979-1980)", a.g.e.

Tayvan'da kurulmuş olan Amerikan şirketlerinin (RCA, Union Carbide, Gulf Oil ve General Instrument Corporation gibi) üretim yatırımlarına devam etmesi ve hatta genişletmesi, (otomobil, elektronik, petrol ve tarım ticareti sektörlerindeki büyük yeni katılımcılar pazara girmeyi bekliyordu) planlanıyordu. Amerikalı bankerler bir noktada Tayvan'a borç vermeye o kadar hevesli olduklarını kanıtladılar ki, kredi faiz oranlarını Asya'daki en düşük seviyeye indirdiler. Tayvan'ın ABD EXIM bankasına olan borcu, onu bankanın üçüncü en büyük müşterisi haline getirdi. Tayvan'ın kredi notu 1979'da güçlü kaldı ve Yeni Tayvan Doları (NT doları), Japonya, Hong Kong ve Singapur para birimleri ile birlikte Asya pazarında prestij kazanmaya devam etti. National Bank of Chicago'nun 1977 sonlarında ÇHC ile bir işlem yapmak üzere Taipei'den ayrılması dışında, EXIM ve Tayvan'daki diğer büyük kredi sağlayan gruplar -Citibank, Chase Manhattan, Irving Trust ve Bank of America- Tayvan'ı terk etmedi. Tayvanlı yetkililer ABD'nin ticaretinden daha da büyük bir pay almanın Tayvan'ın gelecekteki güvenliğine yardımcı olabileceğine inandıklarından, 1978-1979'da ABD'ye iş adamı heyetleri göndererek toplam 25 milyon dolar tutarında satın alma sözleşmeleri imzalamasını sağladı. Bu girişimlerin sonucu olarak, ABD'den yapılan ithalat 1979'da %36 arttı. Bu artış, Tayvan'ın ABD'ye ihracatındaki %1,8'lik artışla birlikte, ABD-Tayvan ticaret hacmini, o dönemdeki ABD-ÇHC ticaretinin yaklaşık yedi katına çıkartıyordu.¹⁶⁹

3.7.3. ÇHC'deki İnsan Hakları İhlalleri ve ABD'nin Tutumu

1960'larda belirginleşen ÇHC-SB ilişkilerindeki keskin bozulma, ABD'ye hem ÇHC ile ilişkileri normalleştirme hem de SB ile ÇHC'nin arasını daha da açma fırsatı vermiştir. Bu fırsat, art arda gelen ABD yönetimlerinin ÇHC'nin kendi halkına muamelesine çok az ilgi göstermesine neden olmuştur. Başkanlar birçok ülkede uyguladıkları insan hakları politikalarına rağmen, Çinlileri -farklı derecelerde de olsa- gözle görülür şekilde muaf tutmuşlardır. ABD için siyasi ve stratejik kaygılar, özellikle Asya'daki Sovyet gücünün kontrol altına alınması, olası ÇHC ve Kuzey Kore saldırganlığının dizginlenmesi, SB ile küresel rekabetinde ABD lehine bir avantaj elde edilmesi

¹⁶⁹ Dan C. Sanford, The Future Association of Taiwan with the People's Republic of China, China Research Monography 22, Institute Of East Asian Studies, University of California, 1981, s.11-13

ve Asya'da artan askeri ve siyasi istikrar, sürekli olarak insan hakları meselesini geçersiz kılmıştır.¹⁷⁰

Carter yönetimi de insan haklarını dış politikasının merkezinde bir özelliği haline getirmesine rağmen, temelde bu politikayı ÇHC'ne uygulamadı. Carter'ın ÇHC ile diplomatik ilişkiler kurmayı seçmesinden de tahmin edilebileceği gibi, bu ülkeye karşı uzlaştırıcı bir tavır benimsedi. ABD, Çinlilerle diplomatik görüşmelerinde genellikle insan haklarına yalnızca geçici göndermeler yaptı. Dışişleri Bakanı Cyrus Vance, 1977 ve 1978'de Çinlilere ABD'nin insan haklarına verdiği önemi anlatsa da Çin davaları gündeme gelmedi veya müdahale edilmedi. Deng, "Çinlilerin adalet sistemlerinde değişiklik yapmak için mücadele ettiğini ve Çin'in bölünmüş ailelerin birleşmesinden yana olduğunu, basını sansürlemediğini ve son zamanlarda önemli ölçüde konuşma ve ifade özgürlüğe izin verdiğini" söylediğinde Başkan bu açıklamayı sorgulamadı ve bu noktaların üzerinden tekrar geçmedi. 1977'de New York Times, yönetimin ÇHC'deki insan hakları konusunu halkın gözünden uzak tutma çabasını bildirdi. Buna örnek olarak da Dışişleri Bakanlığı'nın, sürgündeki Tibetli Dalai Lama'nın ABD'ye yapacağı bir ziyaret teklifine, ziyaretin ÇHC'de insan hakları konusunda kamuoyunda tartışmaya yol açabileceği ve Pekin'de büyük bir hoşnutsuzlukla karşılaşılabileceği korkusuyla direnmesini gösterdi. Diğer dış politika hedeflerini tehlikeye atabileceği korkusuyla, ÇHC'nin insan hakları uygulamalarına yönelik kamuoyu eleştirisinden kaçınmak, ABD politikasıydı. Carter'ın Kasım 1978'de "ÇHC'nin geçmiş ihlalleri kabul etmesini" olumlu bir gelişme olarak öven bildirisi, Dışişleri Bakanlığı içinde tartışmalara neden oldu. Doğu Asya Bürosu, kritik olarak yorumlanabilecek ve dolayısıyla kırılğan ABD-ÇHC ilişkilerini bozabilecek herhangi bir açıklamanın yayınlanmasına itiraz etti. İnsan Hakları Bürosu, ÇHC'ni yok sayan bir insan hakları politikasının inandırıcılığı olmadığı gerekçesiyle açıklamayı savundu. Uluslararası Af Örgütü'nün ÇHC'deki siyasi tutuklamalara ilişkin ilk raporunu yeni yayınladığına ve Dışişleri Bakanlığı'nın sessiz kalamayacağına dikkat çekildi. International Herald Tribune, ÇHC örneğinde, "insan hakları politikasının tartışılmaz şekilde daha zorlayıcı güvenlik çıkarlarıyla çatıştığı durumlarda, insan hakları

¹⁷⁰ Roberta Cohen, **People's Republic of China: Human Rights Exception**, Occasional Papers/Reprints Series in Contemporary Asian Studies, Number. 3, No.86, School of Law, University Maryland, 1988, s.28-29

politikasının boyun eğmesi gerektiğini” özellikle iddia etti. SB ile ilişkilerde insan hakları konuları gündeme sıklıkla getirilse de ÇHC ile olan temaslarında bu tür sorunlardan büyük ölçüde kaçınıldı. Örneğin ÇHC’deki 1978-79’da Çinli vatandaşların duvarlara afişler astığı ve özgürlük ve demokrasi çağrısında bulunduğu “Demokrasi Duvarı Hareketi”, ABD tarafından göz ardı edildi. Ağustos 1979’da Ulusal Halk Kongresi, resmi devlet politikası olarak “Dört Modernleşme”yi onaylamıştı: tarım, sanayi, bilim ve teknoloji ve savunmanın modernizasyonu. “Beşinci Modernleşme—Demokrasi” başlıklı bir makale yazan muhalif Wei Jingsheng, Ekim 1979’da karşı-devrimci suçlardan on beş yıl hapis cezasına çarptırıldı. Dışişleri Bakanlığı, yalnızca “şiddetine şaşırıldığını ve hayal kırıklığına uğradığını” belirten bir bildiri yayınladı ve ABD’li yetkililerin konuyu Çinli yetkililere ilettiğini açıklamakla yetindi. Carter yönetimi, görev süresi boyunca ÇHC’de insan haklarına ilişkin herhangi bir açıklama yayınlamadı, Çinli yetkililerle özel olarak herhangi bir ek insan hakları davası açmadı. İstisna olarak İnsan Hakları ve İnsani İşlerden Sorumlu Dışişleri Bakan Yardımcısı olarak görev yapan Patricia M. Derian, 1980’de yeni Dışişleri Bakanı Edmund Muskie’ye ÇHC için herhangi bir stratejinin olmamasının insan hakları politikasının bütünlüğünü tehdit ettiğinden şikâyet etti ve Deng Xiaoping’in yeni liderliği altındaki ÇHC’de “cesaret verici eğilimlere” rağmen hala keyfi tutuklama ve adil yargılanma olmaksızın sert cezalar olduğunu ileri sürdü. İnsan Hakları ve Doğu Asya Bürolarının konuları arasında bir uzlaşma olmadığı için, yönetimde ÇHC’nin insan hakları sicilinin kamuoyunda nasıl karakterize edileceği konusunda keskin bir görüş ayrılığı ortaya çıktı. Dışişleri Bakanlığı’nın 1980’de ÇHC hakkındaki ilk insan hakları raporu da benzer bir tartışmaya yol açtı. Pekin’deki Büyükelçilik, yıllık raporlarda yayınlanması için bakanlığa ÇHC’nin insan hakları durumuna ilişkin samimi bir açıklama gönderdi. Doğu Asya Bürosu metni sulandırmaya çalışsa da başarılı olamadı ve rapor taslağı olduğu gibi yayımlandı. Rapor, Carter yönetiminin ÇHC’ne polis teçhizatı satmama kararını etkiledi ve bu, Dışişleri Bakanlığı’nın ÇHC’deki insan hakları konusundaki en sert tartışmasına dönüştü. Politika Planlama Ekibinin katıldığı Doğu Asya ve Ekonomi ve İş Büroları, bu karara ABD-ÇHC ilişkilerine zarar vereceği

iddiasıyla karşı çıksa da Dışişleri Bakan Yardımcısı Warren Christopher onların görüşlerini kabul etmedi ve kararı kabul etti.¹⁷¹

3.8. Ronald Reagan Dönemi İlişkiler (20 Ocak 1981-20 Ocak 1989)

1980 seçimlerini ezici bir çoğunlukla kazanan Reagan'ın, Carter'ın Asya ve Uzak Doğu politikalarının SB'ni bölgede güçlü duruma getirdiği yönündeki eleştirileri, izlenen dış politikaya da yansımıştır. Sovyet meydan okumasına “liderlik” sağlama sözü verilirken, ABD'nin yeni duruşunun bu zorluğun üstesinden gelmede Asya-Pasifik uluslarıyla iş birliği (ortaklık) içinde olacağı tekrar tekrar vurgulanmıştır. Bu nedenle, Reagan yönetimi ABD'nin bölgedeki geleneksel dostlarıyla ilişkilerini “tekrar yoluna sokacak” bir dizi kararlar almıştır. Dışişleri Bakanı Alexander Haig tarafından açıklan bu kararlar: “bölgedeki olayları etkileme kapasitesini genişletmek; müttefiklerin, dostların ve hasımların -her şeyden önce SB'ni- ABD'nin sorumluluklarına uygun bir şekilde hareket edeceğine ikna etmek ve gelişmekte olan ülkelere umut ve yardım sunmaktır”. Reagan yönetiminin ilk yılında, bu kararlar, hükümetin en üst düzeylerinde bir dizi yüz yüze ziyaret yoluyla cesurca uygulamaya konulmuştur.¹⁷² Ancak Reagan yönetiminin ilk yılları, ÇHC ile ilişkilerinde sürdürmelerin ve farklılıkların arttığı bir dönem de olmuştur. Çinli liderler, Jimmy Carter'ın döneminde oldukça ilerleme kaydedilen ABD-ÇHC ilişkilerinin bu dönemde dağılabileceğinden endişe etmeye başlamışlardı. Çünkü şimdi yeni bir başkan normalleşme politikasını devralacak ve TİY'ni yorumlayacaktı. Nitekim Carter'ın ÇHC ile ilişkileri normalleştirmesine karşı olan muhafazakâr politikacılar arasında yeni Başkan adayını Ronald Reagan da vardı. ABD'deki Tayvan lobisiyle sıkı bağları olan Reagan, eylemi “ihanet” olarak nitelendirmiş ve başkanlık kampanyası sırasında Tayvan'ı ziyaret etmişti. Tayvan'ı ABD ile resmi bağları hak eden bir “müttefik” olarak görüyor ve basın toplantılarında Tayvan'dan “Çin Cumhuriyeti” olarak bahsediyordu. 1980 başkanlık kampanyası boyunca Çinliler, Cumhuriyetçi adayın konuşmalarını “ciddi bir endişeyle” izlediler. Reagan'ın Kasım 1980'de Başkan seçilmesi, Çin politikasının “ABD-ÇHC ilişkilerinin normalleşmesinin

¹⁷¹ Wang, The United States and China Since World War II A Brief History, a.g.e, s.107-108; Cohen, a.g.e, s.29-34

¹⁷² Downen, a.g.e, s.48

altında yatan ilkeyi tamamen yok etmek anlamına geleceği” yönündeki endişelerini artırmıştı. Reagan yönetimine göre, Carter yönetimi, Pekin ile ilişki kurmak amacıyla tavizler vererek “yapılması gerekenin çok ötesine geçmişti”. Normalleşme, kısa vadeli kazanımlar için Tayvan’ın güvenliğini feda etmek anlamına geliyordu. Carter yönetiminin Çin ve Tayvan’a yönelik politikalarının gelişmesini “dehşetle izledim” diyen Haig’e göre, Carter, bu politikaları yürütürken, ABD’nin bölgesel müttefikleri ve Kongre ile istişare içinde olmamış ve ilişkilerin normalleşmesine yönelik politikalar, Washington ve Pekin arasındaki ikili tavizlerde Washington aleyhine adaletsizlik yaratmıştı. Reagan yönetiminin “bir Çin, bir Tayvan” fiili politika ilkesi, Çin halkı tarafından açıkça reddedilen eski “iki Çin” kavramının yalnızca hafifçe kamufle edilmiş bir versiyonunu temsil ediyordu. O nedenle Reagan’ın, Pekin’e Çin ile yakın ilişkileri sürdürme arzusunu ve Tayvan ile ilişkisinin “gayri resmi” bir temelde yürütülmeye devam edeceğini belirten dostça mesajları samimi bulunmadı. ÇHC’nin Reagan’ın Tayvan yanlısı politikası hakkındaki şüpheleri, Taipei hükümetinin temsilcilerinin Beyaz Saray’dakiler de dahil olmak üzere ABD yetkilileri tarafından sık sık kabul edilmesi gerçeğiyle güçlendi.¹⁷³

Bu politikanın inatla peşinden koşan mevcut ABD yönetimi, Tayvan rejimini askeri olarak güçlendirmek için birkaç adım da attı ve bu, doğal olarak, ÇHC liderliğinin çok sert bir tepkisini tetikledi. Bu nedenle de Reagan’ın Başkanlığının ilk yıllarındaki Tayvan’a silah satışı, ABD-ÇHC sürtüşmesinin ana konusu oldu. ÇHC Dışişleri Bakanı Huang Hua, mevkidaşı Haig’e, ülkesinin Amerikan silahlarının Tayvan’a satışını Amerikan İç Savaşı sırasında Konfederasyona İngiliz silahlarının satışına eşdeğer olarak gördüğünü ve ÇHC ile stratejik bir ortak olacaksa, ABD’nin Tayvan’a tüm silah satışlarını sona erdirmek için bir zaman çizelgesi belirlemesi gerektiğini söyledi. TİY’na ABD-ÇHC etkileşimi için “uygunsuz” bir temel olarak atıfta bulundu. ÇHC, Yasayı normalleşme anlaşmasına doğrudan bir meydan okuma olarak görüyordu. Haig ise, Tayvan’a silah satışları sonlandırılırsa Tayvan’ın SB ile ittifak kurabileceği veya nükleer silahlar geliştirebileceği endişesini dile getirdi. ÇHC bu tehlikeleri

¹⁷³ A.g.e, s.52; Vladimir Lukin, “Relations between the U.S. and China in the 1980s”, Asian Survey , Vol. 24, No. 11, 1984, s.1151; Hong N. Kim ve Jack L. Hammersmith, “U.S.-China Relations in the Post-Normalization Era, 1979-1985” Pacific Affairs, Vol. 59, No. 1, 1986, s.75-76

kabul etse de ABD'nin Tayvan'a yönelik eylemlerine toleranslarının bir sınırı olduğunu belirtti. Reagan yönetimi, ABD-ÇHC ilişkisini ilerletme arzusunu göstermek için 1981 baharında Pekin'e silah satışı konusunda Amerikan politikasını Carter'ın politikasının bir adım ötesine taşımaya karar verdi. UGK'nin Haziran başında bu yeni politikayı kabul etmesiyle, Dışişleri Bakanı Haig'e, Washington'ın ABD silahlarına yönelik talepleri her bir vaka bazında değerlendirmeye istekli olacağını Çinlilere bildirme yetkisi verildi. Haig, Haziran ayında ÇHC'ne yaptığı ziyaret aracılığıyla, ABD'nin ÇHC'ne karşı mevcut silah satışı kısıtlamalarını kaldırmak için harekete geçeceği ve ABD-ÇHC ticaretini ve işbirliğini düzenleyen diğer kısıtlamaların azaltılacağı veya ortadan kaldırılacağı sözünü verdi. ÇHC'ne teknoloji ihracatını serbestleştireceğini de belirtti. Haig, bu tür satışların ÇHC'nin Tayvan'a silah satışlarındaki öfkesini azaltma potansiyeline sahip olduğunu düşünüyordu. Reagan, ÇHC'ne öldürücü, saldırgan silahların satışına izin veren gizli bir yönerge yayınladı. Reagan'ın ÇHC'ne saldırı silahları göndermeyi kabul etmesi, ABD-ÇHC ilişkisinin kısa sürede ne kadar ilerlediğini gösteriyordu. Reagan'ın Tayvan yanlısı politikasını kabul etmek istemeyen Pekin, ABD'nin ÇHC'ne silah satışı karşılığında, ılımlı tepkiler verdi ve hem Hong Kong hem de Tayvan ile yeniden birleşme için "bir ülke, iki sistem" (siyasal ve ekonomik statüde köklü değişiklikler yapılmayacağı konusunda güvence) yaklaşımını önerdi. 30 Eylül 1981'de Mareşal Ye Jianying, Pekin hükümetinin Tayvan için dokuz maddelik planını yayınladı. Bu düzenlemeye göre, Tayvan'ın diğer uluslarla sosyal, ekonomik ve kültürel bağlarını korumasına ve serbest piyasa ekonomisine, özel mülkiyete ve bağımsız bir orduya sahip olmasına izin verilecekti. Pekin, Tayvan'a taviz vermeye istekli olsa da ABD'ye Ada ile birleşmek için zora başvurmayaacağı garantisini de vermedi ve Tayvan ile savaşa girebileceği dört durumu belirtti: Tayvan iç karışıklık yaşarsa; Tayvan bağımsızlığını ilan ederse; Tayvan, SB ile askeri bir ittifak kurarsa ya da Tayvan nükleer silah geliştirirse. 23 Ekim 1981'de de ÇHC, ABD'nin Tayvan'a tüm silah satışlarını durdurmasını talep eden bir diplomatik nota yayınladı. Bu ultimatoma, Reagan yönetiminin Tayvan'a gelişmiş FX savaş uçağı satma fikrini¹⁷⁴ tersine çevirmesiyle sonuçlansa da sorunu tamamen bitirmedi.

¹⁷⁴ "İlk olarak Carter yıllarında ortaya çıkan FX jet uçaklarının Tayvan'a satışı sorunu Reagan döneminin de sorunu haline gelmişti. Çinlilerin, ABD'nin Tayvan'a silah satmaya devam etmesi durumunda "çok güçlü adımlar" atmak zorunda kalacakları ve bunun da stratejik durum için ciddi

Dışişleri Bakan Yardımcısı Holdridge, Pekin'in ABD'nin Tayvan'a silah satışı konusundaki endişelerini gidermek için 9 Ocak 1982'de ÇHC'ne uçuş ve orada Çinli liderlere Washington'un FX uçaklarını satmama, F-5E'yi ortak üretmeye devam etme kararı hakkında bilgi verdi. Reagan yönetimi bu kararı Pekin'e önemli bir taviz olarak değerlendirirken, Çinliler ABD'nin Tayvan'a silah satışında nitelik, nicelik ve süre sınırlamaları belirlemesi talebini yineledi ve Tayvan'a silah satışını sona erdirmek için baskı yapmaya devam etti. ABD ve ÇHC yetkilileri, iki taraf ABD silah satışlarının geleceği konusunda bir modus vivendi oluşturamazsa, ABD-ÇHC ilişkilerinin gerileyebileceğini veya tamamen çökebileceğini kabul etti. Reagan, Tayvan'a sempati duysa da ÇHC'nin SB'ne karşı bir siper olarak değerini kabul ediyordu ve ÇHC'nin kendini savunması için ABD silahlarına ihtiyacını göz ardı etmedi.¹⁷⁵

3.8.1. 17 Ağustos Bildirisi

Tayvan sorununa yönelik çekişmeli müzakereler, 17 Ağustos 1982'de Reagan yönetimi ile ÇHC hükümeti arasında "17 Ağustos Bildirisi"nin imzalanmasıyla sonuçlandı. ABD'nin Tayvan'a silah satışını azaltmayı ve ÇHC'nin Tayvan sorununun barışçıl bir şekilde çözülmesini kabul ettiği bu ortak bildiri, "Şangay Bildirisi" ve "ABD-ÇHC Diplomatik İlişkilerini Kuran Bildiri" sonrası ÇHC ve ABD tarafından imzalanan üçüncü ortak bildiridir. ABD ve ÇHC, Ocak 1982'de ABD'nin Tayvan'a silah satışı konusunda resmi görüşmelere başladığında iki büyük anlaşmazlık hemen ortaya çıkmıştı. İlk anlaşmazlık alanı, ABD'nin Tayvan'a gelecekteki silah satışlarıyla ilgiliydi. ÇHC, ABD'nin eninde sonunda ve nispeten hızlı bir şekilde tüm silah satışlarına son vermesi konusunda ısrar ederken, gelecekteki silah satışlarına niteliksel ve niceliksel sınırlar koymaya ve bu satışları zaman içinde kademeli

sonuçları olacağı konusunda uyarması sonrası, biraz isteksiz olmakla birlikte, FX'in Tayvan'ın savunması için çok önemli olmadığı sonucuna varan bir Pentagon araştırmasının yardımıyla, Reagan Ocak 1982'de ABD'nin FX uçaklarını Taipei'ye satmayacağına yönelik karar verdi. Gelişmiş FX modellerinin yerine Reagan, Tayvan'ın daha az gelişmiş F-5E jet avcı uçaklarının ortak üretimine devam etmesine izin vermeyi kabul etti. Taipei'nin hayal kırıklığını azaltmak için, Tayvan'a 96 milyon dolarlık yeni bir askeri parça satışını da onayladı". Kim ve Hammersmith, a.g.e, s.78-79

¹⁷⁵ Wang, *The United States and China Since World War II A Brief History*, a.g.e, s.113-117; "Chronology of U.S.-China Relations, 1784-2000", a.g.e; "40 Years of U.S.-China Diplomatic Relations (January 1979, 1 - January 1, 2019)", a.g.e; Downen, a.g.e, s.54; Kim ve Hammersmith, a.g.e, s.76-79; Stephen P. Gibert, "Reagan's Asian Policy: The Past is Prologue", *Asian Perspective*, Vol. 7, No. 1, 1983, s.61

olarak azaltmaya hazır Reagan yönetimi, bu tür işlemleri sonlandırmayı taahhüt etmek konusunda isteksizdi. İkinci anlaşmazlık, Tayvan'a yönelik ÇHC politikasıydı. Reagan yönetimi, silah satışlarındaki indirimlerin ÇHC'nin Tayvan ile barışçıl ilişkileri sürdürme politikasına bağlı olduğunu belirtirken, ÇHC yetkilileri, ülkelerinin egemenliğine meydan okuyacağını savunarak, Tayvan'a yönelik gelecekteki politikaları hakkında ABD'ye herhangi bir resmi taahhütte bulunmayı reddediyorlardı. Mayıs 1982'de, bu önemli anlaşmazlıklar nedeniyle müzakerelerin büyük ölçüde durduğu bir dönemde (ÇHC, silah satışlarıyla ilgili bir şey yapılmadığı takdirde ABD ile ilişkisini ciddi şekilde düşürmekle tehdit etmeye başlamıştı) Başkan Yardımcısı George H.W. Bush, üst düzey yetkililerle görüşmek için Pekin'e gitti. Bush, ziyaretinin zayıflayan müzakereleri hızlandıracağını ve ÇHC yetkililerini ABD'nin bir anlaşmaya varmaya kararlı olduğuna ikna edeceğini umuyordu. Başkan Yardımcısı George Bush'un Çin lideri Deng Xiaoping'e teslim ettiği mektubunda Pekin'e şunu açıkça belirtti: "Yalnızca bir Çin var. Amerikan halkı ile Tayvan halkı arasındaki gayri resmi ilişkilerin bu ilkeye bağlılığımızı zayıflatmasına izin vermeyeceğiz". Beyaz Saray, ayrıca Deng, Başbakan Zhao Ziyang ve Komünist Parti Başkanı Hu Yaobang'a Reagan tarafından yazılmış ABD-ÇHC ilişkilerinin önemini vurgulayan ve ÇHC'nin barışçıl ilişkilerinin önemini kabul eden mektupları kamuoyuna duyurdu. Tayvan sorununa yaklaşım ve ÇHC barışçıl politikasını sürdürmesi halinde Reagan'ın ABD'nin Tayvan'a silah satışını azaltma isteğini güçlendirdi. Temmuz ayının sonunda, müzakerelerde büyük bir ilerleme yaşandı: Çinli yetkililer, ABD'nin Tayvan'a tüm silah satışlarının durdurulması için "belirli bir tarih" üzerinde anlaşmaya varması konusundaki ısrarlarını bıraktılar ve iki taraf, ÇHC'nin Tayvan'a karşı barışçıl ilişkileri sürdürme taahhüdü ile ABD'nin ÇHC'nin egemenliğine saygısını birleştiren kabul edilebilir bir dil buldu.¹⁷⁶

17 Ağustos 1982'de, ÇHC ve ABD Bildiri'nin mutabakatını ilan ettiler. Bu mutabakatta aşağıdaki hususlar yer aldı:

1) ABD Hükümeti ve ÇHC Hükümeti tarafından 1 Ocak 1979 tarihinde yayınlanan Diplomatik İlişkilerin Kurulmasına İlişkin Ortak Bildiri'de, ABD,

¹⁷⁶ "The August 17, 1982 U.S.-China Communiqué on Arms Sales to Taiwan", Milestones: 1981-1988, Office of The Historian, <https://history.state.gov/milestones/1981-1988/china-communicue> (Erişim Tarihi:15.01.2023); Kim ve Hammersmith, a.g.e, s.80; Nguyen, a.g.e, s.33

ÇHC Hükümeti'ni Çin'in tek yasal hükümeti olarak tanımış ve Çin'in sadece bir Çin olduğu ve Tayvan'ın ÇHC'nin bir parçası olduğu yönündeki tutumunu kabul etmiştir. Bu bağlamda, iki taraf ABD halkının Tayvan halkıyla kültürel, ticari ve diğer gayri resmi ilişkileri sürdürmeye devam edeceği konusunda anlaşmıştır. Bu temelde, ABD ile ÇHC'in arasındaki ilişkiler normalleştirilmiştir.

2) ABD'nin Tayvan'a silah satışı sorunu, iki ülke arasında diplomatik ilişkilerin kurulmasına ilişkin müzakereler sırasında çözülememiştir. İki taraf farklı pozisyonlarda bulunmuş ve ÇHC tarafı normalleşmenin ardından konuyu tekrar gündeme getireceğini belirtmiştir. Bu konunun ABD-ÇHC ilişkilerinin gelişmesini ciddi şekilde engelleyeceğini kabul ederek, Başkan Ronald Reagan ve Başbakan Zhao Ziyang arasındaki ve Dışişleri Bakanı Alexander M. Haig, Jr. ile Başbakan Yardımcısı ve Dışişleri Bakanı Huang Hua arasındaki Ekim 1981'deki görüşmeler sırasında ve bu tarihten bu yana bu konuda daha fazla müzakere yapılmıştır.

3) Birbirlerinin egemenliğine ve toprak bütünlüğüne saygı gösterilmesi ve birbirlerinin iç işlerine karışmamaları, ABD-ÇHC ilişkilerine yön veren temel ilkeleri oluşturmaktadır. Bu ilkeler 28 Şubat 1972 tarihli Şanghay Bildirisi'nde teyit edilmiş ve 1 Ocak 1979'da yürürlüğe giren Diplomatik İlişkilerin Kurulmasına İlişkin Ortak Bildiri'de yeniden teyit edilmiştir. Her iki taraf da bu ilkelerin ilişkilerinin tüm yönlerini yönetmeye devam ettiğini vurgulamaktadır.

4) ÇHC hükümeti, Tayvan sorununun ÇHC'nin iç meselesi olduğunu yinelemiştir. ÇHC tarafından 1 Ocak 1979'da Tayvan'daki yurttaşlara verilen mesaj, anavatanın barışçıl bir şekilde yeniden birleşmesi için çabalayan temel bir politikayı ilan etmiştir. ÇHC'nin 30 Eylül 1981'de ortaya koyduğu "Dokuz Maddelik Öneri", Tayvan sorununa barışçıl bir çözüm için çaba göstermek için bu temel politika kapsamında bir başka büyük çabayı temsil etmektedir.

5) ABD hükümeti, ÇHC ile ilişkilerine büyük önem vermektedir ve ÇHC'nin egemenliğini ve toprak bütünlüğünü ihlal etmek, ÇHC'nin iç işlerine müdahale etmek veya "iki Çin" veya "bir Çin, bir Tayvan" politikası izlemek gibi bir niyeti olmadığını yinelemiştir. ABD hükümeti, ÇHC'nin Tayvan sorununun barışçıl bir şekilde çözülmesi için çaba gösterme politikasını, ÇHC'nin 1 Ocak 1979'da yayınlanan Tayvan'daki Yurttaşlara Mesajında ve ÇHC tarafından 30 Eylül 1981'de öne sürülen "Dokuz Maddelik Öneri"de

belirtildiği gibi anlamakta ve takdir etmektedir. Tayvan sorunuyla ilgili olarak ortaya çıkan yeni durum, ABD'nin Tayvan'a silah satışı konusunda ABD-ÇHC farklılıklarının çözümü için de elverişli koşullar sağlamaktadır.

6) ABD hükümeti, her iki tarafın da yukarıda belirtilen açıklamalarını göz önünde bulundurarak, Tayvan'a uzun vadeli bir silah satışı politikası yürütmeye çalışmadığını, Tayvan'a yaptığı silah satışlarının, nitelik veya nicelik olarak (1979'dan beri) tedarik edilen düzeyi aşmayacağını ve Tayvan'a silah satışını kademeli olarak azaltmayı ve bir süre içinde nihai bir çözüme ulaşmayı planladığını belirtmiştir. Bu ifadeyle ABD, ÇHC'nin bu konunun kapsamlı bir şekilde çözülmesi konusundaki tutarlı pozisyonunu kabul etmektedir.

7) Kökleri tarihe dayanan bir sorun olan Tayvan'a ABD'nin silah satışı sorununun bir süre içinde nihai bir çözümünü sağlamak için, iki Hükümet, bu sorunun kapsamlı bir şekilde çözümlenmesi için elverişli önlemleri almak ve koşullar yaratmak için her türlü çabayı gösterecektir.

8) ABD-ÇHC ilişkilerinin gelişmesi sadece iki halkın çıkarına değil, aynı zamanda dünyada barış ve istikrara da elverişlidir. İki taraf, eşitlik ve karşılıklı yarar ilkesi temelinde, ekonomik, kültürel, eğitimsel, bilimsel, teknolojik ve diğer alanlardaki bağlarını güçlendirmeye ve ABD ve ÇHC hükümetleri ile halkları arasındaki ilişkilerin sürekli gelişmesi için güçlü, ortak çabalar göstermeye karardır.

9) ABD-ÇHC ilişkilerinin sağlıklı bir şekilde gelişmesini sağlamak, dünya barışını korumak ve saldırganlık ve yayılmaya karşı çıkmak için, iki Hükümet, Şanghay Bildirisi ve Diplomatik İlişkilerin Kurulmasına İlişkin Ortak Bildiri'de iki tarafın üzerinde anlaştığı ilkeleri yeniden teyit eder. İki taraf teması sürdürecektir ve ortak çıkarları ilgilendiren ikili ve uluslararası konularda uygun istişarelerde bulunacaktır.¹⁷⁷

Kısaca ABD, ister bağımsızlık, ister ÇHC ile birleşme veya başka bir statü olsun, nihai hedef konusunda hiçbir pozisyon almayacak, bunu belirleyecek olan tarafların kendileri olacak ancak sürecin barışçıl olması; ekonomik, siyasi veya askeri herhangi bir zorlama içermemesi ve Tayvan

¹⁷⁷ "Joint Communique between the People's Republic of China and the United States of America (China-US August 17 Communique)", China.org.cn, August 17, 1982, <http://www.china.org.cn/english/china-us/26244.htm> (Erişim Tarihi:15.01.2023); "President Reagan's Six Assurances to Taiwan", Congressional Research Service, October 8, 2020, <https://sgp.fas.org/crs/row/IF11665.pdf> (Erişim Tarihi:15.01.2023)

Boğazı'nın her iki yakasındaki tarafların rızasının alması konusunda ABD takipçi olacaktı. ABD ve ÇHC yetkililerinin, Bildiri'yi açıklarken kasıtlı olarak Bildiri'nin farklı yönlerini vurguladıklarını ve farklı yorumlarını sunduklarını görüyoruz. Örneğin ABD'li yetkililer, Tayvan'a silah satışının azaltılması ile ÇHC'nin Tayvan'a yönelik barışçıl politikası arasındaki ilişkiye odaklanırken, ÇHC yetkilileri bunun yerine ABD'nin ÇHC egemenliğine saygı gösterme ve Tayvan'a silah satışlarını kademeli olarak azaltma taahhütlerine odaklanmayı seçmiştir. Reagan'a göre, Bildiri, ABD'nin Tayvan'a silah satışlarını ancak ÇHC ile Tayvan arasındaki askeri güç dengesi sabit kaldığı sürece kısıtlayacağı anlamına geliyordu. ÇHC'nin askeri yetenekleri gelişirse, ABD Tayvan kuvvetlerine karşılık gelen yardımı sağlayacaktı. Bildiri, zayıflıklarına rağmen, ABD ve ÇHC'nin Tayvan'a silah satışı gibi bölücü ve kısıtlayıcı meselenin ötesine geçmesine ve diğer ikili meseleleri ele almasına izin vermiştir. 17 Ağustos Bildirisine rağmen, genel olarak Tayvan sorunu ve özel olarak Reagan yönetimi tarafından ele alınış şekli, ABD-Çin ilişkilerinde bir gerilim kaynağı olmaya devam etmiştir diyebiliriz.¹⁷⁸

Bildiriyi imzalamayı kabul etmesine rağmen Başkan Reagan, bunun Tayvan üzerindeki olası etkisinden rahatsızdı ve ÇHC'nin barışçıl bir çözüme bağlı kalma vaatlerine çok az güveniyordu. Bu nedenle Reagan, 17 Ağustos Bildirisi'nin devam etmesine izin verirken, UGK dosyalarına şu şekilde gizli bir muhtıra yerleştirdi: “ABD'nin Tayvan'a silah satışını azaltma isteği, kesinlikle ÇHC'nin Tayvan-ÇHC farklılıklarının barışçıl çözümüne olan samimiyetine bağlıdır. Bu iki konu arasındaki bağlantının ABD dış politikasının kalıcı bir zorunluluğu olduğu açıkça anlaşılmalıdır. Ayrıca, Tayvan'a sağlanan silahların nicelik ve niteliğinin tamamen ÇHC'nin oluşturduğu tehdide bağlı olması elzemdir. Hem nicel hem de niteliksel olarak, Tayvan'ın ÇHC'ye göre savunma kapasitesi korunacaktır”. Başkan Reagan'ın attığı tek adım bu değildi. ABD'nin müzakerelere sürekli karşı çıkan Tayvan'a, Tayvan'ı terk etmeyeceği konusunda güvence verilmesi gerektiğine karar verdi. Dönemin Dışişleri Bakanı Lawrence Eagleburger, 10 Temmuz 1982 tarihli bir telgrafta, Tayvan'daki Amerikan Enstitüsü Direktörü James R.

¹⁷⁸ “The August 17, 1982 U.S.-China Communiqué on Arms Sales to Taiwan”, a.g.e; Wang, The United States and China Since World War II A Brief History, a.g.e, s.120; Harvey Feldman, “President Reagan's Six Assurances to Taiwan and Their Meaning Today”, The Heritage Foundation, October 2, 2007, <https://www.heritage.org/asia/report/president-reagans-six-assurances-taiwan-and-their-meaning-today> (Erişim Tarihi:17.01.2023); Nguyen, a.g.e, s.32-33

Lilley'e, Tayvan'daki resmi olmayan ABD temsilciliğine Tayvan Devlet Başkanı Chiang Ching-kuo ile bir görüşme yapması talimatını verdi. Bu görüşmelerde Tayvan'a "ABD'nin Ada'yı ve Hükümetini desteklemeye devam edeceğine" dair özel güvenceler verildi. Lilley'in, Chiang Ching-kuo'ya, 14 Temmuz 1982'de Başkan Ronald Reagan adına sözlü olarak verdiği altı güvence şunları içeriyordu: Adaya silah satışının durdurulması için bir tarih belirlememek; TİY'ni değiştirmemek; Tayvan için silahlara karar vermeden önce Pekin ile pazarlık yapmamak; Pekin ve Taipei arasında arabulucu olmamak; Tayvan'ın egemenliğine ilişkin görüşünü değiştirmemek ve Pekin'in Tayvan üzerindeki egemenliğini resmen tanımamak. Ancak ABD yönetimleri güvencelerin tam metnini gizli tutmuş ve bu durum içerikleri hakkında kalıcı belirsizlikler yaratmıştır. Bu garantiler, 17 Ağustos Bildirisi'nin yayınlanmasından bir gün önceye kadar iki kez daha Tayvan yönetimine sözlü olarak yinelenmiştir. Tayvan daha sonra "Altı Güvence"yi halka açıklamak için ABD'den izin istemiş ve zamanın Dışişleri Bakanı George Schultz, Lilley'e Tayvan'ın açıklamasını ancak Başkan Reagan ile hiçbir bağlantı olmaması şartıyla kabul edilebileceğini bildirmiştir. 17 Ağustos Bildirisi, ABD'nin verdiği bu altı maddeye aykırı olmasa da Tayvan tarafından yine de kınanmış ve Tayvan Dışişleri Bakanlığı, ABD hükümetini "Çinli komünistlerin asılsız barışçıl niyetini samimi ve anlamlı olarak algılamakla" suçlayan bir bildiri yayınlamıştır. 17 Ağustos Bildirisi'nin TİY'nin lafzına ve ruhuna aykırı olduğu ve bundan dolayı derin üzüntü duydukları ifade edilmiştir. Reagan'ın TİY ile birlikte Çan Ching-kuo'ya gönderdiği üç mesaj birlikte ele alındığında, ABD'nin Tayvan'a yönelik politikasının temelini oluşturan bu politika, biri önemli diğeri kısmi bir istisna dışında bugüne kadar devam etmiştir. Kısmi istisna, ABD'nin Tayvan'a hangi silahların satılacağına, Pekin'in sonunda tolere edeceği temelinde karar verme eğilimidir. Daha önemli istisna ise, egemenlik sorunudur. ABD'de ne zaman Tayvan'la diplomatik ilişkilerin yeniden başlatılması çağrısı yapılırsa "Altı Güvence"nin "ABD, ÇHC'nin Tayvan üzerindeki egemenliğini resmen tanımaz" güvencesine atıfta bulunmaktadır. Oysa gizliliği kaldırılan 10 Temmuz 1982 tarihli telgraf, Başkan Reagan'ın Altı Güvencesinin asla böyle bir güvence içermediğini gösteriyor. Bunun yerine Reagan, Tayvan'a ABD'nin "Tayvan üzerinde egemenlik konusunda herhangi bir pozisyon almayı kabul etmediği" konusunda güvence vermiştir. Pozisyon almamak uzun süredir devam eden bir ABD

politikasıdır. Bu duruş, Tayvan'ın bir parçası olduğunda ısrar eden ÇHC'yi kızdırırken aynı zamanda kendisini resmi olarak Çin Cumhuriyeti olarak adlandıran ve sınırlarının nerede olduğunu belirtmeden kendisini egemen, bağımsız bir ülke olarak tanımlayan Tayvan'ı da rahatsız ediyordu.¹⁷⁹

3.8.2. Reagan'ın ÇHC Ziyareti Öncesi Gelişmeler

Reagan'ın Nisan 1984'teki ÇHC ziyareti öncesi iki ülke Tayvan dışında da bazı sorunlarla karşı karşıya kalmış ve bu sorunlar ilişkileri olumsuz etkilemiştir. 1983'ün ortalarından itibaren ise, sorunları çözmeye yönelik politikalarla ikili ilişkiler tekrar ivme kazanmaya başlayacaktır. Bunun nedenlerinden biri de yaklaşan ABD başkanlık seçimleriydi ve bu dönemde ÇHC'ne bir dizi üst düzey ziyaretler yapıldı. Bu ziyaretlerden biri de Reagan'ın ÇHC ziyareti olacaktır.

Ziyaret öncesi ikili ilişkileri zora sokan sorunlardan biri, ekonomik iş birliği konusunda yaşanan hayal kırıklıkları, ciddi sürtüşme ve anlaşmazlıklardır. Haig ile yaptığı konuşmalarda Deng, ABD'nin Carter yıllarında verdiği 2 milyar dolarlık EXIM Bankası kredilerini uzatma ve teknoloji transferi politikasını liberalleştirme sözlerini yerine getirmemesi ile nüfus sayımı verilerini toplamak için gerekli olduğunu iddia ettiği bilgisayarların satışını onaylamaması konusunda şikâyetlerde bulunmuştur. Ayrıca ABD ile olan ticaret açığı 1980'de 2,8 milyar dolara çıkmıştı ki, bu, ÇHC'nin "Dört Modernleşme" kampanyasını yavaşlatmaktaydı. Deng, bu programı uygularken büyük ölçüde ABD'ye güveniyordu ve ÇHC'nin ekonomik modernizasyonunda ABD iş birliğini, "ABD niyetlerinin ve ABD-ÇHC dostluğunun bir turnusol kâğıdı" olarak görüyordu. Haig, Deng'e yeni yönetimin 2 milyar dolar değerinde krediler ve teknoloji de dahil olmak üzere eski vaatlerini yerine getirmeye istekli olduğu konusunda güvence verdi.¹⁸⁰

İki ülke arasında ciddi bir sürtüşme yaratan ekonomik sorunlardan biri de tekstil ürünleri ihracatı konusundaydı. Tekstil ihracatı, ÇHC'nin önemli ölçüde artan petrol talebi koşulları göz önüne alındığında, bu ülke için önemli bir ihracat geliri kaynağı ve modern teknoloji ithalatını artırmanın bir yolunu oluşturmaktaydı. 1982'nin sonlarında güney eyaletlerinin tekstil lobisinin ve

¹⁷⁹"40 Years of U.S.-China Diplomatic Relations (January 1979, 1 - January 1, 2019)", a.g.e; "President Reagan's Six Assurances to Taiwan and Their Meaning Today", a.g.e; "President Reagan's Six Assurances to Taiwan", a.g.e; Blackwill ve Zelikow, a.g.e, s.16-17

¹⁸⁰ Kim ve Hammersmith, a.g.e, s.77-81

onların ABD Kongresi'ndeki temsilcilerinin uyguladığı baskıya dayanamayan ABD yönetimi, ÇHC'nin ABD pazarına yaptığı ihracatı tek taraflı olarak katı bir şekilde sınırlandırma kararı almış ve bu durum, görüşmelerin askıya alınmasına neden olmuştu. ÇHC'nin buna tepkisi, ABD'den tarımsal ürün alımlarını keskin bir şekilde azaltmak olmuş, bu da ABD ile ÇHC arasındaki 1982'nin ilk yarısında 662,7 milyon dolarlık ticaret dengesinin, 1983'ün ilk yarısında 33,1 milyon dolarlık olumsuz bir ticaret dengesine dönüşmesine yol açmıştır. Yaklaşık 550 milyon dolar kaybettiği tahmin edilen ABD'nin tarım ticareti olumsuz etkilenmiş ve 1983'ün başlarında ÇHC'nin ABD'den buğday satın alma sözleşmelerini tamamen durdurmasıyla daha da kötüleşmiştir. Bu durum, ABD'deki tekstil ve tarım lobileri arasındaki mücadelenin yoğunlaşmasına katkıda bulunmuştur. Sonunda, tarım lobisi tekstil lobisini yenmiş ve sorun ÇHC'nin ABD'ye tekstil ihracatı konusunda bir uzlaşma anlaşmasıyla sonuçlanmıştır. Anlaşma, Pekin'e rakibi Asyalı ihracatçıları Hong Kong, Güney Kore ve Tayvan'a tahsis edilen yüzdeden önemli ölçüde daha yüksek olan %3,5'lik bir yıllık ithalat kota büyüme oranı vermiştir. Ticaret Bakanı Malcolm Baldrige'in Mayıs 1983'te ÇHC'nin NATO ülkeleri ve Japonya'yı kapsayan ABD ticaret ortakları kategorisine¹⁸¹ alınacağını duyurmasından itibaren, ÇHC daha liberal bir ihracat politikası izlemeye başlamıştır. Bu gelişmeler, ABD-ÇHC ticareti üzerinde olumlu etki yaratmış ve 1984'teki toplam ticaret 6 milyar doları aşarak 1983'tekinin yaklaşık %30'unu aşmıştır. Bu yakınlaşma Atlantic Richfield Company, Exxon Corporation ve Occidental Oil Company'nin ÇHC'nin potansiyel olarak açık deniz rezervlerinde sondaj hakları kazanmasına yardımcı olurken, Fluor Corporation ve Occidental de kömür madenciliği projelerinde yer almıştır. ABD, Denizaşırı Çin sermayesi için birincil kanallar olan Hong Kong ve Makao'dan sonra ÇHC'deki en büyük yatırımcı olmuştur. Bu olumlu gelişmelerin temelini Eylül 1982'de 12. Parti Kongresinin, ÇHC'nin dış politikasının "bağımsızlığını ve kendi kendine yeterliliğini" vurgulayan kararı ve belirli bir aradan sonra "süper güçlere karşı mücadele" çağrısında bulabiliriz söylemleri oluşturmuştur. Bunu pek çok yorumcu Çinlilerin kendilerini büyük

¹⁸¹ "1980 yılında, Çin'e yapılan bu tür ihracat, Y kategorisinden (Varşova Antlaşması ülkeleri) P kategorisine (ABD ile yeni ticaret ortakları) yeniden atanmıştı. Mayıs 1983'te Reagan yönetimi döneminde (1981-89) kategori V'e (Amerikan müttefikleri) atandı ve böylece ek ihracata izin verildi". Wang, "U.S.-China Trade, 1971-2012", a.g.e

kapitalist güçlerden ayırma, hem SB'ye hem de ABD'ye "eşit uzaklıkta" olduklarını gösterme arzusu olarak yorumlamıştır. Çinliler, ÇHC'nin ABD'ye yakınlığından ziyade bağımsızlığını vurgulamanın daha kârlı olduğuna karar vermişlerdir. Bu karar, ABD'nin Sovyet yayılmacılığına ilişkin endişelerinin doruğunda Pekin-Washington ilişkilerini geliştirmeyi tekrar gündeme getirmiş ve bu ÇHC tarafından olumlu karşılanmıştır. Pekin'in "bağımsız bir dış politika" benimsemesine rağmen, ABD ile stratejik bağlarını sürdürme istekliliği üç ana faktöre bağlayabiliriz: Sovyetlerin birliklerini Afganistan'dan çekmesi, Çin-Sovyet sınırındaki birliklerini azaltması veya Vietnam'ın Kamboçya'yı işgaline yaptığı yardımı sona erdirmesi konusundaki isteksizliğinin bir sonucu olarak Çin-Sovyet müzakerelerindeki çıkmaz; Pekin'in genel olarak Asya'da Sovyet askeri yığınağına ilişkin artan endişesi ve ÇHC'nin ulusal savunma güçlerini modernize etme ihtiyacı. Reagan yönetimi de ÇHC'ni SB'ne oluşturulacak küresel bir koalisyonun önemli bir katılımcısı olarak düşündüğünden, Pekin liderliğinin gündemini oluşturan ÇHC'nin ekonomik modernizasyon çabalarını destekleyerek, ÇHC'ni uzun vadede güçlendirmeyi, sınırlı bir Çin-Sovyet yakınlaşma şansını azaltmayı ve Pekin'i Batı'ya açılımına kilitlemeyi hedeflemiştir.¹⁸²

Yönetimin görüşüne göre, ABD-ÇHC ikili ilişkileri doğası gereği ABD-SB bağlarının iniş çıkışlarından daha bağımsız stratejik bir bileşen içermekteydi. Bu doğrultuda, Savunma Bakanı Caspar Weinberger'in Eylül 1983'te Pekin'e yaptığı gezi, iki güç arasında güven tesis edilmesi için hayati önem taşımıştır. Weinberger'in ziyareti, askeri amaçlarla kullanılabilir teknoloji ve "savunma" silahlarının satışına hazır olduğunun resmi bir ifadesiydi. Aslında ÇHC'ne teknoloji sağlamak, Reagan yönetimi tarafından başlatılan bir politika değildi. Meseleye "stratejik üçgen" bağlamında bakılan Nixon ve Ford yıllarında ÇHC'nin Komünist bir ülke statüsü ve resmi diplomatik ilişkilerin olmaması nedeniyle teknoloji transferi konusu bürokrasi üzerinden hızla ilerlemesini engellemiştir. SB ile ilişkilerin daha da kötüleştiği Carter'ın başkanlığı sırasında Zbigniew Brzezinski ve Savunma Bakanı Harold Brown gibi yetkililer sürekli olarak ÇHC'ne artan bir ileri teknoloji akışını teşvik etseler de bu hesaplı ve temkinli politikanın sınırları vardı. ABD, Ocak

¹⁸² Lukin, a.g.e, s.1152-1154; Robert A. Manning, "Reagan's Chance Hit", Foreign Policy, No. 54, 1984, s.84-85; Kim ve Hammersmith, a.g.e, s.84-86

1980'den sonra vaka bazında Pekin'e "öldürücü olmayan" askeri teçhizat sağlama sözü verirken, Pentagon'un itirazları sıklıkla askeri teçhizatın veya yüksek teknoloji ürünlerinin ÇHC'ne ihraç edilmesini geciktirdi veya engelledi. Dışişleri Bakanı George Shultz Şubat 1983'te Pekin'i ziyaret ettiğinde, Çinliler, diğer sorunlar yanında teknoloji transferi konusundaki tanıdık şikayetlerini yinelediler. Bu soruna yönelik ilk adım Ticaret Bakanı Malcolm Baldrige'in, ilk ABD-Çin Ortak Komisyonu toplantısı için Mayıs 1983'te Pekin'e yaptığı ziyaret sırasında atılmış ve Baldrige, ÇHC'de kaldığı süre boyunca ABD'nin teknoloji transferi üzerindeki mevcut kısıtlamaları serbestleştirmek için daha fazla adım atacağını duyurmuştur. Bu adım, Haziran ayında Washington'un, ÇHC'ni "P" Grubundan "V" Grubu kategorisine taşımaya karar vermesiyle atılmış ve yönetimin ABD yüksek teknoloji ihracatının hızını ve kalitesini artırarak, ÇHC'nin ekonomik modernizasyonuna güçlü bir bağlılık göstermesini sağlamıştır. Daha spesifik olarak, Çin artık ABD'den bilgisayar, yarı iletken ve diğer yüksek teknoloji ürünlerini ithal etme hakkına sahipti. ABD'nin teknoloji transferini hızlandırma isteği, Pekin'in Başkan Reagan'a olan güvensizliğini yatıştırmayı da amaçlıyordu. Taraflar, başta lojistik ve tıbbi hizmet uzmanları olmak üzere askeri temsilci değişimine devam etme konusunda anlaştılar. Dışişleri Bakanı Wu Xueqian'ın ABD ziyareti sırasında, 1984'te kültürel alışverişi yeniden başlatma anlaşmasına ek olarak, CIA Direktörü William Casey ile planlanmamış bir toplantı da dahil olmak üzere, dış ve askeri politikadaki kilit figürlerle birkaç toplantı daha yapıldı. Zhao Ziyang'ın ABD ziyareti sırasında, iki ülke arasında endüstriyel-teknolojik ve bilimsel-teknik iş birliği anlaşmaları imzalandı. Nükleer enerji alanında iş birliğine ilişkin görüşmelere devam edilmiş ancak sonuçlanmamış olsa da ABD Dışişleri Bakanı George Shultz, Çin Başbakanıyla görüştüğünde "stratejik bir diyalogun yeniden başlatıldığını ve devam etmekte olduğunu" söyledi. Yakında yapılacak bir ABD-ÇHC nükleer anlaşması, ÇHC'nin Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı'na (IAEA) katılmaya teşvik edecekti.¹⁸³ Reagan'ın 26 Nisan 1984'teki, ÇHC ziyareti bu atmosferde gerçekleşti.

¹⁸³ Kim ve Hammersmith, a.g.e, s.81-83; Lukin, a.g.e, s.1155; "China Smooths The Way For Reagan's Visit", The New York Times, April 22, 1984, <https://www.nytimes.com/1984/04/22/weekinreview/china-smooths-the-way-for-reagan-s-visit.html> (Erişim Tarihi:02.02.2023)

28 Ekim 1983'te Henry Kissinger'ın Hong Kong Ticaret Fuarı Konferansı'ndan önce yaptığı konuşma, Reagan'ın ÇHC ziyareti öncesi ABD'nin yürürlükte olan Asya'ya yönelik politikasının ana hatlarını ve gezinin ipuçlarını ortaya koyuyordu. Buna göre: Reagan'ın ÇHC'ne yaptığı gezi, dikkatlerin Avrupa'dan uzaklaşmaya ve Pasifik'e yönelik genel bir kaymanın parçasıdır; ÇHC'nin güvenliği ve bağımsızlığı ABD'nin hayati çıkarınadır. Dünyadaki güç dengesi, Avrupa'ya bir saldırı olacağı gibi, Çin'e yönelik bir saldırıyla da geri dönülmez bir şekilde altüst olacaktır; Bu güç dengesi, ABD ile Çin arasında stratejik bir ortaklık gerektirmez. İki ülkenin sınırlı hedefler için paralel görüşlere sahip olması ve herhangi bir ittifak içinde olmadan paralel hedefler peşinde koşması oldukça mümkündür; Japonya'nın ABD'nin önemli bir stratejik ortağı olarak gelişimi sınırlandırılmalıdır. Bu politikaya karşı çıkan tek üst düzey yönetim yetkilisi Savunma Bakanı Caspar Weinberger olmuştur; Çin, Çinhindi'nde büyüyen Sovyet gücünü dengelemede en büyük etken olmalıdır.¹⁸⁴

3.8.3. Reagan'ın ÇHC Ziyareti (26 Nisan 1984) ve Sonraki Gelişmeler

Reagan'ın ÇHC gezisi, Başkan Richard Nixon'un 1972'deki ve Başkan Gerald Ford'un 1975'teki tarihi gezilerinden bu yana bir ABD Başkanının ÇHC'ne yaptığı üçüncü geziydi. Reagan'ın Devlet Başkanı Li Xiannian ile diplomatik bir görüşme için yaptığı gezi, yönetiminin iki ülke arasındaki büyüyen ekonomik ilişkisi ışığında, ÇHC ile diplomasiyi geliştirme arzusunu vurgulamaktaydı. Bunun alt amaçları arasında, ÇHC'nin önemli bir rol oynadığı üçüncü dünyada ABD etkisini ve Pasifik bölgesinde istikrarını arttırmak, ÇHC'ni anti-Sovyet ortaklığında tutmak ve yurtdışındaki sicilinin yaygın eleştiriler altında olduğu bir zamanda pragmatik bir dünya lideri olarak yüksek medya görünürlüğü sağlamak -ki bu seçim arifesinde iç kamuoyunu da etkilemeyi içeriyordu- isteği de vardı. Altı günlük gezi boyunca iki lider arasındaki diğer tartışma konuları arasında ÇHC'de ticari nükleer enerjinin geliştirilmesi ve ÇHC'nin Tayvan'daki milliyetçilere ABD'nin desteğinin devam etmesinden duyduğu memnuniyetsizlik yer aldı. Reagan'ın Çin'deki konuşmaları ortaklık, kültür, yenilik ve özgürlükle ilgili fikirler açısından

¹⁸⁴ Linda de Hoyos, "Kissinger Wrote The Script For President Reagan's Trip to China", Executive Intelligence Review, Volume.11, Number.19, 1984, s.36-37

zengindi. Reagan, konuşmasında “İlişkilerimiz konusunda her zaman gerçekçi olmalı, iki toplumumuz arasındaki ideoloji ve kurumlardaki temel farklılıkları açıkça kabul etmeliyiz. Evet, bu farklılıkları kabul edelim. Onları asla küçümsemeyelim. Ama onlar tarafından tahakküm altına alınmayalım. Çin’e bizi neyin böldüğü konusunda tutunmak için değil, bizi neyin bağladığı üzerine inşa etmek için geldim. Kapalı kapılar ardında duran bir geçmiş üzerinde durmak için değil, Amerikalıların ve Çinlilerin geleceğe bakmalarını teşvik etmek için geldim, çünkü birlikte yarını daha iyi bir gün haline getirebiliriz ve getireceğiz. ABD ve Çin’in tarihi bir fırsatı var. Ekonomik ve bilimsel iş birliğimizi genişletebilir, halklarımız arasındaki bağları güçlendirebilir, barış ve daha iyi bir yaşam için önemli bir adım atabiliriz” diyerek, Çinli ev sahiplerine iki ülke arasında çözülmemiş sorunların varlığını kabul ederek, ikili iş birliği fırsatlarını vurgulamayı seçti.¹⁸⁵ Nitekim Başkanın ziyareti sırasında nükleer enerji iş birliğine ilişkin anlaşma¹⁸⁶ ile çifte vergilendirmeyi yasaklayan bir vergi anlaşmasının imzalanması da bunun ispatıydı. Ayrıca Başkan, Amerikan teknolojisine, ticaretine, eğitimine ve özel yatırıma daha fazla erişim için Çin’in isteklerini yerine getireceği sözünü verdi. Teknoloji transferi konusunda, Washington’un ABD silahlarını Pekin’e satmaya istekli olduğunu yineledi ve Sovyet yayılmasını kontrol altına alma konusundaki ortak çıkarlarının altını çizdi. Bu ziyarette ayrıca iki hükümet tarafından 31 Ocak 1979’da imzalanan Kültür Anlaşması uyarınca, 1984 ve 1985 dönemleri için iki ülke arasında kültürel değişim programı üzerinde anlaşıldı. Reagan’ın 1 Mayıs’ta ayrılmasından saatler sonra, resmi Çin Haber Ajansı, Tayvan’ın “büyük bir engel olmaya devam etmesine” rağmen, ziyaretin iki ülke arasındaki ilişkilerde “ileriye doğru atılmış önemli bir adım” olduğunu söylüyordu. Genel

¹⁸⁵ “President Reagan’s Remarks To Chinese Community Leaders In Beijing, China, 1984”, USC US-China Institute, April 27, 1984, <https://china.usc.edu/president-reagans-remarks-chinese-community-leaders-beijing-china-1984> (Erişim Tarihi:02.02.2023); Andrew Glass, “President Reagan visits China: April 26, 1984”, Politico, 2019, <https://www.politico.com/story/2019/04/26/ronald-reagan-china-1984-1288612> (Erişim Tarihi:02.02.2023); Nicholas G. Hahn, “Reagan-Sino Legacy: Relations of the United States and China in the 1980s”, Journal of WICS, Vol.2, No.2, 2007, s.100

¹⁸⁶ “Reagan yönetimi, barışçıl nükleer iş birliğine ilişkin bir anlaşmanın ABD’nin ekonomik olduğu kadar siyasi çıkarlarını da ilerletebileceğini gördü ve Çin’e böyle bir anlaşma teklif ederken başlangıçta iki hedef aradı: Çin’in nükleer pazarından bir pay almak ve ABD’nin nükleer silahların yayılmasını önleme çıkarlarını ilerletmek”. Qingshan Tan, “U.S.-China Nuclear Cooperation Agreement: China’s Nonproliferation Policy”, Asian Survey , Vol. 29, No. 9, 1989, s.873

anlamda bakıldığında ise, ABD ve Çin'in üzerinde anlaşabileceği neredeyse tek noktanın, SB'nin birliklerini Afganistan'dan çekmesi ve Vietnam'ın Kampoçya'daki işgaline son vermesi gerektiği olduğu söylenebilir.¹⁸⁷

Reagan'ın ÇHC Ziyareti¹⁸⁸

Başkan Reagan'ın Nisan 1984'te Çin'e yaptığı ziyareti diğer karşılıklı ziyaretler izlemiş ve ikili ilişkilerde askeri bağlar giderek güçlenmiştir. Çin Savunma Bakanı Zhang'ın Washington'a yaptığı ziyaret sırasında ABD'nin ÇHC'ne tanksavar (TOW) ve karadan havaya uçaksavar füzeleri (Hawk) sağlamayı “prensip olarak” kabul ettiğine dair göstergeler vardır. Gezinin ardından ABD hükümeti, ÇHC'ni ABD hükümetinin askeri satışları ve kredileri için uygun hale getirerek, ÇHC ile uzun vadeli askeri iş birliğine yönelik ilk önemli adımları attı. Böylece ÇHC, Yugoslavya'dan sonra bu tür

¹⁸⁷ “ President Reagan visits China 1984”, History, <https://www.history.com/this-day-in-history/reagan-visits-china> (Erişim Tarihi:11.02.2023); Kim ve Hammersmith, a.g.e, s.85; “Text Of The United States-China Accord For Cultural Exchange, 1984”, USC US-China Institute, April 30, 1984, <https://china.usc.edu/text-united-states-china-accord-cultural-exchange-1984> (Erişim Tarihi:11.2.2023); Charlotte Saikowski , “Reagan's China trip signals growing involvement in Asia”, The Christian Science Monitor, April 18, 1984, <https://www.csmonitor.com/1984/0418/041820.html> (Erişim Tarihi:11.02.2023) ; Glass, “President Reagan visits China: April 26, 1984”, a.g.e; John Ota, “Aims of Reagan's China visit thwarted”, Encyclopedia of Anti-Revisionism On-Line, <https://marxists.architexturez.net/history/erol/ncm-7/lrs-china-reagan.htm> (Erişim Tarihi:12.02.2023)

¹⁸⁸ Beatrice Camp, “Reagan in China: Don't Say Anything about the Turkeys”, American Diplomacy, February, 2023, <https://americandiplomacy.web.unc.edu/2023/02/reagan-in-china-dont-say-anything-about-the-turkeys/> (Erişim Tarihi: 23.03.2023)

yabancı askeri satıŐlara hak kazanan ikinci Komünist 'lke oluyordu. Bu uygunluk, ÇHC'ni ABD silah pazarının gerçek bir müşteri haline getirdi. Amerikalı yetkililer ayrıca ÇHC'ne gelişmiş aviyonikler (Havacılıkta uçaklar, yapay uydular ve uzay araçlarının elektronik sistemleri için kullanılan terimdir) ve ABD üslerindeki pilotları için uzman eğitimi sözü verdi. Reagan yönetimi, Yurtdışı Askeri Satışlar (Foreign Military Sales-FMS) hamlesini Tayvan'a on iki C-130H askeri nakliye uçağını 325 milyon dolara satma anlaşmasıyla birleştirerek, Cumhuriyetçi parti ve Kongre'deki Tayvan yanlısı unsurların olası eleştirilerini azaltmaya çalıştı. Ekim 1984'te, üst düzey bir ABD askeri eğitim heyeti ÇHC'ne giderek, Pekin, Şangay ve diğer dört şehirdeki askeri tesisleri ziyaret etti. Ertesi ay savunma bakanı yardımcısı Lawrence J. Korb başkanlığındaki benzer bir heyet ÇHC'ne geldi. Ayrıca Çin hükümeti, 1949'dan beri ilk kez ABD Donanması gemilerinin Çin kıyılarındaki limanlara yanaşmasına izin vermeyi prensipte kabul etti. Çinli ve Amerikalı yetkililer arasında stratejik ve askeri konularda "kapsamlı görüş alışverişi" ve Weinberger'in Eylül 1983'te Pekin'e yaptığı ziyaretten bu yana en az dört Çin askeri delegasyonunun Washington'a gönderilmesinin yanı sıra, iki 'lke Asya'daki bölgesel güvenlik için önemli etkileri olacak stratejik bağları ilerletme konusunda önemli adımlar attı. Ocak 1985'teki olaylar, askeri alanda Çin-Amerikan iş birliğini daha da doğruladı. Çinli donanma yetkililerinin ABD'deki çeşitli askeri bölgelere yaptığı altı haftalık ziyaretin ardından, Amerikan hükümeti sonarlar, torpidolar, gaz türbini motorları ve gelişmiş füzesavar gemi silahları satmayı kabul etti. General John W. Vessey Jr.'ın ÇHC'ne yaptığı yedi günlük ziyaret, 1949'dan bu yana üst düzey bir Amerikan subayının bu tür ilk ziyaretiydi. Ocak ayındaki uzun ziyaretinin ardından Vessey, Çinli yetkililerle askeri strateji, taktikler ve silahlar üzerine uzun toplantılar yaptı. Ayrıca, Çin Donanması başkomutanı General Liu Hua-qing, Kasım 1985'te ABD'yi ziyaret etti. 1985 yazında, Çin Devlet Başkanı Li Xianian'ın ABD'ye yaptığı ziyaret sırasında, ÇHC'nin nükleer enerji programı için ABD yardımına yasal bir çerçeve sağlayan Çin-Amerikan nükleer anlaşmasının imzalanmasıyla ikili iş birliği için daha ileri adımlar atıldı. İlk olarak 1984'te Reagan'ın Pekin gezisi sırasında parafe edilen anlaşma, kongre eleştirileri nedeniyle gözden kaçırılmıştı, ancak bu sorunlar Li Xiannian'nın Temmuz 1985'teki ABD ziyareti (Li Xiannian'ın bu ziyareti ÇHC Devlet Başkanının ABD'yi ilk ziyareti olması nedeniyle de önem arz etmekteydi)

sonrasında çözüldü. Nükleere ek olarak, kültürel ve eğitimsel alışverişi genişleten diğer anlaşmalar ve ABD sularında balık avlayan Çin gemilerini yöneten kurallar da 23 Temmuz 1985'te imzalandı. Çin-Amerikan iş birliğindeki önemli ilerlemeye rağmen, Tayvan hala Çin-Amerikan ilişkilerinde bir rahatsızlık kaynağı olmaya devam ediyordu. ÇHC'nin bu konudaki memnuniyetsizliği, Başkan Yardımcısı George Bush'un Ekim 1985'te ÇHC'ne yaptığı altı günlük ziyarette vurgulandı. Bununla birlikte, Deng Xiaoping'in Tayvan meselesine daha uzlaşmacı yaklaşımının ışığında, Bush, ABD ve ÇHC'nin bununla başa çıkabileceğine güvenerek Pekin'den ayrıldı. 1986'nın başlarında, Reagan yönetimi ayrıca SB tehdidinde ortaklaşa karşı koymak için ÇHC hava kuvvetlerinin modernizasyonuna yardım etmeye karar verdi. Bu amaçla ÇHC'nin J-8II/F-8 avcı uçaklarını sofistike navigasyon, radar ve diğer elektroniklerle modernize etmek için "Barış İncisi" programını açıkladı. 8 Nisan 1986'da Kongre'ye, 50 yeni Çin F-8 uçağı için uçağı her türlü hava koşulunda yetenek kazandıracak olan 550 milyon dolarlık gelişmiş aviyonik satışı hakkında bilgi verdi. Modernizasyon paketinde Westinghouse AN/APG-66(V) radarı, 1553B MIL-STD veri yolu, yangın kontrol bilgisayarı, head-up display (HUD) kokpit çok fonksiyonlu ekranlar (MFD), navigasyon sistemi ve fırlatma koltuğu bulunuyordu. Pentagon, Barış İncisi'nin "Asya'da ve dünyada siyasi istikrar ve ekonomik ilerleme için önemli bir güç olan dost bir ülkenin güvenliğini artıracakını" söylüyordu. Eylül 1986'da ABD ile ÇHC arasında nükleer silah taşıma kapasitesine sahip gemilerin liman ziyaretleri konusunda bir anlaşmaya varıldı. Reagan yönetimi ayrıca 17 Ağustos 1982 Tebliği'nin sona ermesinden sonra, Tayvan'a yapılan Yabancı Askeri Satışları, 1983'te 780 milyondan 1987 mali yılında 720 milyona kademe olarak yaklaşık 20 milyon dolar azalttı.¹⁸⁹ 1986'da Reagan yönetimi, ÇHC'nin genetik mühendisliği, otomasyon, biyoteknoloji, lazerler, uzay teknolojisi, insanlı uzay uçuşu, akıllı robotik ve süper bilgisayarlarda araştırma çabaları oluşturmasına yardımcı oldu. O yıl ABD, Pekin'i Asya Kalkınma Bankası'na sokmak için Japonya ve diğerleriyle birlikte çalıştı ve daha sonra ÇHC'ye ulaşım, enerji, su, tarım, finans ve diğer projeler için 40 milyar dolarlık kredi verdi.¹⁹⁰ Ancak Reagan'ın ÇHC'ni bir müttefik yerine çoğunlukla ABD

¹⁸⁹ Chang, "United States-China Normalization", a.g.e, s.180-181

¹⁹⁰ "U.S.-China Bilateral Relations: The Lessons of History", a.g.e; "40 Years of U.S.-China Diplomatic Relations (January 1979, 1 - January 1, 2019)", a.g.e.

çıkarlarına hizmet eden bir ülke olarak gördüğü ve bu nedenle de ÇHC'ni kendi tarafına çekmek için birçok girişimine rağmen, noktayı tamamen kaçırmış ve ÇHC'ni hiç olmadığı kadar uzağa itmiş olabileceği yönünde yorumlar da vardır.¹⁹¹

¹⁹¹ Wagener, a.g.e, s.30

II.BÖLÜM

ABD'İN ÇİN İLE OLAN İLİŞKİLERİ

(1989-2017)

1. Soğuk Savaş Sonu ve Sonraki İlişkiler

1986'da SB lideri Mikhail Gorbacov'un başlattığı Glasnost (Açıklık) ve Perestroyka'ya (Yeniden Yapılanma) yönelik reform faaliyetleri Sovyet topraklarından önce, Sovyet etkisindeki coğrafyalarda etkili oldu. 1989 sonlarında Berlin Duvarı'nın yıkılması, sembolik olarak Soğuk Savaş'ın (SB ile ABD, Rusya ile Batı arasındaki ideolojik ve jeopolitik bir mücadele) sonunun başlangıcı oldu. Almanya'nın yeniden birleşmesine ve Doğu Avrupa'daki Sovyet imparatorluğunun sona ermesine zemin hazırlayan bu büyük olaydan sonra da Gorbacov'un hiç hesap etmediği şekilde SB 1991'de ortadan kalktı. SB'ni oluşturan on beş devlet bağımsızlığını kazanırken, Ruslar da Rusya Federasyonu Devleti adı altında ilişkilerini sürdürdüler.¹⁹²

SB'nin dağılmasının ortak bir tehdit korkusunu azaltması, ABD'nin ortak bir amaca verdiği desteği zayıflatarak, ABD ile Çin arasında potansiyel bir çatışma fikri yeniden ortaya çıkmasına neden oldu. Birinci sebep, 1989'da Orta ve Doğu Avrupa'daki devrimlerle başlayan ve iki yıl sonra SB'nin dağılmasıyla doruğa ulaşan Avrupa'da komünizmin çöküşüydü. İkincisi, Washington'un, 1989'un sonlarından itibaren Çin'in silah ve yüksek teknoloji ithalatına ağır yaptırımlar uygulamaya başlamasıydı. Bundan sonra ilişkiler, SS döneminin yarattığı zorunluluklardan bağımsız gelişecektir.¹⁹³

1.1. George H.W. Bush Dönemi İlişkiler (20 Ocak 1989-20 Ocak 1993)

1988 Başkanlık seçimlerinin galibi olan George H.W. Bush, ÇHC'ne yabancı bir Başkan değildi. Bush, Başkan Ford döneminde Ekim 1974'te ÇHC ABD İrtibat Bürosu Başkanı olarak atanmış ve bu görevi 1975'in sonunda Merkezi İstihbarat Başkanlığına (Director of Central Intelligence-DCI) aday

¹⁹² SS'in sonuna yönelik ayrıntılı bilgi için bkz: Michael J. Hogan (ed.) The End of the Cold War: Its Meaning and Implications, Cambridge University Press, 1992

¹⁹³ Arezina, a.g.e, s.293

gösterilinceye kadar yürütmüştü. Görevi süresince Çin Devlet Başkanı Mao Zedong başta olmak üzere üst düzey bürokratlarla görüşecek kadar da şanslıydı. Bush, Ford'un o dönemde kendisine Londra'yı veya Paris'i önerdiğini, ancak geleceğin Çin'e ait olduğuna inandığı ve geleceğin bir parçası olmayı umduğu için Pekin'i seçtiğini anlatır. 1981'de Başkan yardımcısı olduğunda da o zamana kadar iki yıldır resmen kurulmuş olan ABD-Çin ilişkilerinde aktif ve kilit bir rol oynamaya devam etmiştir. Mayıs 1982'de ABD'nin Tayvan'a silah satma teklifi nedeniyle iki ülke arasındaki ilişkiler durma noktasına geldiğinde de Çin'i ziyaret ederek Deng Xiaoping ile bir kez daha görüşen ve "17 Ağustos Bildirisi"nin hazırlıklarında önemli bir rol oynayan da Bush olacaktır.¹⁹⁴

1.1.1. George H.W. Bush'un ÇHC Ziyareti

"Normalleşme" genellikle Carter yönetiminde başlatıldığı kabul edilse de Bush, bu terimi ABD'nin ÇHC'ne yönelik politikası için bir slogan olarak alenen kullanan ilk Başkan olmuştur. ÇHC'nin ABD ile normalleştirilmiş ilişkilere ihtiyaç duyduğunu, çünkü ÇHC'nin gelecekteki bir tehdit haline gelebileceğini ve bu temanın onların siyasi sistemlerini değiştirmeye hizmet edeceğini düşünüyordu. Ayrıca ÇHC'nin gelişiminin ABD'nin yararına olduğuna, hem ABD hem de ÇHC'nin ancak birbirleriyle yapıcı bir şekilde çalışarak kendi potansiyellerini ortaya koyabileceğine inanan bir Başkandı. Nitekim Şubat 1989'da Çin'i ziyaret ederek, göreve geldikten sonra bu ülkeyi en hızlı ziyaret eden ve bu iki günlük ziyaret sırasında, ÇHC'nin resmi Televizyonuna bir röportaj vererek, Çin halkına doğrudan bir televizyon ekranından hitap eden ilk ABD Başkanı oldu. Başbakan Zhao Ziyang ve Başkan Bush'un 26 Şubat 1989'daki konuşmaları, her iki tarafın da diplomatik ve ekonomik iş birliklerinde almak istedikleri yönü tasvir ediyordu. Hem Bush hem de Ziyang, ticaret ve yatırım için daha iyi bir ortamın teşvik edilmesi konusunda hemfikirdi. Ancak bu dönem aynı zamanda Çin'deki bazı olumsuz gelişmeler, Bush'la Kongreyi sık sık karşı karşıya getirmişti ki, bu gelişmeler arasında Tiananmen Protestoları özel bir yer almıştır.¹⁹⁵

¹⁹⁴ Bu döneme ait ayrıntılı bilgi için bkz: Ed: Jeffrey A. Engel, *The China Diary of George H. W. Bush: The Making of a Global President*, New Jersey: Princeton University Press, 2008; Diao Daming, "George H. W. Bush, Promoter of China-U.S. Relations", *China Focus*, 2018-12-10, <http://www.cnfocus.com/george-h-w-bush-promoter-of-china-u-s-relations/> (Erişim Tarihi: 06.06.2023)

¹⁹⁵ "The U.S.-China Relations Legacy of President George H. W. Bush", George. H.W Bush Foundation For U.S.-China Relations, <https://bushchinafoundation.org/u-s-china-legacy/>

George H.W. Bush'ın Pekin Ziyareti¹⁹⁶

1.1.2. 1989 Tiananmen Protestoları ve ABD Yönetiminin Tutumu

1980'lerde Mao'nun ölümünden sonra iktidara gelen Deng Xiaoping, ekonomi, eğitim, tarım, sanayi, savunma vb. alanlarda bir dizi reform gerçekleştirmişti. Bu reformlar, kontrollü bir ekonomiden daha piyasa odaklı bir ekonomiye geçiş sağlarken, aynı zamanda ülkede yaşam maliyetinin, işsizliğin ve yolsuzluğun artmasına da neden olmuştu. Bu gelişmeler, reformlar sayesinde daha açık hale gelen Çin toplumunda daha fazla reform arzusuna yol açtı ve 1989 protestosunu ateşledi. Çünkü 1980'lerde Çinliler, artık yeni fikirlerin oldukça kabul gördüğü ve bu çağda yetişen neslin reformlara olan inancının arttığı daha liberal bir toplumda yaşıyordu. Çin'deki yazarlar, sanatçılar, entelektüeller, öğrenciler ve profesörler yeni fikirleri keşfetme, ifade etme, eleştirel düşünme ve yazma fırsatlarını hissediyorlardı. Bu özgür ortamda, entelektüeller yalnızca daha iyi maddi yaşamlar aramakla kalmadılar, aynı zamanda bireyciliğe daha fazla saygı ve daha fazla siyasi hak istediler. Bu nedenle çoğu 1970'lerin başında doğan böylece yeni fikirlerin hızla

(Erişim Tarihi: 06.06.2023); "40 Years of U.S.-China Diplomatic Relations (January 1979, 1 - January 1, 2019)", a.g.e; Daming, a.g.e; Larry Buster Stewart, "Sino-American Relations in the 21st Century: The Political, Social and Economic Realities of China's Rise", Master of Arts, Georgia Southern University, 2008, s.19; "Tiananmen Protests, 1989: State Council", UTMUN, 2020, s.8

<https://static1.squarespace.com/static/533e6b7de4b0d84a3bd7c4be/t/5fabcb12ec781e3dbf363a65/1605094166328/State.pdf> (Erişim Tarihi: 10.06.2023)

¹⁹⁶ Shi Jiangtao, "George H. W. Bush – the foreign policy realist and 'old friend' of China", South China Morning Post, <https://www.scmp.com/news/china/diplomacy/article/2175965/george-h-w-bush-foreign-policy-realist-and-old-friend-china> (Erişim Tarihi:10.06.2023)

gelişmesiyle büyüyen bu nesil, bireycilikten derinden etkilenerek, inancını seçmeyi ve amacının peşinden gitmeyi bir hak olarak gördü. İlk başta öğrenciler ve entelektüeller, Deng'in reformları ve dışa açılma politikaları konusunda hevesli olsalar da daha sonra reformların yalnızca ekonomiye odaklanmasından dolayı, gelecekleri ve hükümetin entelektüellere muamelesi hakkında endişe duymaya başlamışlardı. Bu endişeler, aynı zamanda birçok sosyal sorunu da su yüzüne çıkardı. Bu endişeye, bazı memurların yolsuzluğu, adam kayırması ve enflasyonun neden olduğu sert maddi yaşamdan olumsuz etkilenen Çin işçi sınıfının çoğunluğu da ortak oldu. Bu koşullar altında birçok Çinli, insanların ihtiyaçlarını gerçekten anlayan ve değişiklik yapmak için harekete geçen yetenekli hükümet liderleri talep etmeye başladı. Buna yönelik protestolar 1985'den itibaren Çin'in geneline yayılmaya başlamış ve 1989 olaylarının kıvılcımını oluşturmuştur. 1986'daki öğrenci protestolarını önleyemediği, hatta tutumuyla buna neden olduğu gibi eleştiriler nedeniyle istifa etmek zorunda kalan liberal görüşlü eski Parti Genel Sekreteri Hu Yaobang'ın 15 Nisan 1989'da ölmesi üzerine ilerici öğrenciler, Hu'nun yasını tutmak ve ifade özgürlüğü, özgür basın ve enflasyona ve hükümet yolsuzluğuna son verme istekleriyle Tiananmen Meydanı'nda toplanmışlardı. Protestoların ilk aşamasında protestocular hükümete karşı herhangi bir saldırgan eylemde bulunmamış ve niyetlerini net bir şekilde açıklamış olduklarından, bu aşamada hükümetin de protestoculara sert tutumu olmamıştır. Hatta Hu'nun yerini alan bir başka önde gelen ılımlı yönetici olan Zhao Ziyang, protestoculara karşı uzlaşmacı bir tavır takınmış ve genellikle protestoları öğrencilerin ve işçilerin “vatanseverliğinin” bir işareti olarak savunmuştur.¹⁹⁷ Bu nedenle, meydana gelen protestocuların çoğunluğunun, hükümetin protestoyu iki ay sonra şiddet kullanarak durdurmak için güç kullanacağını öngörmediğini söyleyebiliriz. Mayıs ayı ortasına kadar meydana yaklaşık bir milyon kişiden oluşan öğrencilere, Çin hükümetinden memnun olmayan çok sayıda işçi, memur ve diğerleri katılımıyla protestolar kısa sürede yaygınlaşmış ve Çin'in yirmi dokuz ilinde ve seksen dört şehirde 2.800.000'den fazla öğrencinin katıldığı gösterilere dönüşmüştür. Bu aşamada artık gösteriler, iktidardaki rejim için gerçekten bir tehdit olarak görülmeye başlanmış ve bu, tüm protestocuları

¹⁹⁷ “Zhao, bu görüşleri nedeniyle görevinden azledilmiş ve öğrencileri meydana ziyaret etmesinin ardından da ev hapsinde tutulmuştur”. Armaoğlu, a.g.e, s.906

kışkırtarak protestoyu daha radikal olmaya itmiştir. Meydanda toplanan protestocular, protesto ilkelerini ve haklarını talep etmek için bir İnsan Hakları Bildirgesi de dahil olmak üzere çeşitli belgeler yayınlamışlardır. İnsan Hakları Bildirgesi'nin ikinci ilkesi, “yaşama ve güvenlik hakkı ile zulme karşı çıkma hakkı, insanın vazgeçilmez doğal haklarıdır” derken, on dördüncü ilkesinde de, “Ordu, halkın ve devletin çıkarlarının savunucusudur. Siyasi işlerde tarafsızlığı kesinlikle gözetmeli ve bir bireye veya siyasi partiye tabi olmamalıdır” ibaresi yer alıyordu. Tüm bu beklentilere rağmen, hükümetin protestoculara müdahalesi oldukça sert olmuştur. Bu dönemde genel görüş, yaklaşan Çin-Sovyet zirvesinin beklenen başlangıç tarihine kadar Tiananmen meydanının tüm protestoculardan arındırılmış olması gerektiği idi. Protestocuların çoğunun meydanı boşaltmak istememesi sonrası, Deng Xiaoping tarafından Çin Halk Kurtuluş Ordusu'na (Chinese People's Liberation Army-CPLA) askeri güç kullanarak meydanı boşaltması emri verilmiştir. 3 Haziran 1989 gecesi, tanklar ilerleyerek Tiananmen Meydanı'na giden yolu tıkayan herkesi ve her şeyi yarararak geçmiş ve çok sayıda protestocu silahla vurulmuştur. 4 Haziran 1989'da da meydan kuşatılmıştır. Karışıklık, Çin hükümetinin çıkmazdan galip çıkmasıyla sonuçlanmış olsa da kayıplar ağırdı. Tahminler birkaç yüz ila binlerce ölüm arasında değişiyordu. Protesto liderlerinin çoğu kısa sürede tutuklanmış, hapsedilmiş ve hatta idam edilmişlerdir. Yine de hükümetin resmi anlatısı, askeri baskının ülkenin istikrarını ve refahını tehlikeye atan isyanı önlediği yönünde olmuş ve protestocular “karşı-devrimciler” olarak adlandırılmıştır. Yabancı medya ise olayı insan haklarını ciddi şekilde ihlal eden saldırgan bir “katliam” olarak nitelendiriyordu.¹⁹⁸

¹⁹⁸ Zhifei Xie, “The Tiananmen Square Incident of 1989”, American Research Journal of History and Culture, Volume 5, Issue 1, s.1-4; “Tiananmen Protests, 1989: State Council”, a.g.e, s.5

Tiananmen Meydanı ve Protestolar¹⁹⁹

Tiananmen Meydanı'ndaki protestolar ve hükümetin sert müdahalesi, ABD'nin Çin ile ilişkilerinde 1972'deki yakınlaşmadan bu yana en şiddetli krizi ateşlemiştir. Bu olay, Amerikalıların Çin algısını temelden değiştirmiş, açık ve dışa dönük bir Çin imajının yerini neredeyse bir gecede acımasız bir diktatörlük imajı almıştır. Nisan sonu ve Mayıs başında Pekin'deki gösteri tırmanırken, ÇHC'ne yakın politikalar izleyen Bush yönetimi bile uygun bir Amerikan tepkisi bulmakta zorlanırken, 4 Haziran'daki gelişmeler sonrası insan hakları, iki ülke arasında kritik ve sürekli bir sorun olarak ortaya çıkmış ve yönetim daha cesur adımlar atmaya başlamıştır. Beyaz Saray derhal, başkanın "barışçıl göstericilere karşı güç kullanma kararından derin üzüntü duyduğunu" belirten bir bildiri yayınlamıştır. Pekin'deki gelişmelerle Çin'de siyasi ve ekonomik reformların tersine dönmesinden endişe duyan Amerikalılar, hükümetten Çin'e karşı diplomatik ve ekonomik yaptırımlar uygulamasını talep etmişlerdir. ABD de Çin'i kınayan diğer devletler gibi, üst düzey resmi temasların askıya alınması, askeri iş birliğinin dondurulması, silah ticaretine ambargo ve Dünya Bankası'na yeni taleplerin ertelenmesi gibi yaptırımlara eşlik etmiştir. Hatta 8 Haziran'daki demecinde Bush, "Çin hükümeti, öğrencilerin ve diğer demokrasi taraftarlarının isteklerinin haklılığını tanıyuncaya kadar, ABD'nin Çin ile normal ilişkilere girmeyeceğini" bildirmiştir. İç işlerine müdahaleye kızan Çinli liderler, karşı yaptırımlarla karşılık vermişler ve böylece ikili ilişkiler her alanda zarar görmüştür. Ancak kısa süre sonra Bush, Çin'de gelecekteki reformları teşvik etmenin yolunun ceza ve tecrit yoluyla değil, iş birliği ve katılımdan geçtiğini savunmuş, bunun maliyetinin faydalarından çok daha fazla olduğu sonucuna varmış ve onları

¹⁹⁹ "Tiananmen Square: What happened in the protests of 1989?", BBC, 2021, <https://www.bbc.com/news/world-asia-48445934> (Erişim Tarihi: 10.06.2023)

uluslararası sistemle bütünleştirmeye çalışmıştır. Bu mesajı bizzat Pekin'deki Çinli liderlere iletmesi için de en güvendiği danışmanlarından birisi olan UGD Scowcroft'ı Temmuz 1989'da gizli bir ziyarette bulunmak üzere Pekin'e yollamıştır. Scowcroft'un Deng Xiaoping ile bir araya geldiği bu ziyaret, ABD'nin Tiananmen olayı nedeniyle yaptırımları açıklamasından sonra iki taraf arasındaki ilk üst düzey temas olmuştur.²⁰⁰

İlişkileri istikrara kavuşturmaya kararlı olan Başkan Bush, hem Çin hem de Amerikan çıkarlarını anladığına inansa da Kongre pek de o fikirde değildi. 1990'a gelindiğinde, Kongre ve Bush Yönetimi, Tiananmen sonrası Çin politikasının yönü ve işleyişi konusunda defalarca karşı karşıya gelmiştir. Örneğin, 1989'a kadar bir sorun teşkil etmeyen ABD'nin Çin için uyguladığı "En Çok Gözetilen Ülke" statüsüne ilişkin politikası, bir çekişme konusu olmuştur. Kongre daha sert bir duruşu destekleyerek Çin'in MFN statüsünü insan hakları meseleleriyle ilişkilendirirken, büyük çoğunluklar tarafından desteklenen yasalar, ticari çıkar gruplarının desteğiyle Bush tarafından veto edilmiştir. Yönetim yetkilileri genellikle Kongre'yi Çin meselelerinde "engelleyici" ve "partizan" olmakla suçlarken, Kongre üyeleri de Başkan'ı Kongre inisiyatiflerini görmezden gelmekle ve Pekin'e karşı fazla uzlaşmacı olmakla sık sık eleştirmişlerdir. Tiananmen olayının ardından bir dizi kongre oturumu olmasına rağmen, ÇHC'ye ciddi bir meydan okuma gerçekleşmemiş ve ABD-Çin ilişkileri sonunda normale dönmüştür. Bunda Irak'ın Kuveyt'i işgali sonrası ABD'nin, gerçekleşen Körfez Savaşı'nda Çin'in iş birliğini sağlama amacı da etkili olmuştur diyebiliriz. Nitekim Çin Dışişleri Bakanı Qian Qichen, 27 Kasım 1990'da Basra Körfezi ile ilgili görüşmeler için Washington'u ziyaret etmiştir. Bu ziyaret, 4 Haziran 1989'dan o tarihe en üst düzey yetkilinin ABD ziyaretiydi. Bunun yanında ÇHC'nin, bu krizde veto yetkisini kullanmaması ve Irak'a uygulanan yaptırımlara katılması, Batı ve doğal olarak ABD ile ilişkilere olumlu yansımıştır. 1990'ların sonu ve 1991'in başlarından itibaren iki ülke arasında "insan hakları diyalogları" başlatılmış, Çin bu yönde bazı politikalar uygulamıştır. Geriye dönüp bakıldığında,

²⁰⁰ Xiansheng Zhang, "A Realist Interpretation Of U.S.Relations With China", Master Thesis, University of Central Florida,2010, s.87-88; XueYing Hu, "Legacy of Tiananmen Square Incident in Sino-US Relations (post-2000)", East Asia, Vol.33, 2016, s.215; Xie, a.g.e, s.5; "40 Years of U.S.-China Diplomatic Relations (January 1979, 1 - January 1, 2019)", a.g.e; John W. Dietrich, "Interest Groups and Foreign Policy: Clinton and the China MFN Debates", Presidential Studies Quarterly , Vol. 29, No. 2, 1999, s.285; Armaoğlu, a.g.e, s.907

Bush'un kişisel ilgisi ve çabaları olmasaydı, ABD-Çin ilişkilerinin 1990'ların başında çok daha sorunlu olabileceği görülebilir. Buna rağmen Bush, ABD kamuoyunun Tiananmen katliamına tepkisini tahmin edememiştir. Çin meselesi 1992 seçimlerinde kendisine karşı kullanılan bir silah haline gelmiştir. Seçim arifesinde, yeniden seçilebilmek için, Çin lehine sürdürdüğü politikalarından tavizler verse de (4 Nisan 1991'de Tibet'in sürgündeki ruhani lideri Dalai Lama ile Beyaz Saray'daki özel konutunda bir araya gelmiş; 1992'de Tayvan'a 150 F-16 savaş uçağı satışını onaylamıştır. Bu satış, 1979'dan bu tarihe kadarki Tayvan'a yapılan gelişmiş silahların en büyük satışıydı; koşullar 1993 ortasına kadar güvenli bir şekilde Çin'e dönmelerine izin vermezse, yaklaşık 70.000 Çinli öğrencinin ABD'de kalıcı olarak kalmasına izin veren yasayı imzalamış ve aynı yıl Ekim ayında Hong Kong'un anakara Çin'den ayrı olarak ele alınmasının devamını sağlayan ABD-Hong Kong Politika Yasası'nı kabul etmiştir) böyle bir hareket ona ikinci bir dönem kazandırmaya yetmemiş ve ABD'nin Çin'e yönelik politikasını yeniden şekillendirme görevi yeni Başkana kalmıştır.²⁰¹ Bush, siyasi kariyerine veda etse de ABD ile Çin arasındaki iletişimi farklı düzeylerde ilerletmede yeri doldurulamaz eski bir dost olmaya devam etmiş, hatta ölümü sonrası da Çinli liderler onu "yaşamı boyunca Çin-ABD dostluğuna ve ilişkisine önemli katkılarda bulunan biri" olarak tanımlamışlardır.²⁰²

1.2. William "Bill" J. Clinton Dönemi İlişkiler (20 Ocak 1993-20 Ocak 2001)

SS sonrası seçilen ilk Başkan olan Clinton, seçim kampanya süresince defalarca Bush'un Çin politikasını eleştirmiş ve bunu Bush'un değişen uluslararası ortama uyum sağlamadaki yavaşlığının ve demokrasiyi desteklemek için cesurca hareket etme isteksizliğinin simgesi olarak tasvir

²⁰¹ Hu, a.g.e; Kerry Dumbaugh, "China's Most-Favored-Nation (MFN) Status:Congressional Consideration, 1989-1998", **CRS Report for Congress**, The Library of Congress, 1998, s.4 https://www.everycrsreport.com/files/19980801_98-603_54cb448984441b2cb3355ec0a2634b01074156af.pdf (Erişim Tarihi:10.06.2023) ; "40 Years of U.S.-China Diplomatic Relations (January 1979, 1 - January 1, 2019)", a.g.e ; Stewart, a.g.e; s.20; Zhiqun Zhu, "Power Transition and U.S.-China Relations: Is War Inevitable?", **Journal of International and Area Studies** , Vol. 12, No. 1, 2005, s.14; Arezina, a.g.e, 293-294; Fred Edwards (Review by), "About Face: A History of Americas Curious Relationship with China, from Nixon to Clinton by James Mann", **International Journal** , Autumn, 1999, Vol. 54, No. 4, 1999, s.721

²⁰² Daming, a.g.e; "President Clinton's Visit To China In Context", <https://www.hrw.org/legacy/campaigns/china-98/visit.htm> (Erişim Tarihi: 10.06.2023)

etmiştir. Clinton, “Çin’i tecrit etmek istemiyorum... ama ulusumuzun diktatörleri kollamaktan ve demokrasiye yönelik küresel hareketten ayrı durmaktan daha büyük bir amacı olduğuna inanıyorum” diyerek, aslında Çin’e yönelik politikalarının sinyallerini vermiştir.²⁰³ Nitekim Başkanlık kampanyalarında sıklıkla söz ettiği ve Başkanlığının ilk bölümünün politikalarının merkezinde yer alan “insan hakları ve demokrasi” söylemleri, Çin politikalarına da yön veren bir unsur olmuştur. Bu dönemde, yönetimin kilit pozisyonları tümü aktivist, insan hakları yanlısı konumlarıyla tanınan Warren Christopher, Anthony Lake, Madeleine Albright ve John Shattuck tarafından doldurulurken, Doğu Asya ve Pasifik İşlerinden sorumlu Dışişleri Bakan Yardımcılığının kritik konumuna da Winston Lord getirilmiştir. Bush yönetimi sırasında Çin’in büyükelçisi olan Lord, Bush’un Tiananmen sonrası politikasının ilk destekçilerinden biri olmuş ancak Bush’un gizlice Brent Scowcroft’u Tiananmen’den sadece haftalar sonra Pekin’e gönderdiği ortaya çıkınca başkanla yollarını ayırmıştır. Bush’u sıklıkla eleştiren ve MFN için geniş kapsamlı koşulların sesli bir destekçisi olan Lord’un bu ataması, birçok kişi tarafından başkanın sert bir Çin politikası benimseme niyetinin bir başka göstergesi olarak görülmüştür.²⁰⁴

1.2.1. ABD -ÇHC İlişkilerinde İnsan Hakları, Demokrasi ve Kitle İmha Silahları Meseleleri

Clinton’ın başkanlığının ilk yılında iki ülke ilişkilerinin merkezinde insan hakları, demokrasi ve kitle imha silahları yer almıştır. Clinton Çin ile ilgili olarak, “ABD’nin her şeyden önce Çin ile 18 milyar dolarlık bir ticaret açığı var. Çin’in ekonomik canlanmasına yardımcı olmak için üzerimize düşeni yapmadığımızı söylemek zor. Onlarla çok güçlü ticari ilişkilerimiz var. Ama bence yaşadığımız dünyada kitle imha silahlarının yayılmasını sınırlamaya çalışmak, insan hakları için ayağa kalkmaya çalışmak ve onlarla angaje olmaya çalışmak bizim sorumluluğumuzdur. Sadece ticarete dayalı bir ilişkimiz olamaz” diyerek de bunu ispatlıyordu.²⁰⁵

²⁰³ Dietrich, a.g.e, s.286

²⁰⁴ A.g.e.

²⁰⁵ “The President’s News Conference With Prime Minister Paul Keating of Australia”, September 14, 1993, s.1493 <https://www.govinfo.gov/content/pkg/PPP-1993-book2/pdf/PPP-1993-book2.pdf> (Erişim Tarihi: 14.06.2023)

Bu söylemi eyleme geçirerek, “Mayıs 1993’te MFN’yi yenilese de Haziran 1994’te Çin’in MFN alabilmesi için insan hakları konusunda bir dizi ilerleme kaydetmesi gerektiğini öngören bir Başkanlık emri çıkarmıştır. Yalnızca iki koşul bağlayıcı ve mutlaklı: Jackson-Vanik değişikliği kapsamında göç özgürlüğünün teşvik edilmesi ve Ağustos 1992 tarihli hapisane işgücü ihracatına ilişkin anlaşmaya²⁰⁶ uyulması. Ek olarak, mahkûmlara insani muamele, Tibet’in kültürel ve dini mirasının korunması konularında “genel, önemli ilerleme” kaydedilmesi, tutukluların serbest bırakılması ve Çin’de engelsiz televizyon ve radyo yayınlarına izin verilmesi gibi şartlar konuldu. Ağustos 1993’te Çin’in M-11 balistik füze teknolojisini Pakistan’a satmasına yanıt olarak, uydu ve ilgili ekipman ihracatını yasaklayarak, yönetimin insan hakları politikasını karmaşık hale getirdi. ABD, aslında öyle olmadığı halde İran’a kimyasal silah taşıdığından şüphelenilen bir Çin ticaret gemisi olan Yinhe’yi durdurup teftiş ettiğinde ilişkiler dibe vurdu. Eylül 1993’te Clinton’ın ilişkileri, “Yapıcı Bir İlişki” politikasıyla yürütüleceğini açıklaması ve Kasım ayında Çin lideri Jiang Zemin ile ABD’deki Asya-Pasifik Ekonomik İşbirliği (Asia-Pacific Economic Cooperation-APEC) zirvesinde bir araya gelmesine²⁰⁷ rağmen ilişkilerdeki sorunlar devam etti. Örneğin Şubat 1994’te Shattuck’un, Pekin ziyaretinde daha sonra tutuklanacak olan Wei Jingsheng ile görüşmesi Çinli yetkilileri çileden çıkarmış ve sonuç olarak Çin hükümeti daha önce başlatılan ama neredeyse var olmayan “insan hakları diyalogu”nu

²⁰⁶ “ABD yasaları, "tamamen veya kısmen herhangi bir yabancı ülkede hükümlü çalıştırma veya/veya zorla çalıştırma veya/veya sözleşmeli çalıştırma yoluyla cezai yaptırımlar altında" üretilen malların ithalatını yasaklamaktadır. Kongre’de, Çin’de hapisane işçiliği yoluyla üretildiği iddia edilen malların ABD’ye ithal edilmesiyle ilgili endişeler sıklıkla dile getirilmiş ve bu endişe, Çin’in Dünya Ticaret Örgütü’ne (DTÖ) girişi ve Çin’e kalıcı en çok kayırlan ülke (MFN) ticaret statüsü verilmesiyle ilgili tartışmalarda yer almıştır. Kongre endişelerini gidermek ve Çin’in DTÖ’ye yükselişinin yolunu kolaylaştırmak için ABD ve Çin iki ikili diplomatik anlaşma üretmiştir: hapisane emek mallarının ikili ticaretini durdurmak için genel ilkeleri ortaya koyan 1992 tarihli bir “Mutabakat Zaptı” (MOU) ve ihracat için mal ürettiğinden şüphelenilen hapisane çalışma tesislerinde saha teftişleri için daha spesifik prosedürler belirleyen 1994 tarihli bir “İşbirliği Beyanı” (SOC)”. John Dotson ve Teresa Vanfleet, “Prison Labor Exports from China and Implications for U.S. Policy”, U.S.-China Economic and Security Review Commission Staff Research Report, 1994, s.6

https://www.uscc.gov/sites/default/files/Research/Staff%20Report_Prison%20Labor%20Export%20from%20China_Final%20Report%20070914.pdf (Erişim Tarihi: 15.06.2023)

²⁰⁷ “Çin Cumhurbaşkanı Jiang Zemin ve ABD Başkanı Bill Clinton, ABD’de düzenlenen APEC Toplantısı sırasında bir araya gelerek, aralarındaki ilişkileri stratejik açıdan ve 21. yüzyıla bakarak değerlendireceklerini ve fikir ayrılıklarını uyumlu şekilde ele alacaklarını belirtmişlerdir”. “Çin-ABD İlişkilerinin Tarihiçesi”, NTV, <http://arsiv.ntv.com.tr/news/136735.asp> (Erişim Tarihi: 16.06.2023)

sonlandırmıştır.²⁰⁸ Bu olumsuz sonuçlar doğuran ziyaretin hemen ardından Çin’de pek de hoş karşılanmayacak Dışişleri Bakanı Warren Christopher’ın Çin ziyareti gerçekleşmiş ve Christopher, yönetimin, “ABD’nin Çin’i ekonomik veya siyasi olarak izole etmeye çalışmadığı ve onlarla yapıcı ve güçlü bir ilişki istediği, ancak temel insan haklarına uyulmasının Çin için önemli olduğu, adil ticaret kuralları ile birlikte nükleer silahların yayılmasının önlenmesi için birlikte çalışılması”na yönelik beklentilerini dile getirmiştir.²⁰⁹

Kısa bir süre sonra, Clinton yönetimi’nin bu politikalarına aralarında eski Dışişleri Bakanları Vance ve Kissinger’ın da yer aldığı birçok kişiden, ABD’nin insan haklarına dikkat etmesi ama aynı zamanda pragmatik bir yaklaşıma sahip olması gerektiği yönünde eleştiriler yapılmaya başlanmıştır. Nitekim Clinton, 1994 yılının ortalarında ticari baskılara ve Çin’in uzlaşmazlığına boyun eğerek küçümsediği Bush yaklaşımına çarpıcı bir şekilde benzeyen ve “kapsamlı angajman”²¹⁰ olarak adlandırdığı bir politika benimsemiştir. Çin’in 1993 Başkanlık Emri’nde ana hatları çizilen konuların çoğunda önemli ilerleme kaydetmemiş olmasına rağmen, “katı bir insan hakları politikasının ABD’nin diğer konuları takip etme kabiliyetini engellediğini” söyleyerek, insan hakları ile MFN arasındaki bağlantıyı koparmıştır. Bu aynı zamanda insan hakları lobileri ile Çin ile ilgilenen iş dünyası lobileri arasında büyüyen bir çatlak yaratmıştır.²¹¹

²⁰⁸ “President Clinton’s Visit To China In Context”, a.g.e

²⁰⁹ “The President’s News Conference With President Leonid Kravchuk of Ukraine”, March 4, 1994, s.377 <https://www.govinfo.gov/content/pkg/PPP-1994-book1/pdf/PPP-1994-book1.pdf> (Erişim Tarihi:14.06.2023); Çakmak, a.g.e, s.132

²¹⁰ “Kapsamlı angajman şunları içeriyordu: uygun düzeylerde ve gereken yoğunlukta tüm ABD çıkarlarının peşinden koşmak; ABD çıkarlarının Çin’in çıkarlarıyla örtüştüğü alanlarda karşılıklı güven ve anlaşma oluşturmaya çalışmak ve diyalog yoluyla, ikisinin çıkarlarının ayrıldığı alanları azaltmak”. P. M. Kamath, “US-China relations under the Clinton administration: Comprehensive engagement or the cold war again?”, *Strategic Analysis*, 22:5, 1998, s.695

²¹¹ “The President’s News Conference With Prime Minister Yitzhak Rabin of Israel”, March 16, 1994, s.474, <https://www.govinfo.gov/content/pkg/PPP-1994-book1/pdf/PPP-1994-book1.pdf> (Erişim Tarihi:14.06.2023); “President Clinton’s Visit To China In Context”, a.g.e; Nancy Bernkopf Tucker, “A Precarious Balance: Clinton and China”, *Current History*, Vol. 97, No. 620, China (September 1998), s.243; Kamath, a.g.e, s.696

1.2.1.1. Füzelerin Yayılmasını Önlemeye İlişkin Ortak Bildiri (4 Ekim 1994)

İlişkilerdeki bu olumlu gelişmelerin bir nedeni de Asya ve küresel güvenlikte Çin'in iş birliğine ihtiyaç duyulması ve nükleerden arındırılmış bir Kore Yarımadası için önemli çıkar paylaşımlarının olmasıdır diyebiliriz.²¹² Ne ABD ne de Çin, Kuzey Kore'nin nükleer hale gelmesini görmek istemediği için iş birliği içinde olmuşlardır. Ulusal endişeleri nedeniyle Çin, sınırlarında nükleer bir güç istemezken, ABD de küresel çıkarları için bu iş birliğinin içinde olmuştur. Çin'in Güney Kore ile diplomatik ilişkilerini başlatması Kuzey Kore rejimi tarafından hoş karşılanmasa da petrol ve gıda tedariki için büyük ölçüde Çin'e bağlı olduğu için direnememiştir. Bu çıkar ortaklığı yeni iş birlikleri de yaratmıştır. Nitekim, 4 Ekim 1994'te ABD ve Çin, Çin'in 1992'deki Füze Teknolojisi Kontrol Rejimi (Missile Technology Control Regime-MTCR) İlkelerine olan bağlılığını yinelediği ve karadan karaya MTCR sınıfı füzelerin ihracatını yasaklamayı kabul ettiği, Füzelerin Yayılmasını Önlemeye İlişkin Ortak Bildiri imzalamıştır.²¹³ ABD Dışişleri Bakanlığı bunu "ABD ve ÇHC bugün füzelerin yayılmasının önlenmesi ve nükleer silahlar veya diğer nükleer patlayıcı cihazlar için bölünebilir malzemelerin üretiminin yasaklanması için birlikte çalışma konusunda anlaştılar" bilgi notuyla açıklamıştır. Bildiriye göre, "ilk adım olarak ABD, Ağustos 1993'te (Çin'in M-11 balistik füze teknolojisini Pakistan'a satmasına yanıt olarak) uygulanan yaptırımları kaldırmak için gerekli önlemleri alacak. Yaptırımlar kaldırıldığında Çin, birincil parametrelerini içeren karadan karaya füze ihracını sonlandıracaktı. Bir sonraki adım olarak, ABD ve Çin, MTCR hakkında derinlemesine tartışmalar yapacak ve ABD, Çin'in mevcut MTCR yönergelerine göre füzeyle ilgili ihracatı kontrol etme taahhüdüne yönelik olarak Çin'in MTCR'ye nihai üyeliğini teşvik edecekti". İki ülke, bu bildiri ile, nükleer silahlar veya diğer amaçlar için bölünebilir malzemelerin üretimini yasaklayan çok taraflı, ayrımcı olmayan, uluslararası ve etkili bir şekilde doğrulanabilir bir sözleşmenin mümkün olan

²¹² "The President's News Conference", May 26, 1994, s.991 <https://www.govinfo.gov/content/pkg/PPP-1994-book1/pdf/PPP-1994-book1.pdf> (Erişim Tarihi: 14.06.2023)

²¹³ "Message to the Congress Reporting on the National Emergency With Respect to Proliferation of Weapons of Mass Destruction", May 18, 1995,s.706 <https://www.govinfo.gov/content/pkg/PPP-1995-book1/pdf/PPP-1995-book1.pdf> (Erişim Tarihi: 14.06.2023)

en kısa sürede gerçekleştirilmesini teşvik etmek için birlikte çalışmayı kabul etmiş oldu. Nitekim Dışişleri Bakanı Warren Christopher'ın Ağustos 1994'teki Pekin ziyaretinde yaptırımları kaldırmayı kabul etmesi üzerine dönemin Çin Dışişleri Bakanı Qian'ın Ekim 1994'teki ABD ziyareti sırasında da Çinliler MTCR'ye bağlı kalmayı kabul etmişlerdir. Ancak Çin birçok kez ABD'ye MTCR'ye bağlı kalacağına söz vermiş olsa da rejime resmi olarak katılmayı reddetmiştir. Çin, aynı zamanda 1995 yılında Nükleer Silahların Yayılmasının Önlenmesi Anlaşması'nın (Nuclear Non-Proliferation Treaty-NPT) süresiz olarak yenilenmesi konusunda ABD ile işbirliği yaparken, 24 Eylül 1996'da da her iki ülke, doğrulanmış barışçıl kullanım dışında herhangi bir şey için bölünebilir malzeme üretiminin yasaklanmasını içeren Kapsamlı Nükleer Test Yasağı Anlaşmasını (Comprehensive Nuclear Test Ban Treaty- CTBT) onaylamasalar da imzalamışlardır.²¹⁴

1.2.2. Ticari ve Ekonomik İlişkilerdeki Gelişmeler

Amerikan işletmeleri, yüksek tarife oranları gibi resmi engellerden, fikri mülkiyet korsanlığına (özellikle filmler, CD kayıtları ve bilgisayar yazılımı) ilişkin gayri resmi engellere kadar değişen ve yıllık toplam 3 milyar doları bulan Çin ticaret engellerinden şikâyetçiydiler. Yönetim, Çin'in Dünya Ticaret Örgütü'ne (DTÖ) katılımı konusunda sıkı pazarlıklar yaparak bu çekişme noktalarını ortadan kaldırmak için gayretle çalışmış ve 1995'in başlarında Çin'in yasadışı CD fabrikalarını kapatacak ve Amerikan ürünlerinin Çin'de satılmasına izin verecek bir fikri mülkiyet hakları anlaşmasını imzalamayı reddetmesi halinde cezalandırılmakla tehdit etmiştir. Bu gelişmeler üzerine Şubat 1995'te iki ülke arasındaki ticari ilişkileri düzene sokan bir Ticaret Anlaşması imzalamıştır. Bu anlaşma ile Çin, korsanlıkla mücadele etmek, fikri mülkiyet haklarını uygulamak ve ABD'li ihracatçılara büyüyen Çin pazarına daha açık erişim sağlamak için acil adımlar atacağını taahhüt ediyordu. Clinton, bu anlaşmanın aynı zamanda Çin'de hukukun üstünlüğüne daha fazla saygı ve fikri mülkiyet ürünlerine daha fazla erişim, daha açık bir Çin'i de teşvik edeceği

²¹⁴ "Joint US-PRC Statement on Missile Proliferation." State Department fact sheet regarding a joint statement by the US and China to work together to prevent missile proliferation and promote a ban on the production of nuclear fuel for weapons", 1994-10-04, <https://nuke.fas.org/control/mtrc/text/941004-362978.htm> (Erişim Tarihi: 15.06.2023); "Comprehensive Test-Ban Treaty (CTBT)", Arms Control Association, <https://www.armscontrol.org/treaties/comprehensive-test-ban-treaty> (Erişim Tarihi: 15.06.2023); Kamath, a.g.e, 698-699

görüşündeydi.²¹⁵ Aynı yıl Kongre, yönetimin belirli bazı alanlarda insan haklarını iyileştirmek için diplomatik girişimlerde bulunmasını talep eden Çin Politika Yasasını kabul etse de Clinton, Haziran 1996'da MFN'yi yenilemiş ve Haziran 1997'de Başkan Yardımcısı Al Gore Çin'i ziyaret ederek, ekonomik ilişkilerin insan haklarının önüne geçtiğinin bir örneği olarak, insan hakları hakkında hiçbir şey söylemeden Başbakan Li Peng ile Boeing Corporation için 685 milyon dolarlık sözleşmeler imzalamıştır. Çin de buna jest olarak bazı siyasi mahkumları serbest bırakmıştır.²¹⁶

1.2.3. Tayvan Meselesi

Tayvan, insan hakları ve nükleer silahların yayılmasını önleme konusundaki tartışmalara rağmen, ABD-Çin ilişkileri en dinamik ve dirençli ilişkilerden biri olmaya devam etmiştir. Clinton'ın Tayvan'la ilişkileri, Arkansas Valiliği görevindeyken başlamış ve görevi boyunca Tayvan'a diğer tüm yabancı yerlerden daha fazla seyahat etmiştir. Başkanlık kampanyası sırasında, haber medyası, Clinton'ın dış ilişkilerdeki deneyimsizliğine yönelik eleştirilere karşı koymak ve Clinton'ın Tayvan sempatisini olduğu iddialarını desteklemek için bu gezilere vurgu yapmıştır.²¹⁷ Bu nedenle Tayvan hükümeti, Clinton'ın Başkanlık döneminde iki ülke ilişkilerinin çok daha yakın olacağı beklentisinde olmuştur: Tayvan Dışişleri Bakanı Fredrick F. Chien, "O, ABD'de bizim hakkımızda kapsamlı bilgiye sahip birkaç liderden biri" derken, Clinton'ın muhtemelen üst düzey yetkililerin daha fazla ziyaretine izin vereceğini ve Tayvan'ın temsilcilik ofisleri üzerindeki kısıtlamaları gevşeteceğini tahmin ediyordu. Benzer şekilde, Tayvan medyası da ABD politikasında Tayvan lehine kademeli, ancak önemli bir değişiklik beklendiğini

²¹⁵ "Statement on the Trade Agreement With China", February 26, 1995, s.269 <https://www.govinfo.gov/content/pkg/PPP-1995-book1/pdf/PPP-1995-book1.pdf> (Erişim Tarihi: 14.06.2023)

²¹⁶ "President Clinton's Visit To China In Context", a.g.e; Tucker, a.g.e, s.246; Kamath, a.g.e, s.697

²¹⁷ "Arkansas'ın Tayvan ile siyasi ve ekonomik bağları Clinton döneminde oldukça gelişmiştir. Arkansas Valisi iken Clinton, tamamı en azından kısmen Tayvan hükümeti tarafından finanse edilen çok sayıda ticaret heyetine liderlik etmiş, Taipei'deyken Tayvan hükümetine bağlı CETRA ile bir ticaret iş birliği anlaşması imzalayan ilk ABD valisi olmuştur. Clinton, Tayvan'a yaptığı son valilik gezisi sırasında Eylül 1988'de Lee Teng-hui'nin başkanlık yemin törenine katılmıştır. Ayrıca, eyaletin Tokyo ve Brüksel'den (Kossler) sonra üçüncü deniz aşırı ofisini Taipei'de açmış ve ofisin açılışı sonrası Arkansas'ın ticaret ortakları arasında 13. sırada yer alan Tayvan, sekizinci sıraya yükselmiştir". "Governor Clinton and Taiwan", https://ebrary.net/144623/political_science/governor_clinton_taiwan?ysclid=liz0jje5ca160864514 (Erişim Tarihi: 14.06.2023)

yazıyordu. Nitekim ABD, Eylül 1994'te ABD-Tayvan ilişkilerini geliştirmek için bazı önlemler almaya başladı: ABD, Ekonomi ve Ticaret Bakanı'nın Tayvan'a resmi bir ziyaret yapmasına izin verdi; Washington DC'deki Kuzey Amerika İşleri Koordinasyon Konseyi (Coordination Council for North American Affairs-CCNAA) ofisinin adı Tayvan Ekonomik ve Kültürel Temsilcilik Ofisi (Taipei Economic and Cultural Representative Office-TECRO) olarak değiştirildi; ABD, Tayvan temsilcilerinin diplomatik konularda Amerikan hükümetini ziyaret etmesine izin verdi ve Tayvan'ın uluslararası kuruluşların çalışmalarına katılmasına destek verdi. Bu tutum nedeniyle Tayvan meselesi bu dönemde de iki ülke ilişkilerinde bazı sorunlar yaratmaya devam etti.²¹⁸

Bu sorunlardan biri, Tayvan Cumhurbaşkanı Lee Teng-hui'nin ABD'ye davet edilmesiyle yaşanmıştır. Alaska Senatörü Frank Mukowski ve California Temsilcisi Tom Lantos liderliğindeki Kongre üyelerinin, Clinton yönetimini Lee'nin ABD'ye özel, resmi olmayan bir ziyaretine izin vermesi için zorlaması üzerine²¹⁹, Haziran 1995'te Lee, ABD'ye gelerek, Tayvan liderlerine vize verilmesine karşı on beş yıllık bir ABD politikasını tersine çevirmeyi başarmıştır. Clinton Yönetimi, bundan önce Kabine düzeyindeki yetkililerin ziyaretlerine izin vererek Tayvan ile resmi olmayan ilişkileri zaten geliştirmişti. Lee ABD'de mezun olduğu Cornell Üniversitesi'nde yaptığı konuşmada "Cornell'deki buluşmaya katılma davetini yalnızca kişisel bir onur olarak değil, daha da önemlisi Tayvan'daki 21 milyon Çin Cumhuriyeti insanı için bir onur olarak görüyorum. Aslında bu davet, onların son birkaç on yılda ülkelerini geliştirmede gösterdikleri olağanüstü başarıların takdirini teşkil ediyor" diyerek bu başarıyı ilan ederken, ÇHC de buna tepki olarak ABD Büyükelçisini geriye çağırması, yeni atanan Amerikan büyükelçisinin itimatnamesini kabul etmeyi reddetmesi ve Temmuz 1995'te Tayvan Boğazı'nda askeri tatbikatlar düzenlemiştir. Çinliler için buna izin verme kararı, Tayvan'ın bağımsızlığının onaylanması ve Amerikan "hainliğinin" kanıtıydı. Sorunlardan bir diğeri de Mart 1996'daki ilk demokratik Cumhurbaşkanlığı seçimlerinde tekrar aday

²¹⁸ Duman Zhekenov, Nabizhan Mukhametkhanuly, Aliya Akatayeva, Saniya Nurdavletova, Zulfiya Meldibekova, "China-US Relations Today: Some Aspects", Mediterranean Journal of Social Sciences, Vol. 6 No. 6, 2015, s.362; "Governor Clinton and Taiwan", a.g.e

²¹⁹ "Kongre, Clinton Yönetiminden Başkan Lee'ye Senato'da 97'ye 1 ezici bir çoğunlukla ve Meclis'te 396'ya karşı sıfır çoğunlukla ve veto edemeyeceği bir vize vermesini isteyen bir karar kabul etmişti". Kamath, a.g.e, s.700

olan Milliyetçi Parti'den Lee Teng-hui'nin Tayvan'ın bağımsızlığına yönelik vaatlerinin, Çin-Tayvan gerilimini daha da arttırması ve Tayvanlı seçmenleri bağımsızlık yanlısı adaya oy vermemeye ikna etmeyi amaçlayan Çin füzelerini Tayvan yakınlarında test etmesiyle başlamıştır. ÇHC'nin bu tehditkâr girişimi üzerine iki savaş gemisini bölgeye yollayan ABD, Tayvan'a desteğini gösterirken, bu eylemini, ABD'nin Tayvan boğazındaki bölgesel istikrar ve barışa verdiği önem olarak lanse etmiştir (Üçüncü Tayvan Boğazı Krizi). ABD'nin Vietnam Savaşı'ndan o döneme Asya'da Amerikan askeri gücünün en büyük gösterisi olan bu girişim, ÇHC'nin testleri tamamlayacağını ilan etmesiyle sonuçlanmıştır.²²⁰

1.2.4. Tibet Meselesi

ABD, İkinci Dünya Savaşı'na kadar Tibet meseleleriyle²²¹ büyük ölçüde ilgilenmemiş, ilk temaslar Başkan Franklin Roosevelt zamanında Dalai Lama'ya bir mektup ve hediyeler gönderilerek başlamıştır. Amaç, bir ikmal yolu inşa etmek ve böylece ABD'nin Tibet ile ilk resmi temasını kurmaktır. Bu temastan sonra ABD'nin Tibet konusuna ilgisi ancak Reagan döneminde

²²⁰ "1949-2023 U.S.-China Relations", a.g.e; "Pres. Lee Teng-Hui, Cornell University Commencement Address, June 9, 1995", USC US-China Institute, June 9, 1995, <https://china.usc.edu/pres-lee-teng-hui-cornell-university-commencement-address-june-9-1995> (Erişim Tarihi: 15.06.2023); Tucker, a.g.e, s.248-249

²²¹ "Tarihin uzun bir döneminde bağımsız bir toprak parçası olarak varlığını korumuş olan Tibet, dönem dönem Moğolların ve çeşitli Çin hanedanlıklarının ve akabinde çok kısa bir süre de olsa, 19. yüzyıl sonlarında İngilizlerin siyasi egemenliğine girdi. Özellikle bu son dönem, Çin devleti tarafından Tibet'in Çin'den koparılması süreci olarak algılanıyor ve bugün Çin yönetiminin Batılı devletlere Dalai Lama konusundaki uyarılarının da temelini oluşturuyor. Öte yandan 19. yüzyıl sonu ve 20. yüzyıl başlarında yaşanan siyasi değişimler neticesinde Tibet bağımsız bir toprak parçası hüviyetine kavuşsa da 1949'daki komünist devrimle birlikte, Çin, bir dönem hakimiyet kurduğu Tibet'i yeniden kendi toprağı kabul ederek ilhak ediyor. Bu ilhak sonrası başta Hindistan olmak üzere çeşitli ülkelere göç eden on binlerce Tibetli'ye karşılık, geride kalan topluluk ise, Çin hükümetlerinin uyguladığı iç göçlerle neredeyse azınlık konumuna getiriliyor. Çin yönetimi, bu süreçte Tibet'te nükleer silah üretimi gerçekleştirip, atıklarını gömerek hem doğa ve hem de insan sağlığını tehdit eden icraatları olduğu belirtiliyor. Bu süreçte, Dalai Lama Pekin nezdinde girişimlerde bulunup dönemin önde gelen siyasilere görüşmeler yapsa da, Çin'in olumsuz tutumunun devam etmesi üzerine baş gösteren toplumsal ayaklanma sonrasında gelen şiddet ortamı sonrası Dalai Lama 1959 yılında yaşadığı toprakları terk ederek Hindistan'ın kuzeyinde Dharamshala'ya yerleşiyor. Bu süreçte, dikkat çeken husus, Dalai Lama 'pasif eylem' yöntemini benimseyerek Hindistan'ın kuzeyinde 'Küçük Laksa'da yaşamını sürdürürken, sürgün hükümetinin başında yer almakla kalmamakta, seçimlerle sürgün parlamentosu oluşturarak demokratik bir sisteme atıfta bulunmaktadır. Meselenin BM'ye getirilmesi ve Dalai Lama'nın 1989'da Nobel Barış Ödülü alması da meseleyi daha da uluslararası boyuta taşımıştır". Mehmet Özey, "Obama – Dalai Lama Görüşmesi'nin Hatırlattıkları", Güneydoğu Asya Çalışmaları, June 27, 2016, <https://guneydoguasyacalismalari.com/obama-dalai-lama-gorusmesinin-hatirlattiklari/> (Erişim Tarihi: 10.07.2023)

gerçekleşmiş ve bu konu hem Kongre'nin hem de Beyaz Saray'ın dikkatini çekmeye başlamıştır. Dalai Lama'nın uluslararası yükselişi, özellikle 1989'da Nobel Barış Ödülü'nün verilmesinden sonra, Kongre'nin Tibet meselesinin uluslararasılaşmasına yol açan artan desteğiyle birleştiğinde gerçekleşmiş ve mesele eşi görülmemiş bir ilgi görmüştür. 1990'larda, özellikle Çin, ABD için Sovyet gücünü dengelemede önemini yitirdikten sonra da ABD Tibet ve Dalai Lama'ya daha büyük bir önem vermiştir. 1991'de Başkan George Bush, Dalai Lama ile görüşen ilk ABD Başkanı olmuş, bundan sonra da özellikle Kongre'de Tibet meselesi hep gündemde tutulmuştur. ABD Başkanlarından Kabine üyelerine ve Kongre Üyelerine kadar hepsi, Çin hükümetini sürekli olarak Dalai Lama'nın temsilcileriyle diyaloga girmeye teşvik etmiştir. Clinton yönetiminin ilk yıllarında da Kongre, Beyaz Saray'ı Tibet'i ilgilendiren konulara daha fazla odaklanmanın gerekli olduğu konusunda ikna ve büyükelçilik rütbesine sahip bir ABD Tibet Özel Temsilcisi pozisyonu oluşturmak için önlemler almaya başlamıştır. Yine de Başkan Clinton Dalai Lama ile kasıtlı olarak gösterişsiz ve gayri resmi toplantılarda birkaç kez bir araya gelmiştir.²²²

Kongre'nin Dalai Lama ile Çin hükümeti arasındaki müzakereleri aktif bir şekilde teşvik edecek büyükelçi rütbesine sahip olacak bir özel elçinin atanması yönündeki ısrarına Clinton Yönetimi yetkilileri, öncelikle ABD'nin kendi başına bağımsız bir ülke yerine Çin'in bir parçası olarak tanıdığı Tibet için büyükelçilik rütbesi pozisyonunun oluşturulmasına ilişkin endişeler nedeniyle karşı çıkmıştır. Buna rağmen 31 Ekim 1997'de, "Özel Elçi" pozisyonunun savunucularına hitap etmek için bir uzlaşma olarak görülen bir hareketle, Dışişleri Bakanı Madeleine Albright, Dışişleri Bakanlığı içinde Tibet meseleleri için bir "Özel Koordinatör" atayarak, bu pozisyonda görev yapması için Gregory Craig'i görevlendirmiştir. Kendisine "Pekin ile sürgündeki Tibetli ruhani lider Dalai Lama arasında bir diyalogu teşvik etme ve Tibet'in eşsiz dini, kültürel ve dilsel mirasını koruma" görevi verilmiştir. Yeni Özel Koordinatör pozisyonu büyükelçilik rütbesiyle gelmemiş olsa da oluşturulması yine de Tibet'i ilgilendiren konularda daha yüksek düzeyde resmi ilgi olacağını

²²² Kerry Dumbaugh, "Tibet: Problems, Prospects, and U.S. Policy", **CRS Report for Congress**, 2008, s.17-18, <https://www.voltairenet.org/IMG/pdf/Tibet.pdf> (Erişim Tarihi: 16.06.2023); Kamath, a.g.e, s.701; Tenzin Lhadon, "US – China Relations: The normative clause of Tibet", **Tibet Policy Institute**, 2020, <https://tibetpolicy.net/us-china-relations-the-normative-clause-of-tibet/> (Erişim Tarihi: 16.06.2023)

gösteriyordu. Tabii ki ABD'nin Tibet işlerine olan bu ilgisi, Çinli liderler tarafından doğal olarak, iç işlerine müdahale olarak görülmüş ve “bölücülük” yapmak, yani Tibet’i anakara Çin’den ayırmayı amaçlamakla suçlanan Dalai Lama’ya karşı bir kampanya başlatılmıştır. Dalai Lama ise daha da ileri giderek, Tayvan’la iş birliği içinde olmuş ve Mayıs 1998’de Taipei’de bir ofis açmıştır. Böylece Çin’in tüm oklarını üzerine çekmeyi başarmıştır.²²³

1.2.5. Clinton’un ÇHC Ziyareti Öncesi ve Sonrası Gelişmeler

Tiananmen olayları; insan hakları, demokrasi beklentileri; Tayvan ve Tibet meseleleri gibi gelişmeler ilişkilerde bir kesintiye yol açsa da ABD-Çin ilişkileri birkaç yıl sonra yavaş yavaş düzelmeye başlamıştır. Bunun ilk göstergesi, Çin Devlet Başkanı Jiang Zemin’nin 1997’deki ABD’yi ziyareti olmuştur. On yıldan fazla bir süredir Çinli bir liderin ilk ziyareti olması nedeniyle oldukça önem arz eden bu ziyarette, iki taraf arasında “Çin-Amerikan Ortak Bildirisi” yayınlanmıştır. Bu bildiri, “iki ülke arasındaki ilişkilerin Çin ve Amerika arasındaki üç Ortak Bildiri temelinde ele alınacağı ve yapıcı stratejik ve ortaklık ilişkilerinin kurulması için ortak çaba harcanacağı kaydedilmiş, taraflar, aralarındaki ekonomik ve ticari işbirliği ilişkilerini daha da geliştireceklerini ve çevre koruma, enerji kaynakları, bilim ve teknik, hukuk, eğitim ve kültür alanlarındaki temas ve işbirliğini genişleteceklerini” belirtmişlerdir. ABD ayrıca, yönetimin “İki Çin”, “Bir Çin, Bir Tayvan” fikrini; Tayvan’ın bağımsızlığını, Tayvan’ın BM’ye katılmasını desteklemeyeceğini ve Çin ile ABD arasındaki 17 Ağustos Bildirisi’nde belirlenen ilkelere uyararak Tayvan’a silah satma sorununu ele alacağını yinelemiştir”. Bunu takiben Bill Clinton da Haziran 1998’de ÇHC’ne bir ziyaret gerçekleştirmiştir. Ziyaretler ilişkilerin bir kez daha düzeldiğinin ve “normalleşme” dönemine geri döndüğünün işaretiydi.²²⁴

²²³ Dumbaugh, a.g.e, s.18; Kamath, a.g.e, s.707

²²⁴ “Çin-ABD İlişkilerinin Tarihçesi”,a.g.e; “U.S.-China Relations: A Brief Historical Perspective”, a.g.e.

Clinton'un ÇHC Ziyareti²²⁵

Başkan'ın bu ziyaretinden önce de birçok üst düzey yetkili, ziyareti planlamak için Pekin'i ziyaret etmiştir. Bunlardan biri 30 Nisan'da Çin Devlet Başkanı Jiang Zemin ile üst düzey görüşmeler yapmak üzere Pekin'e giden ABD Dışişleri Bakanı Madeleine Albright'tır. Ülkenin ekonomik çıkarlarıyla insan hakları savunucularının beklentisi ikilemindeki ABD, bunu aşmanın yollarını aramaktaydı. ABD'nin Çin'in insan hakları sicilini iyileştirme ihtiyacı konusundaki endişelerini bilen ve ABD baskısı beklentisinde olan Çin, Albright'ın ziyaretinden birkaç gün önce iyi bilinen demokrasi yanlısı öğrenci lideri Wang Dan'ı serbest bırakarak bu endişeleri biraz da olsa ortadan kaldırmaya çalışmıştır. Başkan Bill Clinton ayrıca bir mektup aracılığıyla Çin liderliğinden özellikle Tibet'te din özgürlüğüne saygı duymasını istemiş ve Çin'i Tibet lideri Dalai Lama ile diyalog başlatmaya çağırmıştır. Clinton'ın sekiz günlük Çin gezisi on yıl içinde bir ABD başkanı tarafından yapılacak ilk ziyaret olması ve ABD-Çin ilişkileri için kritik bir zamana denk gelmesi açısından da önemlidir. Çünkü Pekin'in insan hakları konusunda olumsuz sicilini iyileştirmek için çok az şey yapıldığı konusunda yönetimi Kongre başta olmak üzere insan hakları savunucuları tarafından ağır eleştiriler almıştı. Bu eleştiriyi yapanlar arasında Beyaz Saray'ı “dini ifade konusundaki katı kurallarına karşı çıkan Çinli Hıristiyanlara zulüm gösteren Pekin'e karşı ticaret meselelerini temel insan haklarının üzerine çıkardığı” yönünde eleştiren dini muhafazakâr gruplar da vardır. Clinton, bu ziyareti eleştirenlere yönelik “ülkemiz için yapılacak doğru şeyin bu olduğunu düşündüğüm için gidiyorum.

²²⁵https://www.chinafile.com/sites/default/files/styles/large/public/9031_51665953.png?itok=IdD9v1-4 (Erişim Tarihi: 16.06.2023)

Eğer seçim sembolik bir noktaya değinmekle geręek bir fark yaratmak arasındaysa, ben fark yaratmayı seğiyorum ve iş, insan hakları ve din özg'rl'ę'ünü geliştirmeye geldiğinde, C'inlilerle doğrudan muhatap olmak ve d'ur'ustęe konuŐmak bir fark yaratmanın en iyi yolu” diyerek ziyareti savunmuştur. Ayrıca bu ziyaretin ABD'nin k'uresel ve b'ölgesel çıkarları için de önemli olduğunu, “C'in'in izolasyonu, Asya'da istikrarı sağlama çabalarımızı güçlendirmek yerine baltalar. Kitle imha silahlarıyla ilgili konularda işbirliğini kolaylaŐtırmaz, ortadan kaldırır. C'in, Hindistan ve Pakistan tarafından yapılan son n'ukleer denemelerin ardından Güney Asya alt kıtasındaki gerilimlerin hafifletilmesine yardımcı olmuştur. ABD'nin güvenlik tehdidini daha da etkisiz hale getirmek için C'in ile işbirliği yapmak gerekmektedir. Her iki ülkeyle olan geçmiŐinden dolayı C'in, bu konudaki herhangi bir nihai çözümün parçası olmalıdır” sözleriyle dile getirmiştir. Ona göre, C'in'i uluslar topluluğuna ve k'uresel ekonomiye dahil ederek, ABD'nin çıkarlarını ve demokratik değerlerini ilerletme Şansı daha yüksek olacaktır. Yaklaşan gezisinin bir başka tartışmalı yönü, Clinton'ın, C'in'in konuk devlet başkanlarını karŐıladıęı Tiananmen Meydanı'nda kabul edilecek olmasıydı. Clinton karŐılama törenine katılma kararını, “Protokol ve bir ulusun geleneksel uygulamalarını onurlandırmak, ilke ile karıŐtırılmamalıdır” sözleriyle savunmuştur.²²⁶

Bu atmosferde başlayan Başkan'ın C'in ziyaretinde, iki taraf, “Aralarındaki önemli uluslararası sorunlar üzerindeki diyalog ve işbirliğinin güçlendirilmesi konusunda fikir birliğine varmıŐlar; çabalarını sürdürerek 21.yy'a yönelik ABD-C'in yapıcı stratejik ve ortaklık ilişkilerinin kurulması hedefine ilerlemeyi hızlandıracaklarını ifade etmişler; kontrol ettikleri stratejik n'ukleer silahların karşı tarafı hedef almamasını kararlaŐtırmıŐlar ve ekonomi ile finans alanlarında stratejik diyalogu güçlendirerek, dünya ekonomisi ve uluslararası finansın gelişmesine olumlu katkıda bulunmayı kabul etmişlerdir”.²²⁷

Clinton ve Jiang Zemin'in 27 Haziran'da C'in'de canlı yayınlanan basın toplantısı, Batıda geniş çapta Clinton'ın baŐarısı olarak lanse edilmiştir. Clinton

²²⁶ Kamath, a.g.e, s.691; “Clinton Defends China Trip, Engagement Policy”, CNN, June 11, 1998, <https://edition.cnn.com/ALLPOLITICS/1998/06/11/clinton.china/> (Erişim Tarihi: 16.06.2023); Ira Rifkin, “Clinton's China trip changes few minds among religious leaders”, <https://religionnews.com/1998/01/01/news-story-clintons-china-trip-changes-few-minds-among-religious-leaders/> (Erişim Tarihi: 17.06.2023)

²²⁷ “C'in-ABD İlişkilerinin Tarihçesi”,a.g.e

bu toplantıda insan hakları, Dalai Lama ve Tibet, Tayvan ve hatta Tiananmen Meydanı veya Çin basınının tabiriyle “4 Haziran olayı” konularını gündeme getirmiştir. Ancak bu konferans Clinton için bir zaferse, Jiang için de aynı derecede bir başarıdır denebilir. Çünkü Çinli liderin, Clinton’ın yorumlarına hazır olduğu, yanıtları hızlı ve sakin olarak vermesinden anlaşılmaktaydı. Asla güven havasını kaybetmemiş ve en ufak bir kibir belirtisi göstermemişti. Dünya basını Çin’in son derece hassas meseleleri bu kadar şeffaf bir şekilde ele alabileceğini hiç düşünmemişti. Clinton ayrıca bu ziyarette Pekin Üniversitesi’nde bir konuşma yaparak, bu özel onuru elde eden ilk yabancı lider oldu. Gezi, Batı medyası tarafından Clinton için büyük bir başarı olarak görülse de Çin medyası bunu Clinton ile Çinli liderler arasında bir beraberlik ve hatta muhtemelen Çin için bir zafer olarak nitelendirdi. Bu ziyarette Clinton, ABD’nin Çin’e yönelik dış politikası için “üç hayır”ı ilan etti: iki Çin’i tanımamak; Tayvan’ın bağımsızlığını ve Tayvan’ın egemenliğinin üyelik şartı olduğu uluslararası örgütlere katılma çabalarını desteklememek.²²⁸

Tüm olumlu gelişmelere rağmen, Çin’in milliyetçi gruplarında, ABD’nin politikalarında Çin’i zayıf ve bölünmüş tutarak kontrol altına almak için koordineli bir çaba gösterdiği yönünde görüşler hakimdi. Buna kanıt olarak, Tayvan’a yönelik politikalar, Birleşik Devletler-Japonya savunma yönergelerinin 1996 ve 1997’de yeniden müzakere edilmesi, ABD-Hindistan arasındaki stratejik diyalog ve Vietnam ile ilişkilerin normalleştirilmesi gösterildi. Clinton yönetiminin Çin’den stratejik bir ortak olarak bahsetmesi, Washington ile Pekin arasında yakın vadede herhangi bir yakın işbirliği olasılığını tanımlamaktan çok Çin’in korkularını yatıştırma çabası gibi görünüyordu. Bu da Çin’de ABD karşıtlığını ve Milliyetçiliği körüklemekteydi. Nitekim 8 Mayıs 1999’da NATO’nun Yugoslavya’ya yönelik hava operasyonu sırasında Çin’in Belgrad Büyükelçiliği’nin füzelere hedef olması ve bu saldırıda üç Çinli gazetecinin ölmesi ve yirmiden fazla kişinin yaralanması,

²²⁸ Bruce Pannier, “China: Clinton's Visit Regarded A Success”, <https://www.rferl.org/a/1089012.html> (Erişim Tarihi: 17.06.2023); Kathleen J. Brahney (Ed.), “Clinton in China: Seeking Dialogue With ‘The Grant’, Silencing Critics at Home”, Global Security, <https://www.globalsecurity.org/wmd/library/news/china/1998/wwwhjy01.html> (Erişim Tarihi: 17.06.2023); Chi Wang, George W. Bush and China: Policies, Problems, and Partnership, UK: Lexington Books, 2009, s.4

Çin-Amerikan ilişkilerinde bir kriz daha başlattı. ABD'nin Pekin'deki Büyükelçiliği protestocular tarafından üç gün boyunca aralıksız taşlandı.²²⁹

1.2.6. ÇHC'nin Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) Üyeliği ve ABD Faktörü

Çin, 10 Temmuz 1986'da DTÖ'nün 1995'e kadarki selefi olan Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması'na (General Agreement on Tariffs and Trade-GATT) üyelik teklifini başlatmış, Mayıs 1997'de Çin'in üyelik başvurusunu incelemek üzere resmi bir çalışma grubu kurulmuştu. 1992 yılına kadar GATT, hala Çin'in dış ticaret rejimini değerlendirmiyordu, çünkü Çin piyasa ekonomisi yerine planlı ekonomiye bağlıydı. Çin, 1992'de ÇKP'nin sosyalist bir piyasa ekonomisi kurma ilkesini benimsemesinden sonra GATT'a üyelik başvurusunu güçlendirdi. Ancak 1996 yılına kadar gerçek bir ilerleme sağlanamadı. Kasım 1996'da Filipinler'deki APEC zirve toplantısında, Çin Devlet Başkanı Jiang Zemin ve ABD Başkanı Clinton'ın katılım müzakerelerini hızlandırmaya karar vermesi ve 1997 ve 1998'de birbirlerinin ülkelerine yaptıkları ziyaretler, Çin'in DTÖ üyeliği konusundaki Çin-ABD görüşmelerine enerji verdi. Çin kaynaklarına göre, Başkan Clinton, Jiang Zemin'e 6 Kasım 1998'de, DTÖ sorununun 1999'un ilk çeyreğinde çözülebileceğine dair umudunu dile getiren bir mektup yazmış, 8 Şubat 1999'daki ikinci mektupta, DTÖ müzakerelerinin Başbakan Zhu Rongji'nin ABD ziyareti sırasında sonuçlanabileceğini umduğunu belirtmiş ve 12 Şubat'taki üçüncü bir mektupla da bir paket anlaşmaya varılabileceğine dair umudunu dile getirmiştir. Bu ivme ile 1999 yılına kadar Çin, ticaret rejimini serbestleştirmede daha büyük adımlar atmıştır: Tarife oranını %43'ten %17'ye düşürerek dört tur tarife indirimi başlatmış ve tarifeleri gelişmekte olan ülkelerin ortalama seviyesine indirme sözü vermiştir. Çin ayrıca telekomünikasyon pazarını açmaya istekli olduğunun sinyallerini de vermiştir. 1999 yılına geldiğinde Çin, DTÖ Çin çalışma grubunun çok taraflı görüşmelerine katılmış ve aralarında Japonya, Güney Kore, Avustralya, Yeni Zelanda ve Singapur'un da bulunduğu on iki DTÖ üyesiyle görüşmelerini tamamlamıştır. ABD, Çin'in DTÖ hedefi için destek aradığı on üçüncü DTÖ üyesiydi. Bu dönemde yönetimin ılımlı Çin politikalarına rağmen ülkede Çin karşıtlığı oldukça artmıştı. Çin'de de iç muhalefet 24 Mart 1999'da NATO'nun,

²²⁹ Tucker, a.g.e, s.246-247; "Çin-ABD İlişkilerinin Tarihçesi", a.g.e

Başkan Slobodan Miloseviç'i Ramboullait Anlaşmasını kabul etmeye zorlamak amacıyla Sırbistan'a hava saldırısı başlatmasıyla arttı. ABD'nin bu saldırısı, ABD'nin herhangi bir kurum (BM gibi) tarafından kısıtlanmaya isteksiz olduğunu ispatlıyordu. Bazıları, Zhu Rongji'nin planlanan ABD gezisinin protesto amacıyla ertelenmesi veya iptal edilmesi gerektiğini savunmaktaydı. Bu ortama rağmen Çinli liderler yine de Başbakan Zhu Rongji'nin planlandığı gibi ABD'yi ziyaret etmesi gerektiğine karar verdiler. Zhu'nun 6 Nisan 1999'daki ABD gezisinde Çinli müzakereciler, tarifeleri düşürmeyi ve Çin'in DTÖ katılım müzakerelerindeki başlıca taleplerinden biri olan Amerikan sığır eti, buğday ve narenciye ithalatına yönelik ticaret engellerini kaldırmayı kabul ettiler. Ayrıca telekomünikasyon, bankacılık ve sigorta dahil olmak üzere Çin pazarını daha da açmayı teklif ettiler. Pek çok Cumhuriyetçi, Çin'in ticaret uygulamaları ve ABD nükleer silah sırlarında nükleer casuslukta iddia edilen rolü²³⁰ hakkındaki endişelerini gerekçe göstererek, Çin'in DTÖ'ye girmesine karşı çıktı. Cumhuriyetçi çoğunluğun Çin ile yaptığı DTÖ anlaşmasını bozacağı korkusuyla Clinton, Zhu ile bir anlaşma yapmayı reddetti.²³¹ Bu gelişmeler üzerine birçok ABD şirketi ve iş ortakları, görüşmelerin çıkmaza girmesinden duydukları hayal kırıklığını dile getirerek Clinton ile seçilmiş temsilcilerini Çin ile bir anlaşmaya varmaya çağırdı. Başkan Clinton, iş dünyasından gelen tepkiye cevaben 13 Nisan'da New York'ta Başbakan Zhu'yu arayarak Çin'i yıl

²³⁰ "Mart 1999'da, Çin için Los Alamos Ulusal Laboratuvarı'ndan nükleer sırları çaldığından şüphelenilen Tayvan asıllı Amerikalı nükleer bilim adamı Wen Ho Lee, Enerji Bakanlığı tarafından kovulmuş, suçlamayı destekleyen çok az güçlü kanıt ortaya çıkmasına rağmen, Çin özellikle Cumhuriyetçiler tarafından nükleer casuslukla itham edilmiştir". Hongyi Lai, "Behind China's World Trade Organization agreement with the USA", *Third World Quarterly*, 1(2), 2001, s. 241

²³¹ "Clinton'un Dış politika danışmanları, Ulusal Güvenlik Danışmanı Samuel Berger ve Dışişleri Bakanı Madeline Albright, Birleşik Devletler Ticaret Temsilcisi (USTR) Charlene Barshefsky, Amerikan iş dünyası için yalnızca birkaç ay önce herhangi birinin ummaya cesaret edebileceğinden daha iyi bir anlaşmayı desteklerken, Hazine Bakanı Robert Rubin, Ulusal Ekonomik Konsey başkanı Gene Sperling ve siyasi danışmanı John Podesta, işçi sendikaları ve Çinli meslektaşlarıyla doğrudan rekabet eden endüstriler için garantili korumalar olmadıkça, Kongre'nin anlaşma karşıtı oy kullanacağını savundu. Bu durumun ABD-Çin ilişkileri için anlaşma olmamasından daha kötü ola bilirdi. Başkan Clinton ikinci grup yanında yer aldı ve tekstil ürünleri için uzatılmış koruma talep etmek üzere müzakere masasına geri dönülmesini istedi ve ithalatta büyük ölçekli artışlara karşı güvenceler ekledi. 7 Nisan sabahı da Başkan, anlaşma yapmayı reddetti. Taraflar arasında bir tarım anlaşması imzalanmış olmasına rağmen, Zhu Çin'e neredeyse eli boş geri gönderildi". Joseph Fewsmith, "China and the WTO: The Politics Behind the Agreement", *The National Bureau of Asian Research*, November 1999, https://www.iatp.org/sites/default/files/China_and_the_WTO_The_Politics_Behind_the_Agre.h tm (Erişim Tarihi: 17.06.2023)

sonuna kadar DTÖ'ye sokma taahhüdünde bulunmasına rağmen, olumlu bir cevap alamadı. Çünkü Zhu Çin'e döndüğünde, seyahatinden önce susturulan muhalefet patlamaya başlamış ve tavizlerin kendilerine zarar vereceğini hisseden bakanlıklar şikayetlerini dile getirme konusundaki çekingenliklerini geride bırakmışlardı. Zhu, muhalefet kadar kamuoyu tarafından da acımasızca eleştirilmiş ve Mayıs ayındaki öğrenci gösterilerinin yanı sıra internetteki makaleler, onu bir "hain" (maiguozai) olarak göstermiştir. Bu yükselen düşmanlık dalgasının ardından Jiang Zemin, bir iç toplantıda Çin'in DTÖ'ye (GATT) katılmak için 13 yıl beklediğini ve bir 13 yıl daha bekleyebileceğini söylerken, Çin'in ABD büyükelçisi Li Zhaoxing, "Çin'in ilkeleri desteklediğini ve ne pahasına olursa olsun DTÖ'ne girmeye çalışmayacağını" açıklıyordu. Ancak 8 Mayıs 1999'da bir NATO bombardıman uçağının, Yugoslavya'daki bombalama görevi sırasında Belgrad'daki Çin büyükelçiliğini bombalaması da görüşmeleri kesintiye uğratacak ve Çin, DTÖ görüşmelerini iptal etmese de görüşmeler dört ay ertelenecekti. Muhalefete rağmen Çin'in DTÖ üyeliği konusundaki kararlılığı pragmatik politikalarla tekrar gün yüzüne çıktı ve Çin liderleri ABD ile ilişkilerini sürdürmek istediğine karar verdi. İlişki, anın duygularına feda edilemeyecek kadar değerli görülüyordu. Jiang Zemin, Çin'in "ekonomik inşayı şaşmaz bir şekilde merkezi görev olarak almaya devam etmesi gerektiğini" yineledi ve gerginlikler azaldı. Bunda Başkan Clinton'ın özür dilemesi ve Pekin'e özel bir elçinin ziyareti de etkili olmuştur diyebiliriz. Nitekim meşakkatli müzakerelerin²³² ardından gelen 15 Kasım anlaşması, ABD-Çin ilişkilerinde önemli bir dönüm noktasına işaret etmektedir. Ekonomik olarak, DTÖ anlaşması Çin'deki reformlara yeni bir ivme kazandırırken, siyasi olarak da ABD-Çin ilişkilerinin sağlamlaştırılmasına

²³² "15 Kasım'daki görüşmelerin son saatlerinde bile, hâlâ üç ihtilaf vardı. Birincisi, ABD, yabancı yatırımcıların Çin'deki telekomünikasyon ve sigortacılığı kontrol edebilmesini talep etti. Ancak Çinliler direndi. Son olarak, her iki taraf da telekomünikasyondaki yabancı yatırımın %49-50'lik bir payını kabul etti. İkincisi, ABD, Çin'in Çin'deki gübre satışları üzerindeki münhasır haklarını ortadan kaldırmaması halinde müzakereleri bozmakla tehdit etti. Çinli arabulucular, üstlerine danıştıktan sonra, devletin gübre satış tekelinin köylülerin girdi fiyatlarını ve gelirlerini koruyabileceğine inandıkları için talebi reddettiler. ABD müzakerecileri sonunda taleplerinden vazgeçtiler. Üçüncüsü, ABD müzakerecileri Nisan 1999'da ABD'nin tekstil ve hazır giyim kotalarını 2005 yerine 2010'a kadar kademeli olarak kaldırması yönündeki taleplerini yinelediler. Çin muhtemelen üç nedenden dolayı reddetti: ABD talebi, DTÖ Tekstil ve Giyim Anlaşmasını aşmıştı; tekstil ve hazır giyim sektörü, Çin'deki en fazla sayıda imalat işini sağlamaktaydı ve önemli miktarda katma değerli endüstriyel çıktının yanı sıra döviz kazançlarının en büyük bölümünü üretiyordu ve Çin'in tekstil endüstrisi, son yıllarda ABD korumacılığı ve ABD'nin Karayip ülkelerinden artan ithalatı nedeniyle zarar görmekteydi". Lai, a.g.e, s.249

yardımcı olacak ve ilişkinin son yıllarda yaşadığı ciddi dalgalanmaları azaltacaktır.²³³

Clinton'un Başkanlığının sonuna doğru ÇHC ile ilgili olumlu gelişmeler devam etmiştir. 8 Eylül 2000'de BM Binyıl Zirvesi'ne katılan Çin Lideri Jiang Zemin, New York'da ABD Başkanı Clinton ile görüşmüş ve 10 Ekim 2000 yılında da "ayrımcı olmayan muamelenin" (normal ticari ilişkiler muamelesi) ÇHC'ne genişletilmesine izin vermek ve ABD ile ÇHC arasındaki ilişkiler için bir çerçeve oluşturmak amacıyla ABD-Çin İlişkiler Yasası yürürlüğe sokulmuştur. Böylelikle Çin'in ABD'deki ticaret statüsü konusundaki tartışmalar, Başkan Clinton'un Çin'e kalıcı Normal Ticaret İlişkileri (eski adıyla MFN) vermeye karar vermesiyle sona ermiştir. Aynı yıl, ABD, ÇHC'ne uyguladığı yaptırımları kaldırmış ve 11 Aralık 2001'de de ÇHC'ne DTÖ üyeliği verilmiştir.²³⁴

1.3. George W. Bush Dönemi İlişkiler (20 Ocak 2001- 20 Ocak 2009)

George W. Bush'un 2000 Başkanlık kampanyasında ÇHC, şaşırtıcı derecede küçük bir rol oynamıştır. Uluslararası politikayla ilgili olarak öne çıkan konular, daha çok füze savunması, Latin Amerika, özellikle Meksika ile daha güçlü bir ekonomik ve siyasi ilişkiyi destekleme ihtiyacı ve "ulus inşası" ve diğer küçük ölçekli askeri çatışmalara katılımın azaltılmasıydı.²³⁵ Kampanyada çok az söz edilse de ÇHC, insan hakları sicili konusunda eleştirilmiş ve Clinton'un ÇHC politikalarının yanlışlığına vurgu yapılmıştır. Kasım 1999'da yaptığı bir konuşmada Bush, ÇHC'nin ABD'nin stratejik ortağı olmadığını, onun yerine bir rakip olduğunu belirterek, Clinton'ın sözlerinin birleştirici etkilerini reddetmiştir. Bu konuşma, "stratejik rakip" teriminin yaratılmasına yol açmış ve Bush Beyaz Saray'a girmeden önce yönetiminin ÇHC'ne yaklaşımına çatışmacı bir temel oluşturmuştur. Babasının pragmatizminin aksine Bush, Çin'i ABD hedeflerine temelde düşman olarak görmeye yatkın olarak göreve başlamıştır. 2000 yılının başında UGD

²³³ A.g.e, s. 239-244; Fewsmith, a.g.e; "Chronology of U.S.-China Relations, 1784-2000", a.g.e; Wang, George W. Bush and China: Policies, Problems, and Partnership, a.g.e, s.5

²³⁴ Ayrıntılı bilgi için bkz: "US-China Relations Act Of 2000", USC US-China Institute, October 10, 2000, <https://china.usc.edu/us-china-relations-act-2000-2000> (Erişim Tarihi: 17.06.2023); Çakmak, a.g.e, s.134; Zhu, "Power Transition and U.S.-China Relations", a.g.e, s.15

²³⁵ Wang, George W. Bush and China: Policies, Problems, and Partnership, a.g.e, s.8

Condoleezza Rice'in, Foreign Affairs'de Bush'un dış politikasına yönelik yayınladığı makalesinde "Çin, bir statüko gücü değil, Asya'nın güç dengesini kendi lehine değiştirmek isteyen bir güçtür. Bu bile onu Clinton yönetiminin bir zamanlar adlandırdığı gibi stratejik ortak değil, stratejik bir rakip yapar" diyerek Bush'un "stratejik rakip" terimine atıfta bulunması, Çin-ABD ilişkileri konusunda endişe uyandırmıştır.²³⁶ Bush'un ÇHC konusundaki endişeleri, Savunma Bakanlığı'nın 2000 yılında ÇHC'nin Askeri Gücüne İlişkin Kongre'ye sunduğu ve ÇHC'nin ABD askeri ve ekonomik gücünü "dengeleme" girişimlerine sürekli atıfta bulunan Yıllık Raporu tarafından desteklenmiştir. Rapor, Çin'in uyguladığı politikaların "ABD güvenlik politikalarına dolaylı veya doğrudan meydan okuyan temaları giderek daha fazla içerdini" kaydetmekteydi. Bu yaklaşım, Bush'un Başkan Yardımcısı Dick Cheney, Savunma Bakanı Donald Rumsfeld ve Savunma Bakan Yardımcısı Paul Wolfowitz de dahil olmak üzere birkaç kilit danışmanı tarafından destek bulmuştur.²³⁷

Bush yönetiminin ÇHC politikası çatışmacı olmanın yanı sıra, çelişkiler de taşıyordu. Örneğin, "Savunma Bakanlığı, ÇHC ile askeri temaslarını sonlandırdınığı duyurmuş, ancak bu duyuruyu hızla geri çekmişti; yönetimin ABD-Tayvan ilişkileriyle ilgili tutumu, Çin'in saldırması durumunda ABD ordusunun Tayvan'ı savunacağı yönünde olmuş, daha sonra bu politika değişikliği hakkında soru sorulduğunda Bush, önceki başkanların Tayvan politikasından vazgeçmek istemedini söylemişti". Aslında bu çelişkilerin kaynağının Bush'un dış ilişkileri yönetme konusunda önceden hiçbir deneyimi olmamasından dolayı ÇHC politikalarının danışmanlara bırakılması ve Bush yönetiminin önemli miktarda Çin deneyimine sahip hiçbir üst düzey yetkiliyi içermemesidir diyebiliriz. Başkan Bush'un dış politika danışmanları, ABD'nin dünyadaki rolü hakkında iddialı fikirlere sahipti ancak ABD'nin Çin ile ilişkilerinde uygun ve biçimlendirilmiş kararlar almalarına izin verecek gerekli uzmanlıktan yoksundu. Sonuç olarak, yönetim başlangıçta ÇHC'ni aşırı derecede çatışmacı ve çelişkili bir şekilde ele almıştır. Çin hükümeti de bu durumu hafifletmek için bir dizi aktif diplomatik girişimde bulunmuştur: 2001

²³⁶ Yu Wanli, "Breaking the Cycle?: Sino-US Relations under George W. Bush Administration." Ed. Masafumi Iida, *China's Shift: Global Strategy of the Rising Power*, Tokyo: National Institute for Defense Studies, 2009 s.84; Jones, "China and the United States, a.g.e, s.6; Zhekenov, a.g.e

²³⁷ Jones, "China and the United States, a.g.e, s.20

yılı'nın Şubat ve Mart aylarında, Çin'in eski ABD Büyükelçisi Zhu Qizhen, eski Kanada Büyükelçisi Zhang Park ve ayrıca Başbakan Yardımcısı Qian Qichen, ABD hükümeti ve halkıyla iletişim kurmak için ABD'yi ziyaret etmişlerdir. Ancak bu diplomatik çabalar, 1 Nisan 2001'de "Güney Çin Denizi'ndeki bir Amerikan gözlem uçağının Çin savaş uçağıyla çarpışması olayı"²³⁸ nedeniyle bir kez daha sekteye uğramıştır. Zemin, "ABD, uluslararası hukuku ihlal etti ve Çin hava sahasına girdi" diyerek tepkisini gösterirken, olay Çin halkının ABD'nin hegemonik hareketine karşı bir kez daha öfkesini uyandırmış ve ABD-Çin ilişkileri yeniden krize girmiştir. Bush'un olaya karşı ilk sert çıkışları zamanla yumuşamış ve ABD, krizi diplomatik kanallardan çözmeye çalışmıştır. 4 Nisan'da Dışişleri Bakanı Colin Powell, "Çinli pilotun hayatını kaybettiği için üzgünüz. Ama şimdi devam etmemiz ve bunu bir çözüme ulaştırmamız gerekiyor" diyor ve Amerikalıların pilotun kaybindan ve Çin hava sahasına izinsiz girmekten "çok üzgün olduklarını" bildiren bir ABD bildirisi yayınlanıyordu. Krizin atlatılmasının ertesi günü Bush, Jiang Zemin'i arayarak, iki ülkenin "yapıcı ilişkiler" kurmasının önemini yineledi ve Ekim ayında Şanghay'da düzenlenen APEC liderler zirvesine katılmaya istekli olduğunu ifade etti. Bunun dışında Bush yönetimi, Çin'in DTÖ'ye katılımı ve Olimpiyat Oyunları'na adaylığı gibi konularda kriz ortamını hafifletmek için iyi niyet yayınlamış ve böylece kriz atlatılmıştır. Bundan sonra iki ülke ilişkilerine 11 Eylül 2001'de ABD'de yaşanan terör saldırıları önemli bir ivme kazandıracaktır.²³⁹

²³⁸ "Güney Çin Denizi üzerinde Amerikan keşif uçağı Çin savaş uçağı ile çarpışmış ve ABD uçağı Çin'in güneyindeki Haynan adasına zorunlu iniş yapmıştı. Uçağın koruma altındaki ABD toprağı olduğu gerekçesiyle Washington'ın izni olmadan girilmeyeceğı yönündeki ABD iddialarına Çin Dışişleri Bakanlığı sözcüsü Zhu Bangzao "Amerikan uçağının, Çin tarafının izni olmadan ülke hava sahasına girmiş ve havaalanına inmiştir. Uçağın dokunulmazlığı söz konusu değildir" diyerek cevap vermişti. Pentagon da Çin'den EP-3 tipi elektronik gözetleme ve keşif uçağının 24 mürettebatı ile birlikte "bir an önce dönmesine izin verilmesini" istemişti. Çinli pilotun ölümü ise krizi daha da büyüttü. Sonunda mürettebat 11 Nisan'da serbest bırakıldı. 4 Temmuz'da da iki tarafın vardığı anlaşmaya göre, ABD, EP-3 keşif uçağını söküp ABD'ye geri göndermek için bir Rus nakliye uçağı kiraladı. "Uçak çarpışma olayı" temelde bu noktada çözüldü". Wanli, a.g.e, s.86; "Çin sert çıktı: Keşif uçuşu istemiyoruz", NTV, 3 Nisan 20021, <http://arsiv.ntv.com.tr/news/74647.asp> (Erişim Tarihi: 18.06.2023)

²³⁹ "Dışişleri Bakanı Colin Powell, yönetim yetenekleri nedeniyle evrensel olarak övülen, ancak Çin-Amerikan ilişkilerinde geçmişi olmayan bir askeri yetkiliydi; Bush'un ilk UGD ve daha sonra dışişleri bakanı olan Condoleezza Rice bir Rusya uzmanıydı; Dışişleri Bakan Yardımcısı Richard Armitage, Savunma Bakan Yardımcısı Paul Wolfowitz, Doğu Asya ve Pasifik İşlerinden Sorumlu Devlet Bakan Yardımcısı James Kelly ve Ulusal Güvenlik Konseyi'nin Asya Kıdemli Direktörü Torkel Patterson, hepsi Japonya'da uzmanlaşmıştı". Wang, George W. Bush and

1.3.1. 11 Eylül Sonrası Bush'un Değişen ÇHC Politikaları

11 Eylül 2001'de ABD toprakları üzerindeki yapılmış en büyük terör saldırıları olarak tarihe geçen ve kaçırılan uçaklarla New York ve Başkent Washington'da Dünya Ticaret Merkezi (DTM) binaları ile ABD Savunma Bakanlığı binasına düzenlenen saldırılarda, üç bine'e yakın can kaybı yaşanırken ABD ekonomisine de büyük bir darbe vurulmuştur. Saldırıları açıkça üstlenen olmasa da ABD yönetimi saldırıların arkasında El-Kaide terör örgütünün olduğu yönünde açıklamalarda bulunmuş ve bundan sonra da ülke içinde ve dışında terörle mücadeleye yönelik radikal kararlar alınmıştır. Bush, bu kararlılığını, saldırıların olduğu gece ulusa seslenişinde, "ABD bu korkakça eylemlerin sorumlularını yakalayıp cezalandıracak. Yüce ulusumuzun kararlılığı sınıyor. Ama şüpheniz olmasın: Bu sınavı geçeceğimizi dünyaya göstereceğiz" diyerek gösteriyor ve "Tarihe karşı sorumluluğumuz şimdiden belli: Bu saldırılara cevap vermek ve dünyayı kötülüklerden kurtarmak" diyerek de bu mücadelenin ülke içinde kalmayacağını sinyallerini veriyordu. Bush, dünyaya bir çağrıda bulunarak, "artık her bölgedeki her ulusun bir karar vermesi gerekiyor ya bizimlesin ya da teröristlerle" diyordu.²⁴⁰

Bush'un ABD'nin küresel rolüne ilişkin vizyonunun tüm unsurları, 20 Eylül 2002'de yayınlanan Ulusal Güvenlik Stratejisi'nde (National Security Strategy-NSS) bir araya gelmiştir (Bush Doktrini): "Tüm dünyayı savaş alanı olarak gören düşmanlara karşı nerede olursa olsun karşılığı verilmeli; gerekirse düşman devletlerdeki rejimler değiştirilmeli; özgürlük, hukuk ve adalet gibi kavramların tartışılmazlığını kabul etme konusunda hiçbir devlet istisna değildir; bu nedenle de başta İslam dünyası olmak üzere ABD'nin temel hedefi, Amerikan siyasi ilkelerini yayma konusunda savaşları fırsat olarak kullanmak olmalıdır". Nitekim bu doktrin doğrultusunda, Ortadoğu'daki iki savaş (Afganistan ve Irak) ve teröre karşı kapsayıcı savaş, yönetimin dış politikasına egemen olmuştur.²⁴¹

China:Policies, Problems, and Partnership, a.g.e, s.11-12 ; "Çin sert çıktı: Keşif uçuşu istemiyoruz", a.g.e; Wanli, a.g.e, s.87; Jones, "China and the United States, a.g.e, s.7

²⁴⁰ Paul T. McCartney, "American Nationalism and U.S. Foreign Policy from September 11 to the Iraq War", Political Science Quarterly, Vol. 119, No. 3, 2004, s.411-412

²⁴¹ A.g.e, s.415; "The National Security Strategy", White House, September 2002, <https://georgewbush-whitehouse.archives.gov/nsc/nss/2002/index.html> (Erişim Tarihi: 17.06.2023); Ahmet Emin Dağ, "Bush Doctrine", Uluslararası İlişkiler Sözlüğü, 2.bas, İstanbul: Anka Yayınları, 2005, s.72

Bu gelişmelerden sonra, değişen tehdit algıları nedeniyle, ABD, Çin'in daha önceki "stratejik rakip" olarak algılanmasından uzaklaşmıştır. ÇHC ile ortak hareket etme ve işbirliği ihtiyacı iki ülkeyi yaklaştırmış ve ÇHC ve ABD, hem dış hem de iç politikanın diğer yönlerinde ortak bir zemin bulmuştur: Çin, Sincan'daki Müslüman ayrılıkçı gruplarla devam eden mücadelesini ABD liderliğindeki teröre karşı savaşa bağlamaya çalışırken, ABD de, nükleer silah programını ortadan kaldırmayı amaçlayan çok taraflı müzakerelerin yeniden başlaması için Kuzey Kore'ye baskı yapması için ÇHC'ne güvenmiştir. ÇHC, saldırıları kınayan BM kararlarına hızla destek vererek, Ekim 2001'de Şanghay'daki APEC konferansında terörle mücadeleyi içeren resmi bir açıklamanın üretilmesini kolaylaştırarak, ABD'nin Afganistan'da El Kaide ve onun Taliban destekçilerine karşı verdiği mücadeleyi desteklemeye ikna etmek için İslamabad'la aracılık yaparak ve ayrıca diğer dönemlerde çok fazla müdahaleci olarak görülebilecek bir dizi ortak önlemi (ABD-Çin terörle mücadele birimlerinin düzenli toplantıları, Pekin'de bir Federal Soruşturma Bürosu (Federal Bureau of Investigation-FBI) yasal ataşeliğinin kurulması ve ABD'den gelen kargoların denetimine yardımcı olmak için Çin limanlarına Amerikan gümrük müfettişleri yerleştirme talebinin değerlendirilmesi) kabul ederek bu işbirliğine hazır olduğunu göstermiştir. Bush da 18 Ekim'de (2001) Şangay'daki APEC zirvesine katılarak ÇHC ile olan ilişkilerin normalleştiği mesajını vermiştir. 11 Eylül ve teröre karşı savaştan sonra bir ABD başkanının ilk dış ziyareti olan Şanghay'daki bu zirvede Jiang ve Bush, Çin-ABD ilişkileri, terörizme karşı mücadele ve diğer önemli meseleler hakkında derinlemesine görüş alışverişinde bulunmuşlar ve "açık ve yapıcı işbirliği ilişkileri" için birlikte çalışmak için bir fikir birliğine varmışlardır. İki lider bundan sonra da en önemli uluslararası ve yerel meseleleri, ilişkiler için sağlam bir siyasi temel oluşturan yüz yüze iletişim ve istişareler yoluyla çözme konusunda bir uzlaşmaya varmışlardır. 11 Eylül'den sonra Çin-ABD ilişkileri yedi yıllık bir istikrar dönemine girmiştir diyebiliriz.²⁴²

²⁴² Wang, George W. Bush and China:Policies, Problems, and Partnership, a.g.e, s.14; : Rosemary Foot, "Bush, China and Human Rights", Survival, 45:2, 2003, s.167; Wanli, a.g.e, s.88-89

Bush'un APEC Zirvesi'ne Katılımı (Şangay)²⁴³

1.3.2. Bush'un 2002 ÇHC Ziyareti Sonrasında İşbirliği Arayışları

Başkan Bush, Kuzey Kore, Irak ve İran'ın otoriter rejimlerini “Şer Eksenî”ne ait olarak ilk kez sınıflandırdığı, Ocak 2002'deki tarihi Birliğin Durumu konuşmasından bir ay sonra, 21 Şubat 2002'de Pekin'i ziyaret etmiştir. Ziyaretin yapılacağı tarih, Nixon'ın tarihi gezisinin otuzuncu yıldönümüne denk getirilmiş ve ziyaretin ana konusu “terörizmle savaş” olmuştur. Bu ziyaretten sonra iki ülke ilişkilerinde işbirliğine yönelik gelişmeler yaşanırken bazı meselelerde işbirliği sağlanamamıştır.

1.3.2.1. Kuzey Kore Meselesi

Bu ziyaret sırasında Başkan Bush, “Terörün her iki ülke için de bir tehdit olduğunun farkındayız ve Çin'in teröre karşı savaşımızda işbirliğini memnuniyetle karşılıyorum. Çin'i, Kore Yarımadası'nda, Güneydoğu Asya'da ve Güney Asya'da komşuları arasında barış için bir güç olmaya devam etmeye teşvik ediyorum” diyerek, ÇHC'nin işbirliğinin devamını beklediklerini yineliyordu. Nisan 2002'nin sonlarında dönemin Başkan Yardımcısı Hu Jintao da Başkan Bush'un konuğu olarak gittiği ABD'de “Kore Yarımadası, Güney Asya ve Orta Doğu'da barış ve istikrarı korumak, Çin ve ABD'nin ortak çıkarıdır” diyerek iki ülkenin güvenlik konularında işbirliği taahhüdünü dile getiriyordu. Şubat 2003'te, Doğu Asya gezisinin bir parçası olarak Çin'i ziyaret eden Dışişleri Bakanı Colin Powell'in ziyaretteki birinci hedefi, “Irak'a ABD

²⁴³<https://georgewbush-whitehouse.archives.gov/news/releases/2001/10/images/20011019-4-3.html> (Erişim Tarihi: 19.06.2023)

önderliğindeki müdahale için destek toplamak ve Kuzey Kore'nin ABD-Kuzey Kore 1994 Mutabakat Çerçevesi'ne²⁴⁴olan bağlılığını reddetmesine ilişkin endişeleri tartışmaktı. Powell, dönemin Cumhurbaşkanı Jiang Zemin ile görüşmesinin ardından düzenlediği basın toplantısında, "ABD, Kuzey Kore'nin eylemlerinin bölgesel istikrar ve nükleer silahların yayılmasını önleme rejimi için bir tehdit oluşturduğunu güçlü bir şekilde hissediyor, Çin ve diğer ulusların katılabileceği çok taraflı bir bağlamda Kuzey Kore ile bu meseleleri ele almaya hazırız" diyordu. Çin, ABD'nin beklediği şekilde özellikle ilgilendiği terörle mücadele ve nükleer silahların yayılmasını önleme konularında yeri doldurulamaz bir rol oynamıştır diyebiliriz. Pekin, Kuzey Kore'yi kınama konusunda ABD'nin yanında yer almak konusunda biraz isteksiz olsa da 2003 yılının başlarında, Kuzey Kore'ye petrol akışını geçici olarak durdurmuş ve Mart ayında, Çin'in o zamanki Başbakan Yardımcısı Qian Qichen Kuzey Kore'ye giderek Pyongyang'ı daha az kışkırtıcı olmaya ve Washington ile görüşmelerde bulunmaya teşvik etmiştir. Pekin'in endişesi Kuzey Kore'nin Kitle İmha Silahları (KİS) edinmesinin Kuzey Kore'den Güney Kore'ye, Japonya üzerinden ve muhtemelen Tayvan'a bir domino yayılmasının Çin güvenliği üzerindeki etkileri nedeniyledir diyebiliriz. Bu nedenle sorunun çözümüne yönelik bir dizi müzakere için muhalif hükümetlere ev sahipliği yapma teklifi getirerek, ÇHC'nin en önemli diplomatik girişimlerinden birini başlatmıştır. 23-25 Nisan 2003 tarihlerinde Çin, Kuzey Kore ve ABD, Çin'in koordinasyonunda Pekin'de üçlü görüşmeler gerçekleştirmiştir. Kuzey Kore'nin bu görüşmelerdeki tehditleri ÇHC'nin endişelerini büyük ölçüde arttırmış ve Pyongyang'ı nükleer olmayan bir yola sokmak için daha geniş bir yol yelpazesini düşünme isteğini arttırmıştır. Çin, tüm tarafların ortak

²⁴⁴ "ABD ve Kuzey Koreli yetkililer arasında yapılan görüşmeler sonucunda 21 Ekim 1994 tarihinde ABD, Güney Kore ve Uluslararası Atom Enerjisi Kurumu (UAEA)'nın da katılımıyla Cenevre'de Dörtlü Çerçeve Anlaşması imzalanmıştır. Anlaşma'ya göre, ABD, Kuzey Kore'ye nükleer reaktörlerini etkisizleştirmesi, NPT (Non-Proliferation Treaty)'deki yükümlülüklerini yerine getirmesi ve üyeliğinin devamı karşılığında öncelikli olarak enerji ihtiyaçları için iki tane su reaktörü sağlayacağını, su reaktörleri devreye girene kadar kendisinin akaryakıt temin edeceğini, karşılıklı diplomatik temsilciliklerin açılacağını, ekonomik ambargonun ve karşılıklı ticari engellerin kaldırılacağını ve nükleer saldırmazlık taahhüt etmiştir". "Agreed Framework Between The United States of America And The Democratic People's Republic of Korea", Geneva, October 21, 1994, <https://www.ncnk.org/sites/default/files/content/resources/publications/AgreedFrameworkText.pdf> (Erişim Tarihi: 03.07.2023)

çabalarıyla Altı Taraflı Müzakere²⁴⁵ mekanizmasına ev sahibi ülke olarak başkanlık etmiş ve 27-29 Ağustos'ta Altı Taraflı Müzakerelerin ilk turu Pekin'de yapılmıştır. Kuzey Kore nükleer krizini barışçıl yollarla çözmeye yönelik diplomatik çabalar çok zor ve tehlikeli olsa da Çin'in oynadığı rol ABD dahil tüm ülkeler tarafından büyük beğeni toplamıştır. Kuzey Kore nükleer sorunu²⁴⁶, iki ülkenin yapıcı ve işbirliğine dayalı ilişkilerini sürekli olarak derinleştirmek için bir teşvik faktörü haline gelmiştir. Ekim 2003'te Bush APEC zirvesinde bir kez daha Hu Jintao ile bir araya gelmiş ve ortak bir basın toplantısı düzenlemişlerdir. Başkan Bush, “Teröre karşı mücadeleyi sürdürmek ve kazanmak için karşılıklı arzumuzdan bahsettik. Elbette Kuzey Kore hakkında konuşarak zaman geçirdik. Ortak bir hedefimiz var ve bu da Yarımada'nın nükleer silahlardan arındırılması” diyerek görüşmelerin özetini veriyordu. Eylül 2005'te Dışişleri Bakan Yardımcısı Robert B. Zoellick, Çin ile stratejik bir diyalog başlatmış ve Pekin'i yükselen bir güç olarak kabul ederek, “sorumlu bir paydaş” olarak hizmet etmeye ve Kuzey Kore ve İran gibi ülkeleri uluslararası sisteme çekmek için nüfuzunu kullanmaya çağırmıştır. Ancak Çin'in tüm çabaları, karşılıklı ziyaretler ve görüşmelere rağmen Kuzey Kore'nin nükleer silah programı konularında çok az ilerleme kaydedilmiştir.²⁴⁷

1.3.2.2. Irak Meselesi

Mart 2003'te ABD ve İngiltere, Şer ekseninde gördüğü bir başka ülke Irak'a “Özgürlük Operasyonu”nu başlatmıştır. Körfez'deki angajmanı, büyük ölçüde rejim istikrarını destekleyen bir “paydaş devlet” statüsü olan ÇHC'nin Dışişleri Bakanlığı, operasyonun başladığı 20 Mart 2003 tarihinde ABD ve bazı müttefiklerinin Irak'a yönelik askeri operasyonlarına ilişkin bir açıklama

²⁴⁵ “Müzakereler ABD, Kuzey Kore, Çin ile başlamış ve bu müzakerelere Güney Kore, Japonya ve Rusya'nın katılımı ile “Altılı” olarak devam etmiştir”. Sibel Karabel, “Kuzey Kore-ABD Nükleer Denklemine Çin'in Konumu”, Stratejist, Haziran-Temmuz 2018, s.13 https://www.gedik.edu.tr/wp-content/uploads/KuzeyKoreABD.cin_.pdf (Erişim Tarihi: 03.07.2023)

²⁴⁶ “16 Ekim 2002'de Kuzey Kore temsilcisi, ABD özel elçisi James Kelly ile yaptığı görüşmelerde nükleer programa sahip olduğunu itiraf etmiş ve 14 Kasım'da ABD, "ABD-Kuzey Kore nükleer çerçeve anlaşmasını" ihlal ettiği için Kuzey Kore'ye petrol tedarikini durdurmuştur. 10 Ocak 2003'te de Kuzey Kore NPT'den ayrılmıştır. Yarımada'daki durum nükleer meselenin bir sonucu olarak aniden gerilmiştir”. Wanli, a.g.e, s.89; David M. Lampton, “The Stealth Normalization of U.S.-China Relations”, The National Interest , No. 73, Fall 2003, s.40

²⁴⁷ Wang, George W. Bush and China:Policies, Problems, and Partnership, a.g.e, s.15-24; Wanli, a.g.e, s.89; Lampton, a.g.e, s.45; “1949 – 2023 U.S.-China Relations”, Council on Foreign Relations, <https://www.cfr.org/timeline/us-china-relations> (Erişim Tarihi: 03.07.2023)

yayınlanmış ve Çin dışişleri bakanlığı operasyonu “BM tüzüğü ve uluslararası hukukun temel normlarının ihlali”²⁴⁸ olarak nitelendirmiştir. 21 Mart’ta Ulusal Halk Kongresi Dış İlişkiler Komitesi (National People’s Congress-NPC) ve Çin Halk Siyasi Danışma Konferansı Dış İlişkiler Komitesi (Chinese People’s Political Consultative Conference-CPPCC), 22 Mart’ta Çin İslam Birliği benzer şekilde, ABD ve bazı müttefiklerinin Irak’a karşı yürüttüğü askeri eylemlerden ciddi endişelerini dile getiren ve şiddeti durdurma çağrısında bulunan bir bildiri yayınlamıştır. Hu Jintao, “Çin hükümetinin her zaman BM çerçevesinde siyasi bir çözümde ısrar ettiğini ve bu amaçla aralıksız çaba sarf ettiğini, savaşın çıkmış olmasının üzüntü verici olduğunu ve Çin’in bunun neden olacağı insani felaketler ve bölgesel ve küresel barış, istikrar ve kalkınma üzerindeki etkilerinden derin endişe duyduğunu” belirtmiştir. Başkan ayrıca Çin’in, ilgili ülkeleri mümkün olan en kısa sürede askerî harekâtı durdurmaya ve Irak sorununu siyasi yollarla çözümlenmenin doğru yoluna dönmeye çağırdığını tekrarlamıştır. Nisan 2003’e kadar da operasyona karşı çıkan diğer Güvenlik Konseyi üyeleriyle birlikte, Irak’a yönelik BM yaptırımlarının kaldırılması gerektiğini kabul etmiştir.²⁴⁹

1.3.2.3. İran Meselesi

Irak savaşı Çin’e petrol ihtiyacı için Körfez’de yeni fırsatlar doğurmuş ve ABD’nin Şer ekseninde gördüğü İran’la ilişkilerde gelişmeler yaşanmıştır. Çin için artan enerji ihtiyacına iyi bir alternatif olacak olan İran, Çin’i Batı’nın İran’ın enerji ihracatını dondurmak için harekete geçmesi durumunda petrol ve

²⁴⁸ “ABD, Irak’ın kitle imha silahlarına sahip olmasının uluslararası barışı tehdit ettiği yönündeki görüşleri doğrultusunda konuyu BM’ye getirmiş ve BM Güvenlik Konseyinde, Irak’ın tüm kitle imha silahlarını imha etmesini zorunlu kılan 687 sayılı kararı kabul ettirmişti. Irak’ın, BM silah denetçilerine izin vermeyi reddetmesi ve 11 Eylül sonrası ABD, şer eksenini olarak gördüğü bu ülkeye müdahale kararını Kongre’den geçirmiş ve Dışişleri Bakanı Powell, Irak’ın kitle imha silahları programıyla önceki kararları ihlal ettiğini iddia ederek Şubat 2003’te BM Güvenlik Konseyi’nden Irak’a askeri harekate onay vermesini istemiştir. Ancak Powell, Konsey’i ikna edememiş ve BM üyelerinin çoğunluğu, BM ve Uluslararası Enerji Kurumu’nun Irak’ta daha fazla kanıt bulması gerektiğine karar vermiştir. ABD ise denetim raporlarını beklemeyeceğini söyleyerek Irak’a karşı bir "gönüllüler koalisyonu" kurarak operasyona başlamıştır”. “Irak Savaşı 20 yıl önce nasıl başladı, ABD ve bazı müttefikleri ülkeyi neden işgal etti?”, BBC News, 20 Mart 2003, <https://www.bbc.com/turkce/articles/cgreyr87gr4o> (Erişim Tarihi: 20.06.2023)

²⁴⁹ Wang, George W. Bush and China: Policies, Problems, and Partnership, a.g.e, s.15-24; Saloum Hossam Eddin, “Iraqi crisis: China’s position during Iraq war (2003) and Beijing’s growing role in Middle East and Persian Gulf after the war against Iraq”, <https://infourok.ru/irai-crisis-cinas-position-during-ira-ar-and-beings-groing-role-in-middle-east-and-persian-gulf-after-te-ar-against-ira-2913131.html?ysclid=1j78s8fbop980352260> (Erişim Tarihi: 21.06.2023)

doğal gaz üretimi için büyüyen bir Pazar olarak görmüş ve Çin ile daha yakın bağlar geliştirmenin kendisine yönelik herhangi bir saldırıyı caydırmaya yardımcı olacağını ve Batı'nın İşlam Cumhuriyeti üzerindeki izolasyonunu artırmayı seçmesi durumunda da dış dünyaya bir pencere açacağını düşünmüştür. Nitekim Irak savaşının ardından iki ülke ilişkileri ekonomik işbirliği düzeyinde gelişmiş ve Çin Irak'ta devre dışı kalan üretimdeki boşluğu doldurmak için İran'a yönelmiştir. Mart 2004'te, devlete ait petrol ticaret şirketi Zhuhai Zhenrong, İran'dan 110 milyon ton sıvılaştırılmış doğal gaz ithal etmek için 25 yıllık bir anlaşma imzalamış, Aralık 2007'de Çin ve İran, Sinopec'e İran'daki (Yadavaran) sahasını geliştirme hakkı veren 2 milyar dolarlık bir anlaşmayı sonuçlandırmıştır. Çin ayrıca uranyum zenginleştirmeyi askıya almayı reddettiği için Batı'nın İran'a yaptırım uygulama çabalarını destekleme konusunda bir miktar isteksizlik göstermiş, 2006'da Rusya ile birlikte, ABD'nin İran'a karşı bir BM kararı getirme girişimini engelleyerek, müzakere edilmiş bir çözümü savunmuştur.²⁵⁰

1.3.3. Tayvan Meselesi

Tayvan meselesi bu dönemde de ana konulardan biri olmaya devam etmiştir. 20 Ağustos 1999'da tanınmış Amerikalı muhafazakâr düşünce kuruluşları, Heritage Foundation ve The Project for a New American Century, birlikte, ABD'nin Tayvan konusundaki “stratejik belirsizlik” politikasına son verilmesi çağrısında bulunan bir politika bildirisi yayınlamışlardır. Bu bildirinin altında daha sonra Bush yönetiminin kilit noktalarında görev alacak olan Paul Wolfowitz, Lewis Libby, Richard Perle ve Richard Armitage dahil 23 kişinin imzası vardır. Ağustos 2000'de de seçimden önce Cumhuriyetçi Parti platformu Tayvan politikalarına yönelik açıklamalarda bulunmuştur: “Politikamız, Çin'in Tayvan'a karşı güç kullanmaması gerektiği ilkesine dayanmaktadır. Pekin'in kendi yönetimini özgür Tayvan halkına empoze etme hakkını reddediyoruz. Tayvan'ın geleceği ile ilgili tüm sorunlar barışçıl bir şekilde çözülmeli ve Tayvan halkı tarafından kabul edilmelidir. Çin bu ilkeleri ihlal eder ve Tayvan'a saldırırsa, ABD Tayvan İlişkileri Yasası uyarınca uygun şekilde yanıt verecek ve Tayvan'ın kendini savunmasına yardım edecektir. Tayvan, güvenliğini artırmak için savunma silahlarının zamanında satışı da dahil olmak üzere ABD'nin güçlü desteğini hak etmektedir”. Bu bildirilerin

²⁵⁰ Eddin, a.g.e.

ardından Bush, Tayvan konusunda hem anakara tarafından güç kullanımına hem de Tayvan'ın bağımsızlığına karşı olan “açık” bir politikanın benimsenmesini savunmuştur. ABD, bir yandan, anakara Çin'in Tayvan'a kendi egemenliğini dayatma hakkına sahip olduğunu açıkça reddetmiş, “Çin anakarası Tayvan'a karşı güç kullandığında, ABD Tayvan'ın kendisini savunmasına yardım edeceğini” ilan etmiş ve “Tayvan Güvenlik Geliştirme Yasası”ndan yana olduğunu ve Tayvan'ı Füze Savunma sistemine dahil ettiğini açıklamış, öte yandan da Tayvan'ın asla bağımsızlık ilan etmeyeceğini umduğunu ve böyle bir durumda çıkacak savaşta ABD'nin müdahale etmeyeceğini açıkça belirtmiştir. Göreve gelmesinden sonra Bush, 24 Nisan 2001'de ABC ile yaptığı bir röportajda “Çin Tayvan'a saldırılırsa, ABD'nin Tayvan'ı savunma yükümlülüğü olur mu?” sorusuna, “ABD Tayvan'ın kendisini savunmasına yardım etmek için elimizden geleni yapacaktır” diyerek cevap vererek, yönetiminin Çin'den gelen artan bir tehdit karşısında Tayvan'ın savunma ihtiyaçlarının karşılanmasını sağlamaya devam edeceğini açıkça belirtmiştir. ABD'nin bu politikasının altında Taipei'ye silah, askeri hizmetler ve eğitim sağlayarak Tayvan Boğazı boyunca askeri bir denge sağlamak vardır. Bu doğrultuda ABD ile Tayvan arasında en büyük silah anlaşması yapılmış (Baba Bush yönetiminin 1992'de 150 F-16 satışını onaylamasından beri Tayvan için bu kadar büyük bir silah satışı yapılmamıştı) ve Tayvan ile füze savunma sistemi işbirliği de hızlandırılmıştır. Çünkü ABD, Tayvan'ın, düşmanca eylemlere karşı yeterli stratejik ve taktiksel uyarı sağlayabilen, hayatta kalabilir bir ulusal komuta ve kontrol sistemi kurmasının zorunlu olduğuna inanıyordu. Ada, ÇHC'nin ilk hava ve füze saldırılarına dayanabilmeli ve operasyonel bir askeri kabiliyeti hızlı ve verimli bir şekilde yeniden kazanabilme yeteneğine sahip olmalıydı. Washington, ayrıca silah satış sürecini hızlandırmak için Tayvan'a yönelik politika yönergelerinde bazı önemli değişiklikler de yapmıştır. Taipei'nin savunma malzemeleri ve hizmetlerine yönelik talepleri için “normal, rutin bir değerlendirme” süreci oluşturmuştur. Tayvan artık yıllık silah satışı görüşmeleriyle sınırlı olmayacak ve istediği zaman ABD'den silah satışı için başvuruda bulunabilecekti.²⁵¹

²⁵¹ Wanli, a.g.e, s.83-86; Taiwan Defense & Security Report – Q1,2001, April 1, 2001 <https://www.ustaiwandefense.com/tdns/resources/analysis/taiwan-defense-security-reports/page/5/> (Erişim Tarihi: 03.07.2023); Peter Brookes, “U.S.-Taiwan Defense Relations in the Bush Administration”, The Heritage Foundation, November 14, 2003, <https://www.heritage.org/asia/report/us-taiwan-defense-relations-the-bush-administration>

11 Eylül 2001 sonrası Çin ile ilişkilerde sorun olan Tayvan meselesinde de olumlu gelişmeler yaşanmış, ana konunun Tayvan meselesi olduğu 1 Mayıs 2002 tarihinde Washington'da gerçekleşen Bush-Jintao görüşmesinde ABD, meseleye yönelik olumlu mesajlar vermiştir. ABD Savunma Bakan Yardımcısı Paul Wolfowitz, ABD'nin "Tayvan bağımsızlığını desteklemediğini ve Tayvan'ı Çin anakarasından ayırma niyetinde olmadığını" açıkça ifade etmiştir. Bundan sonra "Bağımsızlık karşıtlığı" Tayvan konusunda Çin ve ABD'nin ortak bir politika pozisyonu haline gelmiştir. Nitekim Bush, ÇHC Başbakanı Wen Jiabao ile birlikte gazetecilerle yaptığı görüşmede Tayvanlı yetkililerin "statükoyu tek taraflı olarak değiştirmesi" aleyhinde konuşmuş ve Bush'un konuşması, Çin-ABD ilişkilerinin istikrarlı gelişimi için en büyük gizli sorunu ortadan kaldırmıştır.²⁵² Ancak ABD-Tayvan savunma ilişkisi, ABD ile ÇHC arasındaki ilişkinin muhtemelen en tartışmalı yönü olmaya devam etmiştir. Nitekim Şubat 2002'de Tayvan Ulusal Savunma Bakanı Tang Yao-ming'in ABD ziyaretinde²⁵³ Savunma Bakan Yardımcısı Paul Wolfowitz ve Doğu Asya ve Pasifik İşlerinden Sorumlu Dışişleri Bakan Yardımcısı James Kelly ile yaptığı toplantı Hu Jintao'yu kızdırmıştır. Wolfowitz, "Başkan Bush ve diğerlerinin söylediği gibi, ABD, Tayvan'ın savunmasına yardım etmek için ne gerekiyorsa yapmaya karardır. Pozisyonumuz net. Tayvan'ın bağımsızlığını desteklemiyoruz ama güç kullanımına karşıyız" diyordu. Bu toplantı, savunma ilişkisinde yeni bir öncelik oluşturdu ve Tayvan'ın güvenliğiyle ilgili konulara güçlü bir ilgi olduğunu kamuoyuna gösterdi. Jintao, ABD ziyaretinde bu toplantı ve görüşmelerden duyduğu rahatsızlığını "Tayvan konusunda herhangi bir sorun çıkarsa, Çin-ABD için zor olur ve hatta ilişkilerde gerileme bile meydana gelebilir. Tayvan meselesi Çin'in iç meselesidir ve Tayvan Boğazı'nın her iki yakasındaki Çin halkı tarafından çözülmelidir. Tayvan'a sofistike silahlar satmak veya ABD-Tayvan ilişkilerini geliştirmek, yukarıdaki taahhütlerle tutarlıdır ve ne Tayvan Boğazı'nda ne de Çin-ABD ilişkilerinde barışa ve istikrara hizmet eder" diyerek göstermiştir.²⁵⁴ ABD Savunma Bakanlığı'nın "ÇHC'nin Askeri Gücü" konulu Kongre'ye sunduğu raporun

(Erişim Tarihi: 03.07.2023); "George W. Bush on China", OnTheIssues, http://issues2000.org/Celeb/George_W__Bush_China.htm (Erişim Tarihi: 03.07.2023)

²⁵² Wanli, a.g.e, s.88-89

²⁵³ "Bu, Tayvan ile resmi ilişkilerin 1979'da kesilmesinden bu yana Tayvanlı bir Savunma Bakanının Amerika Birleşik Devletleri'ne yaptığı ilk ziyareti". Brookes, a.g.e.

²⁵⁴ Wang, George W. Bush and China: Policies, Problems, and Partnership, a.g.e, s.15-16

Temmuz 2002'de yayımlanmasıyla birlikte Çin-ABD ilişkileri bir kez daha gerginleşmiştir. Raporda, ÇHC askeri, iktisadi ve nükleer bir rakip olarak görülmüş ve ÇHC'nin askeri yeteneklerini son birkaç yılda önemli derecede geliştirdiği ve bunun Tayvan'ı tehdit ettiği belirtilmiştir. Pekin'in, askeri politikasının, doğası gereği savunmacı olduğu yönündeki ısrarına rağmen, Çin'de Tayvan'ın egemenliği konusunda mücadele hazırlıkları olduğuna yönelik endişeleri arttırmış ve bu da ABD-Tayvan savunma işbirliğini hızlandırmıştır.²⁵⁵

ABD'nin Tayvan'ın DSÖ'ye üyeliği konusundaki desteği 2002 yılının sonlarında Çin'de meydana gelen bir gelişme ile elini kuvvetlendirecektir. Çin'in güneyindeki Guangdong eyaletinde henüz teşhis edilmemiş bir virüs'ün ortaya çıkması ve Mart 2003'e kadar Şiddetli Akut Solunum Yolu Sendromu'nun (Severe Acute Respiratory Syndrome-SARS), Çin, Güneydoğu Asya ve dünya genelinde binlerce kişiye yayılması yeni bir kriz yaratmıştır. İlk ortaya çıktığında SARS tehdidinin ciddiyetini küçümsediği için uluslararası eleştirilerle karşı karşıya kalan ÇHC'nin bu tutumunu ABD, Tayvan'ın DSÖ'ne üyeliğinin gerekçesi olarak görmüştür. Tayvan, temelleri 1948'de atılan DSÖ'nün kurucu üyesi olsa da 1972 yılında BM'deki koltuğunu kaybettikten bir yıl sonra 1972'de DSÖ'den de çıkarılmıştır. Tayvan, 1997'den beri her yıl yeniden katılmak için yıllık bir teklif düzenlese de Çin, "Tayvan, Tek Çin Politikasında korunduğu gibi Çin'in bir parçasıdır ve bu nedenle Çin'in koltuğu tarafından temsil edilmektedir" diyerek bu teklifleri hep engellemiştir. SARS üyelik için yeni bir fırsat yaratmış ve 16 Mayıs 2003'te ABD Kongresi, SARS'ın anakaradan son zamanlarda yayılmasının ışığında Tayvan'ın teklifini destekleyen bir yasa tasarısını kabul etmiştir. Ancak bu da Tayvan'ın DSÖ üyeliği yolunu açamayacaktır.²⁵⁶

ABD açısından statükoyu ortadan kaldırmaya yönelik gerçek bir adım 2003 sonunda atılmıştır. Irak'taki gelişmeler üzerine Washington, Pekin'i destekleyerek Tayvan'ı resmen egemenliğinden vazgeçmeye çağırmıştır.

²⁵⁵ A.g.e, s.16

²⁵⁶ "2009 ve 2016 yılları arasında Pekin, Tayvan'ın Çin Taipeiisi adıyla DSÖ'ye gözlemci statüsüyle katılmasına izin vermiş ancak 2016'da Bağımsızlık yanlısı Tsai Ing-wen'in Tayvan Devlet Başkanlığı'na seçilmesiyle bu durum değişmiştir". A.g.e, s.19-20; "Tayvan neden Dünya Sağlık Örgütü'ne üye değil?", euronews, 16.05.2020, <https://tr.euronews.com/2020/05/16/tayvan-neden-dunya-saglik-orgutu-ne-uye-degil> (Erişim Tarihi: 20.06.2023)

Ancak aynı zamanda Tayvan Körfezi'ndeki stratejik konumunu güçlendirmek için de Tayvan meselelerinde güvenliği sağlamak için Japonya-Amerikan anlaşmasını sunmuştur. Buna göre, ABD-Tayvan ilişkileri arasında askeri-stratejik işbirliğini geliştirecek ve adaya gelişmiş bir silah ve teknoloji sağlayacak ve her türlü saldırı ve tehlikeye karşı (öncelikle Çin tarafından) duracaktır. Washington'un bu çifte standart politikası Pekin tarafından her zaman eleştirilmiştir. Çin ise, Tayvan'a yeni silahlar sağlayarak Körfez'de barış ve istikrarın sağlanamayacağını ve bu durumun ABD-Çin ilişkilerini de etkileyeceğini, bu nedenle de ABD'nin Tayvan'a silah satmayı tamamen bırakması gerektiği üzerinde ısrarla durmuştur.²⁵⁷

2004 ABD başkanlık seçimlerinin arifesinde, Pekin'deki Tsinghua Üniversitesi Uluslararası Araştırmalar Enstitüsü müdürü Yan Xuotong, “seçimi kim kazanırsa kazansın, endişelenmeye gerek yok çünkü onlar, özellikle Tayvan konusunda aynı politikayı benimseyecekler” yorumunu yapmış ve “bir değişiklik olursa yüzeysel kalır” diyerek ABD politikalarında bir devamlılığın olduğunu ima etmiştir. Nitekim Bush'un ikinci döneminde de Tayvan konusunda benzer politikalar yürütülmüştür.²⁵⁸ 2004 seçim kampanyanın hemen ardından Bush, 20 Kasım'da Santiago'daki APEC toplantısına katılmış ve bu toplantıda Hu Jintao ile görüşmüş ve bu görüşmede Çin-ABD ilişkilerinde Tayvan meselesinin hassasiyetini ve kaçınılmazlığını çok iyi bildiğini ve bu meselenin doğru şekilde ele alınmasının Çin-ABD ilişkilerinin istikrarlı gelişiminin anahtarı olduğunu farkında olduğunu belirtmiştir. 2005 yılında Çin, “ayrılık karşıtı” yasayı kabul etmiş ve fiili olarak, adanın yetkilileri adayı anakaradan ayırmaya çalışırsa ve resmi bağımsızlık ilan ederse, “barışçıl olmayan yollara” başvurmayaya hazırlanacaklarını ilan etmiştir. Condoleezza Rice, Çin'in bölgede daha fazla çatışmaya neden olacak yeni ayrılık karşıtı yasasını sert bir şekilde eleştirse de ABD, Çin'in politikasına yönelik herhangi bir eylemde bulunmamıştır. Tayvan'ın 2007'de BM'ye katılım konusunda bir referandum düzenlemeye çalıştığında ABD, tepki göstererek “referandumun, Tayvan Boğazı'ndaki gerilimi artırmaktan başka bir işe yaramayacağı, bunun BM veya Tayvan üzerinde hiçbir pratik yararlı etkisi olmayacağı ve bunun Başkan Chen (Tayvan) ile Başkan Bush arasında önceki yıllarda yapılan

²⁵⁷ Zhekenov ve diğerleri, a.g.e

²⁵⁸ Wang, George W. Bush and China: Policies, Problems, and Partnership, a.g.e, s.44

anlaşmaları baltalamak olacağı” yönünde eleştirmiştir. Nitekim ABD’nin şiddetle tavsiye etmemesine rağmen Tayvan, BM’ye başvurduğunda da Tayvan’ın üyeliğine karşı çıkan bir bildiri sunmuştur: “Uzun süredir devam eden Tek Çin politikamıza uygun olarak ABD, Tayvan’ın devlet olmanın bir gereklilik olduğu uluslararası kuruluşlara üyeliğini desteklemediği için bu hedefi ilerletmek için tasarlanmış önlemleri destekleyemez”. ABD, Tayvan’ın devlet olmanın gerekli olmadığı diğer uluslararası kuruluşlara katılımını desteklerken, BM’ye katılmasının bağımsızlığa bir adım daha yaklaşacağını ve dolayısıyla ÇC ile ÇHC arasındaki anlaşmazlığın olası bir tırmanması olacağını iddia etmekteydi. Bush, aynı zamanda 2007’deki Sidney APEC zirvesinde de statükoyu değiştirmeye yönelik tek taraflı hamlelere muhalefetini yinelemiş ve görev süresinin sonuna kadar da bu politikayı yürütmüştür. 2008 Olimpiyat Oyunları dünyaya Çin’in adaya katılma niyeti olmadığını göstermiş ve oyunlar sırasında Tayvan’dan anakara Çin hükümetinin önerdiği gibi “Çin’in Taipei’si” yerine “Çin Taipeiisi” olarak bahsedilmiştir. Ancak 2008 sonlarında Çin, Bush yönetiminin Tayvan’a silah satma kararını protesto etmek için ABD ile bazı askeri diyalogları askıya almıştır.²⁵⁹

1.3.4. İnsan Hakları Meselesi

Çin’in insan hakları konusundaki kötü karnesi, Bush’un seçim kampanyasının da bir bölümünü oluşturmuş ve Clinton’ın politikaları eleştirilmiştir. Nitekim Başkanlığının ilk döneminde özellikle Tibet’e karşı daha sempatik bir tavrın sinyali vermiş ve Clinton’ın Dalai Lama ile olan Haziran 2000’de planlanmamış toplantısının aksine daha iyi duyurulan bir toplantıda 23 Mayıs 2001’de onunla bir araya gelmiştir. Bu tarih, Çin hükümeti ve o zamanki Tibet yerel hükümeti tarafından, orada Çin yönetimini resmileştiren 1951 tarihli 17 Maddelik Anlaşmanın imzalanmasının 50. yıl dönümü olması bakımından da oldukça önemlidir. Pekin bu tarihi, anlaşmanın Tibet’i ele geçirmesinin yasal dayanağı olduğunu iddia ederken, Dalai Lama’nın sürgündeki hükümeti de Çin hükümetinin anlaşmayı büyük ölçüde ihlal ettiğinde ısrar etmekteydi. Bush, bu tarihte bir araya gelerek Dalai Lama’nın Tibet-Çin ilişkileri versiyonunun kamuoyuna duyurulmasına da

²⁵⁹ Wanli, a.g.e, s.91-96; Zhekenov ve diğerleri, a.g.e, s.362-363; Waganer, a.g.e, s.37-38; Thomas J. Christensen, Shaping the Choices of a Rising China: Recent Lessons for the Obama Administration, The Washington Quarterly, Vol.32, No.3, 2009, s.100

yardımcı olmuştur. Bush'un Çin'i insan hakları konusunda eleŐtirmesindeki bir diğer fakt'or, 2000 seèimlerinde kendisine %80 oy veren Hıristiyan muhafazakarların veya "dini sağın" beklentilerini karŐılaŐtırmaktı. Ç'ünkü bu grup BaŐkandan Çin'in dini topluluklara, 'ozellikle de Hıristiyanlara uyguladığı zulme dikkat çekmesini beklemekteydi.²⁶⁰

11 Eyl'ül sonrasında Çin'in ABD'nin takdirini kazandığı duruşu ve ikili ilişkilerin daha da g'üçlenmesi insan hakları konusundaki eleŐtirilerin dozajını azaltsa da ortadan kaldırmamıŐtır. Bush, Çin lideri ile gör'üŐmelerinde "ter'ore karşı m'ücadele"nin azınlıklara zulme bahane olarak kullanılmaması konusunda telkinlerde bulunmuştur. Şubat 2002'deki Pekin ziyaretinde Qinghua 'üniversitesinde yaptığı konuşmada "dini inanca ve d'üŐünce ve toplanma 'özg'ürl'üğüne" dikkat çekmiştir: "Özg'ür bir toplumda çeŐitlilik düzensizlik değildir, tartışma, çekişme değildir ve muhalefet devrim değildir". İnsan hakları ihlalleri Eyl'ül 2002 Ulusal Güvenlik Stratejisi'nde de yer alsa da bu sorunu gündemde tutan daha çok Kongre ve Sivil Toplum Kuruluşları (STK) olmuştur. Nitekim, ABD, Ağustos 2002'de Sincan'da faaliyet gösteren Doğu Türkistan İslami Hareketi'ni (East Turkestan Islamic Movement-ETIM) ter'or örgütü olarak kabul etmiş ve Nisan 2003'teki BM İnsan Hakları Komisyonu (United Nations Commission on Human Rights-UNCHR) toplantısında Çin'i eleştiren bir kararı desteklememe kararı almıştır. Bunda ABD'nin "Ter'orle M'ücadele" kapsamında uyguladığı ya da uygulayacağı politikalara Çin'in işbirliğine duyulan ihtiyaçtı. Ancak ABD, bazı Uygur ve diğer Müsl'ümanların, hükümeti, ter'ore karşı sürmekte olan savaşı, Sincan'daki dini faaliyetlere yönelik baskıyı yođunlaŐtırmak için bir bahane olarak kullanmakla suçlamalarını da karŐılıksız bırakmamıŐ ve her fırsatta Çin'den bu konudaki politikalarını gözden geçirmesi istenmiştir. 2008'in ilk yarısında, iki taraf İnsan Hakları Diyal'ogu'nu altı yıllık bir aradan sonra yeniden başlatma konusunda anlaŐmıŐlardır. ABD tüm endişelerini yalnızca Dışişleri Bakanlığı yetkililerine değil, aynı zamanda Kamu Güvenliği Bakanlığına, Adalet Bakanlığına, Çin'de interneti kontrol eden ajanslar ve hapisane yetkililerine de iletebilmiŐtir. ABD, insan hakları, sivil özg'ürl'ükler, basın özg'ürl'ükleri ve dini örgütlenme özg'ürl'üğündeki gelişmelerin Çin'in belirtilen hedeflerine ulaşmasına yardımcı olacağına dikkat çekmekteydi: saygın bir küresel akt'or olmak; uluslararası sahnede etkisi

²⁶⁰ Foot, a.g.e, s.176-177

arttıkça komşularına güven vermek ve yolsuzluğu azaltarak, sosyal istikrarı artırarak ve ülke içinde hukukun üstünlüğünü teşvik ederek istikrarlı, “uyumlu bir toplum” yaratmak. 2008’deki diğer bir gelişme ABD’nin Pekin’i Dalai Lama’nın temsilcileriyle Tibet konulu müzakereleri yeniden başlatmaya teşvik etmesi olmuştur. Çin’in müzakere şartları arasında Tibet için anakaradan resmi olarak bir bağımsızlık istenmemesi, Çin içinde daha fazla Tibet özerkliği sağlamanın bir yolu olarak şiddetin açıkça reddedilmesi ve Tibet’te uzun vadede şiddet savunucularını dizginleme yetkisine tek başına sahip olunması vardı. Görüşmeler Mayıs 2008’de gerçekleşmesine rağmen, iki taraf arasında uzlaşa yönünde somut bir ilerleme sağlanamamıştır. Yine de Çin’in insan hakları konusunda olumlu bazı girişimleri olmuştur. Örneğin Çin, 2008 yazındaki Olimpiyatlara kadar gazeteciler için yeni, daha liberal düzenlemeler yaratmış ve bu düzenlemeleri süresiz olarak uzatmıştır. Son üç yılda Çin, yüksek mahkemesinin tüm ölüm cezası davalarını gözden geçirmesi yönündeki uluslararası tavsiyeyi kabul etmiş ve bu yolla infaz sayısı hala yüksek olsa da sonuç olarak 2007-2008’de önemli ölçüde düşmüştür. 2008 Olimpiyatları için Pekin’e gitmeden önce Başkan Bush, 7 Ağustos’ta Başkan olarak Asya’ya yaptığı son gezide Tayland’da yaptığı bir konuşmada “Çin liderleriyle din özgürlüğü ve insan hakları konusundaki derin endişelerimiz hakkında açık, samimi ve tutarlı bir şekilde konuştum. ABD, Çin halkının tüm insanların doğal hakkı olan temel özgürlüğü hak ettiğine inanıyor. Dolayısıyla ABD, Çin’in siyasi muhalifleri, insan hakları savunucularını ve dini aktivistleri tutuklamasına kesin bir şekilde karşı çıkıyor. Özgür basın, toplanma özgürlüğü ve işçi hakları için konuşuyoruz, Çin liderlerini kızdırmak için değil, halkına daha büyük bir güven duyacağımız için. Çin’in tam potansiyelini geliştirmesinin tek yolu özgürlüktür” diyordu. ABD sözcüsü Richard Boucher, Çin’de hala çözülmesi gereken bir dizi insan hakları sorununa dikkat çekerken, Çin’den koşullar dayatmadan hakların tanınması; Uluslararası Din Özgürlüğü Komisyonu’na katılım; önemli sayıda siyasi tutuklunun serbest bırakılması ve Dalai Lama’nın Pekin ve Lhasa’daki özel temsilcilerinin kabulü gibi bazı taleplerde bulunmuştur. Ancak ilişkilerde ekonomik ve askeri işbirlikleri ve çıkarlar²⁶¹, bu taleplerin hep önüne geçmiştir. Çin, bazı girişimlerde bulunsa da

²⁶¹ “Çin’in 2001 yılında DTÖ’ye katılımını takip eden beş yıl içinde, Çin’e yapılan ihracat, ABD’nin dünyanın geri kalanına yaptığı ihracattan beş kat daha hızlı büyüdü. 2006’da Çin’e yapılan ihracat, Çin’den yapılan ithalatın neredeyse iki katı kadar hızlı büyüdü ve ihracattaki

bu girişimlerin çözüm yaratmaktan çok zaman kazanmaya yönelik olduğu anlaşılmaktadır.²⁶²

1.4. Barack Obama Dönemi İlişkiler (20 Ocak 2009- 20 Ocak 2017)

2008 seçimlerinin galibi ABD'nin ilk siyahi başkanı Barack Obama, başkanlığı döneminde altı diplomatik öncelikle uğraşmak zorunda kalmıştır: ABD hegemonyasının maliyetlerini kontrol etmek; ABD ekonomisini canlandırmak; terörle mücadeleye devam etmek; nükleerden arındırılmış bir dünyayı teşvik etmek ve iklim değişikliğiyle mücadele etmek de dahil olmak üzere küresel sorunları ilerletmek; ABD'nin Bush'un zedelediği uluslararası itibarını yeniden kazanmak ve müttefikleriyle bağlarını güçlendirmek ve 200 yıldır Avrupa'da olan odağı Asya'ya veya Atlantik'ten Pasifik'e kaydırmak için "Asya Pasifik'e dönüş" stratejisini yürütmek. Bu stratejide Çin önemli bir faktör olmuştur.²⁶³

Barack Obama'nın Demokrat Parti'nin ABD başkanlığına aday gösterildiği dönem ve sonrası Çin-Amerikan ilişkilerinde ciddi sorunların yaşanmadığı bir dönemdi. Aslında bu, ABD başkanlık gücünün bir partiden diğerine geçtiği son üç seçimle (Jimmy Carter'dan Ronald Reagan'a, George H. W. Bush'tan Bill Clinton'a ve Bill Clinton'dan George W. Bush'a) çelişmekteydi. Amerikan siyasetindeki bu önemli dönüm noktaları, ABD Çin politikasındaki sorunların seçim kampanyalarını ve yeni gelen her ABD hükümetinin ilk yıllarını belirgin bir şekilde şekillendirdiği yıllar olmuştur: ABD'nin Tayvan'la ilişkileri (özellikle Carter'dan Reagan'a), insan hakları, ticari uygulamalar, Tayvan politikası (Bush'tan Clinton'a) ve Çin'in artan ekonomik, siyasi ve özellikle askeri gücünün ABD, Tayvan ve ABD'nin Asya'daki müttefiklerine yönelik güvenlik tehdidi (Clinton'dan Bush'a). Yine de Çin, kampanyanın bir parçası olmaya devam etti. Demokrat partinin ön

büyüme, 2007 ve 2008'de ithalattaki büyümeyi geride bırakmaya devam etti. ABD ayrıca Çin'e nükleer enerji teknolojisinin satışı, iki ülke arasındaki hava yollarının artırılması ve ABD Gıda ve İlaç İdaresi ile Çinli meslektaşları arasında Çin'de sahada aktif işbirliği için sözleşmeler imzaladı". Christensen, a.g.e, s.96-97

²⁶² Foot, a.g.e, s.178-179; Christense, a.g.e, s.98-99; Bush Chides China for Human Rights Abuses, The Epoch Times, https://www.theepochtimes.com/bush-chides-china-for-human-rights-abuses_1530264.html (Erişim Tarihi:07.07.2023)

²⁶³ "How America's relationship with China changed under Obama", World Economic Forum, Dec 14, 2016, <https://www.weforum.org/agenda/2016/12/america-china-relationship/> (Erişim Tarihi: 09.07.2023)

seçimlerinde hem Obama hem de rakibi ve sonradan Dışişleri Bakanı yapacağı Hillary Clinton, zaman zaman Amerika'yı haksız Çin ve diğer uluslararası rekabetten korumaya yönelik güçlü görüşlerini dile getirmişlerdi ve her ikisi de Kongrede insan hakları, ticaret, Tibet ve Sudan, İran, Zimbabve, Myanmar ve Kuzey Kore gibi rejimleri destekleyen Çin politikalarına ve uygulamalarına güçlü bir şekilde karşı çıkan Meclis Başkanı Nancy Pelosi ve Senato Çoğunluk Lideri Harry Reid'e de yakındılar. O nedenle ABD'nin Çin ile yakın ilişki kurmasını savunan bazı Çinli ve ABD'li savunucular, başlangıçta yeni gelen Demokrat başkana karşı temkinliydi.²⁶⁴ Çin devlet medyası ise başkanlık kampanyası sırasında her iki aday (Obama ve McCain) için de net bir tercih göstermemekle beraber, Obama'nın seçim zaferi sonrası "Pasifik'in diğer tarafındaki Amerikan halkı gibi biz de Demokrat Barack Obama'nın ezici galibiyetinden dolayı mutluyuz" diye yazıyordu. Çin Devlet Başkanı Hu Jintao, zaferinin onaylanmasından kısa bir süre sonra Obama'ya gönderdiği bir tebrik mesajında "yeni bir tarihi çağdan" söz etti ve "yapıcı ve işbirlikçi ilişkimizi yeni bir zirveye taşımak ve iki ülke insanlarına ve dünyanın geri kalanına daha fazla fayda sağlamak amacıyla iki ülke arasındaki diyalogu ve alışverişi sürekli olarak güçlendirmek için sizinle birlikte çalışmayı dört gözle bekliyorum" diyerek işbirliğine hazır olduğu mesajını verdi.²⁶⁵ Obama'nın aile üyelerindeki Asya bağlantılarına ek olarak, kadrosundakilerin, kabine ve kıdemli danışman adaylarının bazılarının Asya kökenli Amerikalı olması, Çin açısından olumlu karşılanmaktaydı.²⁶⁶

Obama, on yıllardır Beyaz Saray'a bir önceki Başkanın Çin politikasını eleştirmeden giren ilk başkandı ve Obama'nın ekibi, politikalarını Bush'un başarılarının üzerine inşa etmeye hevesliydi. Çin'in beklentisi doğrultusunda Dışişleri Bakanı Hillary Clinton'ın Şubat 2009'da Çin'e ilk ziyareti ve Başkan

²⁶⁴ Robert Sutter, "The Obama Administration And China: Positive But Fragile Equilibrium", Asian Perspective , Vol. 33, No. 3, 2009, s.81-83

²⁶⁵ Chris O'Brien, "China is 'elated' by Obama win", The Washington Times, November 5, 2008, <https://www.washingtontimes.com/news/2008/nov/5/china-elated-obama-win/> (Erişim Tarihi: 07.07.2023)

²⁶⁶ "Japon bir anneye sahip olan Pete Rouse, Beyaz Saray Kıdemli Danışman adayı; yine Japon kökenli Eric Shinseki, Gazi İşleri Sekreteri adayı, Çin kökenli Christopher P. Lu, Çalışma Bakan Yardımcısı, Beyaz Saray Kabine Sekreteri adayı ve yine Çin kökenli Steven Chu, Enerji Bakanı adayydı". "Barack Obama: America's Multicultural President & His Asian Connections", China Notes: Superfluous Musings of a Chinese Historian, December 27, 2008, <https://chinamusictech.blogspot.com/2008/12/barack-obama-americas-multicultural.html> (Erişim Tarihi: 09.07.2023)

Obama'nın G-20 zirvesinin aralarında Çin Devlet Başkanı Hu Jintao ile yaptığı ilk görüşme, Çinli liderlere güven vermek için atılan adımlardır.²⁶⁷ Hillary Clinton, Asya ziyaretinde Japonya, Endonezya ve Güney Kore'yi ve son durak olarak da Çin'i ziyaret etti. Clinton'ın bu ziyareti, Obama yönetiminin, Pekin'deki büyükelçisinin adını bile belirlemediği veya Çin politikasını formüle edecek zamanı bile olmadığı bir zamanda yapılmasından dolayı eleştirilse de yönetimin politika önceliklerinden biri olarak "Asya Pasifik'e dönüşü" ifade etmesi açısından önemliydi diyebiliriz.²⁶⁸

Clinton, Dışışleri Bakanı olarak yaptığı ilk büyük konuşmasında, istikrarlı ABD-Çin ilişkilerinin önemine büyük bir önem vermiş ve bölge turunun arifesinde New York'taki Asia Society'de "Bazıları, Çin'in tanımı gereği bir düşman olduğuna inanıyor ancak ABD ve Çin'in birbirlerinin başarılarından yararlandığına ve katkıda bulunduğuna inanıyoruz" diyerek, ziyaretini "ileriye doğru bir yol bulmaya yönelik" bir ziyaret olarak tanımlamıştır.²⁶⁹ Londra'daki G20 zirvesindeki Obama ve Jintao görüşmesi, iki tarafın önemli konularda fikir alışverişinde bulunduğu ve en yüksek hükümet düzeyinde işbirliğini teşvik ettiği önemli bir platform olarak tanımlanabilecek "ABD-Çin Stratejik ve Ekonomik Diyaloğu (S&ED)" nu başlatmıştır. Obama yönetimi, ÇHC ile ilişkisine ilişkin ABD çıkarlarının (ABD ticaretini ve yatırımını teşvik etmek, ulusal güvenlik çıkarlarını korumak, küresel çevre ve iklim değışikliği konularını ele almak, Çin'de ekonomik liberalleşmeyi ve insan haklarını desteklemek ve Tayvan Boğazı ile daha geniş Asya-Pasifik bölgesinde barış ve istikrarı korumak) farkında olarak, BM Güvenlik Konseyi'nin veto sahibi daimi üyesi ve G-20 ülkelerinin bir üyesi olan ÇHC ile giderek artan bir şekilde işbirliği içinde olunması gerektiğinin farkında olmuştur. Diyaloğun Dışışleri Bakanı Hillary Clinton ve ÇHC Eyalet Meclis Üyesi Dai Bingguo'nun eş başkanlık ettiği bir "Stratejik Yol" ve Hazine Bakanı Timothy Geithner ile ÇHC Başbakan Yardımcısı Wang Qishan'ın eş başkanlık ettiği bir "Ekonomik Yol" olmak üzere iki diplomatik "yolu" vardı. Temmuz

²⁶⁷ Sutter, a.g.e, s.83

²⁶⁸ Gordon G. Chang, "Mrs. Clinton Goes To China", Forbes, Feb 11, 2009, https://www.forbes.com/2009/02/10/hillary-clinton-china-opinions-columnists_0211_gordon_chang.html?sh=16d9e2c87fe5 (Erişim Tarihi: 09.07.2023)

²⁶⁹ Antoaneta Bezlova, "CHINA: Clinton Trip Raises Hopes and Fears", Inter Press Service, Feb17, 2009, <https://www.ipsnews.net/2009/02/china-clinton-trip-raises-hopes-and-fears/> (Erişim Tarihi: 09.07.2023)

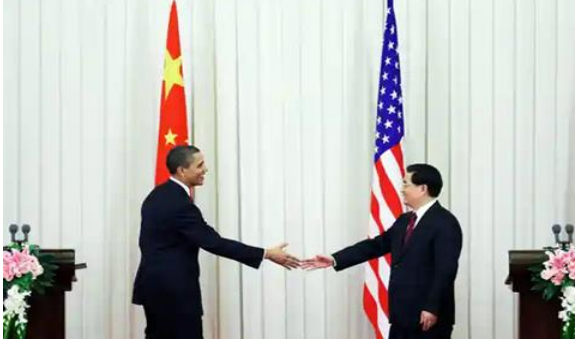
2009’da gerçekleştirilen ABD-Çin S&ED’nin ilk turu, uluslararası mali kriz, Kuzey Kore, İran, Sudan ve diğer küresel meselelerde ikili işbirliğinin önemini vurgulayan ortak bir basın açıklaması ve iklim değişikliğini ele alan bir mutabakat zaptı ile sonuçlanmıştır.²⁷⁰

Nitekim bu görüşmeler sonrası ABD ve Çinli liderler, ilişkilerini karakterize etmek için tutarlı bir şekilde kullandıkları “yapıcı” ve “işbirlikçi” gibi olumlu terimler üzerinde anlaşmaya varmışlardır. Uluslararası toplantılarda ABD ve Çinli liderler arasında üst düzey görüşmelere başlamışlar ve Çin ve ABD’de Çin-ABD zirveleri planlamışlar, her iki ülkenin üst düzey ekonomi ve uluslararası ilişkiler liderleri arasında daha kapsamlı diyaloglar kurmuşlar, iki hükümet, küresel ekonomik kriz, iklim değişikliği ve enerji gibi göze çarpan sorunları ve Kuzey Kore’den Güneybatı Asya’ya ve Orta Doğu’ya kadar Asya’daki çeşitli bölgesel sıcak noktaları ele alma ihtiyacı konusunda anlaşmışlar ve ABD’nin 2008’de Tayvan’a büyük bir silah satışını duyurması nedeniyle Çin tarafından askıya alınan askeri görüşmelere yeniden başlamışlardır. İngilizce yayınlanan China Daily gazetesi, Çin’in ulusal savunma bakanlığı sözcüsüne atıfta bulunarak, askeri müzakerelerin Clinton’ın ziyaretinin hemen ardından Pekin’de yeniden başlayacağını yazıyordu. Ancak tüm bu olumlu gelişmelere rağmen büyük ölçüde ideolojik farklılıklara ve özellikle güvenlik alanında, birbirlerinin niyetlerine ilişkin belirsizliğe dayanan derin güvensizlik alanları varlığını sürdürmüştür. ABD’nin başlıca endişeleri arasında, “ikili ticaret ve kur dengesizlikleri; ÇHC’nin fikri mülkiyet hırsızlığına karşı önlem alma konusundaki yetersizliği veya isteksizliği; Çin’in büyüyen askeri bütçesi ve modernleşmesi; Pekin’in ciddi insan hakları ihlallerine karışan veya bölgesel güvenlik tehdidi oluşturan devletlerle ilişkileri; Tayvan ve Tibet özerkliğini tehdit eden veya baltalayan ÇHC politikaları ve Çin’in insan hakları koşulları iken, ÇHC endişeleri arasında da ABD ticaret politikasında artan korumacılık algısı, ABD’nin Çin’e yönelik çevreleme politikaları, Tayvan ve Tibet’e destek ve insan hakları çabaları yer almaktaydı.²⁷¹

²⁷⁰ Thomas Lum, “U.S.-China Relations: Policy Issues”, CRS Report for Congress , March 12, 2010, s.1-6 <https://apps.dtic.mil/sti/pdfs/ADA521219.pdf> (Erişim Tarihi: 22.07.2023)

²⁷¹ A.g.e, s.2; Sutter, a.g.e; Bezlova, a.g.e

Obama'nın Çin Ziyareti²⁷²

Obama'nın başkanlığı döneminde Çin her anlamda güçlenmiş ve büyümüşü. Çin'in bu yükselişinin ABD'ye bir tehdit yaratacağı görüşü hala ABD'de mevcuttu. Nitekim Dışişleri Bakan Yardımcısı James Steinberg, Ekim 2009'da Washington'ın “Çin'e Çin'in yükselişini memnuniyetle karşıladığını” göstermesi ancak buna karşılık Çin'in de ABD'ye yükselişinin “başkalarının güvenliği ve refahı pahasına olmayacağına” dair güvence vermesi gerektiği yönünde bir açıklama yaparak, Pasifik'in her iki yakasında da “stratejik güvence” çağrısında bulunmuştu. Çin'in cevabı, “ABD'nin Tayvan'a tüm silah satışlarını ve Çin kıyılarındaki tüm askeri gözetleme faaliyetlerini sona erdirerek Çin'e güvence vermesi gerektiği” yönünde olmuştur. Obama'nın ziyareti bu gelişmelerin sonrasında gerçekleşmiş ve bu, Çinlilerin Başkan'a karşı tutumuna da yansımıştır. Obama, görevdeki ilk yılında Çin'i ziyaret eden ilk ABD başkanıydı. Başkanlığına kadar Çin ile pek bir teması olmayan Obama'nın göreve başladığı sırada, Çin hakkındaki bilgisi nispeten sınırlıydı. Başkan olmadan önce Çin'i ziyaret eden seleflerinin çoğunun aksine, Obama bu geziden önce Çin'de hiç bulunmamıştı. 15-18 Kasım 2009 tarihlerinde gerçekleşen ilk resmi devlet ziyaretinin ana temaları, ABD-Çin Ortak Bildirisi'nde yansıtıldığı üzere, “her iki tarafın da birbirlerine karşı stratejik iyi niyetlerini yinelemelerini ve dengeli ekonomik büyüme, güvenlik konuları (nükleer silahların yayılması, İran'ın nükleer programı ve Kuzey Kore'nin silahsızlanmasına ilişkin Altı Tarafli Müzakereler), iklim değişikliği ve enerji

²⁷² “Barack Obama in Asia”, The Guardian, Nov 16, 2009, <https://www.theguardian.com/world/gallery/2009/nov/16/barack-obama-china> (Erişim Tarihi: 09.07.2023)

gibi küresel zorluklar konusunda işbirliği” sözü vermelerini içeriyordu. Ortak Bildiri, ABD-Çin Stratejik ve Ekonomik Diyalogunun yanı sıra askeri, terörle mücadele, sivil havacılık, hukukun üstünlüğü, bilim, eğitim ve kültür dahil olmak üzere birçok alanda tartışma, işbirliği ve fikir alışverişine yönelik taahhüdünü ifade etti. Bildiride iki ülkenin “insan hakları konusunda görüş ayrılıkları olduğu” kabul edilirken, ABD-Çin insan hakları diyalogunun ikinci turunun Şubat 2010’da yapılacağı duyuruldu. Ancak Başkanın ziyareti ticaret, İran, Kuzey Kore, çevre ve insan hakları ile ilgili konularda Pekin’den hemen tavizler verilmemesi ve Obama’nın Şangay’daki öğrencilerle görüşmesi de dahil olmak üzere ziyaretin açık veya daha geniş resmi haber kapsamı için daha fazla baskı yapılmaması yönünden ABD medyası tarafından çok eleştirildi. Bazı insan hakları aktivistleri ve Çinli muhalifler de ziyaretin daha fazla ikili işbirliğine insan hakları koşulları dayatma girişimi içermemesi ve ABD Başkanı’nın gezisi öncesinde ve gezisi sırasında gözaltına alınan veya ev hapsine alınan kabaca hak aktivistleri hakkında alenen yorum yapmamasından duyduğu hayal kırıklığını dile getirdi. Çin’deki inişli çıkışlı bu ziyaret, Çin’in Güney Çin Denizi’nin tamamı ve Japonya tarafından yönetilen adalar üzerindeki giderek artan agresif iddialarıyla birleştiğinde, başkanın Çin’e karşı tavrında ve ABD’nin Asya politikasında bir dönüşüm için temel oluşturmuş ve 2010’dan itibaren Obama yönetimi, Pekin’le bir atılım yapma umutlarından çok Asya’daki ittifaklarına daha fazla önem vermeye başlamıştır.²⁷³ 2012’de, ikinci dönem Başkanlık kampanyasında, Obama aslında Çin’den “düşman” olarak bahsetse de yönetiminin ana amacı, yıllık üst düzey Stratejik ve Ekonomik Diyalog gibi mekanizmalar aracılığıyla Pekin ile etkili ve işbirliğine dayalı bir yol inşa etmektir.²⁷⁴

Obama yönetiminin Çin para birimi Yuan’ın değerindeki düşüklüğün, Çin’e haksız bir ticaret avantajı sağladığı yönündeki eleştirileri de olmuş ve Başkan, para birimi konusunda Pekin’e karşı sert bir tutum sergileme sözü

²⁷³ John Pomfret, “America vs.China: A Competitive Face-off Between Two Pasific Powers”, Washington Post, Nov 18, 2016, <https://www.washingtonpost.com/graphics/national/obama-legacy/relations-with-china.html> (Erişim Tarihi: 09.07.2023); Cheng Lie, “Assessing U.S.-China Relations Under the Obama Administration”, Brookings, August 30, 2016, <https://www.brookings.edu/articles/assessing-u-s-china-relations-under-the-obama-administration/> (Erişim Tarihi: 09.07.2019); Lum, a.g.e, s.4-5

²⁷⁴ Börje Ljunggren, “From Obama to Trump, and beyond: Washington’s painful search for a credible China policy”, Ed: Oliver Turner ve Indejeet Parmar, The United Statesin the Indo-Pasific, Manchester University Press , 2020, s.200

vermiştir. C'in bu eleştirilere cevabı ‘‘uluslararası 'odemeler dengesi ve Forex piyasası arz ve talebine bakıldığında, Yuan'ın seviyesinin makul ve dengeye yakın olduğu’’ y'ందు olmuş ve ABD'nin bazı C'in mallarına sınırlama getirmesine tepki g'osteren Pekin y'netimi, Washington'un ekonomide korumacı politikalarını durdurmasını istemiştir. Bu eleŐtirilerin ABD'nin Tayvan'a silah satışı, Obama'nın Dalai Lama ile olası g'oruŐmesi ve C'in Google'a y'nelik iddia edilen siber saldırısı gibi konularla ilgili diplomatik kaygılarla birlikte, 'lkeler arasındaki ilişkilerde gergin bir zamanda gelmesi nedeniyle de daha b'uy'k bir anlam kazanmıştır. C'in merkez bankasının d'viz kuru mekanizmasını ‘‘daha esnek’’ hale getireceğini duyurması Obama tarafından k'resel toparlanmayı hızlandırmaya yardımcı olacak bir ‘‘yapıcı bir adım’’ olarak nitelendirilmiŐtir. Buna rağmen ABD Kongresinin 'oğunluğu bu girişimi ‘‘belirsizlik’’ olarak adlandırmakta ve ger'ek'ci bulmamaktaydı.²⁷⁵

İkili ilişkilerde sorun yaratan bir diğer sorun da ABD'nin C'in ve Japonya arasındaki C'in'de Diaoyu olarak bilinen Senkaku adaları konusundaki anlaŐmazlıđa²⁷⁶ dahil olmasıydı. Barack Obama, Kuzey Kore'den gelen istikrar tehditleri ve giderek daha iddialı hale gelen C'in karşısında Washington'ın m'utteliklerine g'ven vermeyi ama'layan Asya turunun başında ‘‘Doğu C'in Denizi'ndeki bu tartışmalı adalar konusunda C'in ile bir ihtilaf olması durumunda Japonya'nın yardımına koŐma g'revi olduğunu’’ ilan ederek C'in'in tepkisini 'ekmiŐtir. Obama, Japonya Başbakanı Abe ile d'zenlediği ortak basın toplantısında, ‘‘Japonya'nın g'venliğine olan bağlılığımız mutlaktır ve [g'venlik anlaşmasının] beşinci maddesi, Senkaku adaları da dahil olmak 'zere Japonya'nın y'netimi altındaki t'um b'lgeleri kapsamaktadır. Senkaku 'zerinde nihai egemenlik konusunda bir pozisyon almıyoruz, ancak tarihsel

²⁷⁵ ‘‘C'in para birimi, Temmuz 2008'den itibaren dolar karşısında yaklaşık 6,83'te tutulmaktaydı ve ABD, C'in'in ihracat'ilarına yardımcı olmak i'in para birimini yapay olarak d'Ő'k bir seviyede tuttuğu y'ందు eleŐtirilerde bulunuyordu’’. ‘‘Obama welcomes China's move towards flexible yuan’’, BBC News, 20 June 2010, <https://www.bbc.com/news/10358999> (Erişim Tarihi: 22.07.2023); Matthew Weaver and agencies, ‘‘China hits back at Obama's claims that yuan is undervalued’’, The Guardian, 4 Feb. 2010, <https://www.theguardian.com/world/2010/feb/04/barack-obama-china-yuan> (Erişim Tarihi: 22.07.2023)

²⁷⁶ ‘‘Senkakular, Japonya'nın zengin balık'ılık alanları ve b'uy'k doğal gaz yataklarıyla 'evrili ıssız adaları etkin bir Şekilde kamulaŐtırdıđı 2012'den bu yana b'lgenin en b'uy'k iki ekonomisi arasında artan bir gerilim kaynağı olmuştur’’. Justin MCCurry and Tania Branigan, ‘‘Obama says US will defend Japan in island dispute with China’’, The Guardian, 24 Apr. 2014, <https://www.theguardian.com/world/2014/apr/24/obama-in-japan-backs-status-quo-in-island-dispute-with-china> (Erişim Tarihi: 23.07.2023)

olarak Japonya tarafından yönetiliyorlar ve tek taraflı olarak değiştirilmemeliler” diyordu. Senkaku anlaşmazlığının ABD-Japonya ikili güvenlik anlaşması kapsamına girdiğini doğrulaması üzerine Çin dışişleri bakanlığı sözcüsü, “Çin’in adalar üzerinde tartışılmaz egemenliğe sahip olduğu ve sözde Japonya-ABD ittifakının Çin’in toprak haklarına müdahale etmeme konusunda dikkatli olması gerektiği” yönünde bir açıklama yaparak, ABD’yi “gerçeklere saygı duymaya, sorumlu bir tavır almaya, toprak ve egemenlik meselelerinde taraf tutmamaya kararlı kalmaya, dikkatli konuşmaya ve hareket etmeye ve bölgesel barış ve istikrarda yapıcı bir rol oynamaya” çağırmıştır.²⁷⁷

1.4.1. Güney Çin Denizi Meselesi

Fransız deniz kâşifi Jacques Cousteau’nun “el değmemiş bir sanat eseri” olarak adlandırdığı Güney Çin Denizi, 250’den fazla küçük ada, mercan adası, sığılıklar, resifler ve kum barları ve 6.500’den fazla deniz türü içermektedir. Dünyanın en verimli beş balıkçılık bölgesinden biridir ve dünyadaki balıkçı gemilerinin yarısından fazlası bu sularda faaliyet göstermektedir. Resmi olarak yaklaşık 3,7 milyon kişiyi istihdam etmektedir. Önemli bir nakliye rotası olan Güney Çin Denizinde, BM Ticaret ve Kalkınma Konferansı 2016 verilerine göre, küresel ticaretin %21’inden fazlası yapılmaktadır. Bunun yanında Paracel’ler ve Spratly’ler çevrelerinde doğal kaynak rezervleri ihtimaldir. Bu da Güney Çin Denizi’nde hakimiyet yarışını körüklemektedir.²⁷⁸

Güney Çin Denizi anlaşmazlığı, Çin, Tayvan, Filipinler, Endonezya, Malezya, Vietnam ve Brunei dahil olmak üzere çeşitli devletler arasında bir deniz hakları anlaşmazlığıdır. Bu devletler bölgede, bölgesel kontrol, seyrüsefer özgürlüğü, balıkçılık, nakliye hatları ve petrol ve doğal gaz kaynaklarının işletilmesi iddiaları konusunda anlaşmazlık yaşamaktadır. İhtilafli bölgeler, Spratly Adaları, Paracel Adaları, Mischief Reefs, Johnson, Hughes, Fiery Cross, Cuarteron, Gaven (Kuzey) ve Subi Reefs, Scarborough

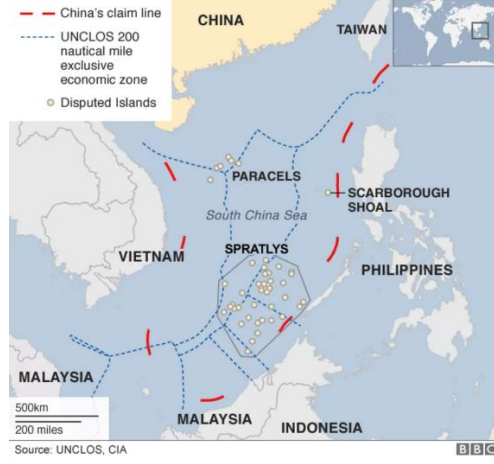
²⁷⁷ A.g.e.

²⁷⁸ “Bu hayati deniz ekosistemi, devlet sübvansiyonları, zararlı balıkçılık uygulamaları ve son yıllarda ada inşaatı için büyük ölçekli istiridye hasadı ve tarama ile teşvik edilen aşırı avlanma nedeniyle ciddi şekilde tehdit altındadır. Güney Çin Denizi’ndeki toplam balık stokları 1950’lerden bu yana % 70-95 oranında tükenmiş ve avlanma oranları son 20 yılda % 66-75 azalmıştır”. “Defusing the South China Sea Dispute”, A Report of the CSIS Expert Working Group on South China Sea, October 2018, s.6 https://csis-website-prod.s3.amazonaws.com/s3fs-public/publication/181011_DefusingTheSouthChinaSea2.pdf (Erişim Tarihi: 09.07.2023)
Sherry L. Brukbacher, “The South China Sea: Why it Matters”, ShareAmerica, Jul 8, 2016, <https://share.america.gov/south-china-sea-why-it-matters/> (Erişim Tarihi: 09.07.2023);

Shoals gibi çeşitli kıta sahanlıkları ve kıyıları içerir. Asıl mesele Çin'in, sözde "dokuz çizgi" ile sınırlandırılmış devasa büyüklükteki (yaklaşık %80) alanda hak iddia etmesidir. Hat, en güneydeki Hainan eyaletinden güneye ve doğuya yüzlerce mil uzanan dokuz çizgiden oluşmaktadır. Çin 1947'de iddialarını ispatlamak için yayınladığı bir haritayla, tarihin de iddialarını desteklediğinde ısrar etmekte buna diğer devletler itiraz etmektedir. Bu eleştirilere kulağını tıkayan Çin, 1950'lerin sonlarından bu yana bölgede fiziksel varlığını ve iddiasını sürdürmekte, dokuz çizginin kapsadığı bölgede nüfuzunu kullanmakta, tartışmalı Paracel Adaları yakınında Vietnam kıyılarında çeşitli petrol arama ve sondaj seferleri gerçekleştirmekte ve Spratly ve Paracel Adaları'ndaki yapay adalarda askeri üsler ve yapılar inşa etmektedir. ABD Pasifik Komutanlığı eski Komutanı Amiral Harry Harris burayı "Büyük Kum Seddi" olarak adlandırmıştır. Çin'in bu iddiaları karşısında diğer devletlerin de benzer iddialarda bulunması ile bölgede sıcak çatışmaların da yaşandığı görülmektedir. Yüzyıllardır Güney Çin Denizi'ndeki topraklar üzerinde tartışmalar olsa da son yıllarda gerginlik giderek artmıştır. Özellikle, Çin'in - kara parselleri ve bitişik suları üzerindeki egemenlik iddialarını içeren-kapsamlı iddiaları, diğer hak iddia eden devletleri kızdırmaktadır. Bu itirazların arasında seyrüsefer özgürlüğü engellenen Batı ve bölgedeki hegemonik çıkarları tehlikeye giren ABD de vardır. ABD, toprak anlaşmazlıklarında taraf tutmadığını, ancak "seyrüsefer özgürlüğü" operasyonları olarak adlandırdığı ihtilafli adaların yakınlıklarına askeri gemiler ve uçaklar gönderdiğini söylemektedir. Bu da iki ülkeyi bölgede sıklıkla karşı karşıya getirmektedir.²⁷⁹

²⁷⁹ "Pekin, bölgedeki hakkının yüzyıllar öncesine, Paracel ve Spratly ada zincirlerinin Çin ulusunun ayrılmaz bir parçası olarak görüldüğü zamana kadar uzandığını söylemektedir" HamzahTaoqeer, "South China Sea Dispute: In Light of International Law of the Seas", *moderndiplomacy*, August 19, 2020, [https://moderndiplomacy.eu/2020/08/19/south-china-sea-dispute-in-light-of-international-law-of-the-seas/#:~:text=The%20South%20Chins%20Sea%20\(SCS\),the%20South%20China%20Sea%20region](https://moderndiplomacy.eu/2020/08/19/south-china-sea-dispute-in-light-of-international-law-of-the-seas/#:~:text=The%20South%20Chins%20Sea%20(SCS),the%20South%20China%20Sea%20region) (Erişim Tarihi: 09.07.2023); "What is the South China Sea dispute?" BBC, <https://www.bbc.com/news/world-asia-pacific-13748349> (Erişim Tarihi: 09.07.2023)

Çin'in Talep Ettiği Hat (Dokuz Çizgi)²⁸⁰

Güney Çin Denizi ve Sarı Deniz’de ABD ve Çin’i karşı karşıya getiren nedenlerden biri de 2008’de Tayvan’da Çin’e tehdit yaratmayacak Ma Ying-jeou’nun Başkanlığı olmuştur. Bu dönemde Tayvan’ın Çin’e yaklaşımı çatışmadan güvenceye aniden değişiklik göstermiş ve Tayvan boğazındaki gerilimi azaltmıştır. Bu noktada Çin hükümetinin yüzey gemileri ve denizaltıları, Çin yakınlarındaki ancak Tayvan’dan uzaktaki uluslararası sularda ABD Donanması’nın gözetleme faaliyetlerine meydan okumakta daha aktif hale gelmiş ve Çin’in ABD’nin birincil çıkarlarından biri olan Çin yakınlarındaki denizlere erişimine ve denizlerin kontrolüne meydan okuma kararlılığını arttırmıştır. Bu dönemde Çin ve ABD gemileri arasında bir dizi olay ve çatışma da yaşanmıştır.²⁸¹ Mart 2010’da, üst düzey Çinli yetkililer Amerikalı meslektaşlarını, Çin egemenliğinin “temel çıkarlarının” bir parçası olarak adlandırdıkları Güney Çin Denizi’ne hiçbir müdahaleye tahammül etmeyecekleri konusunda açıkça uyarılmışlardır.²⁸² 2013 yılının sonlarında başlayan arazi ıslahı ile batık resifleri adalara dönüştüren Çin, bu adaları “askerileştirme niyeti olmadığını” söylese de bölgede endişe duyan ülkeler ABD’nin desteğine ihtiyaç duymuşlardır. Obama, Çin’i Güney Çin Denizi’ndeki tartışmalı adanın ıslahını, yeni inşasını ve askerileştirilmesini

²⁸⁰ “South China Sea: What’s China’s plan for its ‘Great Wall of Sand’?”, BBC, 14 July 2020, <https://www.bbc.com/news/world-asia-53344449> (Erişim Tarihi: 09.07.2023)

²⁸¹ Sutter, a.g.e, s.84

²⁸² Ljunggren, a.g.e, s.198

durdurma taahhüdü de dahil olmak üzere, gerilimi azaltmak için cesur adımlar atılması gerektiği konusunda uyarmıştır. Ancak Obama'nın Çin'e ve daha spesifik olarak Güney Çin Denizi'ne genel yaklaşımı, uzaktan izleme, müttefiklerle işbirliği ve Pekin'e artan iddialılığı için olası orantılı cezaları yineleme yönünde olmuştur diyebiliriz.²⁸³

Çin lideri Xi Jinping'in 2015'teki ABD ziyareti, Güney Çin Denizi meselesi konusunda olumlu bir gelişme yaratmış ve tırmanmayı geçici de olsa yatıştırmıştır. ABD'de bu konuda Obama'nın daha sert tutum içinde olmasını isteyenler kadar, bu anlaşmazlığın savaşa yol alabilecek bir tırmanışa son vermesini isteyenler de vardı. Obama, bu ziyaret sonrası yapılan basın açıklamasında meseleyle ilgili, “Doğu ve Güney Çin Denizleri hakkında samimi tartışmalar yaptık ve tüm ülkelerin seyrüsefer ve uçuş özgürlüğü ve engelsiz ticaret hakkını yineledim. Bu nedenle, ABD'nin uluslararası hukukun izin verdiği her yerde yelken açmaya, uçmaya ve faaliyet göstermeye devam edeceğini belirttim. Başkan Xi'ye, bölge ülkelerinin anlaşmazlıkları barışçıl yollarla çözmesini zorlaştıran tartışmalı bölgelerin arazi ıslahı, inşaatı ve askerileştirilmesi konusundaki önemli endişelerimizi ilettim ve bu alanlarda talep sahipleri arasında bir çözümü teşvik ettim” diyordu. Nitekim ziyaretin ardından Çin, gemilerini Scarborough Shoal'dan hızla bir şekilde geri çekmiştir. Ancak Xi'nin, Pekin'in inşa etmekte olduğu yapay adaları militarize etmeme taahhüdünde bulunmasına rağmen süreç yine de devam etmemiş ve anlaşmazlık tam olarak bitirilememiştir. Çin, kendi bölgesel ve küresel çıkarları çerçevesinde hareket etmeye devam etmiştir. Çin'in kendi küresel rolüne ilişkin vizyonunun göze çarpan bir örneği, “karanın denizden daha ağır bastığı geleneksel zihniyetin terk edilmesi ve denizlerin ve okyanusların yönetilmesine ve deniz hak ve menfaatlerinin korunmasına büyük önem verilmesi gerektiğini” belirten 2015'te yayınlanan askeri stratejidir. Sorun Obama sonrası daha da tırmanarak devam edecektir.²⁸⁴

²⁸³ “China 'must stop' land reclamation in South China Sea – Obama”, BBC, 18 November 2015, <https://www.bbc.com/news/world-asia-34853878> (Erişim Tarihi: 09.07.2023); Adam Singer, “Obama, Trump, and Xi: Three South China Sea Strategies in the U.S.-China Battle for Global Hegemony”, Senior Thesis, Claremont McKenna College, 2020, s.9

²⁸⁴ Singer, a.g.e, s.28; “Barack Obama & Xi Jinping Joint Rose Garden Press Conference”, AmericanRhetoric.com, 25 September 2015, White House, Washington, D.C, <https://www.americanrhetoric.com/speeches/PDFFiles/Barack%20Obama%20-%20Xi%20Jinping%20Rose%20Garden%20Press%20Conference.pdf> (Erişim Tarihi: 10.07.2023); Ljunggren, a.g.e, s.201-203

1.4.1.1. ÇHC ve ABD'nin Güney Çin Denizi'ndeki İlgi ve Çıkarları

ÇHC'nin Güney Çin Denizi'ne olan ilgisi ekonomik, askeri ve ulusal güvenlik unsurlarını içermektedir. “Ekonomik olarak, Güney Çin Denizi'nin tam kontrolü, ÇHC'ne kabaca 105 milyar varil petrol ve doğal gazı tek başına erişmesine izin verecektir. Ayrıca, ÇHC'nin petrol ithalatının yaklaşık %80'i bu sulardan geçmektedir. Askeri olarak, Güney Çin Denizi'ne doğru bir genişleme ile ÇHC, Asya'ya erişimi kontrol edebilecek ve ABD askeri saldırılarını daha fazla engelleme imkânı bulacaktır. Nitekim ÇHC, bölgedeki adalarda askeri üsler kurarak stratejik ve taktik hedeflerine ulaşmaktadır. Bu adalardaki askeri üsler, Güney Çin Denizi'nin tamamı içinde faaliyet gösterecek olan ÇHC askeri gemileri ve uçakları için ikmal ve yakıt ikmal noktaları olarak da görev yapacaktır. Ayrıca, çeşitli uçaklarla birlikte adalara keşif ekipmanı yerleştirilmesi, ÇHC'ne tüm komşu ülkeler üzerinde gözetleme kabiliyeti sağlayacaktır. Ulusal güvenlik açısından, olası tüm tehditlerin izlenmesi en büyük önceliğe sahiptir. Tarihi boyunca denizden gelen birçok saldırıya tanık olan Çin'in Güney Çin Denizi'ni kontrol etme konusundaki çıkarı giderek daha net hale gelmektedir”.²⁸⁵

ABD'nin Güney Çin Denizi'ndeki çıkarları da ekonomik, siyasi ve askeridir. “İkinci Dünya Savaşı'nın ardından ABD, savaş tehdidi olmadan ekonomik büyümeyi ve refahı en üst düzeye çıkarmak için liberal kurallara dayalı bir küresel düzeni teşvik etme misyonunu sürdürmektedir. Dünya ticaretinin büyük bir kısmı Güney Çin Denizi'nden geçerken, bu suları kontrol eden düşman bir güç, ABD'nin ekonomik güvenliğine ve onun Doğu Asya'daki uluslararası hegemonik ve barışın garantörü konumuna ciddi bir tehdit oluşturacaktır. ABD'nin uluslararası kesintisiz mal akışına dayalı gücüyle, Güney Çin Denizi'nin daha büyük Çin-ABD rekabetinde neden bu kadar parlama noktası haline geldiğini görmek kolaydır. Stratejik olarak, ABD'nin bölgede anlaşmaya dayalı üç müttefiki (Japonya, Güney Kore, Filipinler) vardır. Çin güç kazanmaya ve gücünü geliştirmeye devam ederken, ABD'nin hem kendi çıkarları hem de müttefiklerine olan taahhütleri nedeniyle güvenlik taahhütlerinde sağlam durmaktan başka seçeneği yoktur. ABD müttefiklerine ve daha küçük uluslara olan bağlılığını yerine getirmekte başarısız olursa, bu

²⁸⁵ Singer, a.g.e, s.3-5

ülkelerin Çin'e yönelmesi için bir ortam oluşacaktır. Askeri bir bakış açısından, ABD, ikili deniz gücü dengesinin orantısız bir şekilde Çin'in lehine gelişmesini önlemek istemektedir. 2014'ten beri Çin, ABD'nin çıkarlarını tehdit etmektedir. Askeri ada üslerinin yasadışı inşasından ülkelerin Münhasır Ekonomik Bölgeleri (MEB) dışındaki bölgelere yönelik gelişigüzel iddialara kadar uzanan bir yelpazede Çin, ABD'nin bölgede güçlü dayanaklar kazanmasına engel olmaktadır. Çin'in stratejisi aynı zamanda açıktır: komşu ülkelerin sindirilmesi ve Güney Çin Denizi'nden geçen hem hükümet hem de sivil gemilerin taciz edilmesi.²⁸⁶

1.4.2. İnsan Hakları Meselesi

İnsan hakları meselesi Obama döneminde de gündeme gelmiş, Başkanlığının ilk aylarında bu meselede Obama ve yönetimi daha temkinli davranmıştır. Örneğin Dışışleri Bakanı Hillary Clinton, Şubat 2009'da Pekin'e yaptığı ziyarette, yönetimin insan haklarına verdiği geleneksel desteğin "küresel ekonomik kriz, küresel iklim değışikliği krizi ve güvenlik krizine müdahale etmesine" izin vermeyeceğinin sinyalini vermiş ve Obama da Nisan 2009'daki Çin ziyareti öncesi Dalai Lama'nın görüşme talebini Çin üzerinde iyi bir izlenim bırakmayı umarak ertelemiştir.²⁸⁷

Çin'le olan anlaşmazlıkların ortaya çıktığı ve ABD'deki insan hakları lobilerinin baskısının arttığı 2010'dan itibaren Obama, bu temkinli politikalarında değışiklik yaparak, Çin'in şiddetli itirazlarına rağmen Beyaz Saray'da Tibet'in sürgündeki ruhani lideri Dalai Lama ile görüşmüştür. Yine de İran ve Kuzey Kore ile nükleer açmazlar, iklim değışikliği ve diğer öncelikler konusunda işbirliğine ihtiyaç duyduğu bir zamanda Çin'i aşırı derecede kızdırmak istemeyen Obama, bu görüşmeyi daha sembolik tutmuştur: görüşme Oval Ofis yerine, Harita Odasında yapılmış, sadece tek bir fotoğraf servis edilmiş ve görüşme ile ilgili açıklama kağıt üzerinde yapılmıştır. Görüşme ile ilgili açıklamada "Başkan, Tibet'in benzersiz dini, kültürel ve dilsel kimliğinin korunmasına ve ÇHC'deki Tibetlilerin insan haklarının korunmasına güçlü desteğini ifade etti, Dalai Lama'nın "Orta Yol" yaklaşımını, şiddetsizliğe olan bağlılığını ve Çin hükümeti ile diyalog arayışını takdir etti. Farklılıkları çözmek için her iki tarafı da sürekli olarak doğrudan diyaloga

²⁸⁶ A.g.e, s.7-8

²⁸⁷ Pomfret, a.g.e.

girmeye teşvik ettiğini vurguladı ve yakın zamanda müzakerelerin yeniden başladığını duymaktan memnun oldu” deniyordu. Görüşmeden sonra Çin’in Dışişleri Bakanlığı sözcüsü, “Tibet’in Çin’in bir parçası olduğu ve bağımsızlığını desteklemeyeceği yönünde ABD’nin kendilerine defalarca güvence verdiği halde Washington’u verdiği sözleri tutmamakla” suçlamıştır.²⁸⁸ 2010’daki gelişmelerden biri de Ocak ayında ABD internet şirketi Google’ın, Çin’deki insan hakları savunucularının g-mail posta hesaplarına yapılan saldırılar nedeniyle Çin’i bu ülkeden çekilmekle ve ülkedeki sansür uygulamasını kaldırmakla tehdit etmesi olmuştur. Hillary Clinton da internet özgürlüğüyle ilgili bir politika konuşmasında, ABD internet şirketlerini denizaşırı operasyonlarında sansüre karşı çıkmaya ve ÇHC hükümetini siber saldırılarla ilgili bir soruşturma yürütmeye çağırmıştır. Bu gelişmeler üzerine Google Çin’den ayrılmıştır. Çin hükümeti, Google şirketiyle olan anlaşmazlığın iki ülke ilişkilerini etkilemeyeceğini açıklamıştır.²⁸⁹

Ocak 2011’de Hu Jintao, ABD’ye yaptığı ziyarette, Obama ile olan ortak basın toplantısında, ülkesinde insan hakları alanında yapılması gereken daha çok şey olduğunu kabul ettiğini açıklamış olsa da aynı yıl Obama, Çin’in itirazlarına rağmen Obama Dalai Lama ile bir kez daha görüşmüştür. Beyaz Saray’dan Obama’nın “Çin’deki Tibetlilerin insan haklarının korunmasının öneminin altını çizdiği, Tibet’in dini, kültürel ve dilsel geleneklerinin korunmasına verdiği desteği yinelediği” yönünde açıklama yapılmıştır. Obama, ABD’nin Dalai Lama’nın da peşinde olmadığını söylediği bir hedef olan Tibet’in bağımsızlığını desteklemediğini yeniden ifade etmiş olsa da Çin’in tüm itirazlarına ve görüşmelerin Çin’in iç işlerine “kaba bir müdahale” olduğunu söylemesine rağmen, özellikle Çin ile Güney Çin Denizlerindeki bölgesel anlaşmazlıklar nedeniyle artan gerilimin ortasında bu görüşmelere devam etmiştir. Tibet gibi Çin’deki Müslüman Uygur azınlığın yaşadığı Sincan Eyaletindeki şiddet olayları da Çin’in insan hakları ihlalleri arasında gösterilmekte ve eleştirilmekteydi. Xi Jinping’in 2015’teki ABD ziyaretinde

²⁸⁸ “President Obama Meets With The Dalai Lama”, USC US-China Institute, February 18, 2010, <https://china.usc.edu/president-obama-meets-dalai-lama-february-18-2010> (Erişim Tarihi: 10.07.2023); “Obama Dalai Lama’yla Görüştü”, Voa Türkçe, 18 Şubat 2010, <https://www.voaturkce.com/a/a-17-2010-02-18-voa20-88926542/882337.html> (Erişim Tarihi: 10.07.2023); “Gibbs: Obama gives "strong support" to Dalai Lama”, His Holiness The 14TH Dalai Lama of Tibet, February 18, 2010, <https://www.dalailama.com/news/2010/gibbs-obama-gives-strong-support-to-dalai-lama> (Erişim Tarihi: 11.07.2023)

²⁸⁹ Lum, a.g.e.

insan hakları meselesi tekrar gündeme getirilmiş ve Çin'den “toplanma ve ifade özgürlüğü, basın özgürlüğü ve din özgürlüğü dahil olmak üzere tüm insanların insan haklarına ve temel özgürlüklerine dikkat etmesi” talep edilmiştir.²⁹⁰

1.4.3. Trans Pasifik Ortaklığı (Trans Pacific Partnership- TPP)

Trans-Pasifik Stratejik Ekonomik Ortaklık Anlaşması olarak da bilinen Trans-Pasifik Ortaklığı (TPP), Asya-Pasifik bölgesinin ekonomilerini liberalleştirmeyi amaçlayan çok taraflı bir serbest ticaret anlaşmasıdır. İlk olarak 3 Haziran 2005'te Brunei, Şili, Yeni Zelanda ve Singapur arasında imzalanan bu anlaşma 28 Mayıs 2006'da yürürlüğe girmiştir. 2008'de Avustralya, Peru, ABD ve Vietnam, 2010'da Malezya, 2012'de Meksika ve Kanada, 2013'te de Japonya'nın gruba katılımı ile büyümüş ve 2016'da tüm devletler anlaşmayı imzalamıştır. Trans Pasifik Ortaklığı, Güneydoğu Asya ve Amerika'daki ülkeler arasındaki bir dizi tarifeyi düşürmeyi amaçlarken, emek, çevre ve fikri mülkiyet konusunda yüksek standartlarda bir küresel ekonomik kültürü sürdürmeye çabalamaktadır. Başkan George W. Bush tarafından önerilen ABD katılımı, Başkan Barack Obama'nın ticaret politikasının en önemli parçası haline gelmiştir. ABD'nin ortaklığa katılmasının ana nedeni, Asya'da müttefiklerine ve ortaklarına istikrar ve güvenlik sağlayabilecek “çok boyutlu bir güç” olabileceği konusunda güvence verebilmektir. Ortaklık aslında Çin'in artan cesaretine bir meydan okuma olarak görülebilir. ABD ve Japonya'nın başını çektiği bu oluşum, tarihin en büyük bölgesel ticaret anlaşmasıdır. Çin hariç on iki ülke arasındaki bu ticaret anlaşması, imzacılar arasında var olan 28 trilyon dolarlık ticaret ve yatırımlar için yeni koşullar belirlemiştir. Dahası, dünya ticaretinin %40'ını temsil eden bir grubun

²⁹⁰ “Çin, 1959'dan beri sürgünde olan Dalai Lama'nın ayrılıkçı faaliyetlerini bırakması, Tibet'i Çin'in ayrılmaz bir parçası olarak kabul etmesi ve Tayvan'ı Çin'in bir eyaleti olarak tanıması halinde geri dönebileceğini söylemekte ve ABD'nin Tibet'i Çin'in bir parçası olarak tanıyan ve Tibet'in bağımsızlığına karşı olan ciddi taahhüdünü yerine getirmesini talep etmektedir”. “Barack Obama meets the Dalai Lama at the White House”, **Guardian**, 16 July 2011, <https://www.theguardian.com/world/2011/jul/16/barack-obama-dalai-lama-white-house> (Erişim Tarihi: 10.07.2023); Shannon Van Sant, “China Angry Over Obama-Dalai Lama Meeting”, **VOA**, February 21, 2014, <https://www.voanews.com/a/china-reacts-to-obamas-meeting-with-dalai-lama/1856219.html> (Erişim Tarihi: 10.07.2023); “Barack Obama & Xi Jinping Joint Rose Garden Press Conference”, a.g.e.; “Çin Liderin İnsan Hakları İtirafı”, **VAO Türkçe**, 19 Ocak 2011, <https://www.voaturkce.com/a/america-ve-cinden-birlii-sozu-114224274/891706.html> (Erişim Tarihi: 11.07.2023)

kurallarını yazma konusunda ABD'yi sürücü koltuğuna oturtacaktır. Bu işbirliği doğal olarak Çin'i tedirgin etmiştir. Çünkü Çin, büyük ölçüde dış komşu ekonomilere bağlı olan Doğu Asya'nın bölgesel ekonomik entegrasyonunu aktif olarak desteklemekteydi ve TPP gündemi, Doğu Asya'nın bölgesel ekonomik entegrasyonunu parçalamak için ortaya çıkan merkezkaç bir güç olarak kabul edilmekteydi. Ayrıca, bölgedeki daha küçük güçler ABD'ye daha da yakınlaşacak ve Çin'e daha az bel bağlamaya başlayacaktı. Rekabetçi bir perspektiften bakıldığında, TPP, iki etki alanı arasında ikili bir çatışma olması durumunda Asya ülkelerini (Çin veya ABD) bir taraf seçmeye zorlayan sözde bir ultimatoma yaratıyordu diyebiliriz. Çin, bu oluşum karşısında yeni politikalar geliştirmesi gerektiğinin farkında olmuş ve daha fazla Asyalı komşusuyla yeni Serbest Ticaret Anlaşmaları (STA) yapılması yönünde çaba içine girmiştir. Çin Devlet Konseyi Kalkınma Araştırma Merkezi Başkanı Li Wei, bölge ülkelerine “yakın komşular uzak akrabalarından iyidir” şeklindeki eski bir Çin atasözünü aktararak, Asya ülkeleri arasındaki yakın coğrafi konumun birbirlerinin ekonomik istikrarı ve gelişimi için hayati bir garanti olduğu ve uzak ülkelerle işbirliği yapmanın bu ülkelerin kendi ekonomik kalkınmaları için yararlı olmayabileceği konusunda uyarıda bulunmuştur. Bu gelişmeler ABD ve Çin arasındaki güvensizlik ve rekabeti de arttırmıştır. Ancak ABD'nin Ocak 2017'de anlaşmadan çekilmesi, anlaşmanın yürürlüğe girmesi ihtimalini fiilen sona erdirmiştir.²⁹¹

1.4.4. İklim Değişikliği Meselesi

Obama yönetiminin Çin ile sağladığı işbirliği olanaklarından biri “iklim değişikliği” konusudur. 2014'teki APEC toplantıları çerçevesinde Obama'nın Çin ziyaretinde bu konuda büyük bir ilerleme sağlanmış ve dünyanın en çok enerji tüketen ülkelerinden Çin ve ABD, iklim değişikliği konusunda anlaşmaya varmışlardır. Aralık 2009'da iklim değişikliği konulu Kopenhag uluslararası konferansında karbon emisyonlarının kesilmesiyle ilgili ABD destekli hedeflere karşı çıkan diğer bazı gelişmekte olan ülkelere öncülük eden Çin'le bu konuda anlaşmaya varılmasıyla Paris BM İklim Konferansında başarılı bir iklim anlaşmasının da önü açılmıştır. İklim Değişikliği konusundaki

²⁹¹ Singer, a.g.e, s.21-22; Wen Jin Yuan, “The Trans-Pacific Partnership and China's Corresponding Strategies”, **A Freeman Briefing Report**, June 2012, s.1-6
https://csis-website-prod.s3.amazonaws.com/s3fs-public/legacy_files/files/publication/120620_Freeman_Brief.pdf (Erişim Tarihi: 22.07.2023)

Ortak Duyuruyla ABD ve Çin, yirmi yıl içinde sera gazı emisyonlarını azaltacağını duyurmuştur. Anlaşmaya göre “ABD, 2005'teki karbon emisyon seviyesini 2025'ten önce %26 ila %28 oranında azaltırken Çin de birim Gayri Safi Yurtiçi Hasılası (GSYİH) başına karbondioksit emisyonlarını 2030 yılına kadar 2005 seviyesinden %60 ila %65 oranında azaltacak ve aynı yıl itibariyle enerjisinin %20'sini sıfır karbon emisyonlu kaynaklardan elde etmeyi hedefleyecektir”. İki ülkenin birlikte küresel emisyonların yaklaşık %40'ından sorumlu olduğu düşünüldüğünde, anlaşma, iklim değişikliğini ele almaya yönelik küresel çabalarda önemli bir atılımı diyebiliriz. Obama, tarihi olarak tanımladığı anlaşmayı, “ABD-Çin ilişkisinde önemli bir dönüm noktası” olarak nitelendirmiş ve “acil bir küresel zorluk üzerinde birlikte çalışıldığında nelerin başarılabileceğini gösterdiğini” söylemiştir. ABD ve Çin, ayrıca G-20, Montreal Protokolü²⁹², Uluslararası Sivil Havacılık Örgütü, Uluslararası Denizcilik Örgütü, DTÖ ve Temiz Enerji Bakanları gibi BM İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi'ni (United Nations Framework Convention on Climate Change-UNFCCC) tamamlayıcı ilgili forumlarda iklim değişikliği ile ilgili konuları ilerletmek için diyaloglarını ve işbirliklerini güçlendireceklerini ve iki taraf, iddialı yerel eylemlerin gerçekleştirilmesini destekleyen sağlam ikili işbirliği girişimlerine dayanarak, yapıcı ABD-Çin diyalogunu ve iklim değişikliği konusunda işbirliğini kolaylaştırmanın önde gelen mekanizması olan ABD-Çin İklim Değişikliği Çalışma Grubu aracılığıyla bu çabaları daha da derinleştirmeyi ve geliştirmeyi taahhüt etmişlerdir.²⁹³

Kendini ilk Pasifik Başkanı olarak tanımlayan ve dış politikada yüzünü Asya'ya dönen Obama'nın bu politikalarını Orta Doğu'daki maliyetli müdahalelerden 21. yy ekonomisinin merkezi olan Asya'ya doğru düzgün bir

²⁹² “Montreal Protokolü ya da uzun adıyla Ozon Tabakasını İncelten Maddelere İlişkin Montreal Protokolü, ozon tabakasının delinmesine neden olan birçok maddenin üretimini durdurmak için tasarlanmış uluslararası bir anlaşmadır”, Doğa Dergisi, 20 Şubat 2017, <https://www.dogadergisi.com/montreal-protokolu-sozlesmesi/> (Erişim Tarihi: 02.08.2023); Ayrıntılı bilgi için bakz: “Montreal Protokolü”, İklim Değişikliği Başkanlığı, <https://iklim.gov.tr/montreal-protokolu-i-38> (Erişim Tarihi:02.08.2023)

²⁹³ “U.S.-China Joint Presidential Statement on Climate Change”, The White House, September 25, 2015, <https://obamawhitehouse.archives.gov/the-press-office/2015/09/25/us-china-joint-presidential-statement-climate-change> (Erişim Tarihi: 24.07.2023); Matt Hoyer ve Holly Yan, “U.S. and China reach historic climate change deal, vow to cut emissions”, CNN, November 12, 2014, <https://edition.cnn.com/2014/11/12/world/us-china-climate-change-agreement/> (Erişim Tarihi: 24.07.2023); “Obama: U.S.-China climate change accord "historic"”, CBC News, November 12, 2014, <https://www.cbcnews.com/news/u-s-china-announce-climate-change-agreement/> (Erişim Tarihi: 23.07.2023)

şekilde yeniden dengeleyen büyük bir başarı olarak lanse edenler kadar, bu politikaların dünyanın diğer bölgelerinde ciddi olumsuz yan etkilere neden olduğu yönünde yorumlar yapanlar da olmuştur. Bu yorumlara göre “Asya’ya Dönüş (Pivot)”un olumsuz sonuçları şunlardır:²⁹⁴

- Asya’yı güvenlik stratejisinin merkezine koyan Obama yönetimi, istemeden de olsa tüm girişimi Pekin’e Çin’i askeri olarak kontrol altına alma çabası gibi göstermiştir. Bu, Çin’in 2008’den önce var olan genel sükuneti bozmaya yardımcı olarak daha agresif hale gelmesine yol açmıştır. Bu hatanın simgesi, Hava-Deniz Muharebesi Doktrinini’nin (Air-Sea Battle Doctrine-ASBD) yaygınlaşmasıydı. İlk olarak 2009’da bir muhtıra olarak imzalanan ASB, 2010’da resmi doktrin haline gelmiştir.²⁹⁵ Başından beri, Çin’in artan askeri yeteneklerine karşı koyma gereği ve olası bir askeri çatışma için operasyonel bir doktrin geliştirme çabasıydı. Pekin’de alınan sinyal, ABD’nin Çin’e karşı düşmanca niyetleri olduğu ve onu askeri olarak kontrol altına almaya çalıştığıydı. Sonuç, tüm pivotun Pekin tarafından Çin’i kuşatmaya yönelik daha geniş bir çabanın parçası olarak görülmesiydi.

- Pivotun öncülü, Asya’nın dünyanın diğer bölgelerine göre daha önemli olduğuydu. Çünkü Asya, küresel GSYİH’nin artan bir oranına ev sahipliği yapıyordu ve artık dünya ekonomisinin merkezindeydi. Yine de Asya eksenli sağlam bir askeri bileşen içeriyordu. Örneğin, TPP 2015’te tamamlandığında, Obama, “TPP, Çin gibi ülkelerin değil, ABD’nin 21. yy’da yolun kurallarını yazmasına izin veriyor” diyordu. Ticaret anlaşmaları bile Çin’den gelen tehdide karşı koymanın bir yolu olarak sunuldu. Çin’in ABD’yi Asya Altyapı Yatırım Bankası’na (The Asian Infrastructure Investment Bank-AIIB) daveti reddedildi ve ABD, askeri gerilimleri artıran ve ekonomik fırsatları kaçıran bir yol seçti. Bu durum Pekin tarafından ABD’nin Çin’in yükselişini kontrol altına almaya çabası olarak görüldü.

²⁹⁴ John Ford, “The Pivot to Asia Was Obama’s Biggest Mistake”, The Diplomat, January 21, 2017, <https://thediplomat.com/2017/01/the-pivot-to-asia-was-obamas-biggest-mistake/> (Erişim Tarihi: 26.07.2023)

²⁹⁵ “Eylül 2009’da ABD Hava Kuvvetleri genelkurmay başkanı General Norton Schwartz ve ABD Donanması’nın deniz operasyonları şefi Amiral Gary Roughead, Hizmetlerinin "Hava Deniz Muharebesi" olarak bilinen yeni bir operasyonel konsept geliştirme çabasını başlatmak için gizli bir muhtıra imzalamışlardır”. Ayrıntılı bilgi için bkz: Andrew F. Krepinevich, “Why AirSea Battle?”, Center for Strategic and Budgetary Assessments, 2010, <https://csbaonline.org/uploads/documents/2010.02.19-Why-AirSea-Battle.pdf> (Erişim Tarihi: 02.08.2023)

- Diğer bir hata, ABD'nin Avrupa ve Ortadoğu'da gözünü tamamen ayırmasıydı. Bu hem doğru değildi hem de çok tehlikeliydi. ABD'nin Avrupa'yı ihmal etmesiyle, Ukrayna'da Rus maceracılığı, Baltık devletlerine yönelik artan bir tehdit ve Polonya ve Macaristan'da demokrasinin aşınması izledi. ABD Orta Doğu'dan çekildikten sonra, Suriye İç Savaşı 11 milyon insanı yerinden etti ve bir mülteci krizine neden oldu, IŞİD (Irak ve Şam İslam Devleti) Irak'a girdi ve İran'ın bölgedeki nüfuzu genişledikçe ABD'nin Körfez müttefikleriyle ilişkileri yıprandı.

Sonuç olarak, Çin Güney Çin Denizi'ndeki iddialarını Senkaku adalarına dayatarak daha saldırgan hale geldi ve ABD ile askeri yetenekler arasındaki farkı kapatmaya devam etti. Çin, bölgedeki kilit ülkelerle kendi ticaret anlaşmalarını sürdürürken, TPP Kongre'den geçemedi.

SONUÇ

18.yy'da ticari çıkarlar çerçevesinde başlayan ve Batı devletleriyle rekabet içinde gelişen ABD-Çin ilişkileri, iki ülke ve bölgesel gelişmeler çerçevesinde devam ederek, 21.yy'da en çok gündeme gelen ve bölge ve dünyadaki gelişmeleri de açıkça etkileyen bir hal almıştır diyebiliriz. Bir dönemin dışı kapalı ama gelişmiş toplumu, Batı'nın bölgedeki çıkarları nedeniyle, savaşlar ve baskılar sonrası dışarıya açılmak zorunda bırakıldıktan sonra, iç ve dış politikasında, belirlenen kurallara mahkûm bırakılmıştır. Bu dönem, Çin tarihinde "aşağılama yüzyılı" olarak adlandırılmaktadır.

Büyük Britanya kolonisi olarak Amerika kıtasında kendine yurt edinen toplum, yine ekonomik nedenlerle (vergi arttırımı), Güneşin Batmadığı İmparatorluk olarak adlandırılan bu ülkeye karşı başlattığı Bağımsızlık Savaşını kazanarak, önce içeride birliğini sağlamış, sonrasında da hem Kıta'da hem de Dünya'da hegemonik politikalarıyla kendisinden söz ettiren olmuştur. Ticaretin ülkenin geleceği için önemini daha koloni yıllarında gören ve İngiliz Bayrağıyla ticaret yapan ABD, bağımsızlık sonrası da kendi ülke bayrağıyla devam ettirmek için Büyük Britanya ve diğer güçlü Batı devletleriyle bir rekabet içinde olmuş ve bunun için çok çaba sarfetmiştir. Bu rekabet alanı daha çok Dünya ticaretinin merkezi konumundaki Akdeniz ve Asya yani Çin olmuş ve bu bölgeler ABD için bağımsızlığından itibaren önem kazanmıştır.

19.yy'ın ortalarına kadar, Çin mallarının Amerika Kıtası'na getirilmesi üzerine kurulu olan ikili ticaret, Afyon Savaşlarıyla beraber, iki ülke ilişkilerinin resmiyet kazanmasıyla devam etmiş ve daha önce başlamış olan misyonerlik faaliyetleri hız kazanmıştır. Ayrıca yapılan anlaşmalarla ABD, Çin topraklarında ayrıcalıklar kazanırken aynı zamanda başka bir ülkeye tanınacak ayrıcalıklardan da faydalanma hakkını kazanmıştır. Hatta Çin, ilk diplomatik misyonunu Batı ülkelerine göndermeye karar verdiğinde de Çin'deki girişimleri ile Prens Gong'un desteğini ve güvenini kazanmış olan ABD elçisi Anson Burlingame'den misyonun başına geçmesi istenmiş ve ABD, Çin üzerindeki etkinliğini arttırmıştır. Bu etki Çin'in eğitim sisteminde de devam ettirilmiştir. Çin'de eğitim kurumlarının kurulması dışında Çinli öğrencilerin ABD'de eğitim almalarının da önü açılarak Çin'e daha rahat nüfus edilmiştir.

16. yy'da İspanyol sömürgesi olan Filipinler'in Manila limanından, iş gücü talebi karşısında bugünkü Meksika ve Peru'ya Çinlilerin taşındığı dönemde başlayan Çin-Amerika etkileşimi, ABD'nin Çin politikaları

çerçevesinde daha da gelişmiş ve bu etkileşim çerçevesinde Amerika Kıtasında ve dolayısıyla ABD'de de Çinli nüfus giderek artmıştır. Bu ABD'de hoşnutsuzluk yaratarak ikili ilişkileri zora sokarken, Çin'deki yabancı düşmanlığı da ABD'yi etkilemiştir.

İkili ilişkilerdeki bir diğer dönüm noktası, Çin için de bir dönüm noktası olan Çin Devrimi'dir. 2000 yıllık imparatorluk dönemi, 1912'de son imparatorun tahttan indirilmesiyle, sona ererken, cumhuriyetin ilanı ile de modern Çin tarihi başlamıştır. Çin'in ABD ve Dünya için öneminin farkında olan ABD, modern Çin'in şekillenmesinde önemli bir rol üstlenmiş ve eğitiminden, hukuk düzeninin kuruluşuna kadar ABD etkisi hâkim olmuştur. Misyonerlik faaliyetlerinin yerini alan hukukçular, hukuk örgütleri ve özel vakıflar aracılığıyla yürütölen bu faaliyetler sayesinde ABD, Çin'in Anayasa'sının şekillenmesinde de rol oynamıştır.

Birinci ve İkinci Dünya Savaşlarında ABD-Çin ilişkilerini şekillendiren, Çin-Japonya rekabeti olmuş ve ABD'nin Japonya'ya karşı tutumu, ilişkilerin merkezinde yer almıştır. İkinci Dünya Savaşında kendi topraklarında Japonya ile olan mücadelede, amaç birliğinde olunsa da ideolojik farklılık içinde olan iki grubun ortaya çıkışı, Çin'in bundan sonraki kaderini değiştiren, ABD ile olan ilişkileri de günümüze kadar sürecektartışmalı bir sürece sokmuştur. İkinci Dünya savaşı sonrası başlayan iki grup (Milliyetçiler ve Komünistler) arasındaki mücadelenin galibi Komünistler olunca, Mao liderliğinde 1949'da kurulan ÇHC, ABD'nin yanlış politikaları nedeniyle SB'ne yaklaşırken, bu ülke ile olan ilişkileri kökünden değiştirmiştir. Bu ilişkilerin yerini Tayvan'da Milliyetçilerce kurulan Çin Cumhuriyeti (Tayvan) alacaktır. Bu dönemden sonra ÇHC-ABD ilişkilerinin her döneminde "Tayvan Sorunu" gündemde kalacaktır.

İlişkilerin üçüncü aşaması SS dönemidir. İkinci Dünya Savaşı'nın iki galibi ABD ve SB arasındaki her alandaki rekabet, savaş sonrası bölge ve dolayısıyla ÇHC ile olan ilişkilerde de merkezi konumda yer almıştır. SS döneminin ABD iç ve dış politikasında hâkim konumda yer alan Truman ve ekibinin SB karşıtı keskin politikaları, tüm dünyada olduğu gibi iki ülke ilişkilerini de belirlemiştir. Komünist etkisinin tüm Çinhindi'ni etkisi altına alacağı ve bunun ABD'nin bölge politikalarını olumsuz etkileyeceği görüşü, bu dönem tüm ulusal güvenlik belgelerinde yer almıştır. Bu nedenle bölgedeki Komünist olmayan rejimler desteklenirken, Komünist tehdidinde görölenlere

de her anlamda destek yapılarak, bunun önüne geçilmek istenmiştir. Bu dönemin önemli bir gelişmesi Kore Savaşı'dır. SB ve ABD'yi karşı karşıya getiren bu savaşta ÇHC de Kore'ye gönderdiği gönüllülerle ABD'yi karşısına almış ve ABD'de Çin karşıtlığı bir kez daha ortaya çıkmıştır. Bu durum ABD'yi Tayvan'a daha da yaklaştırmış, Tayvan Boğazı iki ülke için rekabet alanı olmuştur. Truman sonrası da Başkanların ÇHC ile olan ilişkilerin merkezinde bu güvenlik endişesi yer alırken, Tayvan Boğazı'nda, iki ülkeyi sıcak savaşın eşliğine getirecek gelişmeler yaşanmıştır.

ABD'nin beklentisi ve isteği, ÇHC-SB ilişkilerinde bir kopuşun yaşanması olmuştur. ABD'nin beklentisi 1950'lerin sonunda gerçekleşmiş ve Mao-Kruşçev arasındaki ideolojik farklılık ve beklentilerin boşa çıkması, iki ülke ilişkilerini kötü etkilerken, ABD için bir fırsat yaratsa da iki ülke ilişkilerinin normalleşmesi ancak Nixon döneminde gerçekleşebilmiştir. Bundan önce de buna yönelik girişimler olsa da yaşanan olumsuzluklar buna engel olmuştur. Nixon döneminde bunun yaşanmasının en önemli nedenlerinden biri, bölgede bu kutuplaşmayı daha da arttıran Vietnam Savaşı'na yönelik Başkan'ın girişimleri olmuş ve Nixon, bir kaosa dönen bu savaştan ABD'yi çekmeye yönelik girişimlerde bulunmuştur. Uluslararası ilişkilere "ping pong diplomasisi" olarak geçen ve iki ülke ilişkilerinin önünü açan gelişmeler sonrası, ilk kez bir ABD Başkanı ÇHC'ni ziyaret etmiştir. Nixon'ın ziyareti yirmi yıldan fazla süren Çin-Amerikan düşmanlığını sona erdirmiş ve SS döneminin en önemli stratejik değişimini temsil etmiştir. Şangay Bildirisi'nin imzalanmasıyla ilişkilerin normalleşmesine yönelik adım atılırken, ABD, köklü bir değişiklikle ÇHC'nin BM üyeliğini de desteklemiştir. Bunda BM içinde ÇHC'ni destekleyen ülkelerin giderek artması da etkilidir diyebiliriz. 1970'lerde iki ülke siyasi yakınlaşma ile birlikte ekonomik ilişkilerine de ivme kazandırmıştır. Aslında Nixon'ın bu girişimleri, ABD'deki ÇC lobisine rağmen yapıyor olması açısından da önemlidir. Yine de iki ülkenin diplomatik ilişkileri tam olarak ancak 1978'de gerçekleşecektir.

Nixon sonrası her Başkan, seçim öncesi Çin politikaları konusundaki vaatleri ne olursa olsun mutlaka ÇHC'ni ziyaret etmiş ve karşılıklı iş birliğine yönelik girişimleri olmuştur. Bu yakınlaşma doğal olarak ÇC ile olan ilişkileri de doğrudan etkilemiş, zaman zaman iki ülke ilişkilerinde zorluklar yaşanmıştır. Ancak buna rağmen, her Başkan Tayvan'ın güvenliği konusunda taviz vermemiş, gerektiğinde askeri yardımlarda da bulunulmuştur. 1970'ler

ABD-ÇHC yakınlaşmasını başlatırken aynı zamanda SB ile de iş birliğine yönelik görüşmeler ve adımların da atıldığı yıllardır. Bu yakınlaşma ÇHC'ni rahatsız etmiş ve “yumuşama” ÇHC'nin çıkarlarına karşı Sovyet-Amerikan “gizli anlaşması” olarak görülmüştür. Ancak ABD, ÇHC'ni bu konuda rahatlatacak söylemlerde bulunmuş ve Mao'nun 9 Eylül 1976'daki ölümünden kısa bir süre sonra, Pekin'deki siyasi verasetten kaynaklanabilecek herhangi bir istikrarsızlıktan yararlanmaya yönelik herhangi bir Sovyet girişimini engellemek için, ÇHC'ne yönelik herhangi bir “saldırı veya baskıya” karşı muhalefet edeceğini belirtilmiştir. Ford döneminde, iki ülke ilişkilerinin stratejik boyutuna yönelik gelişmeler yaşanırken, Carter döneminde de ÇHC'nin Diplomatik Tanınması gerçekleşmiştir. Bundan sonra da ABD ve ÇHC Hükümetleri arasında Bilim ve Teknolojide İş birliği Anlaşması imzalanmış, ekonomik sorunlar çözülmüş, ÇHC'ne En Çok Gözetilen Ülke statüsü verilmiştir. ABD ayrıca ÇHC'nin IMF ve Dünya Bankası'na üyeliğinde de destek olmuştur. Carter döneminde bir diğer gelişme de askeri ilişkilerdedir. ÇHC ile diplomatik ilişkilerin başlaması ile Tayvan ile diplomatik ilişkilerin sonlandırılması, Çin lobisinin etkin olduğu Kongre'yi Tayvan'a yönelik ilişkileri sürdürmede yeni bir formül arayışına yöneltmiş ve bu dönemde Tayvan İlişkileri Yasası ile ilişkilerin nasıl gelişeceği yönünde alınan kararlar, Yasa güvencesine alınmıştır.

ABD-ÇHC ilişkilerindeki bu olumlu gelişmelere rağmen, bazı konular hala ilişkilerde sorun yaratmaya devam etmiştir. Bu konulardan biri insan hakları meselesidir. Bazı Başkanlar, ülke çıkarları çerçevesinde bunu ÇHC'ne uygulamazken, ülkedeki insan hakları aktivistleri, bunu gündemde tutmaya devam etmiştir. ÇC lobisine yakın olan Reagan'ın Başkanlığı, ÇHC'nde endişe yaratmış, özellikle Başkanlığının ilk yıllarında Tayvan'a yapılan silah satışları iki ülkeyi karşı karşıya getirmiş ve ÇHC, Tayvan'a yapılan silah satışlarının durdurulması için ABD'ye baskı yapmıştır. Tayvan'a sempati duysa da ÇHC'nin SB'ne karşı bir siper olarak değerini kabul eden Reagan, bu sorunun çözümüne yönelik ÇHC ile müzakerelere başlamış ve bu müzakereler ABD'nin Tayvan'a silah satışını azaltmayı ve ÇHC'nin Tayvan sorununun barışçıl bir şekilde çözülmesini kabul ettiği 17 Ağustos Bildirisi ile sonuçlanmıştır. Bu dönemde ekonomik sorunlar da yaşanmış ve buna yönelik girişimlerle sorunlar çözülürken, iki ülke ticareti giderek artmıştır. ÇHC'nin ekonomik modernizasyon girişimleri de bunun önemli nedenlerindedir.

İlişkilerin dördüncü aşaması SS sonrası dönem yaşanan gelişmelerdir. SS sonrası ABD-ÇHC ilişkisi, çekişme ve iş birliğinin karmaşık bir karışımı olmuştur. Baba Bush dönemi, Bush'un ÇHC'ne daha önce bu ülkede bulunması ve bu ülkeye duyduğu sempati nedeniyle olumlu gelişmiş ve Bush, "normalleşme"yi ABD'nin ÇHC'ne yönelik politikası için bir slogan şeklinde kullanan ilk Başkan olmuştur. Bu dönemde gerçekleşen 1989 Tiananmen Protestoları, ABD'de ÇHC'ne yönelik algılarda tam bir değişiklik yaratarak, ÇHC bir "diktatörlük" olarak görülmüştür. 4 Haziran'daki bu gelişmeler sonrası insan hakları, iki ülke arasında kritik ve sürekli bir sorun olarak ortaya çıkmış ve Kongre'de hep gündemde tutulmuştur. Yönetim yetkilileri Kongre'yi genellikle Çin meselelerinde "engelleyici" ve "partizan" olmakla suçlarken, Kongre üyeleri de Başkan'ı Kongre inisiyatiflerini görmezden gelmekle ve Pekin'e karşı fazla uzlaşmacı olmakla sık sık eleştirmişlerdir. 1990'ların sonu ve 1991'in başlarından itibaren iki ülke arasında "insan hakları diyalogları" başlatılmıştır. Bush'un bu tutumu, onun tekrar seçiminde bir engel teşkil edecektir. İnsan hakları ve Demokrasi söylemlerinde oldukça iddialı olan Clinton'ın seçimi ile ilişkilerin ne yönde gelişeceğine yönelik endişeler yaşansa da, Başkanların ÇHC'ne kayıtsız kalamayacağı geleneği bu dönemde de gerçekleşmiştir. Bu dönemde iki ülke işbirliğine yönelik bir girişim 4 Ekim 1994'te imzalanan Füzelerin Yayılmasını Önlemeye İlişkin Ortak Bildiri olmuştur. Clinton dönemi, ÇHC ile yaşanan olumlu gelişmeler yanında Tayvan ile olan yakınlaşma yine sorun yaratacaktır. Özellikle ÇC lobisinin baskısı ile ÇC Cumhurbaşkanı'nın ABD'ye davet edilmesi, ÇHC tarafından eleştirilmiş ve buna tepki olarak ABD Büyükelçisini geriye çağırması, yeni atanan Amerikan büyükelçisinin itimatnamesini kabul etmeyi reddetmesi ve Temmuz 1995'te Tayvan Boğazı'nda askeri tatbikatlar düzenlemiştir. Daha önce de gündeme gelen ve daha sonra da iki ülke arasında sorun yaratacak olan Tibet meselesi, yani Dalai Lama'nın Başkanlar tarafından kabul edilerek, sorunu gündemde tutması önemli bir gelişmedir. ÇHC'nin insan hakları konusunda herhangi bir girişimde bulunmamasına rağmen Clinton'ın ÇHC'yi ziyaret edecek olması ülkede yoğun eleştiriye uğramıştır. Bu eleştirilere rağmen Clinton, geleneği bozmayarak ÇHC'ni ziyaret etmiştir. Bu dönemin önemli bir diğer gelişmesi de ÇHC'nin DTÖ'ne üyeliği olmuştur. Oğul Bush dönemi, babasının aksine olumlu başlamamış, ÇHC, stratejik ortak değil, stratejik rakip olarak görülmüştür. Buna rağmen 11 Eylül sonrası iki ülke, çıkarları çerçevesinde

tekrar işbirliği arayışlarına girmişlerdir. Bu girişimlerin bazıları işbirliği ile sonuçlanırken, bazılarında görüş birliği yaşanmamıştır. Seçim kampanyasında ÇHC'ne yönelik pek de olumlu söylemleri olmasa da Obama'nın Başkanlığı ÇHC cephesinde olumlu karşılanmıştır. Bunda Obama'nın aile üyelerindeki Asya bağlantılarına ek olarak, kadrosundakilerin, kabine ve kıdemli danışman adaylarının bazılarının Asya kökenli Amerikalı olması etkindir diyebiliriz. Bu dönemde de karşılıklı ziyaret ve görüşmeler gerçekleşmiş ve bu görüşmeler sonrası ABD ve Çinli liderler, ilişkilerini karakterize etmek için “yapıcı” ve “işbirlikçi” gibi olumlu terimler üzerinde anlaşmaya varmışlardır. ÇHC'nin giderek artan siyasi, ekonomik, askeri gücünün ABD için bir tehdit yaratabileceği söylemi tekrar ABD'de gündeme gelmiş ve Obama, ÇHC ziyaretinde ticaret, İran, Kuzey Kore, çevre ve insan hakları ile ilgili konularda Pekin'den hemen tavizler verilmemesi nedeniyle eleştirilmiştir. ÇHC de aynı şekilde ABD'yi bölgede bir tehdit olarak görmeye başlamış ve kendi etki alanları olarak gördüğü Güney Çin Denizi'ndeki ABD varlığı her zaman eleştirilmiş, hatta bazı durumlarda iki ülke burada sıcak temasa varacak şekilde karşı karşıya gelmiştir. Bu dönemde de eski meseleler tekrar gündeme getirilirken, özellikle ÇHC'nin muhaliflere uyguladığı sansür ve insan hakları ihlalleri daha çok gündemde yer almıştır. ÇHC'ni dışarıda bırakan ve ABD ve müttefiklerinin işbirliğine dayanan gelişmeler ÇHC'nin ABD'ye yönelik endişelerini daha da arttırmıştır. Olumlu diyebileceğimiz bir gelişme iklim değişikliğine yönelik işbirliği olanaklarının gerçekleşmesi olmuştur.

1949'dan 2017 yılına kadar ÇHC'nin bölgedeki gücünün giderek artması ve ABD için bir rakip olarak görülmesi ile birlikte, ABD'nin ÇHC politikalarında sertleşmeler yaşanmış ve özellikle Trump'la birlikte tehlikeli bir hal almıştır. Belki de ilişkilerin beşinci aşaması olarak adlandırabileceğimiz bu dönem ayrı bir çalışmanın konusu olacaktır.

KAYNAKÇA

- “1949-2023 U.S.-China Relations”, Council on Foreign Relations, <https://www.cfr.org/timeline/us-china-relations> (Erişim Tarihi:03.07.2023)
- “40 Years of U.S.-China Diplomatic Relations (January 1979, 1 - January 1, 2019)”- 美中建交40年风云录(1979年1月1日-2019年1月1日), Voachinese <https://www.voachinese.com/a/us-china-40th-anniversary-timeline-20181231/4694758.html> (Erişim Tarihi:14.01.2023)
- “50th Anniversary of The Historic Landslide Election of 1972”, 2022 <https://www.nixonfoundation.org/2022/11/50th-anniversary-historic-landslide-election-1972/> (Erişim Tarihi:12.12.2022)
- “Address to the Nation on the War in Vietnam”, Presidential Speeches/Richard M. Nixon Presidency, November 3, 1969 <https://millercenter.org/the-presidency/presidential-speeches/november-3-1969-address-nation-war-vietnam> (Erişim Tarihi:21.12.2021)
- “Agreed Framework Between The United States of America And The Democratic People’s Republic of Korea”, Geneva, October 21, 1994, <https://www.ncnk.org/sites/default/files/content/resources/publications/AgreedFrameworkText.pdf> (Erişim Tarihi: 03.07.2023)
- “Barack Obama: America’s Multicultural President & His Asian Connections”, China Notes: Superfluous Musings of a Chinese Historian, December 27, 2008, <https://chinamusicttech.blogspot.com/2008/12/barack-obama-americas-multicultural.html> (Erişim Tarihi: 09.07.2023)
- “Barack Obama & Xi Jinping Joint Rose Garden Press Conference”, AmericanRhetoric.com, 25 September 2015, White House, Washington, D.C, <https://www.americanrhetoric.com/speeches/PDFFiles/Barack%20Obama%20-%20Xi%20Jinping%20Rose%20Garden%20Press%20Conference.pdf> (Erişim Tarihi: 10.07.2023)
- “Barack Obama in Asia”, The Guardian, Nov 16, 2009, <https://www.theguardian.com/world/gallery/2009/nov/16/barack-obama-china> (Erişim Tarihi: 09.07.2023)

- “Barack Obama meets the Dalai Lama at the White House”, Guardian, 16 July 2011, <https://www.theguardian.com/world/2011/jul/16/barack-obama-dalai-lama-white-house> (Erişim Tarihi: 10.07.2023)
- “Bush Chides China for Human Rights Abuses”, The Epoch Times, https://www.theepochtimes.com/bush-chides-china-for-human-rights-abuses_1530264.html (Erişim Tarihi:07.07.2023)
- “China 'must stop' land reclamation in South China Sea – Obama”, BBC, 18 November 2015, <https://www.bbc.com/news/world-asia-34853878> (Erişim Tarihi: 09.07.2023)
- “China Smooths The Way For Reagan’s Visit”, The New York Times, April 22, 1984, <https://www.nytimes.com/1984/04/22/weekinreview/china-smooths-the-way-for-reagan-s-visit.html> (Erişim Tarihi:02.02.2023)
- “Chronology of U.S.-China Relations, 1784-2000”, Office of The Historian, <https://history.state.gov/countries/issues/china-us-relations> (Erişim Tarihi:10.06.2023)
- “Clinton Defends China Trip, Engagement Policy”, CNN, June 11, 1998, <https://edition.cnn.com/ALLPOLITICS/1998/06/11/clinton.china/> (Erişim Tarihi: 16.06.2023)
- “Communist China’s Advanced Weapons Program Conclusions”, National Intelligence Estimate, Foreign Relations of The United States, 1964–1968, Vol. XXX, China, Office of the Historian, February 10, 1965, <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1964-68v30/d77> (Erişim Tarihi:11.06.2023)
- “Communist China’s Foreign Policy”, National Intelligence Estimate, Foreign Relations of The United States, 1964-1968, Vol. XXX, China, Office of the Historian, May 5, 1965, <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1964-68v30/d85> (Erişim Tarihi:11.06.2023)
- “Comprehensive Test-Ban Treaty (CTBT)”, Arms Control Association, <https://www.armscontrol.org/treaties/comprehensive-test-ban-treaty> (Erişim Tarihi: 15.06.2023)
- “Çin-ABD İlişkilerinin Tarihçesi”, NTV, <http://arsiv.ntv.com.tr/news/136735.asp> (Erişim Tarihi: 16.06.2023)

- “Çin Liderin İnsan Hakları İtirafı”, VAO Türkçe, 19 Ocak 2011, <https://www.voaturkce.com/a/ameria-ve-cinden-birlii-sozu-114224274/891706.html> (Erişim Tarihi: 11.07.2023)
- “Çin sert çıktı: Keşif uçuşu istemiyoruz”, NTV, 3 Nisan 20021, <http://arsiv.ntv.com.tr/news/74647.asp> (Erişim Tarihi: 18.06.2023)
- “De-escalation, negotiation, and Vietnamization”, Britannica, <https://www.britannica.com/event/Vietnam-War/De-escalation-negotiation-and-Vietnamization> (Erişim Tarihi:20.11.2022)
- “Defusing the South China Sea Dispute”, A Report of the CSIS Expert Working Group on South China Sea, October 2018, https://csis-website-prod.s3.amazonaws.com/s3fs-public/publication/181011_DefusingTheSouthChinaSea2.pdf (Erişim Tarihi: 09.07.2023)
- “Domino Teorisi/Tanım ve Gerçekler”, 2020, <https://delphipages.live/tr/siyaset-hukuk-ve-devlet/uluslararasi-iliskiler/domino-theory> (Erişim Tarihi: 16.12.2021)
- “Domino Theory”, Updated: Aug 24, 2018/ Original: Nov 9, 2009, <https://www.history.com/topics/cold-war/domino-theory> (Erişim Tarihi: 14.12.2021)
- “Full text of The 1958 Taiwan Straits Crisis_ A Documented History”, Internet Archive, https://archive.org/stream/The1958TaiwanStraitsCrisisADocumentedHistory/The%201958%20Taiwan%20Straits%20Crisis_A%20Documented%20History_djvu.txt (Erişim Tarihi:13.06.2023)
- “George W. Bush on China”, OnTheIssues, http://issues2000.org/Celeb/George_W__Bush_China.htm (Erişim Tarihi: 03.07.2023)
- “Gibbs: Obama gives "strong support" to Dalai Lama”, His Holiness The 14TH Dalai Lama of Tibet, February 18, 2010, <https://www.dalailama.com/news/2010/gibbs-obama-gives-strong-support-to-dalai-lama> (Erişim Tarihi: 11.07.2023)
- “Governor Clinton and Taiwan”, https://ebrary.net/144623/political_science/governor_clinton_taiwan?ysclid=liz0jic5ca160864514 (Erişim Tarihi: 14.06.2023)

- “H.R.2479 — 96th Congress (1979-1980)”,
<https://www.congress.gov/bill/96th-congress/house-bill/2479/text>
(Erişim Tarihi:13.06.2023)
- “Harry S Truman, “Statement On Formosa,” January 5, 1950”, USC US-China Institute, 2014, <https://china.usc.edu/harry-s-truman-%E2%80%9Cstatement-formosa%E2%80%9D-january-5-1950> (Erişim Tarihi:13.06.2023)
- “Hindicini Savaşı”, Tarih Sitesi, 2012, <https://tarih.sitesi.web.tr/hindicini-savasi.html> (Erişim Tarihi:13.05.2023)
- “Historic Speeches, 20 January 1961, JFK Presidential Library And Museum”,
<https://www.jfklibrary.org/learn/about-jfk/historic-speeches/inaugural-address> (Erişim Tarihi: 21.12.2021)
- “How America's relationship with China changed under Obama”, World Economic Forum, Dec 14, 2016,
<https://www.weforum.org/agenda/2016/12/america-china-relationship/>
(Erişim Tarihi: 09.07.2023)
- “Irak Savaşı 20 yıl önce nasıl başladı, ABD ve bazı müttefikleri ülkeyi neden işgal etti?”, BBC News, 20 Mart 2003,
<https://www.bbc.com/turkce/articles/cgregr87gr4o> (Erişim Tarihi: 20.06.2023)
- “JFK And Vietnam: The September 1963”, TV Interviews,
<https://www.jfklibrary.org/learn/education/teachers/curricular-resources/high-school-curricular-resources/jfk-and-vietnam-the-september-1963-tv-interviews> (Erişim Tarihi: 20.12.2021)
- “Join Communique Of The United States Of America and The People’s Republic Of China (Shanghai Communique, February 28,1972), Primary Source Document with Questions (DBQs),
http://afe.easia.columbia.edu/ps/china/shanghai_communique.pdf
(Erişim Tarihi:10.10.2022)
- “Joint Communique between the People's Republic of China and the United States of America (China-US August 17 Communique)”, China.org.cn, August 17, 1982, <http://www.china.org.cn/english/china-us/26244.htm>
(Erişim Tarihi:15.01.2023)
- “Joint US-PRC Statement on Missile Proliferation”, State Department fact sheet regarding a joint statement by the US and China to work together

- to prevent missile proliferation and promote a ban on the production of nuclear fuel for weapons”, 1994-10-04, <https://nuke.fas.org/control/mtrc/text/941004-362978.htm> (Erişim Tarihi: 15.06.2023)
- “Kennan and Containment, 1947”, <https://history.state.gov/milestones/1945-1952/kennan> (Erişim Tarihi: 12.12.2021)
- “Kennedy Reaffirms the Domino Theory”, 1963, <https://web.viu.ca/davies/H323Vietnam/JFK.Dom.htm> (Erişim Tarihi: 23.12.2021)
- “Letter From the Ambassador to the Republic of China (Wright) to the Assistant Secretary of State for Far Eastern Affairs (Bundy)”, Foreign Relations of The United States, 1964–1968, Vol. XXX, China, Office of the Historian, March 30, 1964, <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1964-68v30/d20> (Erişim Tarihi: 13.06.2023)
- “Lyndon Johnson”, alpha history, <https://alphahistory.com/vietnamwar/lyndon-johnson/> (Erişim Tarihi: 19.12.2021) “United States Relations with China: From Trade to the Open Door (1784-1900)”, <https://2001-2009.state.gov/r/pa/ho/pubs/fs/90392.htm> (Erişim Tarihi: 10.06.2023)
- “Message to the Congress Reporting on the National Emergency With Respect to Proliferation of Weapons of Mass Destruction”, May 18, 1995, <https://www.govinfo.gov/content/pkg/PPP-1995-book1/pdf/PPP-1995-book1.pdf> (Erişim Tarihi: 14.06.2023)
- “Montreal Protokolü”, İklim Değişikliği Başkanlığı, <https://iklim.gov.tr/montreal-protokolu-i-38> (Erişim Tarihi: 02.08.2023)
- “Obama: U.S.-China climate change accord "historic"”, CBC News, November 12, 2014, <https://www.cbsnews.com/news/u-s-china-announce-climate-change-agreement/> (Erişim Tarihi: 23.07.2023)
- “Obama Dalai Lama'yla Görüştü”, Voa Türkçe, 18 Şubat 2010, <https://www.voaturkce.com/a/a-17-2010-02-18-voa20-88926542/882337.html> (Erişim Tarihi: 10.07.2023)
- “Obama welcomes China's move towards flexible yuan”, BBC News, 20 June 2010, <https://www.bbc.com/news/10358999> (Erişim Tarihi: 22.07.2023)

- “Original Institution of the Society of the Cincinnati”,
<https://www.americanrevolutioninstitute.org/conservation/society-of-the-cincinnati-institution/> (Erişim Tarihi:10.06.2023)
- “Political Problems and Prospects in Communist China”, National Intelligence Estimate, Foreign Relations of The United States, 1964-1968, Vol. XXX, China, Office of the Historian, August 5, 1965,
<https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1964-68v30/d96>
(Erişim Tarihi:11.06.2023)
- “Pres. Lee Teng-Hui, Cornell University Commencement Address, June 9, 1995”, USC US-China Institute, June 9, 1995, <https://china.usc.edu/pres-lee-teng-hui-cornell-university-commencement-address-june-9-1995>
(Erişim Tarihi: 15.06.2023)
- “President Clinton's Visit To China In Context”,
<https://www.hrw.org/legacy/campaigns/china-98/visit.htm> (Erişim Tarihi: 10.06.2023)
- “President Ford’s Trip To China”, December 1-5, 1975,
<https://www.fordlibrarymuseum.gov/library/document/0331/1553946.pdf#page=5> (Erişim Tarihi:15.12.2022)
- “President Obama Meets With The Dalai Lama”, USC US-China Institute, February 18, 2010, <https://china.usc.edu/president-obama-meets-dalai-lama-february-18-2010> (Erişim Tarihi: 10.07.2023)
- “President Reagan visits China 1984”, History, <https://www.history.com/this-day-in-history/reagan-visits-china> (Erişim Tarihi:11.02.2023)
- “President Reagan's Remarks To Chinese Community Leaders In Beijing, China, 1984”, USC US-China Institute, April 27, 1984,
<https://china.usc.edu/president-reagans-remarks-chinese-community-leaders-beijing-china-1984> (Erişim Tarihi:02.02.2023)
- “President Reagan’s Six Assurances to Taiwan”, Congressional Research Service, October 8, 2020, <https://sgp.fas.org/crs/row/IF11665.pdf>
(Erişim Tarihi:15.01.2023)
- “Presidential Speeches: John F. Kennedy Presidency”, January 20, 1961: Inaugural Address <https://millercenter.org/the-presidency/presidential-speeches/january-20-1961-inaugural-address> (Erişim Tarihi: 22.12.2021)

- “Report to the National Security Council by the Department of State”, Washington, February 27, 1950, <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1950v06/d480> (Erişim Tarihi: 14.12.2021)
- “Richard Nixon Timeline”, [nixonfoundation.org](https://www.nixonfoundation.org), <https://www.nixonfoundation.org/wp-content/uploads/2020/04/RN-and-Mao-color-scaled.jpg> (Erişim Tarihi: 10.10.2022)
- “South China Sea: What's China's plan for its 'Great Wall of Sand'?", BBC, 14 July 2020, <https://www.bbc.com/news/world-asia-53344449> (Erişim Tarihi: 09.07.2023)
- “Statement on the Trade Agreement With China February 26, 1995”, <https://www.govinfo.gov/content/pkg/PPP-1995-book1/pdf/PPP-1995-book1-doc-pg269.pdf> (Erişim Tarihi: 14.06.2023)
- “Sun Yat”, History Learning Site, <https://www.historylearningsite.co.uk/modern-world-history-1918-to-1980/china-1900-to-1976/sun-yat/> (Erişim Tarihi:11.06.2023)
- “Sun Yat-sen”, Britannica, <https://www.britannica.com/biography/Sun-Yat-sen> (Erişim Tarihi:11.06.2023)
- “Taiwan Defense & Security Report – Q1,2001”, April 1, 2001, <https://www.ustaiwandefense.com/tdns/resources/analysis/taiwan-defense-security-reports/page/5/> (Erişim Tarihi: 03.07.2023)
- “Taiwan Relations Act”, American Institute Taiwan, January 1, 1979 <https://www.ait.org.tw/policy-history/taiwan-relations-act/> (Erişim Tarihi: 14.01.2023)
- “Taiwan Strait — a history of crises“, Inquirer.net, 2022, <https://newsinfo.inquirer.net/1640251/taiwan-strait-a-history-of-crises> (Erişim Tarihi:11.05.2023)
- “Tayvan neden Dünya Sağlık Örgütü'ne üye değil?”, euronews, 16.05.2020, <https://tr.euronews.com/2020/05/16/tayvan-neden-dunya-saglik-orgutu-ne-uye-degil> (Erişim Tarihi: 20.06.2023)
- “Telegram From the Department of State to the Embassy in the Republic of China”, Foreign Relations of The United States, 1964–1968, Vol. XXX, China, Office of the Historian, January 16, 1964, <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1964-68v30/d3> (Erişim Tarihi:12.06.2023)

- “Telegram From the Department of State to the Embassy in the Republic of China”, Foreign Relations of The United States, 1964–1968, Vol. XXX, China, Office of the Historian, January 18, 1964, <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1964-68v30/d5> (Erişim Tarihi:12.06.2023)
- “Telegram From the Department of State to the Embassy in the Republic of China”, Foreign Relations of The United States, 1964–1968, Vol. XXX, China, Office of the Historian, December 21, 1964, <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1964-68v30/d74> (Erişim Tarihi:13.06.2023)
- “Telegram From the Embassy in the Republic of China to the Department of State”, Foreign Relations of The United States, 1964–1968, Vol. XXX, China, Office of the Historian, March 23, 1965, <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1964-68v30/d81> (Erişim Tarihi: 11.06.2023)
- “Text Of The United States-China Accord For Cultural Exchange, 1984”, USC US-China Institute, April 30, 1984, <https://china.usc.edu/text-united-states-china-accord-cultural-exchange-1984> (Erişim Tarihi:11.02.2023)
- “The August 17, 1982 U.S.-China Communiqué on Arms Sales to Taiwan”, Milestones: 1981-1988, Office of The Historian, <https://history.state.gov/milestones/1981-1988/china-communicue> (Erişim Tarihi:15.01.2023)
- “The Charge in the Soviet Union (Kennan) to the Secretary of State”, Moscow, February 22, 1946, <https://nsarchive2.gwu.edu/coldwar/documents/episode-1/kennan.htm> (Erişim Tarihi: 18.12.2021)
- “The Domino Theory”, alphahistory, <https://alphahistory.com/coldwar/domino-theory/> (Erişim Tarihi: 10.12.2021)
- “The Domino Theory”, Global Security, <https://www.globalsecurity.org/military/ops/vietnam2-domino-theory.htm> (Erişim Tarihi:19.12.2021)
- “The Domino Theory- The 1960s: high tide of the domino theory”, American Foreign Relations, <https://www.americanforeignrelations.com/A->

- D/The-Domino-Theory-The-1960s-high-tide-of-the-domino-theory.htm (Erişim Tarihi: 18.12.2021)
- “The Domino Theory - The 1970s and after”, American Foreign Relations, <https://www.americanforeignrelations.com/A-D/The-Domino-Theory-The-1970s-and-after.html> (Erişim Tarihi: 20.12.2021)
- “The forgotten army of the first world war: How Chinese labourers helped shape Europe”, South China Post <https://multimedia.scmp.com/ww1-china/> (Erişim Tarihi:12.06.2023)
- “The Implications Of A Chinese Communist Nuclear Capability”, Paper Prepared in the Policy Planning Council, Foreign Relations of The United States, 1964–1968, Vol. XXX, China, Office of the Historian, <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1964-68v30/d30> (Erişim Tarihi:???)
- “The National Security Strategy”, White House, September 2002, <https://georgewbush-whitehouse.archives.gov/nsc/nss/2002/index.html> (Erişim Tarihi: 17.06.2023)
- “The President’s News Conference”, May 26, 1994, <https://www.govinfo.gov/content/pkg/PPP-1994-book1/pdf/PPP-1994-book1.pdf> (Erişim Tarihi: 14.06.2023)
- “The President’s News Conference With Prime Minister Paul Keating of Australia”, September 14, 1993, <https://www.govinfo.gov/content/pkg/PPP-1993-book2/pdf/PPP-1993-book2.pdf> (Erişim Tarihi: 14.06.2023)
- “The President’s News Conference With President Leonid Kravchuk of Ukraine”, March 4, 1994, <https://www.govinfo.gov/content/pkg/PPP-1994-book1/pdf/PPP-1994-book1.pdf> (Erişim Tarihi:14.06.2023)
- “The President’s News Conference With Prime Minister Yitzhak Rabin of Israel”, March 16, 1994, <https://www.govinfo.gov/content/pkg/PPP-1994-book1/pdf/PPP-1994-book1.pdf> (Erişim Tarihi:14.06.2023)
- “The Rusk McNamara Report (1961)”, https://wnorton.com/college/history/archive/reader/trial/directory/1959_1970/05_ch34_04.htm (Erişim Tarihi: 20.12.2021)
- “The Treaty of Wanghia (1845)”, Rice on History, 2012, <https://riceonhistory.wordpress.com/2012/01/11/the-treaty-of-wanghia-1845/> (Erişim Tarihi:11.06.2023)

- “The U.S.-China Relations Legacy of President George H. W. Bush”, George. H.W Bush Foundation For U.S.-China Relations, <https://bushchinafoundation.org/u-s-china-legacy/> (Erişim Tarihi: 06.06.2023)
- “Tiananmen Protests, 1989: State Council”, UTMUN, 2020, 1-12 <https://static1.squarespace.com/static/533e6b7de4b0d84a3bd7c4be/t/5fabcb12ec781e3dbf363a65/1605094166328/State.pdf> (Erişim Tarihi: 10.06.2023)
- “Tiananmen Square: What happened in the protests of 1989?”, BBC, 2021, <https://www.bbc.com/news/world-asia-48445934> (Erişim Tarihi: 10.06.2023)
- “TV Interview with President Johnson in which Johnson Endorses the Domino Theory,” 15 March 1964, Public Papers of The Presidents, Johnson, 1963-64, The Pentagon Papers, Gravel Edition, Volume 3, <https://www.mtholyoke.edu/acad/intrel/pentagon3/ps2.htm> (Erişim Tarihi: 22.12.2021)
- “U.N. Resolution 2758 - Oct. 25 1971”, <https://web-archive-2017.ait.org.tw/en/un-res-2758-voted-to-admit-communist-china.html> (Erişim Tarihi:12.12.2022)
- “United Nations General Assembly Resolution 2758”, <https://china.usc.edu/sites/default/files/article/attachments/1971-UN-China-seating.pdf> (Erişim Tarihi:13.12.2022)
- “U.S.–China Bilateral Relations: The Lessons of History”, U.S. Embassy & Consulates in China, 2019, <https://china.usembassy-china.org.cn/u-s-china-bilateral-relations-the-lessons-of-history/> (Erişim Tarihi:11.06.2023)
- “U.S.-China Joint Presidential Statement on Climate Change”, The White House, September 25, 2015, <https://obamawhitehouse.archives.gov/the-press-office/2015/09/25/us-china-joint-presidential-statement-climate-change> (Erişim Tarihi: 24.07.2023)
- “U.S.-China Relations: A Brief Historical Perspective”, A Report by the U.S.-China Policy Foundation, <https://www.uscpf.org/v3/wp-content/uploads/2014/08/backgrounder-on-US-China-relations.pdf> (Erişim Tarihi:10.06.2023)

- “US-China Relations Act Of 2000”, USC US-China Institute, October 10, 2000, <https://china.usc.edu/us-china-relations-act-2000-2000> (Erişim Tarihi: 17.06.2023)
- “US President Johnson explaining why the USA was involved in Vietnam”, 1965, <https://www.nationalarchives.gov.uk/education/coldwar/G6/cs1/s5.htm> (Erişim Tarihi:18.12.2021)
- “What is the South China Sea dispute?” BBC, <https://www.bbc.com/news/world-asia-pacific-13748349> (Erişim Tarihi: 09.07.2023)
- “White Paper, Red Menace”, China Heritage, <https://chinaheritage.net/journal/white-paper-red-menace/> (Erişim Tarihi:13.06.2023)
- "X" (George F. Kennan), “The Sources of Soviet Conduct”, Foreign Affairs, July 1947, <https://www.foreignaffairs.com/articles/russian-federation/1947-07-01/sources-soviet-conduct> (Erişim Tarihi: 12.12.2021)
- Andrews, Evan. “How Ping-Pong Diplomacy Thawed the Cold War”, History, 2018, <https://www.history.com/news/ping-pong-diplomacy> (Erişim Tarihi:23.09.2022)
- Arezina, Sanja. “U.S.-China Relations under the Trump Administration: Changes and Challenges”, China Quarterly of International Strategic Studies, Vol.5, No.3, 2019, 289-315
- Armaoğlu, Fahir. 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (Cilt1-2: 1914-1995), Genişletilmiş 13.bas, İstanbul: Alkım Yayınları, (Tarih Yok), ISBN 975-337-009-1
- Aydın, Yusuf. “I. Dünya Savaşı’nda Çin’de Alman Faaliyetleri”, OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi, Yıl.10, Cilt.16, Sayı .32, 2020, 5393-5421
- Bezlova, Antoaneta. “CHINA: Clinton Trip Raises Hopes and Fears”, Inter Press Service, Feb17, 2009, <https://www.ipsnews.net/2009/02/china-clinton-trip-raises-hopes-and-fears/> (Erişim Tarihi: 09.07.2023)
- Blackwill, Robert D. ve Philip Zelikow, “The United States, China, and Taiwan: A Strategy to Prevent War”, Council Special Report No. 90, Council on Foreign Relations, 2021, 1-90

- Brahney, Kathleen J. (Ed.), "Clinton in China: Seeking Dialogue With 'The Giant', Silencing Critics at Home", Global Security, <https://www.globalsecurity.org/wmd/library/news/china/1998/wwwwhjy01.html> (Erişim Tarihi: 17.06.2023)
- Brookes, Peter. "U.S.-Taiwan Defense Relations in the Bush Administration", The Heritage Foundation, November 14, 2003, <https://www.heritage.org/asia/report/us-taiwan-defense-relations-the-bush-administration> (Erişim Tarihi: 03.07.2023)
- Brukbacher, Sherry L. "The South China Sea: Why it Matters", ShareAmerica, Jul 8, 2016, <https://share.america.gov/south-china-sea-why-it-matters/> (Erişim Tarihi: 09.07.2023)
- Burton, Luke. "Executive Exploitation Richard Nixon, Administrative Policy, And The Vietnam War", The Virginia Tech Undergraduate Historical Review , Volume 2, Issue 1, 2013, 45-57
- Calhoun, Josephine. "Remix of 'The Domino Theory'", <https://www.thinkinglink.com/scene/896776541768253441> (Erişim Tarihi: 20.12.2021)
- Camp, Beatrice. "Reagan in China: Don't Say Anything about the Turkeys", American Diplomacy, February, 2023, <https://americandiplomacy.web.unc.edu/2023/02/reagan-in-china-dont-say-anything-about-the-turkeys/> (Erişim Tarihi: 23.03.2023)
- Cano, Marta Sanz. JFK And The Reasons Behind the Vietnam War: The Domino Theory, Madrid: Trabajo Fin de Grado, Commillas Universidad Pontificia, 2020
- Chang, Donald H. "American policy toward the defense of Formosa and the offshore islands, 1954-1955", Master of Arts, University of Nebraska at Omaha, Department of History, 1971, <https://digitalcommons.unomaha.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1450&context=studentwork> (Erişim Tarihi: 23.06.2023)
- Chang, Gordon G. "Mrs. Clinton Goes To China", Forbes, Feb 11, 2009, https://www.forbes.com/2009/02/10/hillary-clinton-china-opinions-columnists_0211_gordon_chang.html?sh=16d9e2c87fe5 (Erişim Tarihi: 09.07.2023)
- Chang, Jaw-ling Joanne. "United States-China Normalization: An Evaluation Of Foreign Policy Decision Making", Occasional Papers/Reprints Series

- in Contemporary Asian Studies, Number.4, No.75, School of Law, University Maryland,1986, 1-246
- Christensen, Thomas J. “Shaping the Choices of a Rising China: Recent Lessons for the Obama Administration”, The Washington Quarterly, Vol.32, No.3, 2009, 89-104
- Cohen, Roberta. People’s Republic of China: Human Rights Exception, Occasional Papers/Reprints Series in Contemporary Asian Studies, Number. 3, No.86, School of Law, University Maryland, 1988
- Cohen, Warren I. “Harry Truman, China and The Cold War In Asia”, Reviews in American History, Vol. 6, No. 2, 1978, 146-154
- Çakmak, Canap. “Amerikan Dış Politikası ve ABD-Çin İlişkilerinde Pragmatizm ve Rasyonalite”, Ed: Atilla Sandıklı ve İlhan Güllü, Geleceğin Süper Gücü Çin, Uzakdoğu’daki Entegrasyonlar ve Şangay İşbirliği Örgütü, İstanbul: TASAM Yayınları, 2005,103-135
- Dağ, Ahmet Emin. “Bush Doctrine”, Uluslararası İlişkiler Sözlüğü, 2.bas, İstanbul:Anka Yayınları, 2005
- Daming, Diao. “George H. W. Bush, Promoter of China-U.S. Relations”, China Focus, 2018-12-10,<http://www.cnfocus.com/george-h-w-bush-promoter-of-china-u-s-relations/> (Erişim Tarihi: 06.06.2023)
- Dietrich, John W. “Interest Groups and Foreign Policy: Clinton and the China MFN Debates”, Presidential Studies Quarterly , Vol. 29, No. 2, 1999, 280-296
- Dotson, John ve Teresa Vanfleet, “Prison Labor Exports from China and Implications for U.S. Policy”, U.S.-China Economic and Security Review Commission Staff Research Report, 1994, https://www.uscc.gov/sites/default/files/Research/Staff%20Report_Prison%20Labor%20Exports%20from%20China_Final%20Report%20070914.pdf (Erişim Tarihi: 15.06.2023)
- Downen, Robert L. “Reagan Policy of Strategic Cooperation With China: Implications for Asian-Pasific Stability,”, The Journal of East Asian Affairs , Vol. 2, No. 1, 1982, 43-69
- Dumbaugh, Kerry. “China’s Most-Favored-Nation (MFN) Status:Congressional Consideration, 1989-1998”, CRS Report for Congress, The Library of Congress, 1998, https://www.everycrsreport.com/files/19980801_98-

- 603_54cb448984441b2cb3355ec0a2634b01074156af.pdf (Erişim Tarihi:10.06.2023)
- Dumbaugh, Kerry. "Tibet: Problems, Prospects, and U.S. Policy", CRS Report for Congress, 2008, <https://www.voltairenet.org/IMG/pdf/Tibet.pdf> (Erişim Tarihi: 16.06.2023)
- Eckstein, Ruth. "Ping Pong Diplomacy: A View from behind the Scenes", The Journal of American-East Asian Relations, Vol.2, No.3, 1993, 327-342
- Eddin, Saloum Hossam. "Iraqi crisis: China's position during Iraq war (2003) and Beijing's growing role in Middle East and Persian Gulf after the war against Iraq", <https://infourok.ru/irai-crisis-cinas-position-during-ira-ar-and-beings-groing-role-in-middle-east-and-persian-gulf-after-te-ar-against-ira-2913131.html?ysclid=lj78s8fbop980352260> (Erişim Tarihi: 21.06.2023)
- Edwards, Fred (Review by). "About Face: A History of Americas Curious Relationship with China, from Nixon to Clinton by James Mann", International Journal , Autumn, 1999, Vol. 54, No. 4, 1999, 720-722
- Engel, Jeffrey A. (Ed.). The China Diary of George H. W. Bush: The Making of a Global President, New Jersey: Princeton University Press, 2008
- Erskine, Kristopher C. "American Public Diplomacy with Chinese Characteristics: The Genesis of the China Lobby in the United States, and how Missionaries Shifted American Foreign Policy between 1938 and 1941", Journal of American-East Asian Relations, Volume.25, Issue.1.2018
- Feldman, Harvey. "President Reagan's Six Assurances to Taiwan and Their Meaning Today", The Heritage Foundation, October 2, 2007, <https://www.heritage.org/asia/report/president-reagans-six-assurances-taiwan-and-their-meaning-today> (Erişim Tarihi:17.01.2023)
- Fewsmith, Joseph. "China and the WTO: The Politics Behind the Agreement", The National Bureau of Asian Research, November 1999, https://www.iatp.org/sites/default/files/China_and_the_WTO_The_Politics_Behind_the_Agre.htm (Erişim Tarihi: 17.06.2023)
- Foot, Rosemary. "Bush, China and Human Rights", Survival, 45:2, 2003,167-186

- Ford, John. “The Pivot to Asia Was Obama’s Biggest Mistake”, *The Diplomat*, January 21, 2017, <https://thediplomat.com/2017/01/the-pivot-to-asia-was-obamas-biggest-mistake/> (Erişim Tarihi: 26.07.2023)
- Forster, Elisabeth. “Threatened by peace: the PRC’s peacefulness rhetoric and the ‘China’ representation question in the United Nations (1949–71)”, *Cold War History*, Vol.21, Issue.4, 2021, 411–427
- Forsythe, David P. “Democracy, War, and Covert Action”, *Journal of Peace Research*, V. 29, N. 4, 1992, 385-395
- Forsythe, David P. “Human Rights Policy: Change and Continuity”, Ed: Randall B. Ripley ve James B. Lindsay, *US Foreign Policy After The Cold War*, Pittsburg: Pittsburg University Press, 1997
- Gettings, John ve Infoplease Staff. “Timeline: Taiwan: Key events in Taiwanese history from World War II to the present”, 2020, Infoplease, <https://www.infoplease.com/history/world/timeline-taiwan#top> (Erişim Tarihi: 14.06.2023)
- Gibert, Stephen P. “Reagan’s Asian Policy: The Past is Prologue”, *Asian Perspective*, Vol. 7, No. 1, 1983, 51-72
- Glass, Andrew. “House approves Formosa Resolution, Jan. 25, 1955”, *Politico*, 2011, <https://www.politico.com/story/2011/01/house-approves-formosa-resolution-jan-25-1955-048058> (Erişim Tarihi: 23.06.2023)
- Glass, Andrew. “President Reagan visits China: April 26, 1984”, *Politico*, 2019, <https://www.politico.com/story/2019/04/26/ronald-reagan-china-1984-1288612> (Erişim Tarihi: 02.02.2023)
- Goh, Evelyn. “Constructing the U.S. Rapprochement with China, 1961–1974”, From “Red Menace” to “Tacit Ally”, UK: Cambridge University Press, 2005
- Goh, Evelyn “Nixon, Kissinger, and the “Soviet Card” in the U.S. Opening to China, 1971–1974”, *Diplomatic History*, Volume.29, Issue.3, 2005, 475-502
- Goldstein, Steven M. “The United States and the Republic of China, 1949–1978: Suspicious Allies”, 2000, <https://fsi-live.s3.us-west-1.amazonaws.com/s3fs-public/Goldstein.pdf> (Erişim Tarihi: 13.05.2023)
- Göktürk, Ayberk. “Çin’in II.Dünya Savaşı’ndaki Unutulan Rolü”, <https://ungo.com.tr/2022/07/cinin-ii-dunya-savasindaki-rolu/?ysclid=la8ap3cl6e744430940> (Erişim Tarihi: 12.06.2023)

- Graft, Stephen. "Angling for an Invitation to Paris: China's Entry into the First World War", *The International History Review*, Volum.16, Issue.1, 1994, 1-24
- Grasso, June M. *Truman's Two China Policy 1948-1950*, New York: M. E. Sharpe, Inc., 1987
- Guan, Cheng. "The Domino Theory Revisited: The Southeast Asia Perspective", *War&Society*, Vol.19, Issue 1, 2001, 109-130
- Hahn, Nicholas G. "Reagan-Sino Legacy: Relations of the United States and China in the 1980s", *Journal of WICS*, Vol.2, No.2, 2007,96-103
- Harding, Harry. *A Fragile Relationship: The United States and China since 1972*, Washington, D.C.: The Brookings Institution, 1992.
- Heaver, Stuart. "Empress of China and the Start of US-China Trade in 1784", <https://www.luxuo.com/cars/yachting/empress-china-1784-usa-china-trade.html> (Erişim Tarihi:10.06.2023)
- Helling, Lisa L. "U.S. Human Rights Policy toward the Soviet Union and Eastern Europe during the Carter Administration", *Denver Journal of International Law & Policy*, Vol.9, Number 1, 1980, 85-118
- Hogan, Michael J. (ed.). *The End of the Cold War: Its Meaning and Implications*, Cambridge University Press, 1992
- Hong, Zhaohui ve Yi Sun, "The Butterfly Effect and the Making of PingPong Diplomacy", *Journal of Contemporary China*, Volume.9, Issue.25, 2000, 429-448
- Hoye, Matt ve Holly Yan, "U.S. and China reach historic climate change deal, vow to cut emissions", *CNN*, November 12, 2014, <https://edition.cnn.com/2014/11/12/world/us-china-climate-change-agreement/> (Erişim Tarihi: 24.07.2023)
- Hoyos, Linda de. "Kissinger Wrote The Script For President Reagan's Trip to China", *Executive Intelligence Review*, Volume.11, Number.19, 1984, 36-37
- Hu, XueYing. "Legacy of Tiananmen Square Incident in Sino-US Relations (post-2000)", *East Asia*, Vol.33, 2016, 213–232
- Inigo, Alexander. "The Week That Changed The World': 50 Years Since Richard Nixon Visited Mao in China", *Newsweek*, 2022, <https://www.newsweek.com/changed-world-fifty-years-since-president-richard-nixon-met-mao-1680621> (Erişim Tarihi:23.09.2022)

- Jacoby, Neil H. "An Evaluation of U.S. Economic Aid to Free China, 1951-1965, A.I.D. Discussion Paper No:11, Bureau For The Far East Agency For International Development, January, 1966, https://pdf.usaid.gov/pdf_docs/PNAAK054.pdf (Erişim Tarihi:13.06.2023)
- Jiangtao, Shi. "George H. W. Bush – the foreign policy realist and 'old friend' of China", South China Morning Post, <https://www.scmp.com/news/china/diplomacy/article/2175965/george-h-w-bush-foreign-policy-realist-and-old-friend-china> (Erişim Tarihi:10.06.2023)
- Jones, Andy. "China and the United States: An Analysis of the Diplomacy Implemented by Richard Nixon and George W. Bush", 2008, 1-30, <https://www.e-ir.info/pdf/510> (Erişim Tarihi:20.12.2022)
- Jones, Francis Eugene. "United States Relations with Chiang Kai-Shek, 1937-1949" (1962)", Master's Theses, Fort Hays Kansas State College, 1962, <https://scholars.fhsu.edu/theses/739> (Erişim Tarihi:12.06.2023)
- Jones, Matthew. "Groping toward coexistence: US China policy during the Johnson years", *Diplomacy and Statecraft*, Volume.12, Issue.3, 2001, 175-190
- Jones, William. "America's Pacific Mission America-China Relations: The Longer View", *History and the Midterm Elections*, August 24, 2018, 21-33
- Joyce, John. "Who's Been Counting My Fish?", Eisenhower National Historic Site, 2011, <https://www.nps.gov/features/eise/jrranger/quotes2.htm> (Erişim Tarihi: 19.12.2021)
- Kafura, Craig. "What Nixon's 1972 China Trip Says About US-China Relations Today", The Chicago Council of Global Affairs, 2022, <https://globalaffairs.org/commentary-and-analysis/blogs/what-nixons-1972-china-trip-says-about-us-china-relations-today> (Erişim Tarihi:12.12.2022)
- Kamath, P. M. "US-China relations under the Clinton administration: Comprehensive engagement or the cold war again?", *Strategic Analysis*, 22:5, 1998, 691-709

- Kara, Burcu. “1882 Çin Dışlama Yasası: Asyalıların ABD'ye girişi engelleniyor”, 2022, <https://ungo.com.tr/2022/09/1882-cin-dislama-yasasi/?ysclid=18vilmsnqq974049139> (Erişim Tarihi: 11.06.2023)
- Karabel, Sibel. Kuzey Kore-ABD Nükleer Denklemine Çin'in Konumu, Stratejist, Haziran-Temmuz 2018, https://www.gedik.edu.tr/wp-content/uploads/KuzeyKoreABD.cin_.pdf (Erişim Tarihi: 03.07.2023)
- Kaiwei, Teng. “Trans-Pacific intellectual and political interactions: The Carnegie Endowment, legal internationalism, and Sino-U.S. relations, 1912–1925”, *Chinese Studies in History*, Volume.54, Issue.1, 2021, 19-44
- Kim, Hong N. ve Jack L. Hammersmith, “U.S.-China Relations in the Post-Normalization Era, 1979-1985” *Pacific Affairs*, Vol. 59, No. 1, 1986, 69-91
- Kobierecki, Michał Marcin. “Ping-Pong Diplomacy and its Legacy in the American Foreign Policy”, *Polish Political Science Yearbook*, Volume.45, Issue.1, 2016, 304-316
- Kochavi, Noam. “Kennedy, China, and the Tragedy of No Chance”, *The Journal of American-East Asian Relations* , Vol. 7, No.1/2, 1998, 107-116
- Krepinevich, Andrew F. “Why AirSea Battle?, Center for Strategic and Budgetary Assessments”, 2010, <https://csbaonline.org/uploads/documents/2010.02.19-Why-AirSea-Battle.pdf> (Erişim Tarihi: 02.08.2023)
- Lai, Hongyi. “Behind China's World Trade Organization agreement with the USA”, *Third World Quarterly*, 1(2), 2001, 237-255
- Lampton, David M. “The Stealth Normalization of U.S.-China Relations”, *The National Interest* , No. 73, Fall 2003, 37-48
- Lhadon, Tenzin. “US – China Relations: The normative clause of Tibet”, *Tibet Policy Institute*, 2020, <https://tibetpolicy.net/us-china-relations-the-normative-clause-of-tibet/> (Erişim Tarihi: 16.06.2023)
- Lie, Cheng. “Assessing U.S.-China Relations Under the Obama Administration”, *Brookings*, August 30, 2016, <https://www.brookings.edu/articles/assessing-u-s-china-relations-under-the-obama-administration/> (Erişim Tarihi: 09.07.2019)

- Ljunggren, Börje. “From Obama to Trump, and beyond: Washington’s painful search for a credible China policy”, Ed: Oliver Turner ve Indeejet Parmar, The United States in the Indo-Pacific, Manchester University Press, 2020
- Luard, Evan. “China and the United Nations”, International Affairs (Royal Institute of International Affairs 1944), Vol.47, No.4, 1971, 729-744
- Lukin, Vladimir. “Relations between the U.S. and China in the 1980s”, Asian Survey, Vol. 24, No. 11, 1984, 1151-1156
- Lum, Thomas. “U.S.-China Relations: Policy Issues”, CRS Report for Congress, March 12, 2010, <https://apps.dtic.mil/sti/pdfs/ADA521219.pdf> (Erişim Tarihi: 22.07.2023)
- Mann, James. “Congress and Taiwan: Understanding the Bond”, Ed: Ramon H. Myers, Michel C. Oksenberg ve David Shambaugh, Making China Policy: Lessons From the Bush and the Clinton Administrations, Oxford: Rowman Publishers, 2001
- Manning, Robert A. “Reagan's Chance Hit”, Foreign Policy, No. 54, 1984, 83-101
- McCartney, Paul T. “American Nationalism and U.S. Foreign Policy from September 11 to the Iraq War”, Political Science Quarterly, Vol. 119, No. 3, 2004, 399-423
- MCCurry, Justin ve Tania Branigan, “Obama says US will defend Japan in island dispute with China”, The Guardian, 24 Apr. 2014, <https://www.theguardian.com/world/2014/apr/24/obama-in-japan-backs-status-quo-in-island-dispute-with-china> (Erişim Tarihi: 23.07.2023)
- McClean, David. American Nationalism, the China Myth, and the Truman Doctrine: The Question of Accommodation with Peking, 1949–50, Diplomatic History, Vol. 10, No. 1, 1986), 25-42
- Ngoei, Wen-Qing. “World War II, Race, and The Southeast Asian Origins of the Domino Theory, Sources and Methods”, Wilson Center, 2017, <https://www.wilsoncenter.org/blog-post/world-war-ii-race-and-the-southeast-asian-origins-the-domino-theory> (Erişim Tarihi: 20.12.2021)
- Nguyen, Hang. “The US China Policy under Trump: Change in Continuity”, Russian Journal of Political Studies, Vol.3, Issue.1, 2017, 30-41

- Nielsen, Bent. "Quemoy and Matsu (Jīnmén-Mǎzǔ 金門馬祖)|Jīnmén-Mǎzǔ 金門馬祖 (Quemoy and Matsu)", China Connect University, <https://chinaconnectu.com/2012/01/23/quemoy-and-matsu-jinmen-m%C7%8Ez%C7%94-%E9%87%91%E9%97%A8%E9%A9%AC%E7%A5%96jinmen-m%C7%8Ez%C7%94-%E9%87%91%E9%97%A8%E9%A9%AC%E7%A5%96-quemoy-and-matsu/> (Erişim Tarihi: 11.05.2022)
- O'Brien, Chris. "China is 'elated' by Obama win", The Washington Times, November 5, 2008, <https://www.washingtontimes.com/news/2008/nov/5/china-elated-obama-win/> (Erişim Tarihi: 07.07.2023)
- Oliva, Mara. Eisenhower and American Public Opinion on China, Switzerland: Palgrave Macmillan Cham, 2018
- Oran, Baskın. Birleşmiş Milletlerde C'in Sorunu (D'ün ve Bug'ün), <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/36936> (Erişim Tarihi: 12.06.2023)
- O'Sullivan, Patrick. "Dominoes or Dice: Geography and the Diffusion of Political Violence", Journal of Conflict Studies, Volume 16, Number 2, https://www.erudit.org/en/journals/jcs/1996-v16-n2-jcs_16_2/jcs16_02art06.pdf (Erişim Tarihi: 13.12.2021)
- Ota, John. "Aims of Reagan's China visit thwarted", Encyclopedia of Anti-Revisionism On-Line, <https://marxists.architexturez.net/history/erol/ncm-7/lrs-china-reagan.htm> (Erişim Tarihi: 12.02.2023)
- Önal, Buket. "19. Y'Y'dan G'ünümüze Latin Amerika'ya G'öç Eden Denizaşırı C'inlilerin Hayatta Kalma ve Entegrasyon Mücadeleleri: Peru Örneği", Asya Studies, Year.5, Number 17, 2021, 279-288
- Özay, Mehmet. "Obama – Dalai Lama Görüşmesi'nin Hatırlattıkları", Güneydoğu Asya C'alışmaları, June 27, 2016, <https://guneydoguasyacalismalari.com/obama-dalai-lama-gorusmesinin-hatirlattiklari/> (Erişim Tarihi: 10.07.2023)
- Özcan, Gencer. "C'evreleme Politikası", Seri Ed: Mustafa Aydın, Güvenlik Yazıları, No.41, 2019, 1-6 <https://trguvenlikportali.com/wp->

- content/uploads/2019/11/Cevreleme_GencerOzcan_v.1.pdf (Erişim Tarihi:12.06.2023)
- Pannier, Bruce. “China: Clinton's Visit Regarded A Success”, <https://www.rferl.org/a/1089012.html> (Erişim Tarihi: 17.06.2023)
- Paparella, Giuseppe. “Losing China? Truman’s Nationalist Beliefs and the American Strategic Approach to China, 1948–1949”, *The International History Review*, Vol.44, No.6, 2022, 1306-1326
- Pierson, Bradley J. “Diplomatic Coercion: Eisenhower, Chiang Kai-shek, and the 1953 Korean Armistice Agreement”, *Primary Source*, Volume.IV, Issue.I, 1-3, <https://psource.sitehost.iu.edu/PDF/Archive%20Articles/Fall2013/2013%20-%20Fall%20-%20201%20-%20Pierson,%20Bradley%201.pdf> (Erişim Tarihi:14.06.2023)
- Pomfret, John. “America vs.China: A Competitive Face-off Between Two Pasific Powers”, *Washington Post*, Nov 18, 2016, <https://www.washingtonpost.com/graphics/national/obama-legacy/relations-with-china.html> (Erişim Tarihi: 09.07.2023)
- Rabe, Stephen G. “Eisenhower Revisionism: A Decade of Scholarship”, *Diplomatic History* , Vol.17, No.1, 1993, 97-115
- Rifkin, Ira. “Clinton’s China trip changes few minds among religious leaders”, <https://religionnews.com/1998/01/01/news-story-clintons-china-trip-changes-few-minds-among-religious-leaders/> (Erişim Tarihi: 17.06.2023)
- Ritter, Bruce A. “Gerald R. Ford: A Different President, A Different Generation”, *The Real Truth*, <https://rcg.org/realtruth/articles/512-adpadg.html> (Erişim Tarihi:15.12.2022)
- Roos, Dave. “How Nixon’s 1972 Visit to China Changed the Balance of Cold War Power”, *History*, 2022, <https://www.history.com/news/nixon-china-visit-cold-war> (Erişim Tarihi: 23.09.2022)
- Saikowski, Charlotte. “Reagan’s China trip signals growing involvement in Asia”, *The Christian Science Monitor*, April 18, 1984, <https://www.csmonitor.com/1984/0418/041820.html> (Erişim Tarihi:11.02.2023)

- Sanford, Dan C. *The Future Association of Taiwan with the People's Republic of China*, China Research Monography 22, Institute Of East Asian Studies, University of California, 1981
- Sant, Shannon Van. "China Angry Over Obama-Dalai Lama Meeting", VOA, February 21, 2014, <https://www.voanews.com/a/china-reacts-to-obamas-meeting-with-dalai-lama/1856219.html> (Erişim Tarihi: 10.07.2023)
- Schneider, Gregory L. "Richard Nixon Opens Diplomatic Relations with China", Bill of Rights Institute, <https://billofrightsinstitute.org/essays/richard-nixon-opens-diplomatic-relations-with-china> (Erişim Tarihi:20.11.2022)
- Shao, Xiao., Yuan Wang, Li Li ve Peng Zhu. "The Sino-American Rapprochement and The Impact of China's Policy Change Toward North Vietnam, 1968-1972", Proceedings of ADVED 2017 3rd International Conference on Advances in Education and Social Sciences 9-11 October 2017- Istanbul, Turkey, 569-579
- Sheng, Michael M. "Mao and China's Relations with the Superpowers in the 1950s A New Look at the Taiwan Strait Crises and the Sino-Soviet Split", *Modern China*, Volume.34, Issue.4,2008, 477-508
- Singer, Adam. "Obama, Trump, and Xi: Three South China Sea Strategies in the U.S.-China Battle for Global Hegemony", Senior Thesis, Claremont McKenna College, 2020
- Skidmore, David. *Reversing Course: Carter's Foreign Policy, Domestic Politics, and The Failure of Reform*, Nashville: Vanderbilt University Press, 1996,
- Slater, Jerome. "Dominos in Central America: Will They Fall? Does It Matter?", *International Security*, Vol. 12, No. 2 , 1987, 105-134
- Smith, Jean Edward. *Eisenhower in War and Peace*, New York:Random House, 2013
- Stewart, Larry Buster. "Sino-American Relations in the 21st Century: The Political, Social and Economic Realities of China's Rise" , Master of Arts, Thesis, Georgia Southern University, 2008
- Stratton, Sara Ann. "The Domino Theory In American Foreign Policy (1947-1968)", Master Thesis, McMaster University, 1989

- Stur, Heather. “Why the United States Went to War in Vietnam”, April 28, 2017, 1-6
https://www.glscott.org/uploads/2/1/3/3/21330938/why_the_united_states_went_to_war_in_vietnam.pdf (Erişim Tarihi:11.06.2023)
- Sutter, Robert. “The Obama Administration And China: Positive But Fragile Equilibrium”, *Asian Perspective*, Vol. 33, No. 3, 2009, 81-106
- Szczepanski, Kallie. “What Was the Domino Theory?”, April 27, 2018, <https://www.thoughtco.com/what-was-the-domino-theory-195449> (Erişim Tarihi: 20.12.2021)
- Tan, Qingshan. “U.S.-China Nuclear Cooperation Agreement: China's Nonproliferation Policy”, *Asian Survey*, Vol. 29, No. 9, 1989, 870-882
- Tao, Wenzhao. *A History of China-U.S. Relations (1911–1949)*, Translated by Wang Zhiguang, Lin Jingjing, Springer Singapore, 2023
- Taoqeer, Hamzah. “South China Sea Dispute: In Light of International Law of the Seas”, *moderndiplomacy*, August 19, 2020, [https://moderndiplomacy.eu/2020/08/19/south-china-sea-dispute-in-light-of-international-law-of-the-seas/#:~:text=The%20South%20Chins%20Sea%20\(SCS\),the%20South%20China%20Sea%20region](https://moderndiplomacy.eu/2020/08/19/south-china-sea-dispute-in-light-of-international-law-of-the-seas/#:~:text=The%20South%20Chins%20Sea%20(SCS),the%20South%20China%20Sea%20region) (Erişim Tarihi: 09.07.2023)
- Thomas, Preston. “Synergy in Paradox: Nixon’s Policies toward China and the Soviet Union”, 28-45 <https://cjh.uchicago.edu/issues/fall15/5.3.pdf> (Erişim Tarihi:20.12.2022)
- Thomson Jr., James C. “On the Making of U. S. China Policy, 1961-9: A Study in Bureaucratic Politics”, *The China Quarterly* Vol.50, 1972, 220-243
- Tucker, Nancy Bernkopf. “A Precarious Balance: Clinton and China”, *Current History*, Vol. 97, No. 620, China (September 1998), 243-249
- Turan, İshak. “ABD-Çin İlişkileri Bağlamında Tayvan Sorunu”, *Düzce Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Yıl. 6, Sayı.1, 2016, 80-105
- Wagener, David. “The United States and China; a closer look at Sino-American relations and the One-China policy, Barack Obama’s governing of the One-China policy compared to his predecessors”, Bachelor’s Thesis, Radboud University Nijmegen, 2017
- Wang, Chi. *George W. Bush and China:Policies, Problems, and Partnership*, UK: Lexington Books, 2009

- Wang, Chi. *The United States and China Since World War II A Brief History*, New York: Routledge 2015
- Wang, Dong. "U.S.-China Trade, 1971–2012: Insights into the U.S.-China", *The Asia Pasific Journal*, <https://apjff.org/2013/11/24/Dong-Wang/3958/article.html> (Erişim Tarihi:14.01.2023)
- Wanli, Yu. "Breaking the Cycle?: Sino-US Relations under George W. Bush Administration." Ed. Masafumi Iida, *China's Shift: Global Strategy of the Rising Power*, Tokyo: National Institute for Defense Studies, 2009, 81-98
- Weaver, Matthew ve agencies, "China hits back at Obama's claims that yuan is undervalued", *The Guardian*, 4 Feb. 2010, <https://www.theguardian.com/world/2010/feb/04/barack-obama-china-yuan> (Erişim Tarihi: 22.07.2023)
- Weisbrode, Kenneth. "Üç Soğuk Savaşçı", *NATO Dergisi*, İlkbahar 2006, <http://www.nato.int/docu/review/2006/issue1/turkish/special.html> (Erişim Tarihi:14.06.2023)
- Wilson, Christopher Paul. "A Critique of Kennedy's Policy Towards Peking", *Master's Theses*, University of Rhode Island, 1984, <https://digitalcommons.uri.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=2766&context=theses> (Erişim Tarihi:11.05.2023)
- Xia, Yafeng. "The Cold War and Chinese Foreign Policy", 2008, 1-4 <https://www.e-ir.info/pdf/518> (Erişim Tarihi:13.06.2023)
- Xie, Zhifei. "The Tiananmen Square Incident of 1989", *American Research Journal of History and Culture*, Volume 5, Issue 1-4
- Yuan, Wen Jin. "The Trans-Pacific Partnership and China's Corresponding Strategies", *A Freeman Briefing Report*, June 2012, https://csis-website-prod.s3.amazonaws.com/s3fs-public/legacy_files/files/publication/120620_Freeman_Brief.pdf (Erişim Tarihi: 22.07.2023)
- Zhang, Xiansheng. "A Realist Interpretation Of U.S.Relations With China", *Master Thesis*, University of Central Florida,2010
- Zhekenov, Duman, Nabizhan Mukhametkhanuly, Aliya Akatayeva, Saniya Nurdavletova, Zulfiya Meldibekova, "China-US Relations Today: Some Aspects", *Mediterranean Journal of Social Sciences*, Vol. 6 No. 6, 2015, 360-367

Zhu, Zhiqun. “Power Transition and U.S.-China Relations: Is War Inevitable?”,
Journal of International and Area Studies , Vol. 12, No. 1, 2005, 1-24

<https://georgewbush->

[whitehouse.archives.gov/news/releases/2001/10/images/20011019-4-3.html](https://georgewbush-whitehouse.archives.gov/news/releases/2001/10/images/20011019-4-3.html) (Erişim Tarihi: 19.06.2023)

<https://malwarwickonbooks.com/us-china-relations/> (Erişim Tarihi: 11.06.2023)

<https://s.abcnews.com/images/Politics/GTY-POTUS-CHINA-Ford-02-jrl-170405.jpg> (Erişim Tarihi:15.12.2022)

https://www.chinafile.com/sites/default/files/styles/large/public/9031_51665953.png?itok=IdD9v1-4 (Erişim Tarihi: 16.06.2023)

IKSAD
Publishing House

ISBN: 978-625-367-416-8